

Tilastokeskus

AJASSA KIINNI JA IRRALLAAN – YHTEISÖLLISET RYTMIT 2000-LUVUN SUOMESSA

Toim. Anu-Hanna Anttila, Timo Anttila, Mirja Liikkanen ja Hannu Pääkkönen

Tilastokeskus

**AJASSA KIINNI
JA IRRALLAAN -**
YHTEISÖLLISET RYTMIT
2000-LUVUN SUOMESSA

Toim. Anu-Hanna Anttila, Timo Anttila, Mirja Liikkanen ja Hannu Pääkkönen

Tiedustelut – Förfrågningar – Inquiries:

Hannu Pääkkönen 029 551 3229

Mirja Liikkanen 029 551 3212

sähköposti: ajankaytto.tilastokeskus@tilastokeskus.fi

Kansikuva – Pärm bild – Cover graphics: Shutterstock/Pan Xunbin

Kannen suunnittelu – Pärmlanering – Cover design: Irene Koumolou

Taitto – Ombrytning – Layout: Hilikka Lehtonen

Tietoja lainattaessa lähteenä on mainittava Tilastokeskus.

Uppgifterna får lånas med uppgivande av Statistikcentralen som källa.

Quoting is encouraged provided Statistics Finland is acknowledged as the source.

© 2015 Tilastokeskus ja kirjoittajat – Statistikcentralen och författarna –
Statistics Finland and authors

ISBN 978–952–244–542–1 (pdf)

ISBN 978–952–244–541–4 (print)

Esipuhe

Tässä julkaisussa hahmotetaan suomalaisen yhteiskunnan muutosta ajan, ajankäytön ja teknologioiden näkökulmasta. Julkaisun artikkeleiden yhteisenä teoreettisena viitekehysenä on näkemys aikarakenteiden ja -käsitusten muutoksesta osana laajempia aikainstitutionaalisia kehityskulkuja, jotka koskevat etenkin työnteon aikoja ja vapaa-ajan viettoa.

Idea yhteisestä julkaisusta syntyi ajankäyttötilastoinnin asiantuntijaryhmässä. Kirjoittajista osa on asiantuntijaryhmän jäseniä. Heidän lisäksi mukaan saatiin myös muita ajan ja ajankäytön tutkimuksesta kiinnostuneita tutkijoita.

Kirjoittajat ja toimittajat ovat Aalto-yliopiston, Edinburghin, Helsingin, Jyväskylän, Tampereen ja Turun yliopistojen sekä Helsingin seudun ympäristöpalvelut –kuntayhtymän, Ilmatieteen laitoksen, Metallityöväen Liiton ja Tilastokeskuksen tutkijoita ja asiantuntijoita.

Useimmat julkaisun artikkeleista pohjautuvat Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen tietoihin.

Artikkeleiden käsikirjoitusten luonnoksia kommentoitiin yhteisissä kirjoittajapaamisissa. Loppuvaiheessa jokaista käsikirjoitusta kommentoi julkaisun toimittajien lisäksi vähintään yksi toinen kirjoittaja. Tilastokeskus järjesti kirjoittajien ja toimittajien työskentelyä varten ekstrasnet- ja ryhmätyötilapalvelut. Julkaisun taittoi Hilikka Lehtonen.

Kiitämme lämpimästi artikkelikokoelman kirjoittajia ja toimittajia.

Artikkeleiden kirjoittajat vastaavat omista osuuksistaan ja niissä tehdyistä johtopäätöksistä.

Helsingissä, lokakuussa 2015

Jari Tarkoma
Tilastojohtaja

Sisälllys

Esipuhe	1
1 Johdanto: Aika, ajankäyttö ja sosiaalinen muutos 2000-luvun Suomessa <i>Anu-Hanna Anttila, Timo Anttila, Mirja Liikkanen & Hannu Pääkkönen</i>	5

TYÖAJAN JA -PAIKAN JÄRJESTYKSET

2 Kadotettu viikonloppu – Ajankäytön muutokset viikonloppuisin <i>Timo Anttila, Tomi Oinas & Jouko Nätti</i>	19
3 Työajan viikkorytmit <i>Hannu Pääkkönen</i>	33
4 Ajan paradoksit tutkimustyössä <i>Oili-Helena Ylijoki</i>	45
5 Ansiotyötä ajasta ja paikasta riippumatta? <i>Satu Ojala, Pasi Pyöriä & Jouko Nätti</i>	61
6 Kenellä on kiire? Suomalaisten kiireen kokemukset ja ajankäyttö <i>Minna Ylikännö</i>	73

ELÄMÄNRYTMIT

7 Arjen ja pyhän rytmit kuudessa Euroopan maassa <i>Mika Pantzar & Hannu Pääkkönen</i>	87
8 Epätyypillinen työaika ja lasten kanssa vietetty aika <i>Tomi Oinas, Mia Tammelin & Timo Anttila</i>	99
9 Lapsettoman nuoren parin ajankäyttö ja rytmit <i>Kristiina Aalto</i>	109
10 Yksin oleminen on lisääntynyt <i>Riitta Hanifi</i>	123
11 Televisio ja tietokone lasten ja nuorten ajankäytön rytmittäjinä <i>Katja Repo & Jouko Nätti</i>	135

UUDET NÄKÖKULMAT AJANKÄYTÖN TUTKIMISEEN

12 Infrastruktuurit järjestävät aikaa <i>Mikko Jalas, Jenny Rinkinen & Antti Silvast</i>	155
13 Ilmansaasteille altistumisen arviointi ajankäyttötietojen avulla <i>Anu Kousa, Liisa Matilainen, Tarja Koskentalo, Joana Soares, Ari Karpainen & Jaakko Kukkonen</i>	167

Lähteet	183
Aineistoliite	206
Liite 1 Esimerkki ajankäyttötutkimuksen 2009–2010 päiväkirjasivuista	210
Liite 2 Ajankäyttötutkimuksen 2009–2010 viikkopäiväkirja	212
Kirjoittajat ja toimittajat	213

1 Johdanto: Aika, ajankäyttö ja sosiaalinen muutos 2000-luvun Suomessa

Anu-Hanna Anttila, Timo Anttila, Mirja Liikkanen & Hannu Pääkkönen

Ajassa kiinni... ja irrallaan

Mitä mahdamme tarkoittaa, kun puhumme ajasta? Arkipuheessa voimme todeta ajan olevan kellonaikaa tai viikko- ja kuukausikalenteriaikaa ja vuodenaikojen kulkua. Kuitenkin on syytä muistaa, että aika on monimutkaisempi sosiaalinen konstruktio sekä myös sosiaalinen instituutio. Tämän ymmärtäminen tarkoittaa sen oivaltamista, että käsityksemme ajasta perustuu sopimukseen, joka on muotoutunut vastaamaan kulloistakin yhteiskuntamuotoa, työnjakoa ja muita tapoja järjestää sosiaalista elämää. Sosiaaliset aikarakenteet ja -kategoriat eivät näin ole syntyneet itsestään, vaan niillä on tarkoituksensa. Aivan hyvin voisimme jakaa abstraktin ajan monella muullakin tavalla kuin jakamalla vuorokauden 24 tuntiin tai viikon seitsemään päivään, mikäli se olisi sosiaalisesti tarkoituksenmukaista.

Uskonnolla on ollut keskeinen merkitys aikakäsityksemme muotoutumisessa; ja yhä edelleenkin suomalaisen kalenterin vuodenvaihtoa rytmittävät erilaiset kristilliset juhlat pyhineen tuoden maalliseen arkeen taukoja. Antropologit ovat löytäneet eri yhteisöistä monia erilaisia tapoja jäsentää ja laskea aikaa. Viikkojärjestelmiä on ollut erilaisia. Useat niistä ovat perustuneet markkinoiden ja kaupankäynnin säännöllisiin rytmieihin. Eri uskonnollisista perinteistä on löydettävissä sekä lyhyempiä että paljon pidempiä viikkojärjestelmiä kuin meidän seitsemästä vuorokaudesta koostuva viikko (ks. Zerubavel 1989).

Sosiologian klassikko Emile Durkheim (1912) osoitti, että myös kellonaika on perustavanlaatuisen sosiaalinen konstruktio. Kellonaika on siis yhteinen sopimus, joka on institutionalisoitunut eli muuttunut erilaisissa käytännöissä ja hallinnan muodoissa sellaiseksi, jonka yhä nykyisin otamme itsestäänselvyytensä sitä erityisemmin kyseenalaistamatta. Tämä ei tarkoita, etteikö yhteistä aikakäsitystä olisi mahdollista analysoida ja purkaa – tehdä näkyväksi sen toiminnan logiikkaa ja syitä sen muotoiluun sekä tämän muotoilun vakiintumiseen ja ylläpitämiseen.

Yhteinen sopimus ajan jäsenyyksestä – oli se sitten 12-tunnin jakoon, seitsemän päivän viikkojärjestykseen tai johonkin muuhun yhteisesti sovittuun aikaluokitteluun perustuva – on tärkeä. Tärkeää ajan kollektiivisesti sovittu jäsenyys on ensinnäkin siksi, että pystymme sovittamaan ajallisesti yhteen sosiaalista toimintaa, ja toiseksi jotta sosiaalinen toiminta jäsenyyttä ja rytmittyy mielekkäästi. Tällaista instituutioita voidaan kutsua yhteiskunnalliseksi ajaksi. Yhteiset rytmit helpottavat meitä integroitumaan yhteisöjen ja yhteiskunnan sosiaaliseen kudelman. Toisaalta yhteiset rytmit pitävät meitä kiinni ajassa tavalla, joka usein rajoittaa aikasuvereniteettiamme.

Yhteiskunnallisen ajan ja uskontoperusteisen ajanymmärryksen ohella aikaa voidaan hahmottaa yksilöllisenä aikana (ks. Pohjanen 2002), omana aikana, joka muotoutuu sekä yhteiskunnallisesti määrittyvän sosiaalisen, yhteisön keskinäisen kanssakäymisen että yksilön omien aikakäsitysten ja rytmien vuoropuhelussa.

Moderni teollinen aika loi länsimaissa uudenlaisen tietoisuuden ajan kulusta. Kello myös osaltaan mahdollisti siirtymisen pienistä ja yksinkertaisista paikallisyhteisöistä monimutkaisiin ja laajoihin yhteiskuntiin. Kello vauhditti työnjaon etene mistä, sosiaalista eriytymistä sekä etenevää yksilöllistymistä. Kello siis oli keskeinen osa modernisoitumista (Kern 1983; Pohjanen 2002, 23). Modernin teollisen aikakäsityksen myötä myös yksilön ajankäyttöön, historiaan ja tulevaisuuteen alettiin suhtautua asiana, johon itse kukin voi vaikuttaa omilla valinnoillaan; tätä teemaa sivuavat Mika Pantzar ja Hannu Pääkkönen tässä teoksessa olevassa artikkelissaan. Ajan luonteen muutoksessa onkin kiinnostavaa se jännite, joka syntyy yhteisöllisten, aikasuvereniteettia rajoittavien aikajärjestysten ja modernin, aika-autonomian tavoittelevan, yksilön välille.

Tämän kirjan tavoitteena on hahmottaa suomalaisen yhteiskunnan muutosta 2000-luvulla ajan, ajankäytön ja teknologioiden näkökulmasta. Yhteisenä teoreettisena viitekehysenä on näkemys aikarakenteiden ja -käsitysten muutoksesta osana laajempia aikainstitutionaalisia kehityskulkuja, jotka koskevat etenkin työnteon aikoja ja vapaa-ajan viettoa.

Teollinen, jälkiteollinen ja informaatioajan aika

Aikajärjestykset jaetaan perinteisesti esimoderniin, teolliseen ja uuteen jälkiteolliseen tai informaatioajan regimiin. Viime vuosina on keskusteltu siitä, missä mitassa aikajärjestys on vaihtumassa teollisesta jälkiteolliseen (Julkunen 2000; Julkunen, Nätti & Anttila 2004). Kellon ja yhteisen aikasopimuksen yleistymisen kiihdytti teollistumista. Lewis Mumfordin (1934) kuuluisan teesin mukaan kello oli höyrykonettakin tärkeämpi teollisen tuotannon mahdollistaja. Vähitellen kello synkronoi työn ja pääoman ja samalla maantieteellisesti leviävät tuotanto- ja liikenneverkot. Kaupungit ja valtiot siirtyivät yhtenäisaikaan.

Kellon myötä syklinen aikakäsitys kääntyi vähitellen lineaariseksi, mutta syklinen aikakäsitys toki jäi vaikuttamaan yhä sen rinnalle. Tämä näkyy esimerkiksi ajan kierron ymmärtämisenä toistuvina vuosi- ja viikkokierron sykleinä. Teollista työtä alettiin mitata kellon avulla aikayksiköinä, ensin vuosina, sittemmin yhä lyhyempinä aikajaksoina, tunteina, minuutteina ja sekunteina. Työstä saatava rahallinen korvaus perustui yhä tiukemmin tehtyihin aikayksiköihin. Tehtaan pilli korvasi kirkon kellon sosiaalisen ajan määrittäjänä (Thompson 1967). Aika oli rahaa (Adam 1995, 2004). Aika oli myös hyödyke ja niukka resurssi. Aikaa oli käytettävä tehokkaasti. Myös palkkatyöläisen oli orientoituttava aikaan, ei tehtäviin. Niukkuus ajasta kasvoi samalla kun käytettävissä olevalle ajalle, ja rahalle, löytyi potentiaaleja käyttömahdollisuuksia. Kapitalistinen talous tarvitsi tuotannon rinnalle kulutusta. Vapaa-ajasta ja kulutuksen ajasta muodostui arvokasta, ja myös vapaa-ajan käyttöä alkoi leimata määrätietoisuus ja ajan niukkuus (Linder 1970).

Chris Rojekin (1985) mukaan teollisen ajan tulosta on ”normaali työpäivä” rituaaleineen, kuten työhön sisään- ja uloskirjautuminen, sovitut lyhyemmät ja pidemmät tauot sekä poissaolot (Rojek 1985, 26). Työn ja vapaa-ajan erottaminen toisistaan liittyy palkkatyöinstituutioon: työ on määritelty tällöin vain palkkatyöksi. Ajattelutavan taustat löytyvät klassisesta poliittisesta taloustieteestä. Tuottavuuden näkökulmasta palkkatyö on ollut keskeinen ja vapaa-aika vasta toissijainen (Anttila A-H. 2005; Liikkanen 2009). Taloudellisen ja tuottavuuden näkökulmista tehtävien ajallinen ja rahallinen mittaaminen ovat olleet keskeisiä, ja niihin on liittynyt monia erilaisia intressejä (Andrew 1999). Näitä ajattelutapoja on alettu vähitellen kyseenalaistaa. Kuitenkin palkkatyöhön, vapaa-aikaan ja perheen aikaan liittyvillä arvostuksilla on taustansa. Erityisesti palkkatyön arvostamisen ja joutenolon halveksuntaan löytyvät syyt köyhyyden ja kurjuuden kyllästävästä menneisyydestä.

Työn aika ajankäytön runkona

Kirjan ensimmäisen osan artikkeleissa lähestytään aikaproblematiikkaa työn tekemisen ajan ja paikan näkökulmasta. Työaika on toimintojen ja ajankäytön risteyspaikka, jossa talous ja yksilön elämä leikkaavat. Työaika määrittää tavaratuotannon ja palveluiden tuotantoaikoja, mutta myös ajankäyttöä kotitalouksissa ja yhteisöllisiä aikarytmejä. Palkkatyön yleistyminen, siihen liittyvä taloudellinen vaurastuminen ja kaupungistuminen ovat muokanneet ajankäyttöä yhdenmukaiseksi yhteisöjen ja kansakuntien välillä.

Teollisella työaikanormilla tarkoitetaan säännöllistä päivätyötä, jolloin työaika on joko kello 8–16 tai 9–17, ja työtä tehdään viitenä päivänä viikossa. Vaikka historiallisesti työajalla on uskontoon pohjaava perustansa, on modernissa yhteiskunnassa työaika muokattu paitsi kansainvälisten sopimusten ja kansallisen lainsäädännön, myös työaika koskevien ristiriitojen, lakkojen ja työmarkkinaosapuolten sopimusten kautta (Anttila T. 2005). Hyvänä esimerkkinä tästä käy viikkotyöajan lyhentäminen 40-tuntiseksi Suomessa 1960-luvun lopulla. Suomessakin työntekijät ja koululaiset työskentelivät tuohon asti myös lauantaisin, tosin tehden lyhyemmän työpäivän. Työajan lyhennys tehtiin lakisääteisesti, ja käytännössä se tarkoitti lauantaiden vapautumista työstä. (Ks. Anttila A-H. 2005.) Tällöin vahvistettiin juuri edellä kuvaamaamme teollista työaikanormia ja työläisille saatiin pidempi viikkolepo viikonloppuihin.

Teollinen, noin kahdeksaan tuntiin vakiintunut, työaika on ollut työn määrän normi, jota jälkiteollinen joustavuutta tavoitteleva tuotantomuoto haurastuttaa (Anttila T. 2005). Tuotantorakenteen palveluvaltaistuminen ja eriytynyt yksilöllisiä tuotteita suosiva kulutus ovat lisänneet työaikojen joustavoittamisen vaatimuksia. Työajan sääntely onkin ajankohtainen ja tärkeä yhteiskunnallisen keskustelun aihe. Työajan sääntelyllä on pyritty suojaamaan työntekijän fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia. Niin kutsutulla työvoiman uusintamisella tarkoitetaan juuri lepoa ja palautumista työnteosta; sillä haetaan myös palautumista tulevan työn tekoon (Anttila A-H. 2005).

Monet muut sosiaaliset rytmit riippuvat työaikanormista. Lasten päivähoitojärjestelmä noudattaa melko tarkasti päivätyöhön nojaavaa mallia. Samoin monet jul-

kiset palvelut rytmittyvät perinteisen työaikanormin mukaisesti. On mahdollista nähdä näiden työaika- ja vapaa-aikainstituutioiden sosiaalista toimintaa rytmittävät vaikutukset vaikkapa ruuhkissa kello 8 aikaan aamulla ja työpäivän päätyttyä iltapäivällä. Myös viikonlopun rytmi näkyy ajankäytössä: lauantaisin tehdään runsaasti kotitöitä, kun taas sunnuntaisin nukutaan runsaammin kuin arkena (Pääkkönen & Hanifi 2011, 11–12). Yhtälailla vapaa-ajoista pisimmän jakson, vuosiloman, rytmiikka on vakiintunut: yleisin lomakuukausi on heinäkuu, ja tuolloin lomakuusi muuttaa sosiaalisia rytmejä niin työpaikoilla kuin ihmisten arjessakin.

Työaika on yhteydessä kotitalouksien aikaan ja siihen, miten palkkatyö ja palkaton työ kotitalouksissa jakaantuvat. Suomessa sekä miehet että naiset tekevät pääsääntöisesti kokoaikatyötä. Työaika on keskeinen muuttuja työn ja perheen yhteensovittamisessa. Työaika myös määrittää sukupuolten asemia virallisen talouden ja epävirallisen talouden, siis palkkatyön ja palkattoman työn kentillä. Työaika ei tule tulkita pelkkänä pituutena. Työaika on moniulotteisempi asia, jolla on pituus, ajoitus, tempo ja paikka. Työn ajallinen ja paikallinen kehys määrittää työssäkäyvien ja heidän perheidensä arkielämää. Aivan yhtä lailla nämä kuvaamamme ominaisuudet koskevat vapaa-aikaa.

Useat kirjan artikkelit käsittelevät niin sanottua 24/7-yhteiskuntaa juuri työ- ja vapaa-ajan muutoksen näkökulmasta. Artikkeleissa haastetaan teesiä aina auki olevasta yhteiskunnasta ja normalityöajan radikaalista muutoksesta. Satu Ojalan, Pasi Pyöriän ja Jouko Nätin artikkelista käy ilmi, että jälkiteollisessa taloudessa on jäljellä paljon teollisen ajan päivittäistä rytmitystä. Timo Anttila, Tomi Oinas ja Jouko Nätti tarkastelevat artikkelissaan viikonloppuinstituution pysyvyyttä. Hannu Pääkkönen puolestaan kysyy, missä määrin normalityöajan käsitteelle on perusteita 2000-luvun jälkiteollisessa yhteiskunnassa.

Pula ajasta

Pula ajasta tuntuu olevan jatkuvasti läsnä jälkiteollisessa yhteiskunnassa (Garhammer 2002; Rosa 2003). Ajasta näyttää tulleen kriittinen tekijä sekä yksilöiden että perheiden hyvinvoinnille. Aikaisemman tutkimuksen osoittama paradoksi on, että toisaalta on olemassa hyvin dokumentoitu ja kansainvälisesti yhdenmukainen tutkimustieto kiirekokemusten lisääntymisestä 1900-luvun puolivälistä lähtien. Toisaalta taas samanaikaisesti ja yhtä vakuuttavasti on todisteltu, että vapaa- ja perheajan määrä on kasvanut merkittävästi pitkällä aikavälillä. (Robinson & Godbey 1999; Gershuny 2000.) Aikapulaan kriittisesti suhtautuvat voivatkin lyödä pöytään tukun todistusaineistoa, joka osoittaa, että puute ajasta on illuusiota. Tällöin olisi kyse enemmänkin valinnoista kuin pakosta. Tässä teoksessa Minna Ylikännö selvittää artikkelissaan kiireen, aikapulan ja aikaköyhyyden problematiikkaa ja kysyy, miten ja missä määrin aikapulan ja aikaköyhyyden objektiiviset mittarit ja subjektiiviset kokemukset ovat yhteydessä toisiinsa.

Useat aiemmat kansainväliset tutkimukset kertovat kiireen ja aikapaineiden kasvusta (Gershuny 2005, 287). Arkikokemus ja ympäristön havainnointi antavat tälle tukea. Ainakin oireellisena voi pitää ajan hallintaa, tehokasta ajankäyttöä ja ajan managerointia käsittelevän tekstin ja puheen määrän huikeaa kasvua. Kyse voi jossain

määrin olla siitä, että työn ja vapaa-ajan suhteet ovat pyörähtäneet ympäri työväen- ja keskiluokan kohdalla siirryttäessä teollisesta aikajärjestyksestä jälkiteolliseen. Työväenluokan työaika on lyhentynyt, ja työ pysyy kohtalaisesti sille asetetuissa raameissa. Asiantuntijatyötä tekevän keskiluokan työaika ei tahdo pysyä hallinnassa. Työn ja työstä vapaan ajan erottaminen voi olla vaikeaa. Työ levittäytyy aiemmin suojatuille alueille, kotiin tai vaikkapa vapaa-ajan asunnoille.

Satu Ojalan, Pasi Pyöriän ja Jouko Nätin artikkeli tarkastelee ajankäyttötutkimuksen päiväkirja-aineiston avulla paitsi työn ajan rajojen haurastumista, myös työn tilallista eriytymistä: työntekoa liikkeellä olon yhteydessä sekä muissa, työpaikan ja kodin ulkopuolisissa tiloissa. Päiväkirjojen analyysi paljastaa, että työ on liikkuvasta luonteestaan huolimatta edelleen useimmiten ankkuroitunut työpaikalle.

Ajan puutteen ja kiireen kokemus liitetään usein uuteen talouteen ja murtautumassa olevaan aikajärjestykseen, jota leimaavat lyhytjänteisyys, rutiinin murentuminen ja tulevaisuuteen liittyvä epävarmuus (Adam 1995; Sennett 1998). Yhä useampien toimintojen sovittaminen kiinteään vuorokauden tuntimäärään voi tuottaa jotain sellaista, jota Éric Darier (1998) kuvaa kiireiseksi minäksi (*busy self*), joka sinänsä voi olla myös toivottava kiinnitys minälle. Tietyssä asemassa olevat saattavat raportoida suurta aikapainetta, sillä sitä pidetään myös menestyksen ja statuksen osoittimena (Gershuny 2005). Kiire onkin varsin keskiluokkainen ilmiö. Eräät amerikkalaiset ekonomistit ovat kärjistäneet, että aikapula on lähinnä juppien kitinää, *yuppie kvetch* (Hamermesh & Lee 2007). Ongelma ei ole siinä, että on liian vähän aikaa, vaan että on liian paljon rahaa. Kitinä johtuu siitä, että hyvin toimeentuleva keskiluokka kokee paineita etsiessään tapoja kuluttaa rahansa. Väitteen taustalla on laaja empiirinen tutkimus, joka osoittaa, että juuri hyvin ansaitsevat kokevat eniten pulaa ajasta (Hamermesh & Lee 2007).

Saksalaisen yhteiskuntateoreetikon Hartmut Rosan (2003) mukaan subjektiivisten aikapulakokemusten taustalla on objektiivisia sosiaalisia prosesseja. Ensinnäkin Rosa löytää näyttöä teknologisten prosessien (kuljetus, kommunikaatio ja tuotanto) huikasta nopeutumisesta. Toiseksi sosiaaliset rakenteet ja sosiaalisen toiminnan mallit muuttuvat yhä nopeammin. Kolmanneksi prosessiksi Rosa listaa jokapäiväisen elämänrytmin kiihtymisen, jota vahvistaa kulttuurinen lupaus nopeasti tekemisen eduista. Rosan keskeinen väite on, että myöhäismodernissa yhteiskunnassa edellä mainitut prosessit vahvistavat toisiaan ja johtavat uusiin paradokseihin. Elämän rytmin nopeuttaminen ei johda ajan säästymiseen vaan aikapulaan.

Tässä teoksessa Oili-Helena Yljoen tutkimuskohteena ovat yliopistotutkijoiden ja -opettajien aikakokemukset. Hän erottaa kohdejoukon tarinoista aikataulutettua aikaa, kehon aikaa, ajatonta aikaa, uran aikaa ja perheen aikaa. Aikataulutettu aika on hallitseva yliopistotutkimuksen aika. Se muodostaa aikajärjestyksen, joka säätelee tutkijoiden toimintaa ja ilmentää toiminnan nopeutumista, tehostumista ja tarvittavaa itsekontrollia. Aikajärjestykset kietoutuvat toisiinsa monisäikeisellä tavalla. Aikajärjestykset voivat olla ristiriidassa, mutta ne voivat myös tukea toisiaan ja luoda kaivattua autonomiaa arkipäivään.

Aikapulaksi kutsutaan juuri subjektiivista kokemusta ajan riittämättömyydestä kaiken sen tekemiseen, mitä haluaisi tehdä (Pääkkönen & Hanifi 2011, 32). Niin sanottuina elämän ruuhkavuosina työkiireet ja lapsiperheen aikapula näyttävät liitty-

vän toimintojen määrään ja päällekkäisyyteen sekä muualta saneltuihin aikatauluihin, joita on noudatettava (Bittman & Wajcman 2000; Jacobs & Gerson 2001).

Pula ajasta on sukupuolittunutta: naiset kokevat enemmän aikapulaa kuin miehet (Anttila, Oinas & Nätti 2009). Vastausta tähän eroon voi etsiä ajan(käytön) sukupuolittuneista rakenteista. Ero voisi selittyä kokonaistyöajan, siis yhteenlasketun ansiotyön ja kotitaloustyön, eroilla. Suomessa kokonaistyöaika on kuitenkin lähes sama miehillä ja naisilla (Pääkkönen & Hanifi 2011, 30). Kansainvälinen tutkimus on löytänyt selitykseksi erot naisten ja miesten ajan laadussa (Bittman & Wajcman 2000; Mattingly & Bianchi 2003). Vaikka naisilla ja miehillä on keskimäärin yhtä paljon vapaa-aikaa, miesten vapaa-ajassa on useita tunteja enemmän puhdasta vapaa-aikaa, eli aktiviteetteja, jotka eivät ole ”saastuneet” sivutoiminnoista. Miesten yhtäjaksoiset vapaa-aikaepisodit ovat myös pitempiä. Toisin sanoen naisten vapaa-aika keskeytyy useammin, mikä tekee naisten vapaa-ajasta pirstaleisempää (ks. esim. Deem 1986; 1996; Jacobs & Gerson 2004).

Ajan puutteen ja kiireen kokemukset liitetään usein uuteen talouteen ja murtautumassa olevaan aikajärjestykseen. Teollinen, tiukkaan paalutettu, aikajärjestys loi yhteistä rytmiä ja sen myötä yhteisöllisyyttä. Tiukasta aikakurista irti pyristelevä ja yksilöllisempi jälkiteollinen aikajärjestys purkaa sosiaalista kittiä. Kollektiivisten aikarakenteiden murentuessa, spatiaalisen liikkuvuuden lisääntyessä, työn ja palvelujen aikojen eriytyessä, kasvokkaista kontaktia vaativien aktiviteettien synkronisointi tulee yhä vaikeammaksi (Southerton, Shove & Warde 2001; Anttila, Nätti & Väisänen 2007).

Synkronisaatiota voikin pitää nyky maailman aikarakenteen hankalimpana ulottuvuutena. Haemme synkronisaation ongelmaan usein apua teknologioista. Teknologiat mahdollistavat integraation, mutta ne tuottavat myös disintegraatiota. Tämä käy hyvin esiin Katja Revon ja Jouko Nätin artikkelista, jossa he käsittelevät lasten ja nuorten median käytön ja ajankäytön muutoksia. Teknologiat muuttavat myös yhteisöllisyyttä. Riitta Hanifi taas puolestaan kuvaa artikkelissaan viimeisimpien ajankäyttöaineistojen avulla kasvokkaisen kanssakäymisen vähentymistä Suomessa.

Teknologioiden vaikutukset yhteiskunnalliseen aikaan ovat ristiriitaisia ja yllättäviä. Teknologiat, tai laajemmin ilmaistuna infrastruktuurit, eivät pelkästään säästä aikaa, vaan ne myös järjestävät sitä uusilla tavoilla ja tuottavat yhteiskunnallisesti jaettuja rytmejä. Mikko Jalas, Jenny Rinkinen ja Antti Silvast tarkastelevat artikkelissaan energiainfrastruktuurin luomia aikajärjestyksiä. He nostavat artikkelissaan esiin erilaisia energian varastointiin, varautumiseen ja infrastruktuurien kuormituspiikkien tasaamiseen liittyviä sosiaalisia ja eettisiä ongelmia.

Sosiaalisen muutoksen tutkiminen ajankäyttöaineistojen avulla

Useimmissa tämän kirjan artikkeleissa käytetään empiirisen analyysin pohjana tilastollisia ajankäyttöaineistoja. Näissä artikkeleissa keskitytään aikabudjettien ja ajan

rytmittymisen muutoksiin, eri ryhmien ajankäytön eroihin sekä yhdessä ja yksin vietetyin ajan muutoksiin. Mukana on myös yksi haastatteluaineistoa hyödyntävä artikkeli, joka hahmottelee työssä koettua ajan nopeutumista ja kiirettä ajan laadullisen luonteen muutoksena.

Suomessa ja useissa muissa Euroopan maissa kerätään perinteisellä päiväkirjamenetelmällä (ks. Pääkkönen 2010, 33–35) tilastollinen vertailukelpoinen ajankäyttöaineisto noin kymmenen vuoden välein. Tämä niin kutsuttu HETUS-aineisto (*Harmonised European Time Use Survey*) tuotetaan päiväkirjalla, joka on matriisimuotoinen ja siinä pyydetään osallistujaa kuvaamaan kahden päivän kulkua. Vastaa-vasti Australiassa, Japanissa, Yhdysvalloissa ja lukuisissa muissa maissa kerätään mitattavat aineistot omanlaisilla päiväkirjoillaan (Pääkkönen 2012). Tilastokeskuksen keräämässä tutkimuksessa (ks. tarkemmin aineistoliite tässä teoksessa) osallistujat täyttävät itse valmiiseen matriisiin tutkimuksen kannalta keskeisimmät tiedot kahden päivän ajalta. HETUS-aineistossa yli 10-vuotiaat perheenjäsenet ovat kirjoittaneet käsin kronologisia kuvauksia kahdesta päivästä elämästään. Tällöin yksi päivä on pilkottu 24 tuntiin ja tuntien sisällä vielä 10 minuutin aikasekvensseihin (ks. Liite 1 Ajankäyttöpäiväkirja).

Tilastollisen ajankäyttötutkimuksen perinteet ovat vakiintuneita: ajankäyttöpäiväkirja on standardoitu aineistonkeruun väline, jonka matriisimuoto ja ohjeistus suuntaavat tutkimuksen osallistujaa tuottamaan kertomuksensa omasta ajankäytöstään päivän aikana. Koska pyrkimyksenä on tuottaa mahdollisimman helposti tilastollisen aikakäsityksen mukainen ja koodauskelpoinen aineisto, ohjeistetaan päiväkirjan pitäjä olemaan täsmällisiä kirjauksissaan ja yksiselitteisiä ilmauksissaan. Tälle on syynä, sillä ajankäytön ajallisissa tai maiden välisissä vertailututkimuksissa monesti selvitetään jonkin toiminnon kestoa, jolloin muutokset voivat olla vain muutama minuutin luokkaa.

Varsinaista tilastollista käyttötarkoitusta varten päiväkirjojen toiminnot ja toimintojen kesto koodataan tilastolliseksi aineistoksi. Tällöin koodattaessa kiinnitetään huomiota ajankäytön luonteeseen ja toiminnon kestoan, sekä siihen, missä paikassa toiminto tehdään tai toiminta tapahtuu. Toiminnan ajoituksen ja paikan merkitys korostuu uudenaikaisissa analyyseissa, kuten tässä teoksessa olevassa Anu Kousan, Liisa Matilaisen, Tarja Koskentalon, Joana Soaresin, Ari Karppisen ja Jaakko Kukosen kirjoittamassa analyysissä ilmansaasteille altistumisen arvioinnista. He selvittävät, miten eri paikoissa altistutaan eri ilmansaasteiden lähteille, kuten satamien ja liikenteen päästöille ja pienhiukkasille. Tärkeää on yhtäläillä tieto siitä, kenen kanssa aikaa käytetään tai vietetään, onko aika sosiaalista perheen tai kotitalouden aikaa vaiko epäsosiaalista eli yksinoloa; juuri tämä jaottelu korostuu Riitta Hanifin artikkelin analyyseissa tässä teoksessa.

Toimintojen tarkastelussa keskiössä ovat palkkatyöyhteiskunnan tarpeet. Ajankäytön hierarkian taustalla vaikuttavat arvostukset, jotka tässä tapauksessa raamittavat toimintojen valinnanvapautta ja sidonnaisuutta tai rajoitteita. Yksilön eri toiminnot järjestetään maslowilaisiin perustarpeisiin, kuten syömiseen, lepäämiseen ja hygienianhoitoon, kiinnittyvien arvostusten pohjalta ja tilallis-ajallisiin perustein eritasoisiksi. (Ks. tark. Ås 1978.) Tilastolliseksi aineistoksi muodostettaessa hyödynnetään näin näillä perusteilla määriteltyä luokittelua. Ajankäyttö luokitellaan toimin-

nallisiin toisensa poissulkeviin pääkategorioihin, joita ovat: ansiotyön teko, kotityöt, opiskelu, nukkuminen, ruokailu ja vapaa-aika.

Ensinnäkin sopimuksenvarainen ajankäyttö tarkoittaa juuri ansiotyön jakautumista (laajemmin yhteiskunnallista työnjakoa) ja sidottu ajankäyttö perheen aikuisen (eritoten sukupuolitettua) kotityönjakoa. Etenkin yhteiskuntasuunnittelua ajatellen näihin toimintafunktioihin on kiinnitetty erityishuomiota. Toiseksi yhteiskuntapoliittisesti määriteltävän niin sanotun hyvän elämän objektiiviset kriteerit näyttävät arvostuksissa. Nämä painopisteet ovat olleet ajankäyttötutkimuksen keskiössä kautta historian (ks. ajankäyttötutkimuksen historiasta Pääkkönen 2010, 25–26). Ajankäyttötutkimusta on käytetty kehittyvissä maissa yhteiskunnan rakentamisen apuna osoittamaan sitä, miten arki ja sosiaalinen elämä järjestyvät yhteiskunnan tasolla. Aikoinaan myös Neuvostoliitossa ajankäyttötutkimuksia hyödynnettiin suunnitelmatalouden tukena; tällöin stahanovilaisen työläisen ihanne tarcoitti ihmisen toimeliaisuutta ja sisäistettyä työkuria.

Ajankäytön, elämäntavan, toimeentulon ja hyvinvoinnin kysymykset ovat olleet ajankäyttötutkimuksen ytimessä. Samalla voidaan ymmärtää, miksi vertailukelpoisia tilastollisia ajankäyttöaineistoja kerätään. Kansallisesti ja kansainvälisesti tehdyn ajankäyttötutkimuksen (engl. *Time-Budget Survey*, ks. lisää Pääkkönen 2010, 25) taustalta löytyykin paitsi tarve tarkastella yhteiskunnan taloudellista tilaa yleensä ja eri maiden tilannetta ja mahdollista ajallista muutosta, myös pyrkimys kansalaisten hyvinvoinnin parantamiseen (Andorka & Falussy 1982, 31). Ajankäyttötutkimuksilla katsotaan näin olevan sekä kansantaloudellista että hyvinvointitutkimuksellista merkitystä.

Yleisin menetelmä on tuottaa aineistoa päiväkirjalla muutaman päivän tai kokonaisen viikon ajalta. HETUS-aineistossa tietoa kerätään toiminnasta ja sen kestosta sekä siitä, missä ja kenen kanssa toiminta tapahtuu. Vastaajille arvotut päivät ovat joko saman tai peräkkäisten viikkojen päiviä, joista toinen sijoittuu viikonloppuun. Lisäksi pyydetään tekemään päiväkohtainen itsearviointi: onko ollut kiire, onko päivä ollut tavallinen vai poikkeava ja jos poikkeava, niin mistä syystä. Työssäkäyvät arvioivat lisäksi palkkatyötuntinsa 15 minuutin tarkkuudella erillisellä koko tarkasteluviikon kattavalla työviikkolomakkeella. (Ks. Liite 1 Ajankäyttöpäiväkirja ja Liite 2 Viikkopäiväkirja.)

Ajankäyttöä koskevien pitkittäisaineistojen avulla voidaan tarkastella eri toimintoissa tapahtuvia muutoksia – ja yhtäläillä pysyvyyksiä. Lisäksi aineistojen harmonisointi mahdollistaa eri maiden vertailun. Näiden tutkimuksellisten perustarpeiden lisäksi ajankäyttöaineistoja voidaan hyödyntää tarkasteltaessa vaikkapa perhe-elämää, elämäntapoja, median käyttöä, harrastamista, yksin ja yhdessä olemista, kotitöiden tekemistä, matkustamista – kaikkia näitä on mahdollista analysoida sukupuolittain, ikäryhmittäin tai muilla kriteereillä (ks. Pentland, Harvey, Lawton & McColl 1999). On myös mahdollista tuottaa tietoa eri toimintojen tempostä ja frekvensseistä: päivittäin toistuvaa, viikonloppuihin kiinnittyvää tai vuodenaikakohtaista rytmiikkaa.

Tilastolliseen tarkoitukseen kerättyjen ajankäyttöpäiväkirjojen laadullinen analyysi on myös mahdollista. Esimerkiksi Anu-Hanna Anttila (2012, 2011) on kehitellyt sellaista. Hän on muun muassa tutkinut arjen ja kotitöiden jäsentymistä palkkatyötä tekevien perheellisten naisten perheissä. Anttilan (2012) mukaan arjen kulkua ja sukupuolten välistä työnjakoa ohjaavat rakenteet ja toimintaa ohjaavat eritasoi-

set sopimukset, kuten sukupuolisopimus, eikä kyse olen näin pelkästään yksilöllisistä valinnoista. Laadullisissa ajankäyttöpäiväkirjojen analyyseissa ja tulkinnoissa otetaan huomioon myös tilastollisen analyysin tulokset ja itsearviointiosiot. Päiväkirjoista on siten mahdollista tehdä laadullista luentaa ja tulkintoja myös sukupuolesta, luokasta ja iästä sekä elämänvaiheesta ja perhetilanteesta.

Tilastokeskuksen hyödyntämä ajankäytön keruu- ja analyysimenetelmä on näin olleen vain yksi mahdollinen tiedon tuottamisen tapa monista. Tilastollisen ajankäyttötutkimuksen tarpeiden lisäksi aikaa, sen rakenteita ja sisältöjä voidaan tutkia myös vapaamuotoisemmin ja eri tutkimustarkoituksiin voidaan räätälöidä kunkin tarpeen mukaisesti sopivat laadullisesti analysoitavat ajankäyttöpäiväkirjat (ks. Belli, Stafford & Alwin 2009).

Ajankäyttöaineistoa on mahdollista kerätä paperisen päiväkirjan ohella myös mobiililaitteilla online tai puhelimitse. Tapoja on monenlaisia ja ohjeistus vaihtelee käyttötarkoituksen mukaan. Esimerkiksi matriisipäiväkirjaa vapaamuotoisemmasta päiväkirjojen ja kertomusten laadullisesta menetelmästä käy brittiläisen Mass Observation Archiven (lyh. MOA) keräämä *One Day Diary* -keräys (ks. Scott 2009). Samaa vapaan päivänkuvauksen menetelmää hyödynnetään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (lyh. SKS) kymmenen vuoden välein keräämässä *Suomalaisen päivä* -keruussa. Näitä yhden päivän päiväkirjoja on suomalaisilta kerätty 2. helmikuuta vuosina 1999 ja 2009.

Yksilöllisen ja yhteisöllisen ajan aikapolitiikka

Tämän teoksen ajatuksena on tarkastella sitä, miten 2000-luvun suomalaiset ovat ajassa kiinni ja irrallaan. Toisin sanottuna teoksen artikkeleissa pohditaan – tavalla ja toisella eri näkökulmista – sitä, minkälaisia mahdollisuuksia ja syitä ihmisillä on ajankäytön yksilöllisiin ja yhteisöllisiin tapoihin. Näin ollen artikkeleissa on kiinnitetty huomiota siihen, miten ihmiset ovat ajassa kiinni ja siitä irrallaan – sosiologista sanastoa hyödyntäen: miten ihmisten toimintaa ohjaavat yhteiskunnalliset rakenteet ja miten taas ihmiset omalla toiminnallaan muokkaavat rakenteita. Pohdittavaksi tällöin nousevat ainakin seuraavat kysymykset: Mitkä yhteiskunnan rakennetekijät ovat yksilöitä ja ryhmiä pakottavia ja miten? Entä mitkä sosiaaliset toiminnot ohjaavat ja mitkä mahdollisuudet houkuttelevat ja suostuttelevat toimintaan?

Jälkitekollisen ajan tunnusmerkkejä ovat yksilöllistyminen ja valinnanvapauden lisääntyminen (ks. Garhammer 1999, 463–487; Pääkkönen 2010, 23–25). Kuitenkin ajankäytön rytmirakenteet yhtäläistyvät. Yhteiskunnassa tuotanto, kauppa, liikenne, vapaa-aika ja median käyttö muuttuvat ympärivuorokautisiksi ja -vuotiseksi (24/7/365). Viikonpäivien erot menettävät merkitystään, kun toimintoja, joita tehtiin aikaisemmin vain viikonloppuisin, siirtyy arkipäiville. Aikarakenteita koskevan sääntelyn purkamisen seurauksia ovat etenkin normalityöajan hajoaminen ja kauppojen aukioloaikojen vapauttaminen. Työajat muuttuvat joustaviksi. Ja samalla, kun yksille mahdollistuu sunnuntaishoppailu, muuntuu pyhäpäivä toisille työpäiväksi, halusi sitä tai ei.

Ajankäyttö on yhä enemmän taloudellista, sillä julkisten palvelujen yksityistäminen ja niukentaminen sekä vapaa-ajan kaupallistuminen johtavat pahimmillaan köy-

hien ja muiden huono-osaisten syrjäytymiseen sekä heidän ajankäyttönsä muuttamiseen kotikeskeisemmäksi. Tämä näkyy esimerkiksi mahdollisuuksissa panostaa lomaviettoon. Yksilöllistä ajankäyttöä koskevat trendit eivät siten koske kaikkia, vaan mahdollisuudet valita ovat kiinnittyneet kunkin yksilön omaamiin pääomiin ja kotitalouden resursseihin. Ilman niitä ei ole mahdollisuus valita, vaikka yhteiskunta tarjoaisi supermarketillisen vaihtoehtoja vaikkapa viestiä ja liikkua vapaa-ajalla. Näin ollen aika on symbolista pääomaa, eli pääomaa taloudellisen, sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman ohella, koska sillä on sekä arvona että vaihtoarvonsa.

Normaalityöajan hajoaminen kertoo myös aikataulujen desynkronisoitumisesta. Se ilmenee esimerkiksi perheenjäsenten yhteisten ruoka-aikojen ja yhteisten vapaa-ajan viettämisyksiköiden vähenemisenä. Voidaan puhua myös ajan koordinoinnista ja vaikkapa perheiden aikaneuvotteluista, yhteisistä listoista jääkaappien ovissa tai perhekalentereista. Myös kodin ja perheen asioiden hallinnointiin käytetään enemmän aikaa, osin vapaaehtoisesti mutta osin pakosta, sillä monet palvelut ovat muuttuneet itsepalveluiksi.

Kun ajattelemme nykyistä jälkimodernia ja -teollista yhteiskuntaa ajankäytön näkökulmasta, emme voi välttyä ajattelemasta ajan jakautumista epätasaisesti eri ihmisryhmien välillä. Osittain tätä selittää yksilöiden erilainen tilanne työmarkkinoilla; ansiotyöhön käytettävä aika dominoi edelleen ihmisten arkea ja sen jäsentymistä. Suomen kokoisessa maassa suhteellisen pienilukuinen väestö on pakkautunut niin sanottuihin kasvukeskuksiin. 2000-luvun aikana tapahtunut maassamuutto on ollut vilkkaampaa ja mittavampaa kuin niin kutsuttu suuri muutto 1960-luvulla. Yhä useampi joko muuttaa työnsä perässä suurempiin kaupunkiin tai pendelöi koti- ja työpaikkakunnan väliä päivittäin tai harvemmin. Työmatkojen pituus ei näin ole vain haja-asutusalueen kysymys.

Työn ja työmatkojen, erilaisten organisaatioiden ja yhteisöjen aikarakenteiden lisäksi suomalaisten arkea jäsentävät palveluyhteiskunnan aikataulut. Hannu Pääkkösen (2010, 32) mukaan erityisen aikapolitiikan tarkoituksena on ”tasapainottaa yhdyskuntien yhteinen aika sekä yksilölliset ajat”. Aikapoliitikalla pyritään näin eri elämäntilanteiden synkronisointiin. Sen tavoitteena on tasapainottaa yhdyskuntien yhteinen aika sekä yksilölliset ajat. Aikapoliittista suunnittelua tarvitaan kuitenkin silloin, kun alueellisesti väestön määrän kasvaessa ja liikenteen, palveluiden sekä työssä ja koulussa käymisen ja muiden päivittäisten toimintojen järjestämiseen tarvitaan järjestystä. Aikapoliitikalla tarkoitetaan näin paitsi julkisten tapahtumien ja palvelujen aikataulutusta, myös sujuvan liikkuvuuden ja käytäntöjen rakentumista. Yhteiskunnan ja yhteisön aikarakenteet ja -rytmit vaikuttavat ajankäyttöön. Palvelujen, niin kauppajen kuin päivähoitajienkin, aukioloajat synkronisoivat elämänrytmiiä ja muovaavat paikallisen aikarytmii. (Aikapoliitikasta, ks. lisää Horelli 2012; Pääkkönen 2010, 32–33.)

Ajankäytöllisesti on modernisaation myötä havaittu sosiaalisen ajan tempon kiihtyneen (ks. Rosa 2003). Ajan tihentyminen näkyy monisuorittamisen lisääntymisenä ja siinä, että elämäntilanteiden välillä on vähemmän taukoja. Mobiililaitteet ja muu teknologia tuovat tähän oman lisänsä pilkkomalla toiminnalliset ajat yhä vain lyhytkestoisemmiksi. Koettua kiireen tuntua onkin selitetty sillä, että päivän mittaan ihmisellä on huomattavasti enemmän eri toimintoja kuin aiemmin, ja ne ovat lyhytkestoisempia ja päällekkäisiä. Ylipäätään yhteiskunnallisen elämän tempo on nopeu-

tunut – ja tekemisestä helposti tullut asioiden suorittamista. Myös viestintä on nopeaa ja maailmanlaajuista, ja liikkuminen paikasta toiseen käy vauhdikkaasti yhä nopeampien liikennevälineiden ansiosta. Tällaisissa aikaviidakoissa liikkeessa korostuu kunkin ajanhallinta.

Yksilön aikakokemuksia tarkasteltaessa on havaittu myös muutoksia. Yksilöllistymisen seurauksena perinteiset luokkaspesifit, tietyille yhteiskuntaluokille ominaiset vapaa-aikakulttuurit hajoavat ja vapaa-ajan toiminnot eriytyvät. On myös havaittavissa eroja naisten ja miesten välillä. Naisten ansiotyöhön osallistumisen yleistyminen voi luoda aikapaineita, kun vielä monia tehtäviä siirryy työmarkkinoilta ja valtiolta kotitalouksiin tehtäväksi. Aikapaineet voidaan myös ratkaista neuvottelemalla kotityönjako toimivaksi. Tämä riippuu etenkin kotitalouden koosta. Tässä teoksessa Kristiina Aalto käsittelee artikkelissaan sitä, miten lapsettoman nuoren parin ajankäyttö ja rytmit asettuvat arjessa. Aallon mukaan kahden aikuisen talouden erityisyytenä onkin aikapaineen väheneminen, sillä kotitöiden ajoitus ja tekeminen joustaa paremmin pienessä taloudessa, eikä kotitöitäkään ole niin paljon.

Yksilölliset aikapaineet, kiireen tuntu ja aikapula ovat näin suhteellisia ja monelta osin neuvoteltavissa – ainakin silloin, kun on tasaväkiset neuvotteluosapuolet, jotka pyrkivät optimaaliseen ratkaisuun yksilöllisillä aikamarkkinoilla. Toisaalta on pakottavia aikarakenteita, kuten koulun ja muiden instituutioiden aikataulut, joita niitäkin voidaan neuvotellaan uusiksi. Silloinkin tarvitaan yhteisymmärrystä siitä, että muutos on tarpeellinen. Näin ollen aika sosiaalisena konstruktiona voidaan järjestää ja jäsenellä uudelleen, mikäli yhteisö tai yhteiskunta niin toivoo.

TYÖAJAN JA -PAIKAN JÄRJESTYKSET

2 Kadotettu viikonloppu – Ajankäytön muutokset viikonloppuisin

Timo Anttila, Tomi Oinas & Jouko Nätti

Yhteiskunnan aikarytmien muutosta, ja erityisesti työaikoja, koskevaa keskustelua on hallinnut (uhka)kuva siirtymästä kohti 24/7-yhteiskuntaa. Talouden palvelu- ja tietovaltaistumisen, aukiolojen vapautumisen, kulutusrytmien muutoksen, paikallisen sopimisen lisääntymisen ja naisten työssäkäynnin yleistymisen on oletettu rikkovan niin sanottua normaalityöaika. Jälkitekollinen tuotantomuoto ja palvelutalous lisäävät epätyypillisiä (*atypical*) ja epäsosiaalisia (*unsocial*) työaikoja. Säännöllistä työviikkoa (35–40h/vk) tekevien osuus onkin laskenut Suomessa tasaisesti 1989–2007 (Keinänen 2009).

24/7-yhteiskunta on arkikielestä tuttu käsite, joka on pujahtanut myös tieteelliseen keskusteluun. Käsitteen sisältö on jäänyt tarkemmin määrittelemättä. Implisiittisesti jälkitekollinen 24/7-yhteiskunta viittaa teollisen ajan vahvojen jaettujen aikajärjestysten haurastumiseen. Teollisen työn ajan puitteistamat aikajärjestykset ovat institutionalisoituneet itsestään selviksi ja huomaamattomiksi käytänteiksi ja rutineiksi. Tällaisia vahvoja työaikainstituutioita ovat päivätyö kahdeksasta neljään ja viisipäiväinen työviikko. Teollinen tuotantomuoto jätti työaikainstituutioiden rinnalle vahvat vapaa-aikainstituutiot, työstä vapaan illan, viikonlopun ja vuosiloman (Julkunen, Nätti & Anttila 2003, 13). ”24/7” sisältää kaksi muutoksen elementtiä. ”24” viittaa vuorokausirytmien muutokseen; teollisen työajan osalta se merkitsee päiväaikaan sijoittuvan työn valumista iltaan ja yöhön. Jälkimmäinen osa käsitteestä, ”7”, viittaa viikkorytmiin ja implisiittisesti siihen, että viikonpäivien erityisyys (ks. Zerubavel 1989) haihtuu. Viikonpäivien kehällä päivien erityisyyttä määrittää yhä vähemmän työ (arkipäivät), kulutus tai vapaa-aika (viikonloppu).

Uuden jälkitekollisen aikajärjestyksen on nähty uhkaavan sekä biologisia että sosiaalisia rytmejä. Biologisten rytmien osalta on keskusteltu paljon unen pituuden ja ajoituksen muuttumisesta. 24 tuntia auki ja verkossa oleva yhteiskunta siirtää unta pois biologisesti luonteelta paikaltaan. Sosiaalisten rytmien kannalta on olennaista yhdenmukainen ajoitus, ajan synkronisointi, siten, että sosiaalinen kanssakäyminen on mahdollista.

Uuden jälkitekollisen (työ)aikajärjestyksen on oletettu vähentävän jaettua, sosiaalista, aikaa. Aiemmin teollinen aikajärjestys on ollut olennainen päivärytmien sekä viikkorytmien määrittäjä. Viimeisen kahden – kolmen vuosikymmenen aikana työaikatutkimuksessa on kiinnitetty huomiota työaikojen epäsosiaalisuuden lisääntymiseen. Epäsosiaaliset (*unsociable, unsocial*) tai epätyypilliset (*atypical, nonstandard*) työajat sijoittuvat päivittäin tai viikoittain sellaiseen aikaan, jolloin useimmat ihmiset eivät ole työssä. Epäsosiaalisen ajan käsitteen taustalla on ajatus rajatuista aikajaksoista, jolloin sosiaaliseen kanssakäymiseen on tilaisuus. Jos työaika sijoittuu tällaiseen aikajaksoon, sosiaalisten kontaktien ylläpitäminen vaikeutuu.

Aikarakenteisiin liittyvä hyvinvointi, jota voidaan kutsua myös aikavauraudeksi, sisältää paitsi määrällisiä myös laadullisia ja kokemuksellisia ulottuvuuksia (Bittman & Wajcman 2000; Epstein & Kalleberg 2001; Southerton & Tomlinson 2005; Thompson & Bunderson 2001). Kronometrisen (tarpeeksi aikaa) ulottuvuuden ohella myös kronologinen ulottuvuus (aikaa oikeaan aikaan), aika-autonomia (kontrolli) ja synkronisaatio (sopiva ajankohta) ovat tärkeitä. Aikavauraus edellyttää riittävästi laadukasta työstä vapaata aikaa (Reisch 2001).

Ajan sosiaalisuuden ja synkronisaation ulottuvuudet ovat tärkeitä näkökulmia myös puolisoiden ja perheiden ajankäytön ja hyvinvoinnin kannalta. Puolisoiden onkin arvioitu pyrkivän koordinoimaan mahdollisimman paljon yhteistä, laadullisesti merkityksellistä aikaa (Sullivan 1996). Viikonloppu on perinteisesti ollut tällaista laadullisesti merkityksellistä työstä vapaata puolisoiden ja perheiden yhteistä aikaa (Ruppanner ym. 2014)

Tässä artikkelissa pohdimme, miten jälkiteollinen, palveluvaltainen talous muuttaa työn ja vapaa-ajan käytäntöjä. Olemme erityisesti kiinnostuneita viikonlopun muutoksesta. Viikonloppu on instituutio, jossa kietoutuu yhteen vahva uskonnollinen perinne (Durkheim 1912; Sorokin 1943; Zerubavel 1981, 1985) sekä teollisella jaksolla neuvoteltu ja säännelty viikoittainen työstä vapaa aika (Garhammer 2002). Viikonloppu onkin hyvä indikaattori, kun arvioidaan 24/7-yhteiskunnan toteutumista. Käytämme ajankäyttöaineistoja kolmelta vuosikymmeneltä ja kysymme, miten, missä määrin ja kenen viikonloppu on muuttunut.

Kadotettu viikonloppu?

Sosio-kulttuurinen viikkorytmi helpottaa meitä integroitumaan perheen, yhteisön ja yhteiskunnan sosiaaliseen kudelmaan (Zerubavel 1989). Viikkorytmissämme viikonloppu on erityinen. Viikonloppu lopettaa (työ)viikon lepoon ja palautumiseen. Myös työn ulkopuolella oleville viikonlopun sosio-kulttuurinen sisältö poikkeaa arkipäivistä. Löydämme vaivatta kirjallisuudesta huolestuneita kommentteja viikonlopputyön lisääntymisestä ja lepopäivien katoamisesta. Kansainvälistä tutkimusta viikonlopun sisällöllisistä muutoksista on tehty kuitenkin melko vähän.

Jiri Zuzanek (2014) on tutkinut sunnuntain aikarakenteen ja sunnuntaihin liitettyjen emotionaalisten konnotaatioiden muutosta kahden edellisen vuosikymmenen aikana. Tuona aikajaksona viikonpäivien ja viikonlopun pulssi säilyi tärkeänä käyttäytymisen määrittäjänä, mutta tuo pulssi on jonkin verran muuttunut. Sunnuntaista on tullut kiireisempi ja sunnuntain ajankäytön rakenne on lähentynyt viikonpäivien rakennetta.

Sharon Wheeler (2014) on tarkastellut haastatteluaineiston avulla englantilaisen keskiluokan ajankäyttöä ja toteaa, että viikonloppu ei ole menetetty työlle. Lauantai ja sunnuntai ovat edelleen myös kokemuksellisesti erilaisia kuin viikonpäivät. Merkittävä muutos on tapahtunut perheen yhdessäolossa ja lastenhoidossa. Lasten viikonloppuun sisältyy aiempaa enemmän kotitehtäviä ja organisoituja aktiviteetteja. Vanhempien aika on kiinni lasten aktiviteeteissa. He avustavat kotitehtäviä, valvovat ja kuljettavat lapsia. Perheelle omistettu ja suunniteltu aika sijoittuu viikonloppuun. Wheeler toteaaakin, että keskiluokan viikonlopuista on tullut lapsikeskeisempiä.

Työajan kolonisaatio

Työajan yhteys sosiaalisiin suhteisiin ja vuorovaikutukseen on uudella tavalla esillä eurooppalaisissa jälkiteollisissa yhteiskunnissa. Työajan epäsosiaalisuus ei ole ollut teollisen työn ja siihen tiukasti liittyvän mieselättäjämallin hallitsemassa tilanteessa kovin erityinen ongelma. Keskustelu on vilkastunut, kun naisten lisääntynyt työssäkäynti ja naisten palvelualoilla tekemät epäsosiaaliset tunnit – erityisesti lauantaisin ja sunnuntaisin – muuttavat perheiden aikarakenteita (Kümmerling & Lehndorff 2007; Ruppanner & Treas 2014). Työajan siirtyminen viikonloppuun voi olla ongelmallista myös terveyden näkökulmasta. Viikonlopputyö ei välttämättä uhkaa vuorokausirytmää, mutta viikonloppuun sijoittuva työ voi vähentää mahdollisuutta riittävään lepoon (Kivimäki ym. 2006; Fritz ym. 2010; Wirz ym. 2010).

Työaikojen sääntelyä on väljennetty. Työajat määrittyvät myös yhä useammin paikallisen ja henkilökohtaisen sopimisen tasolla. Epäsosiaalisten työaikojen leviämisen taustalla on palvelutyön kasvu ja palveluaikojen laajentuminen. Viikonloppuun ajoittuva työ on suhteellisen yleistä Euroopassa. Vuoden 2010 eurooppalaisen työolotutkimuksen mukaan noin puolet eurooppalaisista palkansaajista ilmoitti työskentelevänsä vähintään yhtenä lauantaina kuukaudessa. Noin neljännes raportoi tekevänsä sunnuntaityötä kuukausittain. (Eurofound 2012.)

Viikonloppuun sijoittuvaa työtä ja sen vaikutusta muuhun ajankäyttöön ja sosiaalisiin suhteisiin on tarkasteltu muutamissa ajankäyttötutkimuksissa. Viikonlopputyö on mielenkiintoinen tutkimuskohde, koska sen on nähty olevan epämieluisaa ja sosiaalisten suhteiden kannalta erityisen hankalaa (Presser 2003; Ruggiero 2005). Työ epätyypillisinä aikoina on aina ongelmallista, mutta erityisesti viikonlopputyö syö potentiaalia sosiaalista aikaa, jolloin muut perheenjäsenet ovat kotona tai ystävät tavattavissa.

Michael Bittman (1998) on esittänyt teesin pitkän viikonlopun katoamisesta (*long lost weekend*). Bittman (2005) osoittaa, miten sunnuntaisin työtä tekevät menettävät lepoa, perheen yhdessäoloaikaa ja yhteisöllisyyttä. Ajan synkronisoinnin ja aikataulutuksen ongelmat aiheuttavat sen, että sunnuntaisin työtä tekevät eivät saa kuitattua sosiaalisten kontaktien puutteita arkipäivisinkään.

Australialaiset ajankäyttötutkijat Lyn Craig ja Judith Brown (2014, 2015) ovat pohtineet viikonloppuun ajoittuvan työn merkitystä vapaa-ajan ja perheajan näkökulmasta. Ajankäyttöaineistoihin perustuvat analyysit osoittivat, että viikonlopputyön vuoksi työntekijän sosiaaliset kontaktit muihin jäivät vähäisiksi. Työntekijät menettivät sosiaalista aikaa perheen kanssa, lepoa ja palautumista sekä mahdollisuutta osallistua yhteisön toimintaan esimerkiksi järjestötoiminnan muodossa. Sekä lauantai- että sunnuntaityö lisäsivät yksin, ilman muiden kasvokkaista seuraa vietettyä aikaa. He toistavat Michael Bittmanin huomion siitä, että viikonloppuna menetetty sosiaalinen kanssakäyminen muiden kanssa ei korvautu viikolla. Tuloksien mukaan etenkin sunnuntaina tehty työ lisäsi yksin vietettyä aikaa myös viikolla.

Jennifer Hook (2012) on tarkastellut brittiläisen ajankäyttöaineiston avulla alle 15-vuotiaiden lasten isien viikonlopputyön merkitystä lapsien kanssa vietettyyn aikaan. Brittiläisten isien viikonlopputyö on varsin yleistä. Lähes 45 prosenttia isistä työskenteli joko lauantaisin tai sunnuntaisin. Nämä isät työskentelivät lauantaisin tai sunnuntaisin 4–6 tuntia riippuen sosioekonomisesta asemasta ja viikonlopun

päivästä. Viikonloppuun ajoittuva työ vähensi huomattavasti isien perheaikaa lapsien, perheen ja puolison kanssa. Myös tämä tutkimus osoitti, että isien viikonloppuna menettämä perheaika ei korvautunut viikolla. Tämä johtuu Hookin (emt.) mukaan siitä, että brittiläisten isien viikonlopputyö on oire ylityöilmioistä.

Enemmän kiirettä?

Modernit länsimaiset yhteiskunnat ovat kohdanneet kaksi työn ja vapaa-ajan suhteeseen liittyvää paradoksia. Useiden maiden ajankäyttöaineistojen historiallinen tarkastelu nostaa esiin ensimmäisen paradoksin: on olemassa hyvin dokumentoitu ja yhdenmukainen tutkimustieto kiirekokemusten lisääntymisestä 1900-luvun puolivälistä lähtien ja samanaikainen, yhtä vakuuttavasti todisteltu pitkän aikavälin merkittävä vapaa-ajan ja perheajan määrän kasvu (Bittman 1998; Gershuny 2000; Goodin ym. 2005). Toinen paradoksi liittyy kulutukseen. Tuottavuuden merkittävä kasvu on nostanut materiaalista hyvinvointia ja helpottanut tavaroiden saatavuutta. Kulutus vie kuitenkin aikaa (Schor 1992) ja siitä on tullut entistä työläämpää (Glorieux ym. 2008).

Staffan Linderin (1970) klassikkotulkinnan mukaan länsimaiden talouden kasvu ei ole johtanut joutilaaseen ja rauhalliseen elämään kuten oletettiin. Ajasta on tullut niukka resurssi. Talouden tuottavuuden kasvu on johtanut siihen, että muullekin ajankäytölle asetetaan samanlaisia tuottavuustavoitteita kuin ansiotyölle. Koska työajasta on tullut tuottavampaa ja paremmin palkattua, kasvaa myös vaihtoehtoisen ajankäytön, eli vapaa-ajan arvo.

Viikonloppuun sisältyy vapaa-aikavarantoja, joita voi käyttää kulutukseen (Glorieux ym. 2008). Kauppojen aukioloaikojen laajentamista on perusteltu talouden pirstymisellä, työllisyydellä, liikennehuuhkien tasoittumisella ja lisääntyvän kilpailun tuomilla alemmilla kuluttajahinnoilla. Suomessa kaupan aukioloaikojen sääntelyä on purettu asteittain 1980-luvulta lähtien ensin koskien haja-asutusalueita (1989) ja pieniä myymälöitä ja myöhemmin myös taajamia (1994) ja isoja kauppaliikkeitä. Voimme olettaa, että viikonloppuihin sijoittuu palvelutyön ohella yhä enemmän kulutuksen aikaa.

Vapaa-aika on määrällisesti ja kokemuksellisesti sukupuolittunutta (Warren 2010). Naiset esimerkiksi raportoivat useammin aikapulaa kuin miehet (Anttila, Oinas & Nätti 2009). Tämä voisi selittyä kokonaistyöajan, siis yhteenlasketun ansiotyön ja kotitaloustyön, eroilla. Suomessa kokonaistyöaika on kuitenkin lähes sama miehillä ja naisilla. Kansainvälinen tutkimus on esittänyt, että naisten suurempi pula ajasta selittyy eroilla naisten ja miesten vapaa-ajan laadussa (Mattingly & Bianchi 2003; Bittman & Wajcman 2000). Onkin sanottu, että naisten vapaa-aika on vähemmän vapaata (Deem 1988). Erityisesti on kiinnitetty huomiota tilanteeseen, jossa päällekkäiset työ- ja hoivavelvoitteet tuottavat sukupuolittunutta tuplataakkaa. Päällekkäisten sukupuolittuneiden velvoitteiden (naisten toinen tai kolmas vuoro) käsitteestä on johdettu myös hypoteesi sukupuolittuneesta viikonlopun velvoitteista (*weekend time-bind*). Viikonloppuun sijoittuva työpäivä näyttäisikin vähentävän kotityötaakkaa huomattavasti enemmän miehillä kuin naisilla (Ruppanner & Treas 2014).

Vapaa viikonloppu vai huoltotauko?

Viikonloppu on vapaa-aikainstituutio johon latautuu odotuksia yhdessäolosta. Samalla viikonloppuun sijoittuu merkittävä osa palkatonta koti- ja hoivatyötä. Mielenkiintoinen kysymys liittyykin vapaa-ajan ja kotitöiden jakautumiseen kotitalouksissa viikonloppuisin. Naisten ja miesten kotityö- ja hoiva-aikaa on selitetty niin suhteellisilla valtaresursseilla, käytettävissä olevalla ajalla kuin sukupuolirooleihin liittyvillä asenteilla (Bittman ym. 2003; Gershuny 2000; Oinas 2010). Valtaresurssit ja kotitöihin käytettävissä oleva aika määrittyvät ansiotyön alueella. Miesten vähäisempi osallistuminen hoivaan ja kotitöihin voisi siis johtua suuremmasta panostuksesta ansiotyöhön. Tällöin viikonloppu, joka on useimmiten palkkatyöstä vapaata aikaa, olisi kotitöiden ja hoivan osalta tasaisemmin jaettua sukupuolten välillä. Empiiriset tutkimustulokset vahvistavat oletuksen. Lapsiperheissä sukupuolten kotityönjako on tasaisempaa viikonloppuisin, johtuen lähinnä siitä, että miehet lisäävät viikonloppuisin kotityötunteja (Craig & Mullan 2010; Yeung ym. 2001). Kaiken kaikkiaan lapsiperheissä isät ja äidit keskittävät kotityövelvoitteita viikonloppuihin (Craig 2007).

Perheiden arjessa on löydettävissä erilaisia ajan hallinnan strategioita. Yksi keskeisistä strategioista liittyy toimintojen aikataulutukseen ja synkronisointiin (Tammelin 2009, 113–120). Toimintojen aikataulutus – tiettyjen aikajaksojen varaaminen tietyille toiminnoille – on keskeinen tapa vähentää aikapainetta (Southerton 2003). Viikonloppu on aikaa, jota voidaan varata kotitöihin, sosiaaliseen kanssakäymiseen tai rentoutumiseen. Ajankäyttöaineistoihin perustuvat tutkimukset osoittavat, että työssäkäyvät äidit aikatauluttavat kotitöitä ja lastenhoitoon vietettyä aikaa viikonloppuihin. Näyttäisi myös siltä, että työssäkäyvissä perheissä vapaa-aika sitoutuu lapsiin. Varsinkin äitien vapaat viikonloput kuluvat lasten parissa. Perheen isillä on hieman enemmän vapaa-aikaa, jota vietetään erillään lapsista (Craig 2007).

Tulokset

Viikonlopun ajankäyttö

Aloitamme tarkastelun kuvaamalla ajankäyttöaineistojen aikasarjalla (ajankäyttöaineistot, ks. aineistoliite tässä teoksessa), miten ajankäytön muodot ovat muuttuneet vuosien 1987 ja 2010 välisenä aikana (taulukko 2.1). Ajankäyttö esitetään tutkimusvuosina minuutteina ajankäytön pääluokissa erikseen lauantaisin, sunnuntaisin ja arkipäivinä. Luvut kuvaavat aikabudjetiteja, ja kertovat siten määrällisen tarinan arkipäivien ja viikonlopun ajankäytöstä. Koska olemme kiinnostuneita myös ajankäytön sosiaalisen kontekstin muutoksista, tarkastelemme sosiaalista kanssakäymistä viikolla ja viikonloppuisin analysoimalla yksin vietettyä osaa ajankäytöstä. Olemme rajanneet tarkastelun työllisiin, koska oletamme, että työn aika on keskeinen viikkorytmin määrittäjä.

Taulukko 2.1

Ajankäyttö (minuuttia/vrk) ja kiireisyys viikonpäivän ja tutkimusvuoden mukaan (työlliset)

	Sunnuntai			Lauantai			Arkipäivät		
	1987–1988	1999–2000	2009–2010	1987–1988	1999–2000	2009–2010	1987–1988	1999–2000	2009–2010
Ansiotyö	81	80	57	107	94	84	373	375	335
Työmatkat	5	5	4	6	8	7	30	32	31
Kotitaloustyö	98	101	95	110	109	100	75	72	65
Huoltotyö	30	32	33	35	34	32	21	20	21
Muut kotityöt	17	18	19	19	17	19	11	10	17
Lasten hoito	22	19	23	18	18	22	19	17	21
Ostokset ja asiointi	5	13	14	28	34	30	26	27	27
Kotityöhön liittyvät matkat	10	13	15	20	22	22	20	19	21
Nukkuminen	561	586	589	513	515	519	471	472	476
Ruokailu	77	83	83	79	90	91	72	73	76
Peseytyminen, pukeutuminen	41	44	48	61	59	65	46	44	49
Vapaa-ajan opiskelu	3	1	1	2	4	2	3	3	2
Osallistuva toiminta	13	10	7	7	6	8	6	5	4
Liikunta ja ulkoilu	52	54	52	37	46	49	23	29	32
Kulttuuri- ja huvitilaisuudet	12	8	8	9	9	14	3	4	4
Lukeminen	60	49	41	50	41	36	42	36	30
Radion kuuntelu	13	5	6	10	5	3	7	3	2
Television katselu	130	151	148	124	134	125	80	99	99
Seurustelu perhe	15	8	7	10	10	8	11	8	6
Seurustelu tuttavat	86	59	49	98	76	82	45	32	32
Harrastukset	20	11	18	19	16	20	15	8	10
Muu vapaa-aika	22	25	18	18	23	18	14	16	13
Vapaa-ajan matkat	59	49	53	53	49	44	23	21	21
Erittelemätön	7	6	8	5	12	8	4	6	8
Tietokoneen käyttö	1	8	41	>1	7	31	>1	6	28
Kiireinen tutkimuspäivänä		14 %	12 %		20 %	19 %		42 %	34 %
N	1 314	759	563	1 341	806	522	6 752	3 869	2 710

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Työ viikonloppuisin

Ajankäytön vuosittaiset jakaumat osoittavat ensinnäkin sen, että viikonloppu on edelleen erityistä, arkipäivistä poikkeavaa. Viikonloppu on lepoa, työstä vapaata ja sosiaalista aikaa. Työaika pitää viikonpäivien muodostamaa rytmiä paikallaan, ja muutokset arkipäivien ja viikonlopun ajankäytön suhteissa ovat hitaita. Pääosa työajasta sijoittuu arkipäiviin. Työlliset tekevät työtä sunnuntaisin keskimäärin tunnin, lauantaisin noin puolitoista tuntia ja arkipäivisin noin kuusi tuntia. Ajankäyttöaineistojen sarja kertoo, että työaika on lyhentynyt sekä arkipäivisin että sunnuntaisin vuoden 2000 jälkeen (työajan ajoituksesta tarkemmin, ks. Pääkkönen tässä teoksessa). Työajan määrä on laskenut suhteellisesti eniten sunnuntaisin, 81 minuutista 57 minuuttiin. Työmatkoihin käytetyssä ajassa ei ole tapahtunut merkittäviä muutoksia.

Sukupuolten välillä on tapahtunut merkittävä ansiotyötuntien tasoittuminen erityisesti viikonloppuisin. Tämä johtuu lähinnä miesten viikonlopputyön vähentymisestä. Taulukko 2.2 kuvaa sukupuolten ajankäytön eroja ja eroja kiireisyyden kokemisessa eri vuosina. Sukupuolten ansiotyöminuuttien vertailu kertoo, että viimeises-

Taulukko 2.2

Sukupuolten välinen ero (minuuttia) ajankäytössä ja kiireisyydessä viikonpäivän mukaan (työlliset)

	Sunnuntai			Lauantai			Arkipäivät		
	1987–1988	1999–2000	2009–2010	1987–1988	1999–2000	2009–2010	1987–1988	1999–2000	2009–2010
Ansiotyö	51*	15	4	63*	36*	14	90*	92*	77*
Työmatkat	2*	1	-1	2*	-1	-3	5*	3*	5*
Kotitaloustyö	-111*	-91*	-58*	-122*	-81*	-69*	-90*	-67*	-46*
Huoltotyö	26*	20*	20*	32*	27*	20*	19*	8*	8*
Muut kotityöt	8*	-2	-5	7*	-8	2	0	-2*	-1
Lasten hoito	-9*	0	-4	-6*	-5	-3	-19*	-11*	-12*
Ostokset ja asiointi	0	0	2	-10*	-9*	-6	-9*	-10*	-8*
Kotityöhön liittyvät matkat	5*	0	-1	0	-1	-3	-1*	-3*	-4*
Nukkuminen	-2*	6	5	-8	-6	10	-9*	-15*	-16*
Ruokailu	3	0	-3	6*	5	-4	9*	4*	-3
Peseytyminen, pukeutuminen	-8*	-2	-14*	-6*	-7*	-14*	-6*	-11*	-14*
Vapaa-ajan opiskelu	0	0	0	2	1	-4	-1	0	-3*
Osallistuva toiminta	4	-3	-1	0	0	2	0	2*	0
Liikunta ja ulkoilu	9*	12*	3	17*	14*	7	6*	-1	2
Kulttuuri- ja huvitilaisuudet	4	-2	1	2	-2	-1	1	0	-1
Lukeminen	0	-9*	-4	2	-5	-14*	-1	-4*	-8*
Radion kuuntelu	0	1	4	1	0	-1	2*	0	1
Television katselu	38*	48*	40*	16*	34*	44*	17*	17*	25*
Seurustelu perhe	-1	-1	-3	0	-1	1	-1*	-1*	-2*
Seurustelu tuttavat	-23*	-3	-6	1	7	-6	-10*	-8*	-8*
Harrastukset	-10*	-8*	-7	-7*	-1	-2	-7*	-4*	-1
Muu vapaa-aika	6*	3	5	3	1	5	1	0	2
Vapaa-ajan matkat	8	6	5	5	-4	1	4*	2	2
Erittelemätön	-1	4	2	0	2	1	1	3*	5*
Tietokoneen käyttö	1	8*	21*	1	3	24*	1*	7*	14*
Kiireinen tutkimuspäivänä (%)	-	-1	-1	-	-2*	-8*	-	0	2

* p < 0.05. Kertoimet kuvaavat sukupuolten välistä eroa ajankäytössä, kun miesten minuuteista vähennetään naisten minuutit.

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

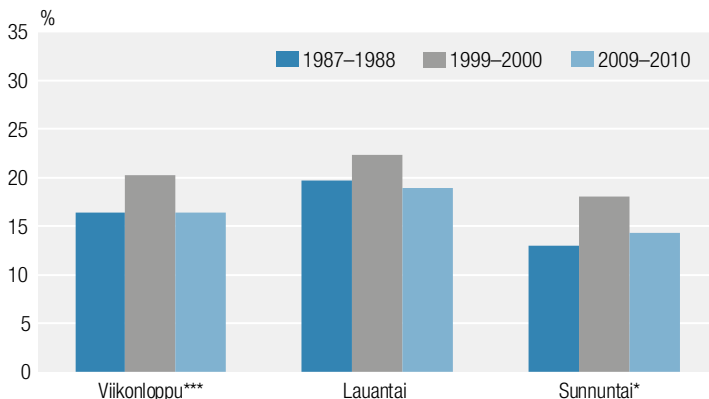
sä tutkimuksessa miesten ja naisten välinen ero ei ole viikonlopun ansiotyöminuuttien osalta enää tilastollisesti merkitsevä. Kahdessakymmenessä vuodessa miesten sunnuntai- ja lauantaityö on vähentynyt yli 40 minuuttia. Naisten viikonlopulle sijoittuva ansiotyöaika on pysynyt yllättäen ennallaan, palvelusektorin aukioloaikojen laajentumisesta huolimatta.

Keskimääräiset minuuttimäärät eivät kerro viikonlopputyön yleisyydestä. Sitä voimme hahmottaa tarkastelemalla kuinka usein viikonlopun ajankäyttöpäivä on merkitty työpäiväksi (kuvio 2.1). Viikonlopputyön osuus oli vuonna 2010 samalla tasolla kuin 1980-luvulla. Alle viidennes työllisten viikonlopun päivistä oli työpäiviä. Vuoden 2000 aineistossa lauantaihin ja sunnuntaihin sijoittuva työ oli yleisempää, mikä johtunee tuolloisesta hyvästä taloudellisesta suhdanteesta. Myös aiemmin esitettyjen ansiotyöminuuttien muutokset heijastelevat taloudellisia suhdanteita: vuosien 1999–2000 aineistossa ansiotyöminuutit ovat korkeimmat.

Työ ei ole siis vallannut viikonloppua, kuten 24/7-yhteiskuntaan liitetyt ennusteet antaisivat olettaa. Samansuuntaisen tuloksen antaa myös eurooppalainen työolotutkimus (EWCS), jossa on vuosina 1995, 2000, 2005 ja 2010 kysytty palkan-

Kuvio 2.1

Ansiotyöpäivien osuus kaikista viikonlopun päivistä, työlliset, 1988–2010.

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

saajilta, ovatko he työskennelleet viikonloppuisin viimeisen kuukauden aikana. Oma analyysimme aineistosta osoittaa, että Suomessa viikonlopputyö on hieman harvinaisempaa kuin Euroopassa keskimäärin (vuonna 2010 47,5 % suomalaisista oli tehnyt ainakin yhtenä viikonlopun päivänä työtä, Euroopassa keskimäärin 52,9 %). Suomessa viikonloppuisin työskennelleiden osuus oli aikavälillä 1995–2010 laskenut noin 7 prosenttiyksikköä (ks. myös Pääkkönen tässä teoksessa)

Mitä työ viikonloppuisin merkitsee ajankäytölle?

Kansainväliset tutkimukset osoittavat viikonlopputyön ongelmallisuuden levon ja sosiaalisten suhteiden kannalta. Suomalaisen ajankäyttötutkimusaineiston perusteella sunnuntaisin ja lauantaisin tehty ansiotyö vaikuttaa samalla tavalla päivän ajankäyttöön (taulukko 2.3). Luonnollisesti lauantain pitemmät työtunnit leikkaavat muuta ajankäyttöä enemmän kuin sunnuntain työtunnit. Ansiotyö vähentää etenkin nukkumista (83 minuutilla), television katselua, kotityötä, liikuntaa, vapaa-ajan matkoja, seurustelua tuttavien kanssa sekä harrastuksia. Erityisesti lauantai työpäivänä vähentää kaupoissa asiointia. Sunnuntaisin ansiotyö lisää päivän kiireisyyttä 12 prosentilla verrattuna vapaaseen sunnuntaihin. Lauantaityö lisää kiireen kokemusta 13 prosentilla. Näin ollen työ viikonloppuisin merkitsee viikonlopun muuttumista ajankäytöllisesti arjen kaltaiseksi.

Kotityötä vai lepoa?

Seuraavaksi palaamme taulukossa 2.1 kuvattuihin työllisten suomalaisten ajankäytön muutoksiin ja tarkastelemme kotitaloustyön, vapaa-ajan ja unen määrän muutoksia arkisin ja viikonloppuisin. Ansiotyön ohella myös kotitalouden piirissä tehty pal-

Taulukko 2.3

Viikonloppuna työskentelyn yhteys ajankäyttöön ja kiireeseen työllisillä

	Sunnuntai (N=2432)		Lauantai (N=2484)	
	B	Eta	B	Eta
Kotitaloustyö	-47***	.18	-46***	.17
Huoltotyö	-16***	.08	-22***	.11
Muut kotityöt	-8**	.07	-10***	.06
Lasten hoito	-12***	.08	-15***	.09
Ostokset ja asiointi	-6***	.09	-22***	.19
Kotityöhön liittyvät matkat	-3*	.06	-13***	.16
Nukkuminen	-83***	.27	-83***	.29
Ruokailu	-14***	.11	-9***	.08
Peseytyminen, pukeutuminen	-5*	.05	-6**	.07
Vapaa-ajan opiskelu	0	.01	0	.01
Osallistuva toiminta	-6*	.06	-6**	.05
Liikunta ja ulkoilu	-30***	.14	-27***	.15
Kulttuuri- ja huvitilaisuudet	-5	.04	-8***	.08
Lukeminen	-20***	.11	-19***	.12
Radion kuuntelu	1	.01	-1	.01
Television katselu	-47***	.16	-39***	.13
Seurustelu perhe	-2	.02	-2	.04
Seurustelu tuttavat	-21***	.09	-25***	.10
Harrastukset	-10***	.09	-11***	.10
Muu vapaa-aika	0	.02	-8***	.08
Vapaa-ajan matkat	-38***	.16	-34***	.16
Erittelemätön	3	.01	1	.00
Tietokoneen käyttö	-3	.03	-4*	.05
Kiireinen tutkimuspäivänä (%)	12***	.10	13***	.12

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Regressiokertoimet (B) kuvaavat kuinka paljon enemmän tai vähemmän työpäivinä käytetään aikaa kuhunkin toimintoon (minuutteina) verrattuna päiviin jolloin ei ole tehty ansiotyötä. Eta-kertoimet kuvaavat vaikutuksen voimakkuutta, Eta-kertoimen neliö kertoo kuinka paljon (%) kunkin toiminnon kokonaisvaihtelusta selittyy työpäivien ja muiden päivien välisellä erolla.

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

katon työ on vähentynyt viikonloppuisin (ja myös arkipäivinä) tarkastelujaksolla ja etenkin 2000-luvulla. Kotitaloustyötä tehtiin 1980-luvulla lauantaisin hieman enemmän kuin sunnuntaisin, mutta 2000-luvulle tultaessa tämä ero on kaventunut. Viikonloppu on edelleen kotitalouksien huoltotauko. Viikonloppuisin tehdään selkeästi enemmän kodin piiriin liittyvää työtä kuin viikolla. Lastenhoitoon kohdistettu aika on pysynyt ennallaan, ja sitä tehdään minuuttimääräisesti saman verran viikolla ja viikonloppuisin. Kotitaloustyöhön käytetyn ajan ero sukupuolten välillä on puolittunut noin kahdesta tunnista (1987–1988) tuntiin (2009–2010) sunnuntaisin ja lauantaisin (taulukko 2.2). Erot ovat kuitenkin edelleen tilastollisesti merkitseviä. Michille yleisemmin kuuluvat kodin huoltotyöt ajoittuvat pääosin viikonloppuun.

Lasten hoitoon viikonloppuna käytetty aika on myös tasoittunut naisten ja miesten välillä, eikä ero ole enää 2000-luvulla tilastollisesti merkitsevä. Viikolla naiset käyttävät lasten hoitoon noin 10 minuuttia enemmän aikaa kuin miehet. Tulos on aiempien kansainvälisten tutkimusten mukainen: miehet panostavat lastenhoitoon viikonloppuna enemmän kuin arkena. Naisilla puolestaan lastenhoitoon käytetty aika supistuu huomattavasti viikonloppuisin verrattuna arkipäiviin.

Lauantai on kauppapäivä, samoin kuin yhä useammin myös sunnuntai. Kauppojen aukioloaikojen laajentaminen on nostanut sunnuntaisiin ostoksiin käytettyä aikaa, mutta maltillisesti. Edelleen arkipäivisin ja lauantaicin käytetään kaksinkertainen minuuttimäärä ostoksiin sunnuntaihin verrattuna. Mielenkiintoista on, että miesten ja naisten välillä ei ole eroa sunnuntaicin kaupassa vietetyn ajan osalta, mutta lauantaicin ja arkisin naiset käyttävät hieman enemmän aikaa ostoksiin ja asiointiin.

Sekä palkallista että palkatonta työaikaa on siis siirtynyt pois viikonlopuista, ja aikabudjettien nollasummapelissä jotain on tultava tilalle. Viikonloppuisin, varsinkin sunnuntaicin, nukutaan aiempaa enemmän. Sunnuntaina nukutaan lähes kaksi tuntia enemmän kuin arkipäivinä ja tunti enemmän kuin lauantaicin. Kun viikolla naiset nukkuvat hieman miehiä enemmän, tilanne tasoittuu viikonloppuna. Myös ruokailuun ja itsestä huolehtimiseen (peseytyminen, pukeutuminen ym.) käytetään viikonloppuisin hieman enemmän aikaa kuin 1980-luvulla. Lauantain ajankäytön erityisyys liittyy itsestä huolenpitoon ja ruokailuun. Näin ollen voi sanoa, että viikonloppu on edelleen omistettu lepoon ja palautumiseen.

Viikonloppujen ajankäyttöön kuuluvat myös harrastukset ja muu vapaa-aika sekä vapaa-aikaan liittyvät matkat. Viikonloppuna liikutaan ja ulkoillaan parikymmentä minuuttia enemmän kuin arkipäivänä. 2000-luvun taitteeseen asti miehet liikkuvat viikonloppuisin enemmän kuin naiset. Naiset puolestaan harrastivat enemmän. Nyt erot liikkumisessa ja harrastuksissa ovat kaventuneet.

Television katselu ja lukeminen ovat viikonlopun ajanvietettä. Ajankäyttötutkimukset osoittavat, että viime vuosikymmeninä television katselu on lisääntynyt ja lukeminen vähentynyt. Muutos on selkeä myös viikonlopun osalta. Television katselu sunnuntaicin on lisääntynyt parilla kymmenellä minuutilla, vastaavasti lukeminen on vähentynyt saman verran. Miehet katsovat televisiota enemmän kuin naiset, ja ero on kasvanut sekä viikolla että viikonloppuisin. Lukemisen osalta erot sukupuolten välillä ovat vähemmän selkeät. Nykyisin naiset lukevat miehiä enemmän arkisin ja lauantaicin, aiemmin tämä ero ei ollut merkitsevää.

Merkittävin muutos ajankäytössä liittyy tietotekniikkaan. 1980-luvulla tietokoneet olivat kodeissa harvinaisia, ja niiden käyttö oli ajallisesti vähäistä. Vielä vuosien 1999–2000 tutkimuksessa alle puolet kotitalouksista ilmoitti kodin varustetason kuuluvan tietokoneen. Viimeisessä tutkimuksessa tietokoneita oli jo yli 80 prosentilla kotitalouksia. Vapaa-ajalla tietokoneiden parissa vietetty aika on lisääntynyt merkittävästi vuoden 2000 jälkeen. Tietokoneaika on vienyt tilaa muulta ajankäytöltä etenkin sunnuntaicin. Viimeisen tutkimusajankohdan tilanteessa tietokoneen parissa kuluu sunnuntaicin aikaa keskimäärin 41 minuuttia. Arkisin ja lauantaicin tietokoneella oltiin noin puoli tuntia. Tietokoneen käyttö on selkeästi sukupuolittunutta. Miehet viettävät sunnuntaicin 20 minuuttia ja lauantaicin 24 minuuttia enemmän aikaa tietokoneella kuin naiset.

Viikonlopun hektisyys?

Ajankäyttötutkimukseen osallistuneet merkitsevät täyttämänsä ajankäyttöpäiväkirjaan, kokivatko he päivän kiireiseksi. Päivän kiireellisyyttä on kysytty kahdessa viimeisessä tutkimuksessa. Tulokset (taulukko 2.1, alin rivi) kertovat, että viikonlopun

päivät ovat kiireettömämpiä kuin arkipäivät. Reilut kymmenen prosenttia sunnuntaina päiväkirjaa täyttäneistä arvioi, että päivä oli kiireinen. Vastaavasti lauantaisin kiirettä koki joka viides. Arkipäivät ovat selkeästi kiireisempiä, joskin arkipäivänä kiirettä kokeneiden osuus on laskenut 42 prosentista 34 prosenttiin. Tämä liittyyne ansiotyön vähentymiseen tarkastelujaksolla.

Viikonloppu on selkeästi rennompi kuin arki. Viikonloppuna ei yleensä tarvitse noudattaa työn, päiväkodin tai koulun määrittämiä arjen rakenteita. Aikaisempi ajankäyttöaineistoja hyödyntävä tutkimus osoittaa, että koettu kiire on yhteydessä erityisesti ansiotyötuntien määrään (Anttila, Oinas, Nätti 2009). Lauantain kiireisyyttä verrattuna sunnuntaihin selittänee lyhyempi nukkumisaika ja lauantain ajankäytön painottuminen kodin ylläpitoon, kuten ostoksiin ja kotitaloustöihin. Lauantai on useammin myös työpäivä. Kiireen kokemisessa sukupuolierot ovat varsin pieniä. Poikkeuksena ovat lauantait 2000-luvun aineistoissa. Tuolloin naiset kokivat hieman enemmän kiirettä kuin miehet.

Viikonloppu yksin vai yhdessä?

Monet sosiaalista kanssakäymistä kuvaavat ajankäytön luokat, kuten osallistuva toiminta, seurustelu perheen ja tuttavien kanssa (taulukko 2.1), osoittavat, että kasvokkainen kanssakäyminen vähentyy, niin arkisin kuin viikonloppuisinkin. Osallistuva toiminta, esimerkiksi vapaaehtois- ja yhdistystoiminta, on ajoittunut aiemmin sunnuntaihin. Nyt osallistuva toiminta on vähentynyt. Samoin seurustelu tuttavien kanssa on aiemmin ajoittunut viikonloppuun. Nyt tuttavien tapaaminen sunnuntaisin on vähentynyt puoleen siitä, mitä se oli 1980-luvulla. Myös perheen kanssa seurustelu mainitaan yhä harvemmin päiväkirjoissa.

Viikonloppu on perinteisesti ollut ansiotyöstä vapaata aikaa ja tarjonnut mahdollisuuden jaettuun sosiaaliseen aikaan. Työaika on lyhentynyt sekä arkisin että viikonloppuisin, ja työajan rajoittama sosiaalisuus ei ole selitys kasvokkaisen kanssakäymisen vähentymiseen. Sosiaalisen kanssakäymisen vähentyminen on ilmiö, joka on ollut paljon esillä esimerkiksi amerikkalaisessa sosiologisessa keskustelussa. Ilmiötä on selitetty usein teknologisella muutoksella ja ennen kaikkea sosiaalisen median mahdollistamalla vaihtoehtoisella sosiaalisuuden muodolla (Parigi & Henson 2014). On mahdollista, että suomalaisissa ajankäyttöaineistoissa havaitsemamme kasvokkaisen kanssakäymisen vähentyminen selittyy tietokoneiden parissa vietetyn ajan lisääntymisellä (ks. Hanifi tässä teoksessa). Tämä voi merkitä sitä, että sosiaalinen kanssakäyminen on siirtynyt verkkoon. Tuttavien kanssa voi pitää yhteyttä myös verkon kautta.

Tarkastellaksemme kysymystä tarkemmin analysoimme seuraavassa yksinolon muutosta kahden viimeisimmän ajankäyttötutkimuksen valossa. Rajaamme vuosien 1987–1988 aineiston ulkopuolelle, koska tuolloin yhdessäolotiedot tallennettiin vain kolmen tutkimuskuukauden osalta. Tarkastelu kohdistuu edelleen työllisiin ja rajaa näin paljon yksin aikaa viettävät ryhmät, kuten vanhukset, pois analyysista. Taulukon 2.4 luvut kuvaavat yksin vietetyn ajan osuutta tiettyyn aktiviteettiin käytetystä kokonaisajasta. Erityisen kiinnostava on vapaa-ajan sosiaalinen konteksti.

Taulukko 2.4

Yksinolon osuus (%) ajankäyttöluokittain viikonpäivän mukaan (työlliset)¹

	Sunnuntai		Lauantai		Arkipäivät	
	1999–2000	2009–2010	1999–2000	2009–2010	1999–2000	2009–2010
Ansiotyö	44	38	36	38	36	40
Kotitaloustyö	45	53	44	51	49	57
Huoltotyö	50	67	50	53	55	57
Muut kotityöt	17	26	18	21	20	35
Ostokset ja asiointi	31	36	26	27	71	62
Kotityöhön liittyvät matkat	23	33	27	36	37	43
Ruokailu	14	20	13	19	25	28
Peseytyminen, pukeutuminen	45	56	36	45	52	61
Vapaa-ajan opiskelu	100	100	25	50	33	50
Osallistuva toiminta	10	14	17	13	20	0
Liikunta ja ulkoilu	30	38	33	37	38	44
Kulttuuri- ja huvitilaisuudet	0	0	0	7	25	0
Lukeminen	51	61	56	67	58	63
Radion kuuntelu	40	33	40	67	33	100
Television katselu	28	37	25	39	32	43
Harrastukset	0	6	0	5	0	10
Muu vapaa-aika	40	39	39	39	38	54
Vapaa-ajan matkat	16	19	18	20	38	38
Erittelemätön	17	13	8	13	17	25
Tietokoneen käyttö	50	68	43	65	50	71
N	759	563	806	522	3 869	2 710

¹ Luvut kuvaavat yksin vietetyn ajan osuutta tiettyyn aktiviteettiin yhteensä käytetystä ajasta.

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Tulokset osoittavat, että ajallisesti merkittävät vapaa-ajan käytön muodot, kuten television katselu ja tietokoneen parissa vietetty aika, ovat yhä enemmän yksin, ilman muiden perheenjäsenten tai tuttavien seuraa, vietettyä aikaa (ks. Repo & Nätti tässä teoksessa; Pääkkönen 2008). Trendi on sama viikonloppuisin ja arkena, joskin viikonloppuna seurassa on hieman useammin joku muu. Myös lukeminen tapahtuu yhä useammin vailla muiden läsnäoloa. Vapaa-ajan matkat ovat viikonloppuisin yhteisiä, vain joka viides on matkalla yksin. Viikonloppu on ruokailujen osalta edelleen useimmiten yhteistä, jaettua aikaa. Yksin ruokaileminen on lisääntynyt, mutta viikonloppuisin noin 80 prosenttia ruokailuun käytetystä ajasta vietetään perheen tai tuttavien seurassa.

Yhteenveto

24/7-yhteiskunnan teesi viittaa siihen, että sekä vuorokautinen että viikoittainen aikakäytömme muuttuu. Viikoittaisen muutoksen osalta teesi ennustaa implisiittisesti, että viikonpäivien erityisyys haihtuu, ja että viikonpäivien ja viikonlopun erityisyyttä määrittävät yhä vähemmän kollektiivisesti jaetut työn, kulutuksen tai vapaa-ajan rytmit. Tuloksemme osoittavat, että työaikojen ja palveluaikojen sääntelyn purkamisesta huolimatta viikonloppu on edelleen useimmiten ansiotyöstä vapaa. Työ ei ole vallannut viikonloppua. Se on edelleen erityinen. Tulostemme mukaan viikonlopun aikarakente ei ole merkittävästi lähentynyt viikonpäiviä. Toki silloin kun viikonlop-

puun osuu ansiotyöpäivä, viikonlopun luonne muuttuu arkipäivän kaltaiseksi. Viikonlopun työpäivät ovat kuitenkin harvinaisia. Viikonlopun molemmat päivät ovat myös erityisiä. Sunnuntailla ja lauantailta on ominaispiirteensä. Lauantai on viikon huoltopäivä, sunnuntai puolestaan viikon lepopäivä.

Modernin länsimaisen kulutusyhteiskunnan tunnuspiirteisiin kuuluu ajan niukuus. Vapaa-ajan kulutuksen on ennustettu lisääntyvän, ja viikonloppu tarjoaa aikavaroja kulutukselle. Palvelujen aukioloaikojen avulla pyritään sekä luomaan kulutusta että vastaamaan kysyntään. Aukioloaikojen laajentamisesta huolimatta työtä ei ole merkittävästi siirtynyt viikonloppuihin, ja viikonloppuisin tapahtuva ostoksilla käynti ja asiointi ovat lisääntyneet varsin maltillisesti. Viikonlopusta ei myöskään ole tullut kiireisempi. Viikonloppuna, varsinkin sunnuntaisin koetaan kiirettä edelleen huomattavasti vähemmän kuin viikonpäivinä.

Viikonloppu on mielenkiintoinen sukupuolikysymys. Voimme kysyä, kenelle viikonloppu on vapaa. Ajankäyttö on miesten ja naisten välillä tasoittunut huomattavasti viikonloppuisin. Naisten ja miesten viikonlopun ansiotyöajan ero ei ole enää tilastollisesti merkitsevä. Myös kotitaloustyöhön käytetyn ajan ero on kaventunut, mutta edelleen naiset tekevät viikonlopun päivinä noin tunnin enemmän kotitaloustyötä kuin miehet. Lasten hoito on vähemmän sukupuolittunutta viikonloppuisin kuin viikolla. Miehet lisäävät selkeästi lastenhoitoa viikonloppuisin. Tämä vaikuttaa siihen, että naisten viikonloppuna lastenhoitoon käyttämä aika on lyhyempi kuin viikolla. Myös nukkumiseen viikonloppuisin käytetyn ajan ero on tasoittunut. Miesten viikonlopun ajankäyttö painottuu naisia enemmän television katseluun ja tietokoneen käyttöön.

Emme ole kadottaneet viikonloppua työlle emmekä kulutukselle. Olemme kuitenkin menettäneet läsnäoloa muiden kanssa. Sosiaalinen kanssakäyminen on aiemmin ajoittunut erityisesti viikonloppuun. Nyt sosiaalisen kanssakäymisen vähenemisestä kertovat sekä yksin vietetyn ajan lisääntyminen että tuttavien ja perheen kanssa seurustelun vähentyminen. Tässä on tila jatkotutkimukselle. On varsin vähän tutkittu sitä, miten yhteisöllisyyden muodot ja rutiinit muuttuvat jälkiteollisen aikajärjestyksen raameissa. Sosiaalinen toiminta voi sopeutua uuteen aikajärjestykseen, saada uusia muotoja ja ottaa avukseen uusia välineitä. Ajan synkronisoinnin pulmia voivat helpottaa esimerkiksi tietotekniset apuvälineet, ja kasvokkainen sosiaalinen kanssakäyminen voi korvautua teknologiavälitteisellä sosiaalisuudella.

3 Työajan viikkorytmit

Hannu Pääkkönen

Viime vuosikymmeninä työaikoja koskevassa yhteiskunnallisessa ja tieteellisessä keskustelussa on puhuttu normaalityöajan rapautumisesta ja työaikojen yksilöllistymisestä. Epätavalliset työsuhteet ja työajat yleistyvät. Normaalityöajalla tarkoitetaan perinteisesti viisipäiväistä työviikkoa, jossa päivittäinen työaika on kahdeksan tuntia, työaika on kello 7–17, ja lauantai ja sunnuntai ovat vapaapäiviä. Normaalityöaika on yleensä vahvistettu työaikalaissa ja alakohtaisissa työehtosopimuksissa. Normaalityöaika on kuitenkin teollisen yhteiskunnan ajalta peräisin oleva ideaalityyppi, ja siitä on poikettu aina esimerkiksi vuorotyötä tekemällä. (Esim. Julkunen & Nätti 1995, 12; Antila 2001, 19; Garhammer 1999, 254; Presser 2003, 15; Anttila, Oinas & Nätti tässä teoksessa.)

Normaalityöajan yleisyyttä on arvioitu eri tavoin. Tulokset vaihtelevat käytetyistä määritelmistä ja mittausavoista riippuen. Julkunen ja Nätti (1994, 113–114) laskevat Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen haastattelutietojen avulla, että vuonna 1991 kokoaikaista päivätyötä teki ympärivuotisesti 60 prosenttia palkansaajista. Kun kriteereiksi otettiin vain kokoaikaisuus ja päivätyö, normaalityöaika noudattavien osuus nousi 72 prosenttiin palkansaajista. Työvoimatutkimuksen tietojen pohjalta on tehty muitakin arvioita normaalityöajan yleisyydestä. Keinänen (2009, 102) määritteli normaaliksi viikkotyöajaksi kokoaikaisen, kestoltaan 35–40 tuntisen työviikon. Kolmella neljästä palkansaajasta oli tällainen normaali työviikko vuonna 2008.

Presser (2003) määritteli normaalin (*standard*) työviikon siten, että henkilö työskentelee 35–40 tuntia viikossa enimmäkseen päiväsaikaan maanantaista perjantaihin. Näin laskettuna normaalityöaika tekevien osuus oli alle kolmannes (29 %) työllisistä Yhdysvalloissa vuonna 1997. Jos ehdoista poistetaan työtuntien määrän rajaus, kaiken pituisista normaalityöaika teki yli puolet (54 %) työllisistä. (Presser 2003, 15.)

Lesnard ja Kan (2011, 357) laskevat Britannian vuosien 2000–2001 ajankäyttötutkimuksen viikkopäiväkirja-aineistosta normaalien työpäivien (*standard workdays*) osuuden, mikä oli 52 prosenttia kaikista työpäivistä. Normaalina he pitivät työpäivää, joka ajoittuu joko kello 9–17 tai kello 8–16 väliselle ajalle. He muodostivat aineistosta myös normaalin työviikon (*standard workweeks*), mikä sisältää viisi normaalia työpäivää maanantaista perjantaihin. Normaalien työviikkojen osuus kaikista työviikoista oli runsas neljännes (26 %) (Lesnard & Kan 2011, 362).

Belgialaiset Glorieux, Mestdag ja Minnen (2008) määrittelivät normaalityöajaksi (*standard work times*) kello 6 ja 19 välisen ajan arkipäivinä. He laskevat normaalityöajan osuudet viikkotyöajasta Belgiassa vuosina 1966 ja 1999 ajankäyttötutkimuksen päiväkirjatietojen pohjalta. Tulosten mukaan koko työajasta tehtiin normaalityöaikana 86 prosenttia vuonna 1999. Osuus oli kasvanut vuodesta 1966, jolloin se oli 80 prosenttia. (Glorieux ym. 2008, 67–68.) Minnen, Glorieux ja van Tienen (2015, 13) määrittelivät tuoreessa artikkelissaan normaalin työviikon (*standard workweek*) siten, että työtä tehdään maanantaista perjantaihin noin 40 tuntia viikossa, ja korkeintaan pieni osa viikoittaisesta ajasta työskennellään epätavallisinä aikoi-

na (*non-standard work hours*) illalla tai yöllä. Belgian vuosien 1999 ja 2009 yhdistetyn viikkopäiväkirja-aineiston perusteella he saivat normaalien työviikkojen osuudeksi noin 40 prosenttia kaikista työviikoista. Osuus kasvoi vajaan 50 prosenttiin, kun määrittelyn piiriin hyväksyttiin myös pitkät, 54 tunnin työviikot. (Minnen ym. 2015, 14–16.)

Robinson, Chenu ja Alvarez (2002, 50) käyttivät Ranskan vuosien 1998–1999 ajankäyttötutkimuksen viikkopäiväkirja-aineistoa arvioidessaan normalityöviikkoa (*regular workweek*) tekevien osuuden. Normalityöviikon kriteereinä heillä oli: 35–44 tunnin pituinen työviikko, viisi peräkkäistä työpäivää maanantaista perjantaihin sekä ei yö- eikä viikonlopputyötä. Näin määriteltynä reilulla neljäsosalla (27 %) kokoaikatyöllisistä oli normaali työviikko. Samalla tavalla määriteltynä Suomen 1999–2000 ajankäyttötutkimuksen viikkopäiväkirja-aineisto tuotti myös saman osuuden normalityöviikoille kokoajien keskuudessa (Pääkkönen 2003b, 93).

Tässä artikkelissa tarkastelen työviikon eri ulottuvuuksia, kestoa ja ajoittumista, Tilastokeskuksen vuosien 2009–2010 ajankäyttötutkimuksen yhteydessä työllisiltä kerättyjen viikkopäiväkirjatietojen avulla. Ensiksi käsittelyssä on työviikon pituus ja työpäivien määrä (kronometrinen ulottuvuus). Seuraavaksi katson, mihin aikaan päivästä työskenneltiin (kronologinen ulottuvuus). Lopuksi selvitän, miten suurella osalla työllisistä työviikko vastasi perinteistä normaalia kokopäiväistä työviikkoa. Työviikon rakennetta tarkastellaan pääasiassa sukupuolen, sosioekonomisen aseman ja elinvaiheen mukaan. Tarkasteluyksikkönä on työviikko.

Aineisto

Ajankäyttötutkimuksen päätiedonkeruuvälineenä oli päiväkirja, johon vastaajat kirjasiivat toimintonsa kymmenen minuutin tarkkuudella kahden vuorokauden ajalta (ks. aineistoliite tässä teoksessa). Kirjanpitoapäivistä toinen oli arkipäivä ja toinen viikonloppun päivä. Ajankäyttöpäiväkirjoilla saadaan tietoa myös ansiotyön tekemisestä tutkimuspäivinä. Kahden päivän perusteella ei kuitenkaan voi muodostaa yksittäisen henkilön työviikkoa. Päiväkirjatietojen pohjalta muodostetaankin niin sanottuja synteettisiä viikkoja, joiden tiedot koostuvat eri henkilöiden eri päivinä pitämistä päiväkirjoista (Robinson & Bostrom 1994). Tällaiset tiedot koskevat väestöryhmiä eivätkä yksilöitä.

Tilastokeskuksen kahdessa viimeisimmässä ajankäyttötutkimuksessa kotitalouksien työssäkäyvät jäsenet merkitsivät ansiotyön tekemisen varsinaisen ajankäyttöpäiväkirjan lisäksi myös työaikaa koskevaan viikkolomakkeeseen. Viikkopäiväkirjaa täytettiin seitsemän päivän ajalta, ja aloituspäivä oli sama kuin ensimmäinen varsinaisen päiväkirjan pitopäivä. Ansiotyö kirjattiin 15 minuutin tarkkuudella. Viikkopäiväkirjalla saadaan monipuolista tietoa henkilön ansiotyön tekemisestä koko viikon ajalta: minä viikonpäivinä työskenneltiin, kuinka paljon ja mihin aikaan päivästä työtä tehtiin. Tällaista tietoa on vaikea kysyä luotettavasti haastatteleamalla, sillä vastaaja joutuu muistelemaan koko työviikkoaan jälkeenpäin.

Viikkopäiväkirjaan merkittiin vain ansiotyöhön käytetty aika. Jos henkilö ei joutunut viikonpäivänä työskennellyt lainkaan, kyseisen päivän kohdalle pyydettiin mer-

kitsemään rasti kohtaan ”En työskennellyt”. Tässä artikkelissa tarkasteluun hyväksyttiin mukaan vain sellaiset viikkopäiväkirjat, joissa jokaiselle päivälle oli merkitty joko ansiotyötä tai tieto siitä, että kyseisenä päivänä ei ole työskennelty. Kaikkien hyväksytyjen päivien tuli olla vastaajille etukäteen arvottuja päiviä. Tällaisia viikkopäiväkirjoja saatiin työllisiltä 1 443 ja palkansaajilta 1 243.

Tiedot kuvaavat vain niitä viikkoja, jolloin on tehty ansiotyötä, joten vähintään viikon mittaiset lomat ja poissaolot eivät näy viikkopäiväkirjojen määrissä. Toisaalta muutaman päivän mittaiset lomat tai muut poissaolot lyhentävät työviikkoa, vaikka henkilö normaalisti työskentelisivikin esimerkiksi viitenä päivänä viikossa. Koska viikkopäiväkirjan pitäminen aloitettiin varsinaisen päiväkirjan ensimmäisenä pitopäivänä, henkilön työviikko saattaa koostua kahden eri kalenteriviikon päivästä. Siten viikkopäiväkirjaan merkityt työviikot eivät ole aina yhden kalenteriviikon aikana toteutuvia työviikkoja.

Ansiotyöksi viikkopäiväkirjassa luetaan palkkatyön lisäksi yrittäjänä ja perheen yrityksessä tehty työ. Työpaikalla tehdyn työn lisäksi mukaan luetaan sivutyöt ja kotiin tuodut työt. Myös satunnaiset ja vähäisetkin työt, esimerkiksi tuttavalle tehty työ tai lastenhoito, pyydettiin merkitsemään, jos niistä maksettiin palkkaa. Sen sijaan työhön ei lueta ruokatuntia tai muita palkattomia taukoja eikä kodin ja työpaikan välisiä matkoja.

Valtaosa piti työviikkoaan tavallisena

Kirjanpitoviikko oli arvottu vastaajille etukäteen, joten se ei välttämättä aina kuvasta henkilön itse tavallisena tai tyypillisenä pitämäänsä työviikkoa. Vastaajilta kysyttiinkin täytettävän viikon osalta: Millaisena pidätte tätä viikkoa? Oliko se: 1) tavallinen työviikko, 2) epätavallinen työviikko poissaolon takia, vai 3) epätavallinen työviikko jonkin muun syyn takia? Näin esimerkiksi työviikkoa lyhentävät tilapäiset poissaolot saadaan näkyviin.

Valtaosa työllisistä (61 %) piti kirjanpitoviikkoaan tavallisena. Kymmenesosa piti sitä epätavallisena poissaolon takia ja runsas viidesosa (21 %) epätavallisena jonkin muun syyn takia. Kahdeksan prosenttia vastaajista oli jättänyt vastaamatta kysymykseen.

Miesten työviikko oli vastausten perusteella hieman naisten työviikkoa useammin tavallinen (kuvio 3.1). Naiset pitivät miehiä useammin työviikkoaan epätavallisena sekä poissaolon että muun syyn takia.

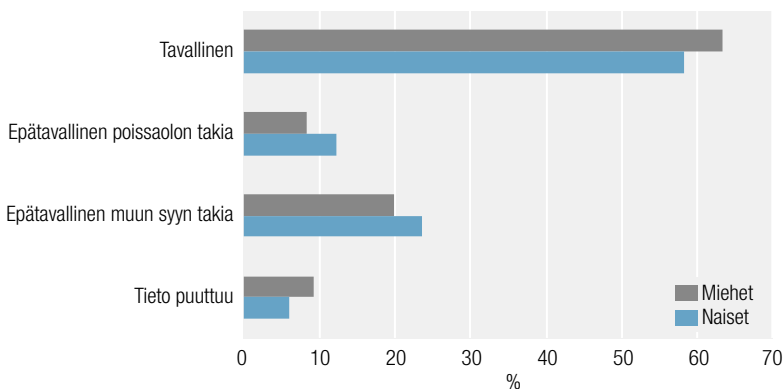
Viikkopäiväkirjan mukaan työllisten keskimääräinen työtuntien määrä viikossa oli 35 tuntia. Miesten tutkitut työviikot olivat selvästi pidempiä kuin naisten: miesten keskimääräinen työaika oli 38 tuntia, kun naisten työtuntien määrä oli keskimäärin 32 tuntia viikossa. Ansiotyötä tehtiin työpäivää kohti keskimäärin 7,5 tuntia.

Työviikoista lyhyiden, alle 35-tuntisten viikkojen osuus oli 42 prosenttia, ”normaalinen” työviikon (35–40 tuntia) 34 prosenttia ja pitkän, yli 40-tuntisen viikon 24 prosenttia. Tämä työaikojen jakauma poikkeaa Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksella saatavasta säännöllisen viikkotyöajan jakaumasta. Tämä johtuu siitä, että viikkopäiväkirja mittaa tutkimusviikolla työskennelleiden toteutuneiden työviikkojen pituutta, kun taas työvoimatutkimuksen säännöllinen työaika kuvaa tavanomais-

3 Työajan viikkorytmit

Kuvio 3.1

Työllisten työviikon luonne sukupuolen mukaan 2009–2010, prosenttia

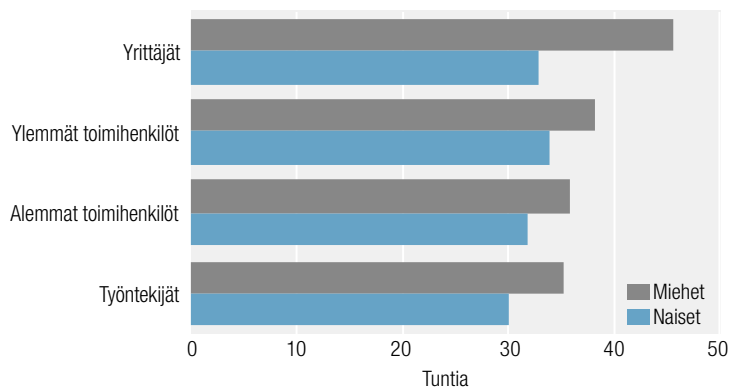
Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

ta tai keskimääräistä työaikaa, johon lomat, sairauslomat ja muut tilapäiset poissaolot eivät vaikuta. Työvoimatutkimuksen mukaan yleisin säännöllinen viikkotyöaika on 35–40 tuntia. Palkansaajista 72 prosentilla oli tämän pituinen säännöllinen viikkotyöaika vuonna 2014 (Tilastokeskus 2015). Vastaavasti lyhyiden ja pitkien säännöllisten viikkotyöaikojen osuudet ovat työvoimatutkimuksen mukaan pienempiä kuin tässä artikkelissa esitetyt.

Miesten toteutunut työviikko oli pidempi kuin naisten kaikissa sosioekonomisissa ryhmissä (kuviot 3.2). Tämä sukupuolten välinen ero käy ilmi myös työvoimatutkimuksen tehtyä viikkotyöaikaa koskevista haastattelutiedoista (Tilastokeskus 2015). Kaikkein suurin sukupuolten välinen ero oli yrittäjillä. Tässä tekemässäni analyysissä ei ole ollut mahdollista erotella maatalousyrittäjiä muista yrittäjistä ai-

Kuvio 3.2

Työllisten työviikon pituus sosioekonomisen aseman ja sukupuolen mukaan 2009–2010, tuntia

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

neiston pienuuden takia. Miesyrittäjien työviikko oli selvästi pidempi kuin miespalkansaajien. Naisilla sosioekonomisen aseman mukaiset erot työviikon pituudessa olivat pienemmät. Palkansaajista sekä miehillä että naisilla pisimmät toteutuneet työviikot olivat yleisimmillä toimihenkilöillä.

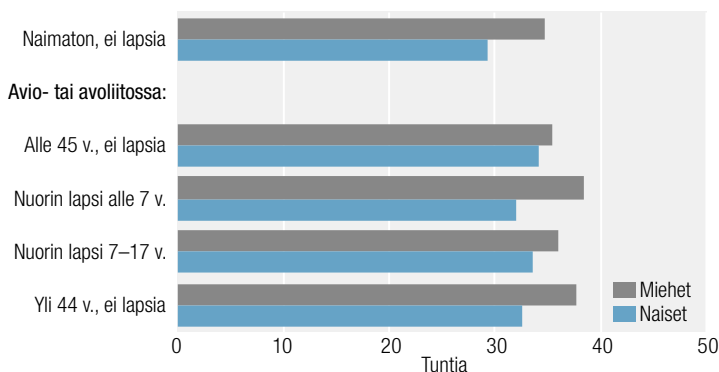
Palkansaajat luokiteltiin vielä elinvaiheen mukaan siten, että huomioitiin sekä siivillisäyty että se, onko henkilöllä alle 18-vuotiaita lapsia. Lapsettomat naimisissa tai avoliitossa olevat jaettiin edelleen kahteen ikäryhmään, alle 45-vuotiaisiin ja heitä vanhempiin. Yksinhuoltajien määrä aineistossa on niin pieni, että heidän tietojaan ei voitu luotettavasti esittää.

Pisin toteutunut työviikko oli alle kouluikäisten lasten isillä (kuvio 3.3). Heidän työviikkonsa olivat noin 38 tunnin mittaisia. Lähes yhtä pitkä työviikko oli yli 44-vuotiailla parisuhteessa elävillä miehillä, joilla ei ollut lapsia huollettavanaan. Naimattomien ja lapsettomien naisten työviikko oli muita lyhyempi. Pienten lasten äitien työviikko oli selvästi lyhyempi kuin isillä. Tähän vaikuttaa se, että pikkulasten äidit tekevät isä useammin osa-aikatyötä. Ajankäyttötutkimuksen haastattelutietojen mukaan alle kouluikäisten lasten äideistä vajaa viidennes teki päätyösään osa-aikatyötä, kun lähes kaikki isät olivat kokoaikatyössä (ks. myös Miettinen & Rotkirch 2012, 37). Silti Suomessa työntöön vähentäminen lasten tai perheen takia ei ole yhtä yleinen osa-aikatyön syy kuin monissa muissa Euroopan maissa (Sutela & Lehto 2014, 35).

Pienten lasten äitien toteutunutta työviikkoa lyhensivät myös tilapäiset työstä poissaolot. He ilmoittivat muita useammin työviikkonsa olleen epätavallinen poissaolon takia.

Kuvio 3.3

Palkansaajien työviikon pituus elinvaiheen ja sukupuolen mukaan 2009–2010, tunteja

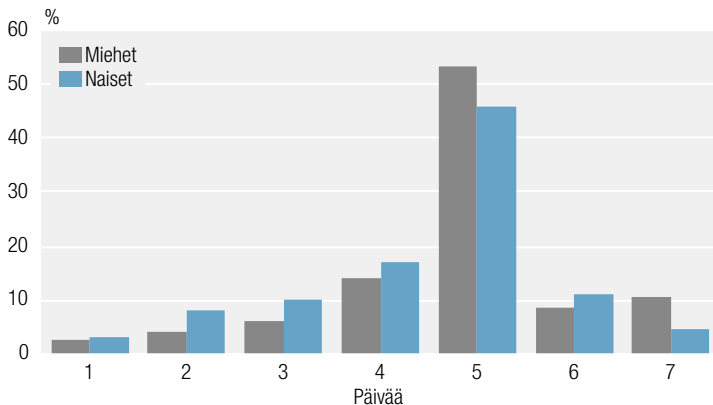
Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Viisipäiväinen työviikko oli yleisin

Viisipäiväinen toteutunut työviikko oli selvästi yleisin: puolet työllisistä oli työskennellyt viikon aikana viitenä päivänä (kuvio 3.4). Kuutena päivänä työskennelleitä oli

Kuvio 3.4

Työllisten työpäivien lukumäärän jakauma tutkimusviikolla sukupuolen mukaan 2009–2010, prosenttia

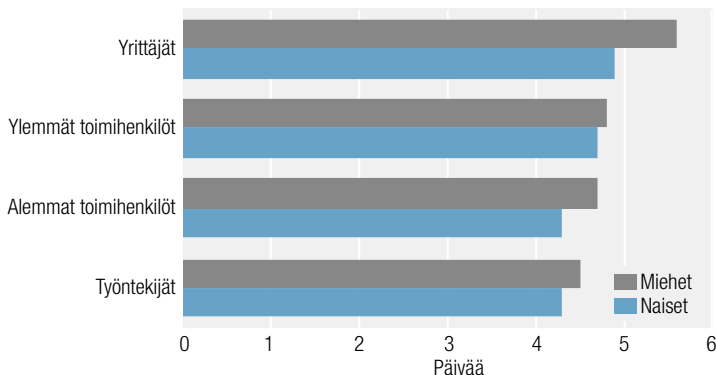
Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

kymmenesosa ja kaikkina viikonpäivinä työskennelleitä kahdeksan prosenttia työllisistä. Viisipäiväinen työviikko oli yleisempi miehillä kuin naisilla. Lyhyet, alle viisipäiväiset työviikot olivat sen sijaan yleisempiä naisilla kuin miehillä. Miehet tekivät puolestaan seitsenpäiväistä työviikkoa useammin kuin naiset.

Yrittäjien työviikko oli palkansaajia yleisemmin yli viisipäiväinen (kuvio 3.5). Yrittäjillä oli keskimäärin 5,4 työpäivää viikossa. Vajaa kolmannes heistä työskenteli kaikkina viikonpäivinä. Palkansaajista ylemmät toimihenkilöt työskentelivät useimmin seitsemänä päivänä. Heistä viikon jokaisena päivänä työskennelleiden osuus oli kuusi prosenttia. Keskimäärin työllisillä oli 4,6 työpäivää viikossa.

Kuvio 3.5

Työllisten työpäivien lukumäärän keskiarvo tutkimusviikolla sosioekonomisen aseman ja sukupuolen mukaan 2009–2010, päivää

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

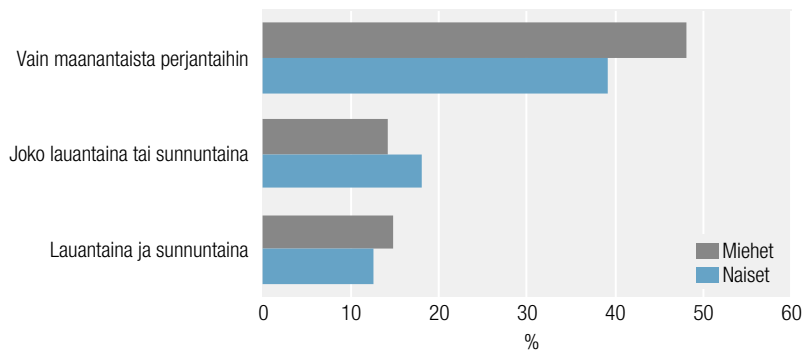
Maanantaista perjantaihin koostuva viisipäiväinen toteutunut työviikko oli 43 prosentilla työllisistä ja 47 prosentilla palkansaajista. Tällainen työviikko oli yleisempi miehillä kuin naisilla (kuvio 3.6). Neljän päivän työviikot maanantaista torstaihin ja tiistaista perjantaihin olivat harvinaisia; edellisten osuus oli seitsemän prosenttia ja jälkimmäisten osuus kolme prosenttia työllisten työviikoista.

Arkipäivien lisäksi viikonloppuna tutkimusviikolla oli työskennellyt lähes kolmannes (30 %) työllisistä (ks. myös Anttila ym. tässä teoksessa). Vain toisena viikonloppun päivänä ansiotyötä teki 16 prosenttia työllisistä. Molempina viikonloppun päivinä töitä oli tehnyt lähes yhtä moni (14 prosenttia). Yrittäjät korostuivat selvästi tässä ryhmässä: heistä 35 prosenttia oli työskennellyt molempina viikonloppun päivinä. Pelkästään viikonloppuna työskennelleitä vastaajissa ei juuri ollut.

Työvoimatutkimuksen haastattelutietojen mukaan palkansaajista 15 prosenttia oli tehnyt tutkimusviikolla työtä lauantaina ja 13 prosenttia sunnuntaina vuonna 2013 (Sutela & Lehto 2014, 144).

Kuvio 3.6

Ansiotyötä tehneiden osuus työllisistä eri viikonpäivinä sukupuolen mukaan 2009–2010, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Yli puolet työllisistä työskenteli vain päiväsaikaan

Viikkopäiväkirjan perusteella on mahdollista tutkia myös työn ajoittumista eri viikonpäivinä. Työlliset on tässä luokiteltu sen mukaan, tekivätkö he tutkimusviikolla pelkkää päivätyötä kello 6–18 välisenä aikana vai iltatyötä jonakin päivänä kello 18–23 välisenä aikana tai yötyötä kello 23–6 välisenä aikana. Iltatyötä tekeviin on tässä luettu myös henkilöt, joiden työpäivä oli venynyt kello 18 jälkeen, vaikka pääosa siitä olisikin tehty päiväsaikaan. Ilta- ja yötyötä tehneiden luokat ovat osin päällekkäiset; sama henkilö voi kuulua sekä ilta- että yötyötä tekeviin, jos työ alkoi ennen kello 23 ja jatkui myös sen jälkeen. Eri luokkien osuudet eivät siten summaudu sataan prosenttiin. Ilta- ja yötyön määrittelyt poikkeavat myös työolotutkimuksessa käytetyistä säännöllisen ilta- ja yötyön määritelmistä (Sutela & Lehto 2014, 143–144).

Vain päiväsaikaan oli työskennellyt enemmistö, 55 prosenttia työllisistä. Illalla kello 18 jälkeen jonain viikonpäivänä ansiotyötä tehneitä oli selvästi vähemmän: 40

prosenttia. Yöaikaan oli työskennellyt 13 prosenttia työllisistä. Hyvin harva oli tehnyt tutkimusviikolla pelkästään ilta- tai yötyötä: heitä oli yksi prosentti työllisistä.

Päivä- ja ilta-aikaan työskentelyssä ei ollut eroja miesten ja naisten välillä. Yötyötä tekivät enemmän miehet (16 %) kuin naiset (11 %).

Iltatyö oli selvästi yleisempää yrittäjillä kuin palkansaajilla. Yrittäjistä yli puolella (62 %) työaika jatkui vielä kello 18 jälkeen. Palkansaajaryhmistä ylemmät toimihenkilöt tekivät yleisimmin iltatyötä (44 %). Myös yötyö oli yrittäjillä palkansaajia yleisempää. Palkansaajista työntekijät työskentelivät selvästi toimihenkilöitä useammin yöllä. Tässä käytetyn iltatyön määrittelyn vuoksi tulokset poikkeavat työolotutkimuksen haastattelutiedoista, joiden mukaan ylempien toimihenkilöiden joukossa ei juuri tehdä ilta-, yö-, vuoro- tai periodityötä (Sutela & Lehto 2014, 143–144). Ilta- ja yötyötä tehdään useimmiten vain osan aikaa viikosta. Yli 60 prosenttia ilta- tai yötyötä tehneistä oli työskennellyt illalla tai yöllä alle kolmena päivänä.

Normaali työviikko oli kolmasosalla työllisistä

Olen tarkastellut edellä normalityöajan osatekijöiden yleisyyttä, kuten työviikon pituutta ja työnteon ajoittumista sekä työskentelyä arkipäivinä ja viikonloppuina. Lopuksi tutkin normalityöajan yleisyyttä yhdistämällä eri tekijät. Miten yleinen on normalityöaika, kun määritelmän kaikki kriteerit toteutuvat henkilön tutkimusviikon aikana? Tällainen työviikon tarkastelu on mahdollista vain viikkopäiväkirjan kaltaisesta aineistosta, jossa on tarkat tiedot henkilön työviikon kaikista päivistä. Seuraavassa työviikkoa pidetään normaalina, jos se täyttää seuraavat neljä ehtoa (ks. Robinson ym. 2002, 50): ensinnäkin työviikon pituus on 35–44 tuntia, toiseksi henkilö on työskennellyt viitenä arkipäivänä (maanantaina, tiistaina, keskiviikkona, torstaina ja perjantaina)¹, ja näiden lisäksi ei esiinny ilta- tai yötyötä eikä viikonlopputyötä.

Tällaista määritelmän kaikki kriteerit täyttävää työviikkoa kutsutaan seuraavassa normaaliksi työviikoksi. Taulukossa 3.1 on esitetty kunkin yksittäisen ehdon

Taulukko 3.1

Normaalin työviikon määritelmän kriteerien esiintyminen työllisillä, kaikki työviikot ja tavalliset työviikot, %

Kriteeri	Kaikki työviikot %	Tavallinen työviikko %
Työviikon pituus 35–44 tuntia	43	56
Työskennellyt viitenä arkipäivänä (maanantai – perjantai)	43	56
Ei esiinny ilta- tai yötyötä	55	53
Ei esiinny viikonlopputyötä	70	69
Kaikki kriteerit yhdessä	25	35

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

1 Koska viikkopäiväkirjan aloituspäivä oli sama kuin ensimmäinen varsinaisen päiväkirjan pitopäivä, viikonpäivät voivat olla kahdelta eri kalenteriviikolta.

täyttäneiden työviikkojen osuudet kaikista työviikoista ja tavallisina pidetyistä työviikoista. Kuten edellä kävi ilmi, 61 prosenttia työllisistä piti tutkimusviikkooan tavallisena. Taulukosta 3.1 voidaan havaita, että tavallisiksi koettuina viikkoina työviikko oli pidempi, ja työskentely kaikkina viitenä arkipäivänä oli yleisempää kuin keskimäärin. Sen sijaan ilta-, yö- ja viikonlopputyötä tehtiin yhtä usein tavallisina ja epätavallisina viikkoina.

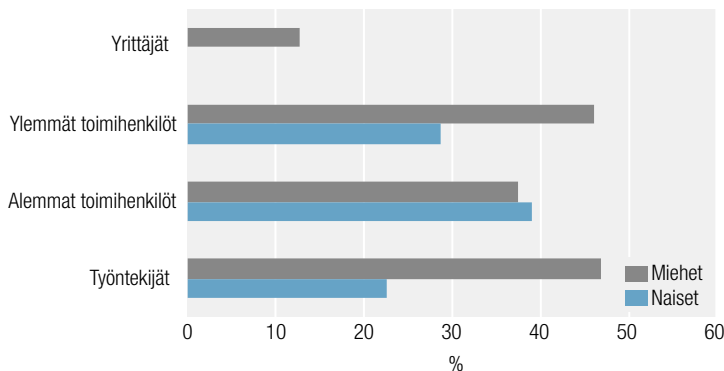
Jotta tilapäiset poissaolot tai muut tavallisesta työviikosta poikkeavat seikat eivät vaikuttaisi normaalin työviikon määrittelyyn, tarkastelu rajataan seuraavassa vain niihin, jotka ilmoittivat tutkimusviikkonsa olleen tavallinen työviikko (ks. Lesnard & Kan 2009, 22). Kun vastaaja piti työviikkooan tavallisena, tutkimusviikko oli normaali 35 prosentilla työllisistä. Palkansaajilla osuus oli hieman suurempi (39 %). Myös työaikana mitattuna suurin piirtein vastaavat osuudet tehdystä työajasta sijoituivat näin määritellyn normaalityöajan malliin: työlliset tekivät työstään 35 prosenttia normaalityöaikana. Palkansaajilla vastaava osuus oli 40 prosenttia. (Vrt. Ojala, Pyöriä & Nätti tässä teoksessa.)

Normaalit työviikot olivat yleisempiä miehillä (39 %) kuin naisilla (31 %). Ylempien toimihenkilö- ja työntekijämiesten työviikko oli muita useammin normaali (kuvio 3.7). Yrittäjämiesten työviikoista vain 13 prosenttia oli näin määriteltyä normaali. Vastanneista naisryrittäjistä kenenkään työviikko ei täyttänyt normaalin työviikon kriteereitä.

Palkansaajien keskuudessa normaali työviikko oli yleisin alle kouluikäisten lasten isillä ja yli 44-vuotiailla naimisissa tai avoliitossa olevilla lapsettomilla miehillä (kuvio 3.8). Heistä puolella oli normaali työviikko. Työviikko oli muita harvemmin normaali perheettömillä naisilla ja alle kouluikäisten lasten äideillä (ks. myös Oinas, Tammelin & Anttila tässä teoksessa).

Kuvio 3.7

Normaalin työviikon osuus työllisillä sosioekonomisen aseman ja sukupuolen mukaan 2009–2010, prosenttia¹

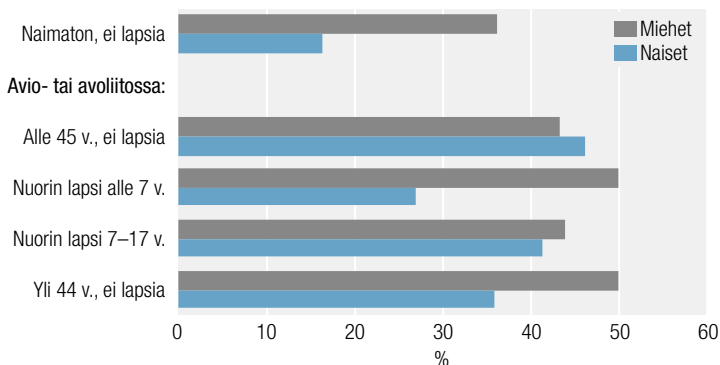

¹ Tehnyt tutkimusviikolla kokoaikatyötä maanantaista perjantaihin päiväsaikaan. Laskettu vain niistä työllisistä, jotka ilmoittivat tutkimusviikkonsa olleen tavallinen työviikko.

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Kuvio 3.8

Normaalin työviikon osuus palkansaajilla elinvaiheen ja sukupuolen mukaan 2009–2010, prosenttia¹

¹ Tehnyt tutkimusviikolla kokoaikatyötä maanantaista perjantaihin päiväsaikaan. Laskettu vain niistä palkansaajista, jotka ilmoittivat tutkimusviikkonsa olleen tavallinen työviikko.

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Lopuksi

Olen tarkastellut Robinsonin ym. (2002) määritelmää mukailien normaalityöajan eri piirteitä vuosien 2009–2010 ajankäyttötutkimuksen viikkopäiväkirjatietojen pohjalta. Kysyn, onko viisipäiväinen, kokoaikainen, päiväsaikaan ja arkipäivinä tehty työviikko korvautunut epätavallisilla työajoilla? Tulosten mukaan viisipäiväinen työviikko oli yhä yleisin työviikon muoto. Puolet työllisistä oli työskennellyt viitenä päivänä viikossa. Lähes yhtä moni oli työskennellyt viitenä päivänä viikossa maanantaista perjantaihin. Kuutena päivänä työskennelleitä oli kymmenesosa ja kaikkina viikonpäivinä työskennelleitä alle kymmenesosa työllisistä. Arkipäivien lisäksi viikonloppuna oli työskennellyt vajaa kolmannes työllisistä.

Yli puolet työllisistä oli työskennellyt pelkästään päiväsaikaan. Iltatyötä kello 18 jälkeen tehneitä oli kaksi viidesosaa työllisistä, ja yöaikaan oli työskennellyt runsas kymmenesosa.

Normaalityöajan eri piirteitä erikseen tarkastelemalla noin puolet työviikoista noudatti siten perinteistä normaalityöajan mallia. Viikkopäiväkirja-aineisto mahdollistaa kuitenkin myös normaalityöajan piirteiden yhtäaikaisen tarkastelun. Perinteinen normaali työviikko, jolloin työskennellään kokopäiväisesti maanantaista perjantaihin päiväsaikaan, oli tutkimusviikolla vain neljäsosalla kaikista työllisistä. Tällainen määritelmä on tiukka: normaalin työviikon yleisyyttä pienentävät esimerkiksi tilapäiset poissaolot, joita ei esiinny säännöllisesti. Siksi määritelmää väljennettiin poistamalla tarkastelusta vastaajien poissaolon tai muun syyn takia epätavallisina pitämät työviikot. Normaalityöviikkojen osuus nousikin tavallisina työviikkoina reiluun kolmannekseen. Silti lähes kaksi kolmasosaa toteutuneista työviikoista eivät syystä tai toisesta täyttäneet normaalin työviikon määritelmää. Yrittäjillä normaali työviikko oli palkansaajiin verrattuna harvinainen. Miehillä oli naisia useammin

normaali työviikko. Pienten lasten äitien työviikko ja perheettömien naisten työviikko oli muita harvemmin normaali.

Normaalityöviikon yleisyys vaihtelee perhetilanteen mukaan enemmän naisilla kuin miehillä. Myös tuoreen belgialaisen tutkimuksen mukaan miehillä työviikon rakennetta selittivät vain työhön liittyvät piirteet, kuten työpaikan toimiala, eivätkä sosio-demografiset ominaisuudet. Naisilla toimialaa tärkeämpi selittäjä oli perhetilanne. (Minnen ym. 2015, 17–19.)

Normaalityöaika saattaa olla alun perinkin miehinen ideaalityyppi: se on peräisin ajalta, jolloin naiset eivät olleet vielä valtaosaltaan tulleet työelämään. Sukupuolten välinen tasa-arvo ei ole vielä toteutunut esimerkiksi lastenhoitoon osallistumisessa, joten äitien työssä käynti synnyttää väistämättä sopeuttamistarpeita työn määrään ja ajoittamiseen.

Tässä teoksessa normaalityöaikaa ja siitä poikkeamista tarkastellaan myös muissa artikkeleissa (Anttila ym.; Oinas ym.; Ojala ym.). Tarkasteluysikkönä näissä artikkeleissa on tutkimuspäivä. Sen vuoksi työnteon ajoittumista koskevat tiedot poikkeavat tässä artikkelissa esitetyistä viikkokohtaisista tiedoista.

Normaalityöviikon osuuden arvio riippuukin suuresti laskentatavasta. Kun käytävissä on ollut tarkka viikkopäiväkirja-aineisto koko viikon ajalta, lasketut normaalityöviikon osuudet ovat jääneet 25–40 prosenttiin työviikoista (Robinson ym. 2002; Lesnard & Kan 2011; Minnen ym. 2015). Haastattelutietoihin perustuneet arviot ovat olleet selvästi suurempia (esim. Julkunen & Nätti 1994; Keinänen 2009).

Myös ajankäyttötutkimuksen päiväkohtaisiin tietoihin perustuvat arviot normaalityöajan yleisyydestä ovat olleet suurempia kuin viikkopäiväkirjalla saadut (Glorieux ym. 2008; Lesnard & Kan 2011). Tähän vaikuttaa se, että saman työviikon aikana voi esiintyä normaalin mittaisten päiväaikaan tehtyjen työpäivien lisäksi myös pitkiä tai ilta- ja yötyötä sisältäviä työpäiviä. Lesnard ja Kan (2011, 364–365) toteavatkin, että normaalityöpäivän esiintyminen päiväkirja-aineistossa ei ennusta hyvin sitä, että myös henkilön viikon muut työpäivät ovat normaaleja. Sen sijaan epätyypillinen työpäivä ennustaa hyvin epätyypillistä työviikkoa. Normaalityöviikkojen osuuteen tulee yliarviota, jos tarkastelu tehdään pelkästään normaalityöpäivien lukumäärän ja osuuden perusteella.

4 Ajan paradoksit tutkimustyössä

Oili-Helena Ylijoki

Kiireen ja aikapulan kokemukset leimaavat nykyistä 24/7-yhteiskuntaa. Ajasta on tullut niukka resurssi, jota tuntuu olevan jatkuvasti liian vähän ja josta käydään alituista kamppailua. Kiire ei määritä pelkästään kiivastahtista työelämää vaan myös tiukkaan aikataulutettua vapaa-aikaa ja ”taylorisoitua” (Hochchild 1997) perhe-elämää. Onkin sanottu, että kunnan yöuni on nykyaikana yksi tärkeimmistä statussymboleista (Blount & Janicik 2001). Kiire ei kuitenkaan jakaudu tasaisesti vaan koskettaa erityisesti hyväosaista työssäkäyvää ihmisryhmää. Adam (2004) huomauttaa, että monilla vammaisilla, vanhuksilla ja työttömillä kyllä on paljon aikaa eikä kiirettä mihinkään. Hän erottaakin toisistaan ”raharikkaat” ja ”aikarikkaat”: ensin mainituilla on rahaa mutta ei aikaa, jälkimmäisillä aikaa mutta ei rahaa.

Tässä artikkelissa käsittelen tarkemmin kiireen ja aikapulan kokemuksia. Lähtökohtanani on ajallista kiihtymistä, akseleraatiota, koskeva keskustelu, joka pyrkii tekemään ymmärrettäväksi, mistä nykyinen kiire johtuu ja miten näkemys ajasta on muuttunut. Empiirisen tarkasteluni kohteena ovat yliopistotutkijoiden ja –opettajien aikakokemukset. Yliopistotyön voi jakaa viiteen laajaan osa-alueeseen: tutkimustyö, opetus, yliopiston hallintotehtävät, ulkopuoliset asiantuntijatehtävät ja yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuminen (Räsänen 2005). Jokaiseen alueeseen sisältyy lukuisia erilaisia työtehtäviä, jotka etenevät eri rytmissä ja tahdissa. Työn kokonaisuudesta syntyy siten monimutkainen ja monikerroksinen ajallinen mosaiikki. Tässä mielessä yliopistojen akateeminen työ muistuttaa muuta tietotyötä, jossa korkeasti koulutetut ammattilaiset suhteellisen itsenäisesti käsittelevät ja luovat tietoa jännitteisten aikakehysten paineessa.

Oman erityispiirteensä yliopistotutkijoiden ja -opettajien työhön tuo se, että heistä poikkeuksellisen suuri osa työskentelee määräaikaisessa työsuhteessa. Puhakan ja Rautopuron (2013) selvityksen mukaan tieteentekijöiden palvelusuhteista oli määräaikaisia yliopistosektorilla 59 prosenttia, kunta- ja valtiosektorilla 39 prosenttia ja tutkimuslaitoksissa 26 prosenttia. Sektoreiden ero oli erityisen selkeä tutkijoiden osalta: yliopistotutkijoista vain 11 prosentilla oli pysyvä työsuhde, kun tutkimuslaitoksissa vastaava luku oli 68 ja kunta- ja valtiosektorilla 59. Yliopistoura on siten useimmiten pirstaleinen, useista peräkkäisistä palvelusuhteista koostuva kokonaisuus.

Tässä artikkelissa keskityn määräaikaisessa työsuhteessa toimivien yliopistotutkijoiden ja -opettajien aikakokemuksiin. Aineisto koostuu fokusryhmähaastatteluista, joissa muutama vuosi sitten väitelleet, suhteellisen nuoret yliopistotutkijat ja -opettajat pohtivat omaa työtään. Tältä aineistolta kysyn, millaisten ajallisten järjestysten varassa he tekevät työtään sekä millaisia suhteita, jännitteitä ja paradokseja aikajärjestysten välille syntyy.

Kelloaika ja kasvava vauhti

Kiireen taustalla on nähty olevan vallitseva aikakäsitys, jonka mukaan aika on kontrolloitavaa, hallittavaa ja tehokkaasti hyödynnettävää kelloaikaa. Adam (2004) korostaa, että kelloajasta on tullut itseäänselvyys. Se ymmärretään luonnollisena, oikeana ja aitona aikana: aika on sitä mitä kellosta katsotaan. Kelloaika ei kuitenkaan ole luonnonmukaista, valmiina annettua. Luonnon aika – niin ympäristön kuin ihmiskehon prosesseissa ja rytmeissä – on aina vaihtelevaa, moninaista, kontekstisidonnaista ja sisältöihin kiinnittyvää. Esimerkiksi yön ja päivän vaihtelu, kasvin elinkaari ja erilaiset fysiologiset prosessit eivät noudata määrättyä aikataulua vaan vaihtelevat tilanteittain. Sen sijaan kelloaika on standardoitua, mitattavaa, homogeenista sekä kontekstista ja sisällöstä riippumatonta. Yksi tunti on yksi tunti, ja kaikki vaihtelu merkitsee pelkästään sitä, että kellossa on jotain vikaa, kuten Adam (2004, 101) toteaa. Kelloaika on näin ihmisten luoma sosiaalinen konstruktio. Sen juuret ulottuvat keskiaikaiseen benediktiläisluostariin, jossa kehitettiin mekaaninen kello ohjaamaan ja säätelemään pikkutarkasti munkkien vuorokausirytmiiä. Siten alun alkaen kelloajan tavoitteena oli kontrolli ja kuri, jotka edelleen määrittävät kelloajan otetta.

Kelloajan mahti sai uutta voimaa, kun se siirtyi uskonnon kehyksestä talouden kehykseen (esim. Adam 2004, 1995). Siinä missä luostarikontekstissa kelloajan avulla pyrittiin viime kädessä turvaamaan sielun pelastus, teollistumisen myötä tulevaisuushorisontti siirtyi tuonpuoleisesta tämänpuoleiseen elämään. Kelloaika tarjosi välineen, jonka avulla työ käännettiin rahaksi. Kelloaikaa voitiin paitsi kontrolloida myös ”tavaramuotoistaa”: ajasta tuli kauppatavara, jota ostettiin ja myytiin. Perimmäisenä tavoitteena oli ”aika on rahaa” –iskulauseen mukaisesti taloudellisen voiton maksimointi ja vaurauden kasvattaminen.

Jälkiteollisessa yhteiskunnassa kelloajan luonne on muuttunut entistä pakottavammaksi ja kiivaammaksi (esim. Adam 2004; Hassan 2003; Leccardi 2007; Rosa 2003, 2010). Teknologia mahdollistaa aiempaan verrattuna ratkaisevasti nopeamman toiminnan niin kommunikaatioyhteyksissä, liikenteessä kuin tuotannossakin. Tästä selvin esimerkki on internetin tarjoamat mahdollisuudet hetkessä tapahtuvaan ja samanaikaiseen kommunikointiin, lähestulkoon missä tahansa ja milloin vain. Myös instituutioiden, organisaatioiden ja sosiaalisten käytäntöjen on todettu muuttuvan kiihtyvällä vauhdilla. Uudistuksista ja reformeista on tullut arkipäivää työelämässä, missä jatkuva muutos nähdään osoitukseksi toiminnan dynaamisuudesta ja tuloksellisuudesta. Lisäksi elämisen ja kulttuurin rytmien katsotaan nopeutuneen. Tästä kertovat esimerkiksi sellaiset nopeaa aikaa vaalivat käytännöt kuin pikaruokailu, pikadeittailu, pikahautajaiset ja pikarukouspalvelut.

Kiihtyvän vauhdin taustalla on useita yllykkeitä. Rosa (2009) pitää tärkeimpänä taloutta: mitä nopeammin tietyn asian tekee tai mitä enemmän tekee samassa ajassa, sitä suurempi voitto. Myös yhteiskunnan rakenteellinen ja toiminnallinen eriytyminen synnyttää hänen mukaansa nopeaa aikaa, sillä pyrkimys hallita kokonaisuutta käy jatkuvasti haastavammaksi ja vie enemmän aikaa. Lisäksi hän korostaa kulttuurisen selitysmallin merkitystä. Maallistuneissa länsimaissa hyvän elämän ihanteena on iankaikkisen elämän täyttymyksen sijaan rikas elämä tässä ja nyt, minkä seurauksena tavoitteena on kerätä mahdollisimman paljon kokemuksia ja elää jatkuvasti täysillä. Tämä kaikki lisää vauhtia ja luo kiirettä.

Kiihtyvä vauhti synnyttää myös aikahorisontin muutoksen. Nowotny (1994) tähdentää, että menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden keskinäiset suhteet jäsentyvät uudella tavalla. Menneisyys menettää merkitystään, sillä kiihtyvän muutoksen oloissa menneisyys pystyy yhä harvemmin tarjoamaan toimivaa orientaatiopohjaa. Esimerkiksi työelämässä menneet meriitit eivät paina, vaan työntekijöiden on lunnastettava paikkansa jatkuvasti uudelleen (Sennett 1998). Myös tulevaisuus menettää merkitystään ja kutistuu, sillä jatkuvan muutoksen oloissa tulevaisuus muuttuu ennustamattomaksi ”fiktioksi” (Adam 2004). Koska muutoksen vauhti on niin kova, tulevaisuutta on vaikeaa, ellei mahdotonta, suunnitella ja ennakoida. Seurauksena on, että nykyisyys voimistuu menneisyyden ja tulevaisuuden kustannuksella. Nowotny (1994) kutsuu tätä laajentuneeksi nykyisyydeksi, Eriksen (2001) nykyhetken tyranniaksi.

Kiihtyvään vauhtiin ja nopeutumiseen sisältyy kuitenkin ajallisia paradokseja. Ensiksikin toimintojen nopeuttaminen voi synnyttää niiden hidastumista. Rosa (2009) mainitsee esimerkkinä liikenteen. Liikenteen nopeuttamiseksi rakennetaan yhä leveämpiä moottoriteitä, mutta samanaikaisesti syntyy myös yhä pahenevia liikenneuhkia ja tukoksia, jotka hitauttavat ja lamaannuttavat liikenteen sujumista. Toiseksi, kun toiminnan nopeuttamisella pyritään lisäämään tehokkuutta ja kontrollia, voi käydä niin, että nopeus, vauhti ja muutos kasvavat niin suuriksi, että kontrolli ja hallinta tulevat mahdottomiksi. Toisin sanoen ”ajan rationalisointi äärimmillään vietynä muuttuu irrationaaliseksi” (Adam 2003, 73). Kolmantena aikaparadoksina voi mainita vasta-ajan ja ”varjoajan” (Adam 2004) syntymisen. Nopeutuminen ja kiihtyvä vauhti synnyttävät myös vastatrendiä ja hitaan ajan vaalintaa, joka itsessään pyrkii haastamaan ja horjuttamaan nopean ajan mahtia.

Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan aikatutkimuksen tarjoaman näkökulman valossa yliopistotutkijoiden ja -opettajien aikakokemuksia. Aineisto koostuu kolmesta fokusryhmähaastattelusta, joihin osallistui yhteensä 12 yhteiskuntatieteellisen alan tutkijaa ja opettajaa kahdesta yliopistosta¹. Kaikki osallistujat olivat väitelleet muutama vuosi aikaisemmin. Heidän työuransa pituus kuitenkin vaihteli, sillä jotkut olivat työskennelleet yliopistossa useita vuosia ennen tohtoroitumistaan. Kaikki osallistujat olivat määräaikaisessa työsuhteessa, jonka pituus vaihteli muutamasta kuukaudesta neljään vuoteen. Suurin osa toimi tutkimustehtävissä, mutta mukana oli myös muutama opetustehtävää hoitanutta osallistujaa. Olennaista on, että kaikkien työkuvaan sisältyi sekä tutkimusta että opetusta: kaikki tutkijat myös opettivat ja kaikki opettajat tutkivat. Koska suurin osa osallistujista oli tutkijoita ja koska tutkimustyö nousi keskusteluissa keskeiseen asemaan, kutsun jatkossa kaikkia haastateltavia yliopistotutkijoiksi.

Kiire tutkimustyössä

Yliopistotutkijoiden kiireen kokemus pohjautuu työtehtävien kasvuun ja niiden erilaisiin, vaikeasti yhteen sovitettaviin rytmeihin. Tutkimustyö itsessään sisältää monia jännitteisiä rytmejä ja aikatauluja, kuten kirjallisuuden lukemisen, aineistojen han-

1 Moderaattoreina toimivat YTT Virve Kallioniemi-Chambers ja YTM Johanna Hokka. Tutkimusryhmään kuului lisäksi dosentti Lea Henriksson.

kinnan, tutkimusyhteistyön, julkaisujen kirjoittamisen, konferenssien ja rahoituksen hakemisen rytmit. Tämän lisäksi työnkuvaan kuuluu useimmiten paljon muita tehtäviä, ennen muuta opettamista ja opiskelijoiden ohjausta, hallinnollisia tehtäviä, tiedeellisissä yhdistyksissä ja lehdissä toimimista sekä esitelmien pitämistä ja muuta yhteydenpitoa yliopiston ulkopuolelle. Eri tehtävien yhteensovittaminen synnyttää kiirettä ja vaatii aikataulullista taituruutta. Lisäksi nykyisessä managerialistisessa ja entistä kilpailullisemmassa yliopistolaitoksessa työn tuloksia niin tutkimuksessa kuin opetuksessa mitataan ja arvioidaan säännöllisesti, mikä luo kasvavaa painetta tuottaa enemmän ja parempaa kuin aiemmin (Ylijoki 2015).

Näin syntyvää aikaa voi kutsua aikataulutetuksi ajaksi (Ylijoki & Mäntylä 2003). Aikataulutettu aika on tiivistä ja kiivastahtista aikaa, jota leimaa jatkuva aikatietyoisuus siitä, mitä milloinkin pitää tehdä ja kuinka kauan siihen voi käyttää aikaa. Päälekkäisten ja jännitteisten aikataulujen seurauksena ajankäyttö pirstoutuu ja eriytyy pieniin osiin ja lyhyisiin jaksoihin. Työpäivistä tule ”sälää”, ”silppua” ja ”kaaosta”. Samalla kaikki aika pyritään käyttämään mahdollisimman tehokkaasti hyväksi, jottei se mene hukkaan:

Mulla menee kolmetoista minuuttia metrolla, niin siinä ehtii lukea aina just silleen kaksi sivua. (F2H3)

Aikataulutettu aika määräytyy pitkälti ulkopuolelta tulevista päivämääristä ja kellonajoista. Eri tehtävissä aikataulutetun ajan ote kuitenkin vaihtelee. Jännitteisistä määrääjoista huolimatta tutkimustyöhön katsotaan sisältyvän myös ajallista autonomiaa, kun taas opetustyössä ja erityisesti hallintotehtävissä aikatauluihin ei pysty juurikaan vaikuttamaan. Kokonaisuutena aikataulutetun ajan ote koetaan niin pakottavaksi, että se tukahduttaa ajallisen autonomian aluetta. Aikataulutettu aika ikään kuin vyöryy yli äyräiden ja pyrkii kolonisoimaan kaiken toiminnan.

Ehkä tämmöset hallinnolliset tehtävät, niitten aikatauluihin pystyy vaikuttamaan vähiten. Ja sitten opetukseen jonkin verran, riippuu toki varmaan miten pitkää pätkää tekee siinä, millä pestillä. (...). Ja se tutkimustyö on sitten se, että eniten pystyy itse asettaan sen. Mut sitten ne paineet on taas erilaisia. Että ne on niitä, että pitäis edetä ja pitäis julkaista paremmilla foorumeilla tai parempi pisteisillä foorumeilla. Ne on eri tason aikataulupaineita ja semmonen kokonaispaine siinä ehkä enemmän on, vaikka se on tavallaan vapaiten itse aikataulutettavissa oleva työtehtävä. Mut sit kun se raukka pakkaa oleen se, joka aina lykkääntyy, kun niitä kaatuu sellasia 'piti olla eilen'-tyyppisiä asioita. (F1H3)

Vaikka kaikki fokusryhmiin osallistuneet keskustelijat kertoivat kokevansa kiirettä ja aikapulaa, niin erityisen kiperä tilanne oli niillä, jotka hoitivat opetustehtäviä. Opetus ja siihen liittyvät monet hallinnolliset tehtävät sijoittuvat aikataulutetun ajan ytimeen, jossa toiminta on nopeatempoista, hektistä, pirstoutunutta ja ulkoa ohjautuvaa. Siihen sisältyy myös ennakoimattomuutta ja nopeaa reagointia yllättäen eteen ilmaantuviin asioihin. Aikataulutetun ajan tiukkuuden takia opetus koetaan raskaaksi kuormaksi siitähän huolimatta, että opetuksesta sinänsä nautitaan ja siitä saadaan hy-

vää palautetta. Aikataulutuksesta tulee niin puristavaa, ettei voi muuta kuin pyrkiä sopeutumaan ja selviytymään hetkestä ja päivästä toiseen: täytyy vain ”tuutata”.

Mä olen itse tällä hetkellä jonkinlaisessa opetussuhteessa varmaan seitsemään-kymmeneen opiskelijaan, niin se väkisinkin pilkkoo sitä, että sen takia sitä säälää on osittain niin paljon. (...) Mulla on koko ajan menossa erilaisia prosesseja hirvee määrä, joissa kaikissa on deadlineja. Ja sitten kun niitä on niin paljon, mä en pysty mitenkään ennalta arvioimaan. Ihan vaikka se, että on muutama kurssi ja toista-kymmentä graduntekijää, että sen verran sitten ne puksuttaa papereitaan sieltä. (...) Ja sitten myös näissä erilaisissa hallinnollisissa ja kokoushommeleissa, niin niissähän on myös tavallaan omat aikataulunsa. Ja jos semmosissa ryhmissä istuu, niin eipä sitä aikataulua voi itse muuttaa. Sillain se on jotenkin näitten eri aikataulujen kanssa uimista. (F1H4)

Opetusvirassa se on vähän eri. Eli jossain määrin kuitenkin se tulee ulkoapäin että mitä kaikkea on hoidettava. Alkuvuodesta ei ollut oikeastaan kyllä itsellä paljon siihen sanottavaa. Kyllä se oli ihan sillain vaan niin kun istu ja teki listassa olevia töitä. Mutta sit taas nyt on vähän helpompaa. (F3H1)

Kiireen keskellä, aikataulutetun ajan otteessa omaa ajankäyttöä pyritään hallitsemaan ja tekemään siitä mahdollisimman järjestelmällistä, tehokasta ja kontrolloitua. Kalenterin avulla työtä suunnitellaan pidemmällä aikajänteellä. Vaikka aikataulutettu aika on luonteelta lyhytjänteistä, tulevia tehtäviä pyritään ennakoimaan ja organisoimaan mahdollisimman hyvin – tietäen että yllätyksiä ja muutoksia tulee. Tehtäviä myös asetetaan ajalliseen järjestykseen ja priorisoidaan niitä kiireellisyyden ja tärkeyden mukaan. Päivä- tai viikkokohtaisesti taas laaditaan työlistoja suoritettavista tehtävistä, joita sitten ”raksitaan pois” sitä mukaa, kun ne saadaan tehtyä. Suunnitelmien, listausten ja priorisointien avulla aikaa pyritään saamaan hallintaan ja oma toiminta sopeuttamaan ulkoa tuleviin aikatauluihin. Voi sanoa, että kyse on sisäisestä aikakurista. Aikataulut sisäistetään, niistä tulee ”omia” ja itseä ohjeistetaan niiden pohjalta. Ulkoista kontrollia ja valvontaa esimerkiksi kellokortin muodossa ei tarvita, sillä tutkijat kontrolloivat ja valvovat itse omaa ajankäyttöään ja toimivat oman toimintansa kellokalleina.

Itse asiassahan sä puhut itsellesi että tää on nyt se mikä homma pitää tehdä. Tää on, tää täytyy hoitaa. (...) Ja nyt sun täytyy saada se artikkeli pitemmälle tässä. Et mä teen aina semmosia omia tavoitteita ainakin. Ja siis semmosta, ikään kuin sä itse ohjeistat itseäsi. (F3H2)

Aikataulutettu aika on hallitseva yliopistotutkimuksen aika, joka ilmentää toiminnan nopeutumista, tehostumista ja itsekontrollia. Aikataulutettu aika ei kuitenkaan ole ainoa aika, jota yliopistotutkijat elävät. Fokusryhmähaastatteluista voi erottaa neljä muuta ajallista järjestystä, joiden pohjalta tutkijat omaa toimintaansa jäsentävät: kehon aika, ajaton aika, uran aika ja perheen aika. Aikaparadokseja ja -konflikteja syntyy, kun nämä ajat törmäävät aikataulutettuun aikaan.

Aikataulutettu aika vs. kehon aika

Aikataulutettu aika kontrolloi ajankäyttöä ja pyrkii saamaan sen hallintaan. Paradoksaalisesti tällainen kontrollin tavoittelu voi kuitenkin johtaa kontrollin mentykseen. Näin voi käydä silloin, kun vastaan asettuu kehon aika. Liian tiivistahtinen, liian pitkään jatkuva ja liian tiukka aikataulutus törmää ruumiillisuuden asettamiin rajoihin. Tutkijat kertovat omakohtaisia kokemuksia loppuun palamisesta, selän petämisestä ja muista sairauksista, jotka pakottavat hidastamaan, höllentämään ja löysentämään. Kehon ajan sanastoon kuuluvat muun muassa ”raato henkisesti”, ”henkinen romahdus”, ”koko ajan rajalla, on the edge”, ”katkeamispiste”, ”rutistettu rätiti”, ”piippuun ajaminen” ja ”ylikuormitus”. Tällöin ajan kontrollointi kääntyy itseään vastaan ja aikakuri menettää otettaan.

Aikataulutetun ajan ja kehon ajan välillä vallitsee hutera tasapainotila, jonka koetaan olevan alati uhattuna. Se on ”veitsi kurkulla olemista”, kuin hauras ”korttitalo”, joka sortuu pienimmästäkin vastoinkäymisestä tai yllättävästä tekijästä. Kun tasapaino järkkyy, tarvitaan korjaavia toimia. Omiin kokemuksiinsa nojautuen keskustelijat antoivat neuvoja toisilleen, kuinka tilanteesta voi selvitä ja miten niitä voi ennalta ehkäistä. Yksinkertaisimmillaan kehon ajan asettamia vaatimuksia voi huomioida muuttamalla omaa asennoitumista työhön. Vähemmän tärkeissä tehtävissä työn laatua voi madaltaa ja joistain tehtävistä voi kokonaan kieltäytyä tai ne voi vain unohtaa ja jättää tekemättä. Tärkeintä on oppia elämään kaaoksen ja ylikuormituksen kanssa ja välttämään ”stressiä ja ahdistusta” tekemättömistä töistä.

Hyväksyy sen että kaikkea ei voi aina tehdä täydellisesti. Antaa itselleen anteeksi sen, että jos ei nyt ihan tosta vaan huitase asioita pois alta, niin ymmärtää ettei kaikkia mahdollisia tehtäviä mitä tähän meidän työhön liittyy tarvi viikkotolkulla vatvoo, vaan joskus jotkut asiat voi hoitaa vähän vähemmälläkin työpanoksella. Ja sitten, että yksinkertaisesti kieltäytyy joistakin uusista töistä jos ei aika riitä. (...) Ei kenelläkään aika ja resurssit riitä siihen, että kaikkeen mahdolliseen suostuu. (F1H5)

Kyllä mä tavallaan tiedän olevani aika ylikuormittunu koko ajan. Se menee jotenkin vähän silleen, et mä olen vuosien saatossa jotenkin ymmärtänyt sen, et itse asiassa siitä on turha haaveilla, et ensi kuussa olis helpompaa tai ensi syksynä olis jotenkin väljempää. Tällä mä jatkoin monta vuotta, et mä aina ajattelin että sitten on jotenkin helpompaa, mutta niin ei ole. Että ainoa mikä muuttuu on itse asiassa oma suhde siihen kaaokseen ja siihen kuormittavuuteen. (F2H1)

Oman suhtautumistavan muuttaminen ei kuitenkaan aina riitä tai onnistu, vaan on mentävä syvemmälle. Kun kehon aikaa on laiminlyöty, tarvitaan eräänlaista rajatyötä: sen tunnistamista kuinka pitkälle aikataulutetussa ajassa voi edetä ja missä kohtaa tulee raja vastaan. Tämä edellyttää taitoa kuunnella omaa kehoa ja sen välittämiä viestejä. Omien rajojen tarkkailu vaatii siten valpasta ja taitavaa itsekontrollia. Voiakin väittää, että sisäistetty aikakuri tarvitsee rinnalleen sisäistetyn hyvinvoinnin valvojan ja terapeutin, joka herkeämättä tarkkailee omaa ajankäyttöä ja hälyttää heti, jos kehon aika jää liiaksi paitsioon. Tavoitteena on näin palauttaa ja ylläpitää sopiva tasapainotila aikataulutetun ajan ja kehon ajan välillä.

Kyllä tää sillain on, että tässä helposti kyllä saa itsensä piippuun. Että sitä täytyy sitä itseä ja sitä työtä vähän hallinnoida ja rajata. Ja tietää omat rajansa. Kyllä itsestään tietää, et milloin pystyy jotain tekee ja milloin täytyy ottaa pieni lepo. (F1H1)

Tää on muuten hemmetin hankala työ siinä, et sun täytyy itse olla todellinen elämäntaidon mestari, että sä pystyt pitää ne rajoissa ja saamaan aikaan, et se itseohjautuvuuden vaatimus. Hirveen monet kokee jatkuvaa syyllisyyttä, mut mä en onneksi enää koe. (...) Jos mä oon uupunu, niin mä hyvin nopeesti itse otan kolme päivää tai viikon omaa sairauslomaa.” (F3H2)

Tasapainon ja ”elämäntaidon mestaruuden” saavuttaminen ei ole aina helppoa. Vaikka rajan tunnistaa, niin aikataulutetun ajan tehokkuusvaatimukset voivat olla syöpyneet niin syvälle, että niistä ei pääse irti. Tällöin aikakuri vie toistuvasti voiton ’hyvinvoinnin valvojasta’: aikaa ei saa missään tilanteessa tuhlaata eikä uupumukselle antaa periksi. Paradoksaalisesti maksimaalisen tehokas ajankäyttö voi kuitenkin johtaa täydelliseen tehottomuuteen, kova vauhti pysähdykseen.

Tää vuoden alku on ollut ihan hirveen kiireistä, et mä oon tehny semmosta seittemääkymmentä työtuntia viikossa tässä useamman viikon ajan ja nyt sitte on helpotanu. (...) Mun itse asiassa varmaan pitäis olla lomalla, mutta mä en oikein osaa nyt jäädäkään lomalle. Et jotenkin se tuntuu, et menee jotenkin aika hukkaan. Se jää päälle se semmonen, ylikierrokset ja pitäis saada tehtyä. Ja sit mä tiedän toisaalta, et on pakko ottaa vähän iisemmin, et sitä vaan ei jaksu. Mut sit samaan aikaan on jotenkin se syyllisyys ja se että ihan hirveesti en saanu aikaseksi. Et en mä tiedä, se jää vaan jotenkin päälle se semmonen, et pitäis olla niin kaubeen tehokkaana. (...) Mulla on kaksi eri kertaa diagnosoitu työuupumus. Ja mä en, ei se, mä en opi. (F3H1)

Aikataulutetun ajan ja kehon ajan välinen jännitteinen suhde voi johtaa myös toiseen paradoksiin: hidastaminen lisää kiirettä. Tämä juontuu siitä, että työahdin hidastaminen, väljentäminen ja lepo tarjoavat vain tilapäistä apua aikataulutetun ajan ylivaltaan. Kun joksikin aikaa hellittää, edessä on entistäkin kiivastahtisempi työrytmi. Siksi ”sairastuminen esimerkiksi, se on mahdotonta”. Sairausloman tai muun tauon aikana tehtävät kasautuvat eikä kukaan muu niitä tee, joten palatessa täytyy juosta entistäkin vikkelämmin.

Ehkä siis se hektisyys voi olla sit just, kun kaikki nää eri aikataulut etenee sillä tahdilla kun etenee. Sit jos oikeesti itse on välillä vaikka pois pelistä sairauslomalla, ei kukaan tee niitä töitä. Niin ne jollain pitää kipittää kiinni. Ne on vaikeita kohtia. (F1H4)

Vaikka kehon aika haastaa aikataulutettua aikaa ja pakottaa myönnetyksiin, säilyttää aikataulutettu aika hallitsevan asemansa tutkijoiden kokemuksissa. Se asettaa normin, jota vasten kehon aikaa peilataan ja arvioidaan. Uupumisen ja muun sairastamisen vaara tunnistetaan yleisesti ja niitä pyritään erilaisten hidastamisen keinoin välttämään, mutta loppujen lopuksi aikataulutetun ajan ylivaltaa ei voida horjuttaa. Paradoksaalisesti kuitenkin, äärimmilleen vietynä tuo ylivalta johtaa yksilötasolla aikataulutuksen tappioon ja kehon ajan voittoon.

Aikataulutettu aika vs. ajaton aika

Sälästä ja silpusta koostuva aikataulutettu aika joutuu hankaukseen myös pitkäaikaisesta keskittymisestä ja työhön uppoutumista vaativan ajan kanssa. Tätä aikaa voi kutsua ajattomaksi ajaksi (Ylijoki & Mäntylä 2003). Sille on ominaista työskentely kaikessa rauhassa, työn imun kokeminen ja aikatietoisuuden kadottaminen. Ajattomassa ajassa vallitsee ajallinen autonomia, joka usein yhdistyy spatiaaliseen autonomiaan, kun työtä tehdään kotona tai vaikkapa kahvilassa (Ylijoki ym. 2013). Fokuserhmäkeskustelijat kuvailevat kokemuksiaan ajattoman ajan sanastolla: se on aikaa, jota määrittävät ”flow”, ”uppoutuminen”, ”rauhoituminen”, ”imautuminen”, ”innostuminen”, ”laskeutuminen”, ”hidastempoisuus” ja ”kiireettömyys”. Ajaton aika on erityisesti tutkimuksen aikaa, joka mahdollistaa paneutumisen riittävän pitkäjäksoisesti ilman ulkopuolelta tulevia katkoksia työn perusasioihin – ajattelemiseen, lukemiseen ja kirjoittamiseen. Ajatonta aikaa voi kokea myös sosiaalisissa tilanteissa, erityisesti intensiivisissä ja inspiroivissa keskusteluissa kollegoiden kanssa mutta satunnaisesti opiskelijoidenkin kanssa. Sen sijaan hallinnollisiin tehtäviin ajatonta aikaa ei liitetä.

Ajaton aika on tutkijoiden luksusaikaa, jota on vaikea saavuttaa aikataulutetun ajan puristuksessa. ”Vaikka semmonen flow on mahtavaa”, ei sille etenkään opetus-tehtävissä jää juuri tilaa. Esimerkiksi lukeminen ”rauhassa ilman päämäärää” on nykytilanteessa tavoittamaton ideaali. Tutkimuspainotteisissa työtehtävissä on enemmän ajallista joustoa ja ”haahuilun” mahdollisuuksia, mutta tällöinkin täydellinen ajaton aika on pikemmin haaveiden ja muistojen kohde kuin tavallista arkipäivää leimaava asia. Erityisesti muistellaan kaihoisasti, kuinka väitöskirjaa tehdessä oli mahdollisuus uppoutua tutkimukseen kokonaisvaltaisesti, pitkäjänteisesti ja nautinnollisesti:

Ne on semmosia tyhjiä päiviä, semmosia kiireettömiä. Mulla on mielikuva sellaisesta. Tiettekö, muistatteko? Itse asiassa, no joo, siis jos mä ajattelen, niin viimeksi väitöskirjaa kirjoittaessa oli sellasia. Sillon pysty antamaan itselleen luvan ja tilan sille. Mä olin vielä onnekaasti pariinkin otteeseen Amerikassa retriitissä sillon. (...) Ne on hyviä päiviä, ei ole muuta elämää. (F2H1)

Vaikka ajattoman ajan saavuttaminen on vaikeaa, sitä kuitenkin jatkuvasti tavoitellaan. Jos täydellinen omistautuminen ei onnistukaan, pienempikin ripaus ajatonta aikaa on tavoittelemisen arvoista. Sitä pidetään myös välttämättömänä, sillä menestyksenkäs tutkimustyö edellyttää ainakin jonkinasteista ajallista keskittymistä ja rauhoittumista. Se, kuinka pitkän jakson tutkimus kerrallaan vaatii, vaihtelee tilanteittain. Joskus riittää jo pari tuntia tai puoli päivää, tyypillisesti yhtä päivää pidetään lyhyimpänä jaksena.

Mulla on ainakin silleen, et jos on jotain tapaamisia (...) niin sitten mä oon jotenkin niin kierroksilla niitten tapaamisten jälkeen (...), et mun on vaikeeta sen jälkeen keskittyä enää mihinkään rauhallisempaan tai sellaseen, just kirjottamiseen tai analyysiin. Tuntuu et jotenkin niiden tilanteiden jälkeen on helpompaa tehdä jotain opetushommaa tai esitelmää kuin kirjoittaa tai analysoida. (F2H2)

Mul on usein kaikkein bankalimpia tommoset päivät, joissa mulla on loppupäivästä joku työn ulkopuolinen meno. (...) Mä oon parhaimmillani jostain kahdesta

eteenpäin, et mun pitäis saada semmonen henkinen avaruus. Mä huomasin jo joskus siinä kahden aikaan iltapäivällä, et mä en enää saa ryhdyttyäkään sellaseen, jos mä tiedän että tähän menee kauan jos mä tähän nyt ryhdyin, koska se tulee liian nopeesti se stoppi siellä. Tää on semmonen asia, jonka kanssa mä kamppailen koko ajan. (F2H1)

Koska aikataulutettu aika uhkaa syödä ajattoman ajan, jälkimmäistä on varjeltava ja tietoisesti pyrittävä tekemään sille tilaa. Niinpä tutkijat ”siivoavat” tehtäviä pois alta ja pitävät ”raivauspäiviä”, jotta ”jonain muuna päivänä ei tarvitsisi tehdä niitä saataa neljäkymmentä pientä asiaa, jotka loppujen lopuksi vievät kaiken ajan”. Tämä edellyttää huolellista työn organisoimista ja aikataulutusta. Paradoksaalisesti ajatonta aikaa voi siten saada vain tarkkan aikataulutuksen avulla. Joskus tämä onnistuu paremmin, joskus huonommin.

Ja sit mul on nimenomaan tavoitteena tää, et pystyis siivoon aikaa, koska ne on just ne kirjojushommat ja tommoset jotka roikkuu. Mut kyllä sitä pukkaakaan myös joka päivä uutta, et on tosi vaikee. (F1H1)

Kyl mä oon nyt myös tavallaan yrittäny ruveta määrittelemään sitä, et mä katon eukateen joka viikolle semmosia päiviä, johon mä yritän olla tai johon mä en sovi sellasia tapaamisia, jotka pilkkoo sitä päivää. Sit ku mä uppoudun johonkin asiaan (...) et sit mä en syö enkä juo enkä puhu kenellekään. (F2H1)

Vaikka ajatonta aikaa pidetään ideaalina, siihenkin sisältyy omat jännitteensä. Ajattomuuden ja työn imun kokemus ei nimittäin aina ota syntyäkseen otollisesta työtilanteesta huolimatta. Tutkimus ei imaise mukaansa ja työ takkuilee: ”Vaikka kuinka, vaikka mitä tekis, ne palat ei vaan loksahtele”. Ajaton aika ei siten ole täysin ohjattavissa ja hallittavissa, vaan siihen sisältyy ennakoimattomuutta ja arvaamattomuutta. Tässä mielessä ajaton aika nivoutuu tutkimusprosessin sisäiseen ”omaan aikaan” (Nowotny 1994): työ vie sen ajan, jonka se tarvitsee, ajaton aika tulee kun on tullakseen. Tällöin hidastaminen, hellittäminen ja kontrollin löysäminen voivat auttaa ja kääntyä tehokkuudeksi. Siksi tutkimustyössä on osattava ”orttaa irti ne puolet, mitä tää sallii” ja hyödyntää ajallista autonomiaa.

Kun on ollut oikeesti tosi tiukkaa ja päässä surraa eikä saa oikein mistään tartuttua ja sitten kun päättääkin, että tänään mä en mene töihin, mä jään tänään kotiin. Ja sitten viettää tyytyväisenä, antaa itselleen sen luvan että on kotona ja sitten seuraavana päivänä onkin tehokas. Se välillä onnistuu. (...) Tää työ mahdollistaa sitten sen kuitenkin. (F2H3)

Tutkimustyötä kuvataan myös luomisen tuskaa sisältävänä prosessina, jossa flow-kokemus vuorottelee epätoivon tuntemusten kanssa, se on ”maanis-depressiivistä”, ”bipolaaria” ja ”vuoristorataa”. Näin ymmärrettynä tutkimusprosessi etenee ikään kuin omalakisena syklistenä kiertokulkuna. Tutkijan kompetenssiin kuuluu tiedostaa ja tunnistaa tämä syklistyys, mikä auttaa luottamaan, että epätoivon hetket ovat vain välivaihe, jota seuraa nautinnollinen työhön uppoutuminen, flow ja työssä edistyminen.

Kyllä mä niistä semmosista kirjottamisen flow-päivistä aina haaveilen, et ne on parasta mitä on. Mut et vaikka niitä pystyis järjestämäänkin itselleen, niin niitä ei pysty tilaamaan, että ne tulee silloin kun ne tulee. Aika useinhan ne kirjoittamispäivät on jotain ihan muuta kuin flowta. (F2H1)

Siihen työhön liittyy myös paljon sitä tuskaa ja sit se flow tulee välillä. Et nyt mä en kestä tätä enää päivääkään tätä juttua (...). Alotin sitä juttua tosi vastenhakosesti, sit yhtäkkiä mä huomasinkin, et täähän on taas älyttömän mielenkiintoista. Mut sit jossain vaiheessa taas tulee, että jos mä meen eteenpäin tässä, niin mun pitää taas uudistua ja se on se tuskallinen paikka tietyllä tavalla. Et jauhanko mä tätä samaa juttua loputtomiin vaan, elämäni loppuun asti. Ja sitte taas siitä pääsee eteenpäin, sit taas tulee flow. (F1H1)

Ajattoman ajan ja aikataulutetun ajan välinen suhde on kaiken kaikkiaan moniulotteinen. Yhtäältä aikataulutettu aika toimii ajattoman ajan esteenä, joka täytyy yrittää raivata pois. Toisaalta aikataulutettu aika voi myös edistää ajatonta aikaa. Juuri aikataulut voivat herätellä työn imua ja pakottaa palasia kohdalleen. Siksi tutkija voikin tunnustaa, että ”toisaalta kyllä kaipaa just aikarajoja”, koska ilman niitä työ helposti lykkääntyy ja pitkittyy. Samoin sekalaisia sälatehtäviä voi käyttää ”sormiharjoituksina”, jotka auttavat pääsemään työhön sisään silloin, kun tutkimus ei heti vetäise mukaansa. Aikataulutettu aika ja ajaton aika eivät siten ole täysin vastakkaisia ja toisensa poissulkevia, vaan ne voivat myös tukea toisiaan. Perusongelmana on kuitenkin aikataulutetun ajan ylivalta, kun aikarajoja ja sälää kertyy niin paljon, että ne tukahduttavat ajattoman ajan mahdollisuuden.

Aikataulutettu aika vs. uran aika

Yliopiston tutkimustyössä aikataulutettu aika törmää myös uran aikaan. Kaikki fokusryhmäkeskusteluihin osallistujat olivat jokin aikaa sitten väitelleitä tohtoreita, joten he olivat uransa alkupuolella. Yliopistouran pituus tosin vaihteli osallistujien kesken, koska jotkut olivat olleet pitkähkön ajan yliopistolla töissä jo ennen väitöstä. Yhteistä kaikille oli määrääkaikaisessa työsuhteessa työskentely. Näin kaikkien uran aika oli pätkäaikaa, jossa edetään yhdestä pätkästä toiseen. Pätkäajassa aikaa lasketaan ja arvioidaan työsuhteen keston mukaan: ”määrittävänä tekijänä on rahoituskauden loppuminen.” Pätkäaikaan sisältyy jatkuva tietoisuus siitä, kuinka kauan aikaa on vielä jäljellä ennen pätkän loppumista ja huoli tulevasta. Aina pätkästä toiseen siirtyminen ei ole suoraviivaista vaan niiden väliin saattaa tulla työttömyyden aiheuttama katkos. Tämän uhkan takia pätkäaikaa leimaa epätietoisuus ja epävarmuus, mikä tekee siitä ”ihan hirveetä” ja ”niin tuskasta”.

Voihan tässä olla kivaa flowta sun muuta, mutta sitten kun sulla loppuu työt kesäkuun viimeinen päivä, niin sitten ainakin tulee se paniikki. (F1H1)

Kyllä mä mietin väittelyn jälkeen uudelleen, että tää hinta minkä tästä työstä mak-saa on todella kova elämässä. Epävarmuus, sit se taloudellinen juttu. (F3H2)

Pätkäaika vaatii pysymään valppaana tutkimusrahoitusten suhteen ja tekemään hakemuksia aina, kun siihen avautuu mahdollisuus. Rahoituksen hakuajat muodostavat siten tutkijoiden ajankäyttöä säätelevän aikajärjestyksen. Vaikka pätkäaika muuten on sirpaleista ja hajanaista, jatkuva rahoituksen hakeminen tuo siihen pysyvyyttä – ja osin myös syklisyyttä, kun jotkut haut avautuvat aina määräajoin. Aikataulutetun ajan ylivalta tekee hakemusten tekemisestä erityisen hankalaa. Kun muutenkin työssä on paljon ulkoapäin tulevia määräaikoja ja kova aikapaine, hakuprosessit entisestään kasvattavat aikataulutetun ajan mahtia ja lisäävät kiirettä ja työn kuormittavuutta. Usein rahoitushakujen määräajat vielä kasautuvat, ja jokainen haku edellyttää vähintään tutkimussuunnitelman muokkausta. Tämä haastaa työn mielekkyyttä ja motivaatiota pysyvä yliopistouralla.

Ja tietenkin siis myös tää rahoituksen pätkittäisyys, että hakemusta täytyy tehdä niin mielettömästi koko aika. Niin kyllähän tietysti se, kun työajasta rupee todella suuri osa ja jopa välillä ihan selkeesti valtaosa menemään sellaseen, niin se hajoaa se mielekkäisyys kyllä vähitellen. (F2H1)

Kyllä se jotenkin musta se raastavuus ja kaaos niin se on jotenkin sisäänrakennettu tähän työhön ihan tietyllä tapaa. Ei voi tehdä tutkimusta rauhassa, kun pitää koko ajan hakee sitä seuraavaa rahoitusta, se on sisäänrakennettu. Ja en tiedä olenko mä oppinut sitä kestää paremmin vai en vuosien kuluessa. Mutta jotenkin tietyllä tapaa, kyllä mä nyt aika usein ajattelen, että ei, so what. Että en mä, en mä jaksais enää oikeesti. (F2H3)

Rahoituksen hakemiseen liittyy erityinen hukka-ajan ongelma. Kilpailu tutkimusrahoituksesta on kovaa, minkä takia menestymisen mahdollisuudet ovat usein pienet, jopa olemattomat. Jatkuva rahoituksen hakeminen koetaan siksi hukka-ajaksi, joka syö aikaa varsinaiselta työltä. Koska aika on niukka resurssi, ajan tuhlaaminen hukka-aikaan koetaan turhauttavaksi: ”Koko aika jossain korvan takana pieni ääni sanoo, että tästä ei ole mitään hyötyä, tässä ei ole mitään järkeä, että mä käytän aikaani tähän.” Paradoksaalisesti ajankäyttö ”turhaan työhön” on yhtäältä välttämätöntä, jotta ylipäänsä voi kilpailla uudesta pätkäajasta, mutta toisaalta mieletöntä ajan tuhlausta.

Viimeksi viime kuussa jätin samalla viikolla kolme eri rahoitushakemusta ja vielä yhden niistä itse asiassa keksin vasta siinä samalla viikolla kun se deadline tuli, että teenpä tännekin. (...) Suurin osa näistä on varmaan ihan turhaa, koska ei niitä tulla ikinä saamaan, koska se kilpailu on niin kovaa. (F2H4)

Hukka-ajan ongelma nivoutuu ajankäytön moraalijärjestykseen, joka määrittelee, mihin on oikein ja mihin väärin käyttää aikaansa. Uran näkökulmasta tärkeintä on käyttää aikaa siihen, mikä todennäköisimmin turvaa pätkäajan jatkuvuuden. Käytännössä tämä tarkoittaa tutkimuksessa ansioitumista. Jotkut tutkijat toimivat juuri näin. He panostavat täysillä tutkimukseen ja karttavat muita tehtäviä: ”Mä olen päättänyt, että mun pitää nyt vaan keskittyä tutkimukseen”. Sen sijaan väärin uran näkökulmasta on käyttää aikaa opetukseen ja hallinnollisiin tehtäviin. Ne ovat tärkeitä yliopisto-organisaation toimivuuden kannalta ja monesti mielekkäitä myös

tutkijan itsessä kannalta. Uran ajan kannalta ne ovat kuitenkin vahingollisia, koska arvioinneissa ja tehtävän täytöissä huomio kiinnitetään julkaisu-uuttelon tasokkuuteen. Tämä ristiriita värittää tutkijoiden ja erityisesti opetustehtävissä toimivien aikakokemuksia. Tutkijat kritisoivat yksimielisesti yliopistolaitosta, joka ylläpitää aikataulutetun ajan ylivoimaa ja vaatii tekemään kiivastahtista silpputyötä pätkäajassa, mutta palkitsee ajattomasta ajasta ja tutkimusansioista. Tästä ristiriidasta syntyy erityinen aikaparadoksi: Mitä enemmän käyttää aikaa yliopiston hyväksi, sitä vähemmän yliopisto työtä arvostaa ja sitä vaikeammaksi uran jatkuvuus tulee.

Itse asiassa opetuksenhan pitäisi olla ihan sivuhomma. Mä olen saanut entiseltä pölmoltani silloin joskus kun mä olin tutkijana tuolla, niin sain siitä vähän moitteita, että mä panostan liikaa opettamiseen. Et ei sais. (...) Mä tykkään opettaa ja mä tykkään panostaa opettamiseen ja panostan siihen. Mä saan hirveen hyvää palautetta opiskelijoilta. Mutta on se vähän riski, et mä teen sen näinpäin vaikka korkeammat tahot suositteli tekemään toisin päin. Eli mun omaa tulevaisuutta jos mieltii ja noita avoimien toimien hakemista, niin sitä pitäis sitä julkaisu-uutteloa saada kasvatettua ja tutkimusta tehtyä. Silloin ei enää hirveesti paina se, että opiskelijat on tyytyväisiä. (F3H1)

On hyvä innostua opetuksesta ja me tarvitaan hyviä opettajia. Ja siinä meillä on paljon myöskin yhteistoimintaa ja meillä on paljon hyviä opettajia. Mutta sitten kun tulee näitten arviointien aika, niin sitten pistetään ja katotaan se julkaisu-uuttelo. Jos sulla on ollut kovinkin paljon flowta opetuksessa, niin se ei kanna siinä kohtaa. Et tää organisaatio lähettää ristiriitaisia viestejä ihmisille ja ihmiset joutuu henkilökohtaisesti ratkaisemaan ne viestit. (F1H2)

Kaikki fokusryhmäkeskusteluihin osallistujat olivat uran alkupuolella, joten heillä on potentiaalisesti paljon uran aikaa jäljellä. Pätkäajassa eläminen kuitenkin johtaa siihen, että tutkijoiden tulevaisuushorisontti on lyhyt. Tulevaisuutta ennakoidaan ja ajankäyttöä suunnitellaan pisimmillään nykyisen rahoituskauden loppuun. Sen jälkeen kaikki riippuu siitä, mistä onnistuu saamaan seuraavan pätkän – vai onnistuuko. Toisinaan epäonnistumisen varalle laaditaan suunnitelma B rakentamalla esimerkiksi ”turvalenkki” ja luomalla ”laveet verkostot”, joiden turvin pystyy tarvittaessa elättämään itsensä yliopiston ulkopuolella (ks. Ylijoki 2010).

Kaiken kaikkiaan uran pätkäaika synnyttää aikataulutetun ajan tavoin hektisyyttä, ulkoapäin tuleviin aikamääriin nopeaa reagoimista ja lyhytjänteisyyttä. Tässä mielessä molemmat ajat vievät samaan suuntaan ja toisiaan vahvistaen lisäävät työssä koettua kiirettä ja aikapainetta. Uran ajan perusongelma syntyy siitä, että uralla menestymiseen ja pärjäämiseen tarvittaisiin pätkäajan ja aikataulutetun ajan sijasta ajatonta aikaa, pitkäjänteistä keskittymistä tutkimukseen ja luottamusta jatkuvuuteen.

Aikataulutettu aika vs. perheen aika

Fokusryhmäkeskustelujen aiheena oli tutkimustyö, mutta kaikissa kolmessa ryhmässä keskustelu käsitteli myös perheen ja työn ajallista yhteensovittamista. Ajankäyttö

mielletään kokonaisuutena, jossa työ suhteutuu muuhun elämään, ennen muuta perhe-elämään. Tämä suhteutus tapahtuu ymmärrettävästi sen pohjalta, millainen perhetilanne tutkijalla on. Erityisesti ne, joilla on pieniä lapsia, tekevät usein selkeän rajan työajan ja perheen ajan välille. Työaika on rajattu tiettyyn tuntimäärään ja sen jälkeen on perheen ajan vuoro. Lapset toimivat siten eräänlaisena suojakilpenä yli-pitkiä työpäiviä vastaan. Pienet lapset ovat sosiaalisesti hyväksyttävä ja oikeutettu syy lähteä kotiin tiettyinä kellonlyömänä riippumatta siitä, kuinka kiireistä tai kiinnostavaa työssä on. Lasten paras menee – ja se saa mennä – ajankäytössä työn edelle.

Kun perhettäkin piisaa aikalailla ja lasten roudaamista ja muuta, niin kyllä mä koen, että semmonen on ihan unelmapäivä, että tulee yhdeksän, puoli kymmenen aikaan töihin, tekee tosi intensiivisesti ja innolla kuus tuntii töitä ja sitte pääsee jo pois. Mä annan itselleni mahdollisuuden, et ei mun tarte tehdä pidempään, et mä olen tehny tosi hyvin ja nyt mä voin jo lähtee pois ja mennä kotiin ja hakee sitä sieltä ja toista tuolta.” (F2H3)

Mulla on sen verran pienet lapset vielä, että mulla on tiettyjä rajoitteitakin sille työn tekemiselle. Pakko mennä hakeen päiväkodista tai on joitain harrastuksia, niin on pakko lähtee. (F1H1)

Vaikka rajanveto työajan ja perheen ajan välillä suoja pitkiltä työpäiviltä, se ei välttämättä suoja kiireeltä ja aikataulutetun ajan otteelta. Perheen aika voi nimittäin olla aivan yhtä aikataulutettua kuin työaikakin. Ension on kiivastahtinen saläpäivä töissä ja kotona ”on sit taas seuraava ruljanssi”. Tällöin eletään Hochschildin (1997) kuvaamaa taylorisoitua perhe-elämää, jota säätelee tiukka rytmitys, kun lapsia haetaan määräaikoina hoidosta, kuljetetaan tanssitunnille ja muiden harrastusten pariin ja valvotaan, että lapset ovat oikeaan aikaan ”siellä missä niiden pitääkin olla”. Kun perheen ajan paineet ovat kovimmillaan, työ saattaa tuntua lähes levolta. Perheen aika on silloin vieläkin aikataulutetumpaa, vaativampaa ja väsyttävämpää kuin työaika.

Tuntuu että se on se työ siinä ihan tavallaan helppo elementti, et vaan tuntuu että on se päivä niin täynnä kaikkea muuta ja yöt myös. Et mä herään kuitenkin sen vauvan kaa monta kertaa yössä, ja sitten mun lapset herää kuudelta aamulla, niin musta tuntuu et mä en saa tarpeeksi nukuttua. (F2H2)

Aikataulutetun ajan ote kiristyy entisestään, jos työajan ja perheen ajan välisestä rajanvedosta luovutaan. Kotiin tuodaan rästitöitä ja kiireellisiä tehtäviä, joita hoidetaan perheen arjen pyörittämisen ohella: ”Usein mä otan jotain semmosia opiskelijojitten papereita mukaan, että mä luen niitä jossain välissä”. Tällöin työn ja perheen aikataulutus sekoittuvat. Parhaimmillaan seurauksena on maksimaalisen taitavasti organisoitu ja rytmitetty ajankäyttö, jossa ei hukata hetkeäkään. Sekä perhe että työ hoituvat mallikkaasti, ja tutkija voi ”tyytyväisenä olla supertehokas” ja onnistua ”saamaan aikaan kaiken”. Tällaiset ihannepäivät ovat kuitenkin harvinaisia. Pikeminkin aikapaineen kokonaisuus kasvaa liian suureksi ja kehon aika uhkaa vaarantua. Silloin voi lohduttautua sillä, että kyseinen elämäntilanne on ohimenevä vaihe:

Se on jotenkin silleen, että siitä tietää että se on väliaikaista ja sille on jotenkin selvä syy. Se ei tunnu ehkä tavallaan niin abdistavalta, että se on vaan raskasta tällä hetkellä. (F2H2)

Silloin, kun perhetilanne ei ole näin vaativa, perheen aika ja työaika limittyvät usein sutjakasti toisiinsa. Tutkimustyöhön sisältyvä ajallinen autonomia mahdollistaa perheasioiden sujuvan hoitamien kesken työpäivän. Vastaavasti kotona hoidellaan sähköposteja ja pientä silppua niin aamuin kuin illoin, ja toisinaan kotiin jäädään koko päiväksi, kun siellä on rauhallisempi keskittyä kirjoittamiseen ja lukemiseen kuin työpaikalla. Kotona vietetään työn merkeissä siten sekä aikataulutettua aikaa että ajatonta aikaa ilman että koetaan perheen ajan kärsivän. Raja työajan ja perheen ajan välillä on sumea ja hämärä, mikä toistaa perinteistä näkemystä akateemisesta työstä kokonaisvaltaisena sitoutumisena (Ylijoki 2013). Tutkimustyö ei ole vain palkkatyötä vaan elämäntapa ja persoonallisuuden määrittäjä.

Siinä on se että eihän se ole vaan työtä. Eihän tätä kukaan tekisi, jos tää olis vaan työtä. Kyllähän silloin täytyy olla hullu tai jotain. Et siinä on jotain sellasta mikä kiinnittyy siihen itseen persoonana ja elämäntapaan. (F3H2)

Sitä on aina vähän niin kuin töissä. Vaikkei ole töissä, niin on kuitenkin. Kyllä mä esimerkiksi siis saatan, et jos mä inmostun jostain, niin kyllä mä kirjoitan illalla tai teen jotain illalla ja sillä tavalla on tosi hauskaakin. (F3H3)

Parhaimmillaan perheen aika ei ole pelkästään limitettävissä sujuvasti yhteen työajan kanssa, vaan se voi myös tukea tutkimustyötä ja antaa lisävoimia. Näin on esimerkiksi silloin, kun molemmat puoliset työskentelevät samantapaisissa ammateissa, ottavat osaa toistensa työkokemuksiin ja tukevat toisiaan. Silti tällöinkin korostetaan, että työ ei saa olla koko elämä vaan perheen ajan ja työajan välille tarvitaan tietynasteista rajaa.

”Mä olen naimisissa ja (...) ja mun mies on myös akateeminen ihminen. Me tavallaan jaetaan kun me tullaan kotiin niin ne päivän kuulumiset, että hitto mä en saanut mitään tänään tehtyä tai että jes, nyt se lähti se juttu. Se tavallaan tukee sitä. Ja sit kuitenkin me valvotaan sitä vapaa-aikaa myös.” (F3H2)

Nuorempana tuli tehtyä liikaa töitä. Ja vaikka nyt ei mihinkään akuuttiin loppuun palamiseen joutunut, niin kyllä ihan selviä väsymisen merkkejä muutamaa otteeseen oli. Ja jälkeensä kun ajattelee, niin tajuaa sen paremmin että on pakko olla jonkinlainen tasapaino työn ja muun elämän välillä, jos haluaa niiltä ikäviltä seurauksilta välittyä. (F1H5)

Kokonaisuutena perheen aika voi paradoksaalisesti sekä torjua että kiihdyttää aikataulutettua aikaa. Yhtäältä perheen aika taltuttaa työssä koetun aikataulutuksen otetta tarjoamalla vastavoimaa ja tukea, mutta toisaalta se kietoutuu yhteen aikataulutetun ajan kanssa voimistaen kiirettä ja aikapulaa. Tämä paradoksi koskettaa

tietyllä tavalla kaikkia, myös niitä joilla ei ole perhettä. Pienten lasten vanhemmat nostivat fokusryhmäkeskusteluissa tätä kysymystä eniten esille, mutta myös perheettömillä on työn lisäksi monenlaisia ajallisia velvoitteita ja sitoumuksia. Siksi perhetilanteesta riippumatta tasapainon saavuttaminen työajan ja muun elämän välillä koetaan tärkeäksi.

Lopuksi

Tässä artikkelissa olen käsitellyt yliopistotutkijoiden aikakokemuksia. Aikataulutettu aika muodostaa hallitsevan aikajärjestyksen, joka säätelee ja ohjaa tutkijoiden toimintaa. Tältä osin tutkimustyön aikaa leimaavat samat piirteet, joilla jälkikapitalistisen, globalisoituneen ja digitalisoituneen 24/7 -yhteiskunnan aikaa yleensäkin on kuvattu: vauhti kiihtyy, nopea aika voittaa hitaan ajan ja nykyisyys vie tilaa menneisyydeltä ja tulevaisuudelta (esim. Adam 2004; Eriksen 2001; Hassan 2003; Leccardi 2007i; Rosa 2003). Pantzar (2011, 73-79) on luonnehtinut näitä muutoksia ”rytmihäiriönä”, joiden seurauksena ajankäyttö epäsäännöllistyy, fragmentoituu ja päällekkäistyy ja toimintojen sidonnaisuus tiettyyn aikaan ja paikkaan murenee. Kaikki nämä muutokset tulevat esiin yliopistotutkijoiden aikakokemuksissa.

Samansuuntaisia aikataulutetun ajan ylivallassa kertovia tuloksia on saatu myös muissa akateemista työtä koskevissa laadullisissa tutkimuksissa. Niissä on todettu muun muassa, että yliopistossa ei ole enää aikaa ajatella (Menzies & Newson 2007), kun tutkija-opettajat kokevat painetta olla aina ”on” eikä koskaan ”off” (Gornall & Salisbury 2012). Kaikki olisi kuitenkin hyvin, jos ei tarvitsisi nukkua (Acker & Armati 2004) tai jos ei tarvitsisi huolehtia perheestä (Nikunen 2012). Tieteentekijöiden liiton ajankäyttöä koskeva jäsenkysely puolestaan kertoo, että akateemisessa työssä työehtosopimusten määrittelemä työaika on pelkkä fiktio, ja että erityisesti yliopisto-opettajat tekevät erittäin pitkiä työpäiviä ja yli puolet heistä työskentelee myös lähes joka viikonloppu (Puhakka & Rautopuro 2013). Onkin esitetty, että akateemista työtä tehdään merkittävässä määrin näkymättömänä piilotyönä, jota yliopistoinstituutio ei lainkaan tunnista (Gornall & Salisbury 2012; Sabelis 2007).

Aikataulutetun ajan ylivalta tutkimustyössä ei kuitenkaan ole ehdotonta. Tässä artikkelissa olen käsitellyt kehon aikaa, ajatonta aikaa, uran aikaa ja perheen aikaa, jotka kaikki haastavat omalla tavallaan aikataulutettua aikaa. Yksilöiden kokemuksen tasolla eri aikajärjestykset kietoutuvat toisiinsa monisäikeisellä ja monikerroksellisella tavalla. Ne voivat limittyä yhteen ja tukea toisiaan, mutta useimmiten niiden välille syntyy jännitteitä ja ristiriitoja. Paradoksaalista on, että aikajärjestyksen välinen suhde voidaan kokea samanaikaisesti sekä kielteisesti että myönteisesti, ajallista autonomiaa tukahduttavaksi että sitä synnyttäväksi.

5 Ansiotyötä ajasta ja paikasta riippumatta?

Satu Ojala, Pasi Pyöriä & Jouko Nätti

Tietoyhteiskunnassa työn oletetaan olevan yhä väljemmin sidoksissa aikaan ja paikkaan (Hassan & Purser 2007; Presser 2003). Työnteon on ennustettu yleistyvän paitsi kodeissa ja vapaa-ajan asunnoilla myös työmatkoilla, asiakkaiden tai yrityskumppanien luona sekä julkisissa tiloissa, kuten kahviloissa, kirjastoissa ja hotelleissa. Ajasta ja paikasta riippumattomien työjärjestelyiden on katsottu liittyvän etenkin tietotyön yleistymiseen sekä tieto- ja viestintäteknologian vallankumoukseen (Blom ym. 2001; Miettinen & Rotkirch 2012; Nätti ym. 2005a, 2005b; Pyöriä 2006). Optimistisimmilla arvioilla, kuten kansallisessa tietoyhteiskuntastrategiassa 2007–2015, tämän kehityksen on nähty tukevan ympäristöongelmien hallintaa ja tasapainoista aluekehitystä (Uudistuva, ihmisläheinen ja kilpailukykyinen Suomi 2006, 19–20; 40).

Kyselytutkimukset puoltavat näitä oletuksia joiltakin osin. Tilastokeskuksen työolotutkimuksessa, joka edustaa 15–64-vuotiaita vähintään 10 tunnin säännöllistä viikkotyöaikaa tekeviä palkansaajia, kotona työskentelyä on tiedusteltu vuodesta 1990 alkaen. Tuolloin noin viidennes vastaajista teki päätyöhönsä liittyviä töitä joskus kotona. Vuonna 2013 kotona työskenteli jo yli kolmasosa naisista (36 %) ja kaksi viidesosaa (41 %) miehistä. Pelkästään kotona työskentelee kuitenkin hyvin harva: vuoden 2013 tietojen mukaan vain prosentti palkansaajista. Kasvu kotona työskentelyn yleisyydessä selittyy sillä, että yhä useampi on sopinut työnantajansa kanssa osittaisesta kotona työskentelystä. Tästä huolimatta kotona tehdään useammin töitä korvausta kuin normaalia työaikaa korvaavaa ansiotyötä. (Sutela & Lehto 2014, 152.)

Työolotutkimuksen mukaan varsinaisesta etätyöstä voidaan puhua silloin, kun palkansaaja on sopinut työnantajansa kanssa osittaisesta kotona työskentelystä ja hän käyttää kotona työskennellessään tietotekniikkaa. Tällöin etätyöksi ei laskea esimerkiksi kotiin vapaaehtoisesti kannettuja työpapereita, joihin perehtymisestä kotona ei ole erikseen sovittu. Näin määriteltynä etätyön yleisyys on kasvanut vuoden 1990 kahdesta prosentista 20 prosenttiin vuonna 2013. (Sutela & Lehto 2014, 152–153). Myös muissa viimeaikaisissa kyselyissä on saatu samansuuntaisia tuloksia, joskin arviot etätyön yleisyydestä vaihtelevat kulloinkin käytetystä mittarista riippuen (Henkilöliikennetutkimus 2010–2011; Lyly-Yrjänäinen 2014; Kauppinen ym. 2013; Ojala & Pyöriä 2013).

Vaikka yhä useammalla on mahdollisuus etätyöhön, siihen liitetyt optimistiset alue- ja ympäristöpoliittiset odotukset eivät ole toteutuneet (Helminen ym. 2003; Leinamo 2009; Nätti ym. 2010). Työpaikkojen keskittyminen kasvukeskiksi on jatkunut, ja siten haja-asutusalueet ovat jääneet vaille etätyöstä kaipaamaansa piristysruisketta. Etätyöstä on tullut pikemmin ruuhka-Suomen kuin muun Suomen käytäntö (Nätti ym. 2010, 58). Työmatkaliikennekään ei ole vähentynyt, koska tavanomaisesti etänä työskennellään vain osa työpäivästä, minkä lisäksi etätyöntekijöillä on keskimääräistä pidemmät työmatkat (Henkilöliikennetutkimus 2010–2011, 66).

Samoin kuin satunnainen etätyöskentely myös päätyöpaikan ulkopuolella tapahtuva liikkuva työ on verrattain yleistä. Vuonna 2013 kolmasosa (32 %) palkansaajista liikkui vähintään neljäsosan työajastaan ja suurin osa (67 %) ilmoitti liikkuvansa työssään ainakin joskus (Sutela & Lehto 2014, 154). Palkansaajiin verrattuna yksinyrittäjät muodostavat erityisen heterogeenisen ryhmän: kahdella viidestä (39 %) on omat toimitilat, joissa harjoittaa elinkeinoa, reilu viidennes (23 %) tekee töitä pääasiassa kotonaan, vajaa kolmannes (29 %) asiakkaan luona ja lähes joka kymmenes jossain muualla (8 %), esimerkiksi kulkuvälineessä. Kotona työskentely on yleisintä kulttuurialan ammattilaisille ja käsityöläisille, joista lähes puolet tekee töitä kotonaan. (Pärnänen & Sutela 2014, 67.)

Lähes kaikki tilastolliset tarkastelut työn aikaan ja paikkaan liittyvistä järjestelyistä perustuvat lomaketutkimuksiin. Tästä poiketen Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimus tuottaa tavanomaisia kyselyitä yksityiskohtaisempaa – ja yllättäväkin – tietoa vastaajien työpäivästä ja sen kulusta. Kysymme seuraavassa ajankäyttötutkimuksen päiväkirja-aineistoon tukeutuen, missä ja milloin ansiotyötä tehdään. Erittelemme tulokset palkansaajille ja yrittäjille. Katsomme lisäksi minkälainen jakolinja kaupunki–maaseutu-akselille on paikannettavissa.

Tutkimusasetelma

Aineisto

Aineistonamme ovat ajankäyttötutkimuksen päiväkirjat vuosilta 1979, 1987–1988, 1999–2000 ja 2009–2010. Aineisto edustaa työikäisiä palkansaajia ja yrittäjiä (pl. maatalousyrittäjät), jotka ovat merkinneet päiväkirjapäivänsä työpäiväksi. Vuoden 1979 aineistossa mukana ovat 15–64-vuotiaat, myöhemmissä aineistoissa 15–68-vuotiaat. Koska vuoden 1979 aineisto on kerätty syys-marraskuun aikana, siinä missä muut aineistot on kerätty koko vuoden kuluessa, vuotta 1979 koskevien tu-

Taulukko 5.1

Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksessa työpäiviksi nimettyjen päiväkirjojen määrä (N)

			1979	1987–1988	1999–2000	2009–2010	Yht.
Palkansaajat	Arkipäivä	Kaupunki	2 846	3 002	1 670	1 190	8 708
		Maaseutu	1 124	1 416	770	410	3 720
		Yht.	3 970	4 418	2 440	1 600	12 428
	Viikonloppu	Kaupunki	231	216	119	81	647
		Maaseutu	110	98	75	36	319
		Yht.	341	314	194	117	966
Yrittäjät	Arkipäivä	Kaupunki	173	195	189	144	701
		Maaseutu	80	190	109	72	451
		Yht.	253	385	298	216	1 152
	Viikonloppu	Kaupunki	21	36	30	16	103
		Maaseutu	21	26	30	15	92
		Yht.	42	62	60	31	195
Kaikki yht.			4 606	5 179	2 992	1 964	14 741

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen päiväkirja-aineisto 1979–2010.

lostien tulkinnassa on syytä noudattaa varovaisuutta. Taulukossa 5.1 on kuvattu aiheiston kokonaisrakenne eli kaikki vastaajien työpäivikseen ilmoittamat päiväkirjat (N=14 741).

Käsitteet

Ajankäyttötutkimuksessa ansiotyöhön luetaan työaika pää- ja sivutyössä pois lukien palkattomat tauot ja kodin ja työpaikan väliset matkat (ks. myös Pääkkönen tässä teoksessa). Työaikaan sisältyvät myös kotiin viedyt työt sekä ylityöt. Työajasta on poistettu ruokatauot mutta ei kahvitaukoja. Yrittäjillä työaikaan luetaan kaikki yrityksen toimintaan liittyvät aktiviteetit kuten asiointi virastoissa. Kodin ja pääasiallisen työpaikan välisiin työmatkoihin kuluva aikaa emme eritele (työmatkoista ks. Pääkkönen & Hanifi 2011, 21–23 sekä Anttila, Oinas & Nätti tässä teoksessa).

Tarkastelemme seuraavassa, kuinka paljon ansiotyötä tehdään minuuteissa mitattuna pääasiallisella työpaikalla, kotona ja liikkeellä, ja kuinka suurta osaa vastaajista tämä koskee (taulukot 5.2 ja 5.3). Kotona työskentelyyn olemme laskeneet mukaan vapaa-ajan asunnoilla tehtävän ansiotyön, joskin tämän tiedetään olevan varsin vähäistä (Nieminen 2010; Ojala 2012; ks. myös Komulainen 2007). Liikkuvalla työllä tarkoitamme kaikkea pääasiallisen työpaikan ulkopuolella tapahtuvaa ansiotyötä silloin, kun kyseessä ei ole kodin ja varsinaisen työpaikan välinen työmatka. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi asiakasyrityksen toimitiloissa, toisessa kotitaloudessa tai kulkuvälineissä työskentelyä.

Erittelemme tulokset palkansaajille ja yrittäjille, arkipäiville ja viikonlopuille sekä kaupunki–maaseutu-akselin mukaan. Aluetarkastelu (kaupunki–maaseutu) perustuu Tilastokeskuksen tilastolliseen kuntaryhmitukseen. Se jakaa kunnat taajamaväestön osuuden ja suurimman taajaman väkiluvun perusteella kaupunkimaisiin, taajaan asuttuihin ja maaseutumaisiin kuntiin (kaksi jälkimmäistä luokkaa on analyysissämme yhdistetty). Luokittelu on karkea, muun muassa johtuen suomalaisesta kuntaliitospolitiikasta, mutta se tarjoaa suuntaa-antavan kuvan alueellisesta muutoksesta. Vuoden 1979 päiväkirjoista 64 prosenttia täytettiin kaupunkimaisissa kunnissa, vuosina 2009–2010 69 prosenttia.

Lopuksi katsomme, mihin kellonaikoihin palkansaajat ja yrittäjät työskentelevät päätyöpaikallaan, kotonaan ja liikkeellä (kuviot 5.5–5.6). Analyysi kattaa työpäiviksi ilmoitetut arkipäivät maanantaista perjantaihin. Viikonloppujen osalta päiväkirjojen määrä on sen verran vähäinen, että olemme jättäneet ne analyysistä pois.

Palkansaajat työskentelevät työpaikallaan, yrittäjien työ on monipaikkaista

Yleiskuva suomalaisten ajankäytön muutoksesta noudattaa samaa linjaa useimpien muiden länsimaiden kanssa. Jo pitkään jatkuneen trendin mukaan ansiotyöhön käytetty aika on vähenemässä ja vapaa-ajan osuus kasvussa, joskaan mistään radikaaleista muutoksista ei voida puhua. Harmonisoituihin ajankäyttöaineistoihin perustuvat

kansainväliset vertailut kertovat varsin hitaasta ja maltillisesta työaikojen muutoksesta (Gershuny 2000; vrt. Gershuny 2011).

Suomessa viimeisimmän ajankäyttötutkimuksen mukaan ansiotyöhön käytettiin vuosina 2009–2010 vähemmän aikaa kuin kahtena edellisenä tutkimusajankohtana. Työssäkävien vuosityöaika oli noin kymmenen prosenttia lyhyempi kuin vuosikymmen aikaisemmin. Työstä vapaiden päivien määrä kasvoi ja pitkien työpäivien määrä väheni. Tämän taustalla on viimeisimmän ajankäyttötutkimuksen tutkimusajankohtaan sattunut taloudellinen taantuma, osa-aikatyön yleistyminen ja ylitöiden väheneminen. (Pääkkönen & Hanifi 2012, 48–49.) Myös Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen mukaan työaika on lyhentynyt. Sen mukaan työllisten säännöllisen viikkotyöajan keskiarvo on vähentynyt vuodesta 1997 vuoteen 2011 reilulla tunnilla eli 38,7 tunnista 37,4 tuntiin (Larja 2012, 23).

Taulukossa 5.2 on esitetty ansiotyöhön käytetty aika (yhtenä päiväkirjapäivänä) eriteltyinä työnteon paikan, maaseutu–kaupunki-akselin sekä arjen ja viikonloppun mukaan vuosina 1979–2010. Yrittäjien osalta viikonlopputyötä koskevat tulokset eivät ole edustavia vähäisen päiväkirjamäärän takia, ja ne on jätetty raportoimatta (vrt. taulukko 5.1).

Selvin muutos koskee pääasiallisella työpaikalla tehtyä työtä, johon käytetty aika on vuosien 1979 ja 2010 välillä vähentynyt niin palkansaajilla kuin yrittäjilläkin. Kaupunkilaispalkansaajilla arkisin työpaikalla työskentely on vähentynyt 44 minuuttia, maaseudulla asuvilla palkansaajilla 19 minuuttia. Suurin muutos koskee kaupunkilaisyrittäjiä, joilla arkisin työpaikalla työskentely on vähentynyt runsaan tunnin verran. Kotona työskentelyn osalta kehitys on eriytynyt palkansaajilla ja yrittäjillä. Kaupungeissa arkisin kotona työskentely on palkansaajilla pysynyt lähes ennallaan mutta yrittäjillä vähentynyt. Liikkuvaan työhön eli pääasiallisen työpaikan ulkopuolella tapahtuvaan ansiotyöhön (pl. työmatkat) käytetty aika näyttää selvästi kasvaneen kummallakin ryhmällä.

Taulukossa 5.3 on eritelty pääasiallisella työpaikalla, kotona ja liikkeellä työskentelevien palkansaajien ja yrittäjien prosentuaaliset osuudet. Näemme, että ylivoimainen enemmistö vastaajista on työskennellyt päiväkirjapäivänä työpaikallaan niin kaupungeissa kuin maaseudullakin. Erityisesti palkansaajilla työpaikalla eli käytännössä työnantajan toimitiloissa työskentely on edelleen vallitseva käytäntö. Yrittäjien työ taas hajautuu enemmän eri paikkoihin. Työpaikallaan eli omassa toimitilassaan työskentelevien yrittäjien osuus on vähentynyt selvästi vuosina 1979–2010, palkansaajilla muutos on sen sijaan jäänyt varsin vähäiseksi.

Kiinnostava havainto liittyy kotona työskentelyyn kaupunki–maaseutu-akselilla. Kotona työskentelevien kaupunkilaispalkansaajien osuus on pysytellyt ennallaan, mutta maaseudulla töitä kotona tekevien palkansaajien osuus näyttää vähentyneen. Tulos on samansuuntainen aiempien etätyötutkimusten kanssa. Ansiotyön tekeminen kotona korostuu kaupungeissa ennemmin kuin maaseudulla (Helminen ym. 2003; Nätti ym. 2010). Etätyöstä ei siis näytä olevan syrjäseutujen pelastajaksi (Pyöriä 2004).

Aineistomme mukaan liikkuvaa työtä tekevien palkansaajien osuus on pysynyt ennallaan 1980-luvulta lähtien; 1970-luvulla vain harva on tehnyt työtä liikkueensa. Joka kymmenes palkansaaja on sittemmin tehnyt liikkuvaa työtä arkipäivisin. Yrittäjillä liikkeellä työskentely on tavanomaisempaa, mutta sen osuus on vaihdellut viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana, mikä selittyy vähäisillä päiväkirjamää-

Taulukko 5.2

Ansiotyöhön käytetty aika (minuuttia / päivä) palkansaajilla ja yrittäjillä

			Palkansaajat				
			1979	1987–1988	1999–2000	2009–2010	Muutos
kaupunki	arkipäivä	Kaikki ansiotyö	458	472	467	448	-10
	viikonloppu		364	413	396	376	12
maaseutu	arkipäivä		461	478	465	459	-2
	viikonloppu		347	403	385	364	17
kaupunki	arkipäivä	Työpaikka	446	448	425	402	-44
	viikonloppu		354	397	337	344	-10
maaseutu	arkipäivä		438	444	415	419	-19
	viikonloppu		309	345	299	321	12
kaupunki	arkipäivä	Koti	11	13	13	14	3
	viikonloppu		8	7	14	13	6
maaseutu	arkipäivä		17	19	17	14	-4
	viikonloppu		30	46	14	14	-16
kaupunki	arkipäivä	Liikkuva työ	1	11	27	27	26
	viikonloppu		3	10	45	16	10
maaseutu	arkipäivä		4	15	32	25	21
	viikonloppu		9	13	71	29	20
			Yrittäjät				
			1979	1987–1988	1999–2000	2009–2010	Muutos
kaupunki	arkipäivä	Kaikki ansiotyö	467	490	486	450	-17
	viikonloppu		*	*	*	*	*
maaseutu	arkipäivä		497	506	527	503	6
	viikonloppu		*	*	*	*	*
kaupunki	arkipäivä	Työpaikka	390	357	364	317	-73
	viikonloppu		*	*	*	*	*
maaseutu	arkipäivä		423	365	385	327	-96
	viikonloppu		*	*	*	*	*
kaupunki	arkipäivä	Koti	77	104	65	56	-21
	viikonloppu		*	*	*	*	*
maaseutu	arkipäivä		62	83	83	116	54
	viikonloppu		*	*	*	*	*
kaupunki	arkipäivä	Liikkuva työ	1	29	55	54	53
	viikonloppu		*	*	*	*	*
maaseutu	arkipäivä		12	59	55	41	29
	viikonloppu		*	*	*	*	*

* liian pieni N ≤ 30

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen päiväkirja-aineisto 1979–2010.

rillä. Tuloksia on kiinnostavaa verrata työolotutkimuksen tietoihin, jotka kertovat liikkuvan työn olevan verrattain tavanomaista palkansaajilla ja yleistyneen viimevuosina (Sutela & Lehto 2014, 154–155).

Ajankäyttöpäiväkirjojen perusteella liikkeellä työskentely näyttäisi olevan harvinaisempaa kuin työolotutkimuksen mukaan. Ero selittynee sillä, että esimerkiksi työmatkojen takia paljonkaan liikkuvilla palkansaajilla tällainen työ ei ole päivittäistä. Työolotutkimuksessa vähintään neljäsosan työajastaan eri puolilla Suomea tai ulkomailla matkustavilta on kysytty, kuinka monta matkapäivää heillä keskimäärin on vuodessa. Kun näitä vastauksia suhteuttaa kaikkiin palkansaajiin, nähdään, että yhdeksälle prosentille palkansaajista kotimaan matkapäiviä kertyy yli 20 vuodessa; kol-

Taulukko 5.3

Eri paikoissa työskennelleiden osuudet työpäivinä alueen, viikonpäivän ja paikan mukaan (%)

			Palkansaajat				
			1979	1987–1988	1999–2000	2009–2010	Muutos (%-yks.)
kaupunki	arkipäivä	Työpaikka	98	98	96	95	-4
	viikonloppu		86	94	85	88	2
maaseutu	arkipäivä		96	97	95	94	-1
	viikonloppu		84	84	81	83	0
kaupunki	arkipäivä	Koti	10	9	11	9	-1
	viikonloppu		10	6	10	11	1
maaseutu	arkipäivä		15	15	12	7	-8
	viikonloppu		18	24	12	11	-7
kaupunki	arkipäivä	Liikkuva työ	1	10	10	11	10
	viikonloppu		2	5	16	5	3
maaseutu	arkipäivä		3	11	11	10	7
	viikonloppu		4	6	16	3	-1
			Yrittäjät				
			1979	1987–1988	1999–2000	2009–2010	Muutos (%-yks.)
kaupunki	arkipäivä	Työpaikka	83	76	80	77	-6
	viikonloppu		91	80	80	63	-28
maaseutu	arkipäivä		82	82	82	67	-15
	viikonloppu		95	92	57	57	-38
kaupunki	arkipäivä	Koti	37	47	37	33	-4
	viikonloppu		25	34	37	38	13
maaseutu	arkipäivä		33	29	37	38	5
	viikonloppu		33	23	40	43	10
kaupunki	arkipäivä	Liikkuva työ	2	29	22	19	17
	viikonloppu		0	34	19	25	25
maaseutu	arkipäivä		8	28	28	15	7
	viikonloppu		9	19	17	20	11

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen päiväkirja-aineisto 1979–2010.

mella prosentilla päivien lukumäärä ylittää yli sataan. Vain kahdelle prosentille palkansaajista kertyy vuodessa ulkomailla yli 20 matkapäivää. (Sutela & Lehto 2014, 155.)

Kaiken kaikkiaan yrittäjien työ näyttäytyy tulostemme mukaan monipaikkaisempana kuin palkansaajien työ (ks. myös Pärnänen & Sutela 2014). Yrittäjillä kotona tai liikkeellä työskentely on huomattavasti yleisempää kuin palkansaajilla. Palkansaajien työtä luonnehtii ensisijassa työnantajan toimitiloissa työskentely. Tulos on kiinnostava, kun ottaa huomioon suomalaispalkansaajien sosioekonomisen aseman ja koulutustason mukaisen muutoksen. Nykyisin yli kaksi kolmesta (71 %) palkansaajasta työskentelee toimihenkilöasemassa ja korkeakoulutettujenkin osuus on jo 46 prosenttia (Sutela & Lehto 2014, 15; 17).

Voisi olettaa, että toimihenkilöistymisen ja korkeakoulutuksen yleistymisen seurauksena yhä useamman palkansaajan työ olisi ainakin periaatteessa mahdollista organisoida ajasta ja paikasta riippumatta. Käytännössä palkansaajien työ kuitenkin on pääsääntöisesti sidottu työnantajan valvovan silmän alle työpaikalle. Toisaalta työpaikan sosiaaliset kontaktit ja verkostot saattavat olla monelle niin tärkeä voimavara, että työpaikalle mennään mielellään silloinkin, kun työn luonne mahdollistaisi kotona työskentelyn.

Työaikojen muutokset vähäisiä

Erilaiset joustavat työaikajärjestelyt ovat yleisempiä suomalaisilla työpaikoilla kuin muualla Euroopassa (Eurofound 2010; Nätti & Anttila 2012). Esimerkiksi työolotutkimuksessa on vuodesta 1984 lähtien kysytty, voiko vastaaja vaikuttaa työhön tulo- ja lähtöaikoihinsa vähintään puolella tunnilla: 35 prosenttia naisista ja 38 prosenttia miehistä vastasi tuolloin myöntävästi; vuonna 2013 vastaava osuus oli naisilla 59 ja miehillä 66 prosenttia (Sutela & Lehto 2014, 145).

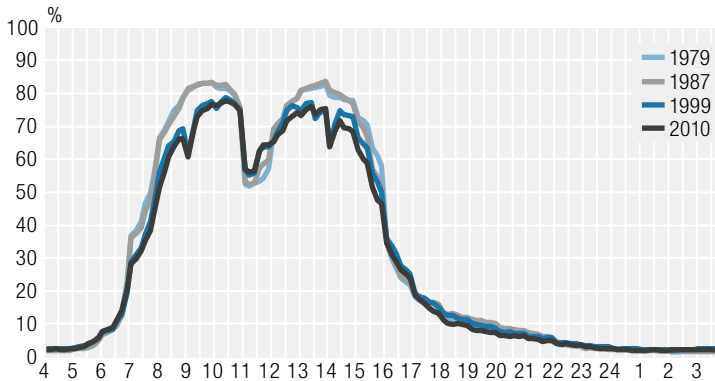
Työolotutkimus myös kertoo hienoisesta työaikamuotojen muutoksesta. Kello 06.00:n ja 18.00:n välille ajoittuvaa päivätyötä tekevien palkansaajien osuus on pitkällä aikavälillä jonkin verran vähentynyt ja vuorotyötä tekevien palkansaajien osuus kasvanut: vuodesta 1984 vuoteen 2013 päivätyötä tekevien osuus on laskenut 75:stä 70 prosenttiin (Sutela & Lehto 2014, 143). Tämän taustalla vaikuttavat teollisuudessa käytetyt vuorotyöjärjestelyt sekä palvelualoilla vähittäiskauppojen aukioloaikojen laajeneminen.

Ajankäyttötutkimus tarkentaa kuvaa palkansaajien ja yrittäjien päivittäisestä työnteon rytmistä työpaikalla, kotona ja liikkeellä (ks. myös Aalto & Varjonen 2012; Niemi 2003). Rytmillä tarkoitamme sitä, miten ansiotyö ajoittuu eri vuorokaudenaikoihin. Tempogrammikuvioiden 5.1–5.6 taustalla ovat arkipäiviä edustavat työpäiviksi ilmoitetut päiväkirjat vuosilta 1979–2010. Ajalliset muutokset ovat jälleen maltillisia. Suurin osa ansiotyöstä tehdään pääasiallisella työpaikalla niin sanotun normaalityöajan puitteissa. Suomalaisten työn rytmiä voikin parhaiten kuvata konventionaaliseksi, vaikka julkisuudesta tavataan joskus puhua 24/7-yhteiskunnasta. (Vrt. Pääkkönen tässä teoksessa.)

Työpaikalla työskentelyyn käytetty aika noudattaa sekä palkansaajilla että yrittäjillä hyvin samanlaista kaavaa siitäkin huolimatta, että yrittäjien työ ei ole yhtä suuressa määrin sidottu työpaikalle kuin palkansaajilla. Palkansaajista lähes neljä viidesosaa on työpaikallaan töissä ruokatunnin molemmin puolin aamu- ja iltapäivisin, yrittäjistä 60 prosenttia (kuviot 5.1–5.2). Tästä johtuen etätyöstä ja muista joustavista työaikajärjestelyistä on ollut vain vähän apua kasvukeskusten liikeneruuhkiin.

Kuvio 5.1

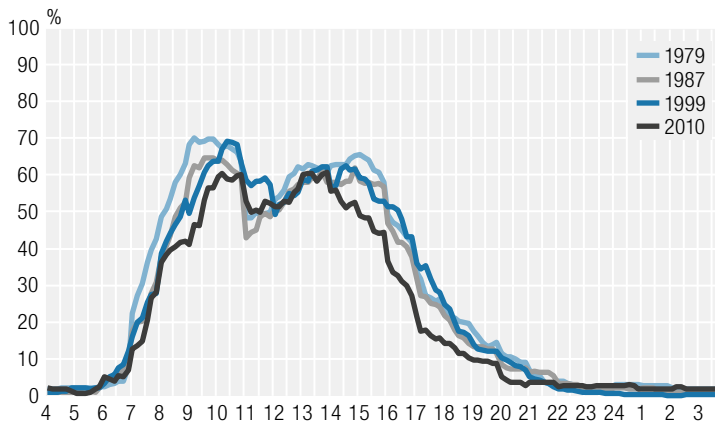
Palkansaajat: ansiotyö työpaikalla arkityöpäivinä klo 04–04

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen päiväkirja-aineisto 1979–2010.

Kuvio 5.2

Yrittäjät: ansiotyö työpaikalla arkityöpäivinä klo 04–04

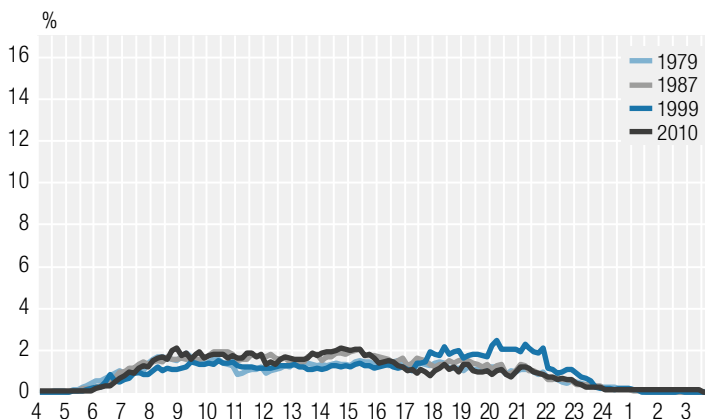
Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen päiväkirja-aineisto 1979–2010.

Kuten Anu Kousa ym. tässä teoksessa osoittavat, liikenteessä ollaan silloin kuin useimmat muutkin: aamu- ja iltapäivien ruuhkahuippuina sekä päiväsaikaan.

Palkansaajilla kotona työskentely jakaantuu varsin tasaisesti aamusta iltaan, siinä missä yrittäjillä kotona työskentely on huomattavasti hajanaisempaa (kuviot 5.3–5.4). Vuonna 1999 palkansaajien kotona työskentelyssä voidaan havaita selvä piikki ilta-aikaan. Tämä selittyyne taloussuhdanteiden vaikutuksella. Vuosituhannen vaihteessa elettiin poikkeuksellisen vahvan kasvun ja optimismin aikaa juuri ennen vuonna 2001 tapahtunutta talouden notkaidusta teknokuplan puhkeamisen seurauksena. Viimeisimpänä tutkimusajankohtana vuosina 2009–2010 taas elettiin finanssi-

Kuvio 5.3

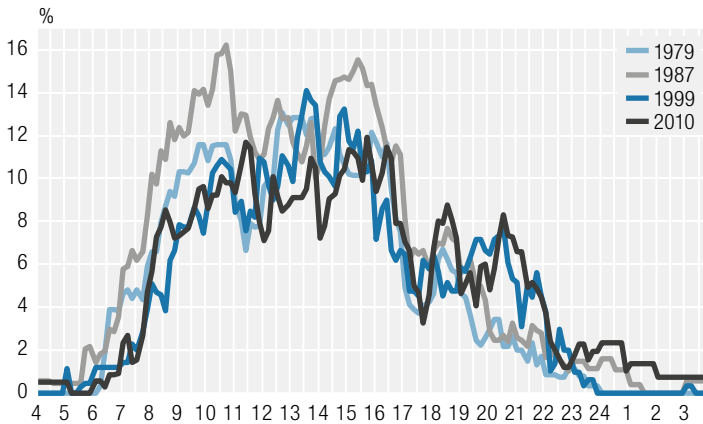
Palkansaajat: ansiotyö kotona arkityöpäivinä klo 04–04

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen päiväkirja-aineisto 1979–2010.

Kuvio 5.4

Yrittäjät: ansiotyö kotona arkityöpäivinä klo 04–04

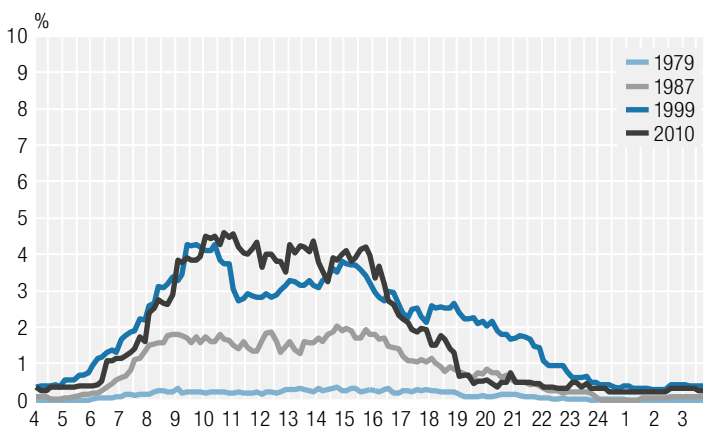
Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen päiväkirja-aineisto 1979–2010.

kriisiin aiheuttamassa taantumassa ja laman pelossa, mikä osaltaan selittää sitä, että tarve jatkaa työpäivää kotona todennäköisesti vähentyi.

Liikkuvaa työtä koskeva tulos on selvä. Sekä palkansaajat että yrittäjät liikkuvat työssään aikaisempaa enemmän (kuviot 5.5–5.6). Tämän taustalla todennäköisesti on asiakastapaamisia, koulutus- ja seminaaritilaisuuksia sekä eri paikkakunnille ja ulkomaille suuntautuvia työmatkoja. Silti liikkuva työkin sijoittuu enimmäkseen normaalityöajan puitteisiin. Vuotta 1979 koskevia tuloksia tarkasteltaessa on syytä muistaa, että kyseinen aineisto ei edusta koko vuotta toisin kuin myöhempiä vuosina. Tämä saattaa osittain selittää sitä, miksi vuonna 1979 liikkuva työ oli huomattavan vähäistä.

Kuvio 5.5

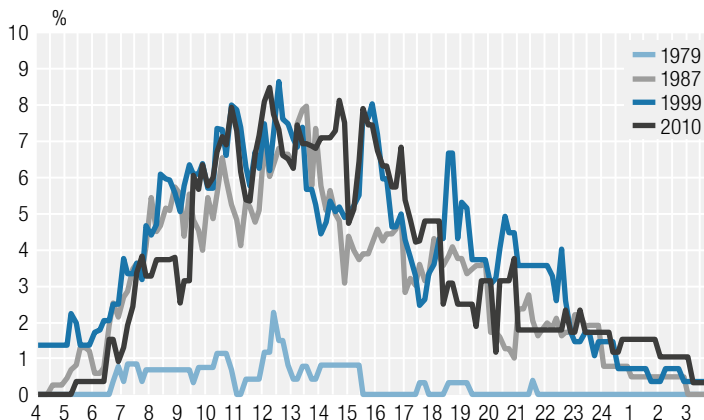
Palkansaajat: ansiotyö liikkeellä arkityöpäivinä klo 04–04

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen päiväkirja-aineisto 1979–2010.

Kuvio 5.6

Yrittäjät: ansiotyö liikkeellä arkityöpäivinä klo 04–04

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen päiväkirja-aineisto 1979–2010.

Kaiken kaikkiaan tuloksemme eivät anna aihetta puhua uudesta jälkiteollisesta ”työaikaregiimistä tai -mosaiikista”, kuten eräät aikalaisanalytiikot ovat arvelleet (Hochschild 1997; Rosa 2003; Sennett 2002; ks. myös Julkunen 2008). Etenkin tietotyön yleistymisen on arveltu tuoneen mukanaan kulttuurin, jossa joustavuudesta on muodostunut arvo sinänsä. Tähän lukeutuu myös vaatimus olla jatkuvasti tavoitettavissa ja käytettävissä, jos työ niin vaatii. (Holvas & Vähämäki 2005.) Onneksi näin ei kuitenkaan näytä tapahtuneen. Katsoimmepa sitten työpaikalla, kotona tai liikkeellä työskentelyä, ”epäsosiaalisina tunteina” töitä tehdään varsin vähän.

Tässä emme ole käsitelleet sosioekonomisen aseman mukaisia muutoksia. On kuitenkin syytä huomauttaa, että ajankäyttötutkimuksenkin (Miettinen & Rotkirch 2012, 26; Ojala & Pyöriä 2015) mukaan kotona työskentely on yleisintä ylempillä toimihenkilöillä tai erilaisissa tietotyön ammateissa, kuten aiemmissa kyselyaineistoihin perustuvissa tutkimuksissa on havaittu (Helminen ym. 2003; Nätti ym. 2005b; Ojala 2014; Pyöriä 2003). Liikkuva työ taas on tyypillistä sekä asiantuntijoille että työntekijäasemassa toimiville (Sutela & Lehto 2014).

Onko 24/7-yhteiskunta myytti?

Ajan tutkiminen ja sen mittaaminen sosiaalisissa kontekstissa on vaikeaa (Sonnenberg ym. 2012). Päiväkirjamenetelmään perustuvan ajankäyttötutkimuksen etuna on tarkkuus: se antaa eksaktimman kuvan työntöön aikaan ja paikkaan liittyvistä järjestelyistä, ja toki muistakin aikaan sidotuista aktiviteeteista, kuin retrospektiiviset vastaajan muistiin perustuvat lomakekyselyt. Erityisesti yrittäjien työaikojen kuvaajana ajankäyttötutkimus on lomakekyselyitä tarkempi, sillä työaikojen arviointi viikokotasolla on heille usein hankalaa (Hulkko 2003, 4–5).

Osa kyselytutkimuksista saattaa tuottaa epärealistisia arvioita paitsi työajoista myös työntöön muotojen moninaistumisesta. Toisaalta kyse on kysymystekniikas-

ta, toisaalta vastausten tulkinnasta. Esimerkiksi Eurofoundin vuoden 2010 eurooppalaisessa työolotutkimuksessa jopa 45 prosenttia suomalaispalkansaajista nimettiin ”e-nomadeiksi” eli tietoyhteiskunnan paimentolaisiksi (Eurofound 2012, 95). Tässä vertailussa suomalaiset olivat eurooppalaisittain kaikkein liikkuvimpia työssään. Eurofoundin tutkimuksessa työn aikaa ja paikkaa koskevat määreet ovat kuitenkin kovin laveita. Jos vastaaja oli kyselyä edeltäneen kolmen kuukauden aikana työskennellyt edes kerran varsinaisen työpaikkansa ulkopuolella tietotekniikkaa hyödyntäen, häntä kutsuttiin e-nomadiksi.

Kun ajankäyttöpäiväkirjojen ja lomaketutkimusten tuottamaa tietoa on verrattu, vastaajien on havaittu yliarvioivan työaikaansa perinteisissä kyselyissä (Niemi 1993; Pääkkönen 2003a). Päiväkirjoissa merkittävän ”muistiharhan” riski on pienempi, koska päiväkirja ohjeistetaan täyttämään välittömästi paikan päällä. Päiväkirjoissa ei myöskään tarvitse tukeutua sellaisiin epämääräisiin aikaa kuvaaviin määreisiin kuin ”silloin tällöin” tai ”joskus”, jotka ovat välttämättömiä lomakekysymysten ymmärrettävyyden takia (Bonke 2005; Breedveld 1998). Päiväkirjoissa aika on absoluuttisempi käsite, koska vastaaja ohjeistetaan kirjaamaan ylös jokainen päivittäinen aktiviteettinsa lyhyin intervalein. Näin ollen päiväkirjat tuottavat realistisemmän kuvan työajoista kuin tyyppilliset lomaketutkimukset, ja ne myös soveltuvat hyvin pitkäaikaisten trendien analyysiin (Hamermesh 1999; Robinson & Bostrom 1994; Robinson ym. 2011).

Ovatko tässä artikkelissa esittelemiemme ajankäyttö- ja surveyaineistojen tulokset ristiriidassa keskenään? Näin ei välttämättä ole. Esimerkiksi perinteistä tiedonkeruuta edustavan työolotutkimuksen mukaan yhä useampi palkansaaja tekee nykyisin etätöitä. Ajankäyttöaineisto puolestaan kertoo, ettei palkansaajilla kotona työskentelyyn käytetty aika ole lisääntynyt vuosina 1979–2010. Tulos on kiinnostava. Se selittyy sillä, että kotona työskentely kasaantuu tietyille ryhmille, etenkin ylempille toimihenkilöille. Toisaalta kyse on siitä, että etätö on luonteeltaan satunnaista. Harvalla palkansaajalla on mahdollisuus tai halua työskennellä pelkästään kotona, eivätkä kaikki työtehtävät edelleenkään sovellu tämänkaltaiseen järjestelyyn.

Vaikka yhä useammalla on työnantajan kanssa sovittu mahdollisuus tehdä töitä kotona, tätä mahdollisuutta hyödynnetään harvakseltaan ja hetkellisesti. Valtaosa työtunneista tehdään edelleen työnantajan toimitiloissa niin sanottuna normaalityöaikana, minkä lisäksi perinteistä toimistotyötä täydennetään työskentelemällä kotona lyhyissä pätkissä ylityöluonteisesti. Kotona työskennellään tyyppisesti iltaisin ja viikonloppuisin. Tämä koskee ennen kaikkea ylempiä toimihenkilöitä, joista useampi kuin kaksi kolmesta tekee työtä kotona ainakin silloin tällöin. (Ojala 2014.)

Kun katsomme analysoimiemme ajankäyttöpäiväkirjojen mukaan missä ja milloin ansiotyötä tehdään, emme saa tukea oletuksille rajattomasta 24/7-yhteiskunnasta. Ajankäyttötutkijat esimerkiksi Uudessa-Seelannissa (Callister & Dixon 2001) ja Belgiassa (Glorieux ym. 2008) ovat päätyneet samaan johtopäätökseen. Epäsäännöllisten työaikojen yleistyminen koskee lähinnä Yhdysvaltoja ja Britanniaa. Näissä maissa tutkijat ovat havainneet pitenevien työviikkojen aiheuttavan terveysoireita ja hankaloittavan työn ja muun elämän yhteensovittamista (Chatzitheochari & Arber 2009; Noonan & Glass 2012; Song 2009; vrt. Nätti ym. 2011; Ojala 2011; Ojala ym. 2014). Mistään suuresta suunnanmuutoksesta on vielä ennenaikaista puhua, mutta

5 Ansiotyötä ajasta ja paikasta riippumatta?

angloamerikkalaisella kielialueella pitkä trendi, jonka mukaan ansiotyö vähenee ja vapaa-aika kasvaa, saattaa olla kääntymässä toiseen suuntaan (Gershuny 2011).

On yllättävää, kuinka pieniä vuosien 1979 ja 2010 väliset muutokset tulostemme mukaan ovat. ”Virastotyöaika” on yhä kunniansaan ja kotona työskennellään näkökulmasta riippuen yhtä paljon tai vähän kuin ennenkin, joskin liikkuvaan työhön käytetään aiempaa enemmän aikaa työpaikalla työskentelyn sijaan. Tämä kertonee siitä, että yhä useamman työ edellyttää asiakkaiden tai yhteistyökumppaneiden luona vierailuja. Mikään ei kuitenkaan viittaa siihen, että ansiotyö olisi menettämässä rajansa ja kulkisi tietoteknisten laitteiden mukana kellon ympäri kaikkialle. Päinvastoin, korkeasti koulutetun työn yleistymisestä ja tietotekniikan nopeasta kehityksestä huolimatta työ pidetään sinnikkäästi siellä, minne se kuuluukin: työpaikalla. Tästä näkökulmasta 24/7-yhteiskunta on myytti.

6 Kenellä on kiire? Suomalaisten kiireen kokemukset ja ajankäyttö

Minna Ylikännö

Jokaisella tuntuu olevan nykyään kiire. Tehokkuutta ihannoivassa yhteiskunnassamme elämän pitäisi olla tarkasti aikataulutettua ja rentoutuminenkin on mahdollettava johonkin työn, harrastusten ja perheen kanssa vietettävän laatuajan väliin. (Gleick 1999; Harvey & Mukhopadhyay 2007; Wajcman 2008.) Vaikka joku meistä voi nauttia hektisestä elämästä, jossa viiletetään paikasta toiseen pää kolmantena jalkana, toisille se aiheuttanee enemmän stressiä ja ahdistusta (ks. esim. Zuzanek 2004). Samalla tavoin kuin raha, aika on resurssi, jonka käyttö ei aina ole hallinnassa. Vastaa- vasti jatkuva kiire ja aikapulana tunne ovat hyvinvoinnin näkökulmasta yhtä lailla keskeisiä ongelmia kuin pienituloisuus.

Olemme siinä suhteessa kaikki tasa-arvoisessa asemassa, että meillä on tasan yhtä paljon aikaa käytössämme. Siihen tasa-arvo ajankäytön suhteen sitten jääkin. Emme elä valintojen tavaratalossa, josta jokainen voi poimia oman mielityksensä mukaan erilaisia ajankäytön kohteita. Ajankäytön valinnat tehdään erilaisten reunaehtojen puitteissa. Yksi keskeinen ajankäyttöä määrittävä tekijä on raha. Tarvitsemme rahaa elääksemme ja jotta pystymme harrastamaan, osallistumaan ja olemaan vapaa-ajallemme sosiaalisia. Työssäkäyvillä tämä tarkoittaa ajankäytön preferointia yhtäältä työn tekemisen ja toisaalta elämän muiden osa-alueiden välillä. Keskeinen kysymys on, kuinka paljon käytettävistä olevasta ajasta allokoidaan työn tekemiseen, jotta siitä saatava tulo riittää halutunlaiseen elämään. Tämä valinta ei ole toki aina kiinni ainoastaan työntekijän preferensseistä.

Ansiotyön lisäksi aikaa pitää jäädä nukkumiseen, itsestä ja perheestä huolehtimiseen ja kodin töihin. Nämä ovat jokseenkin välttämättömiä ajankäytön muotoja ja ne sitovat väistämättä osan käytettävissä olevasta ajasta. (Ks. esim. Goodin ym. 2008.) Loppu aika kuluu enemmän tai vähemmän välttämättömiin toimintoihin: harrastuksiin, ystävien tapaamiseen tai vaikkapa lepäilyyn. Vaikka ansiotyön ulkopuolisesta ajasta puhutaan vapaa-aikana, sitä ohjaavat monet muutkin asiat kuin henkilön omat ajankäytön preferenssit. Vapaa-aika ei käsitteenä siis täysin kuvaa ansiotyön ulkopuolisen ajan luonnetta. Kaiken kaikkiaan ajankäyttömme rajoittavat monet asiat, jotka eivät riipu ainoastaan taloudellisista tekijöistä, vaan esimerkiksi sukupuolesta, iästä ja elämäntilanteesta (ks. esim. Hill & Juster 1985; Southerton 2006). Nuoren perheettömän miehen elämää sitovat erilaiset velvoitteet kuin kolmen lapsen äitiä tai eläkkeellä olevaa omaishoitajaa.

Kun aikaa jää töiden ja muun ”pakollisen” toiminnan jälkeen niin vähän, että sitä ei oikeastaan ole, puhutaan ajan niukkuudesta, aikapulasta tai jopa aikaköyhyydestä. Aikaköyhyys on aja puutteen äärimmäisin muoto ja lievemmistä aikapulana muodoista poiketen siihen liittyy keskeisesti vaihtoehdottomuus: vapaa-aikaa jää vähän, koska henkilön on pakko tehdä jopa kahta tai kolmea työtä tullakseen taloudellisesti toimeen. Ero aikaköyhän ja aikapulasta kärsivän välillä on siten siinä, onko ihmisen pakko tehdä pitkiä työpäiviä vai onko se oma valinta. (vrt. Goodin

ym. 2008). Goodin (2011) havainnollistaa yllä mainittua aikaköyhyyden vaihtoehtottomuutta vitsillä. Kaksi ihmistä keskustelee. Ensimmäinen kysyy toiselta, että miksi sinä valitit valtion talouden tilasta. Etkö tiedä, että presidentti Clinton on luonut kaksi miljoonaa uutta työpaikkaa. Toinen vastaa siihen tietävänsä sen hyvin, sillä hän tekee niistä kolmea.

Tässä artikkelissa tarkastellaan Tilastokeskuksen vuosina 2009–2010 keräämän väestötason ajankäyttöaineiston avulla sitä, miten yleisiä aikapulan kokemukset ovat Suomessa ja ketkä aikapulasta kärsivät. Kiinnostus on työssä käyvissä, joilla ajankäytön haasteet ovat keskimäärin suuremmat kuin esimerkiksi työttömällä, eläkeläisillä tai kotona omaa lastaan hoitavilla (Bittman & Wajcman 2000; Jacobs & Gerson 2001; Hochschild & Machung 2003; Warren 2003; Harvey & Mukhopadhyay 2007). Kiireen kokemuksia voi toki olla jälkimmäisilläkin, mutta ne eivät johdu työn ja elämän muiden osa-alueiden yhteensovittamisen haasteista.

Aikapulaa tarkastellaan yhtäältä objektiivisesta näkökulmasta: miten paljon suomalaisilla työssä käyvillä jää vapaa-aikaa ansiotyöhön, kodin töihin ja muihin pakollisiin toimintoihin käytetyn ajan jälkeen. Toisaalta aikapulaa tarkastellaan subjektiivisesta näkökulmasta: kokeeko henkilö olevansa kiireinen. Sekä kuvailevin että selittävin menetelmin etsitään vastausta siihen, mistä kiire ja aikapula johtuvat. Tulosten pohjalta pohditaan sitä, miten kiireen kokemista voidaan vähentää ja tepsiätkö samat keinot kaikkiin kiireisiin. Varsinaista aikaköyhyyttä ei artikkelissa tarkastella, sillä ajankäytön mallien vaihtoehtottomuutta on vaikea ajankäyttöaineistojen avulla luotettavasti arvioida. Suuntaa antavia johtopäätöksiä voidaan kuitenkin tehdä siitä, kuinka helppoa henkilön olisi muuttaa ajankäyttöään siten, että aikaa olisi käytössä enemmän.

Mistä ajan niukkuus johtuu?

Länsimaaisessa ajattelussa aika on rahaa. Mittaamme aikaa objektiivisesti kellolla ja pystymme laskemaan jokaiselle minuutille ja tunnille jonkin rahallisen arvon. Helppimmin aika on mitattavissa rahassa työssä ollessa. Tiedämme, mitä ansaitsemme joka hetki, kun annamme työpanoksemme työnantajallemme. Levinen (2005, 364) mukaan kiire ja etenkin kiireen kokeminen liittyy juuri siihen, että länsimaissa ihmisten elämä on niin tarkasti aikataulutettua. Kulttuureissa, jossa eletään yhä luonnon, ei kellon, rytmissä, kiire ei ole samalla tavoin läsnä. Tapahtumat ohjaavat elämän ja ajan kulkua, ei toisinpäin.

Teollistumisen myötä länsimaissa totuttiin siihen, että kello rytmittää elämää. Työpäivä alkaa ja päättyy tiettyyn aikaan. Aluksi työpäivät olivat hyvin pitkiä; yli kymmentuntiset päivät eivät olleet harvinaisia. Vuosikymmenten saatossa työpäivän pituus lyheni ja jossain vaiheessa unelmoitiin jopa neljän tunnin työpäivästä ja sitä seuraavasta runsaan vapaa-ajan yhteiskunnasta. Taustalla oli ajatus siitä, että kun koneet yleistyvät ja kehittyvät, vapauttavat ne inhimillistä pääomaa muihin toimintoihin kuin työhön. Suunta kuitenkin kääntyi ja retoriikka vapaa-ajan runsaudesta vaihtui puheeseen loppuun palamisesta, aikapulasta ja stressistä (Zuzanek 2004, 123).

Julkusen ym. (2004, 21) mukaan ajan puute on vauraiden nyky-yhteiskuntien tavallisin puute. Elämme ”valintojen tavaratalossa”, jossa päivän jokaiselle tunnille ja

minuutille on tarjolla tekemistä. Välttämättömien toimintojen kuten työn, kotitöiden ja lastenhoidon lisäksi täytämme kalenterimme erilaisilla vapaa-ajan toiminnoilla. Teemme näin, koska se on yhä useammin taloudellisesti mahdollista, ja toisaalta, koska se tuntuu olevan hyväksyttävämpää kuin toimettomana oleminen.

On kuitenkin eri asia, täytyykö kalenteri sellaisista toiminnoista, joita emme yksinkertaisesti voi jättää tekemättä, vai sellaisista toiminnoista, joita haluamme tehdä, mutta joita ilmankin pystymme elämään. Teemme esimerkiksi ansiotyötä, koska se takaa meille taloudellisen toimeentulon. Mutta siinä, missä toinen tekee pitkää päivää tullakseen juuri ja juuri toimeen, toiselle se on ajankäytöllinen valinta (ks. esim Goodin ym. 2005). Saman toiminnon osalta voi siten olla eroa siinä, tehdäänkö sitä omasta vapaasta tahdosta vai pakosta. Lisäksi raja näiden kahden välillä voi olla häilyvä. Onko ihmisen esimerkiksi pakko tehdä keskimääräistä enemmän työtä siinä tapauksessa, että hän on ostanut kalliin talon ja ottanut sitä varten velkaa? Hänen pitää maksaa velkansa takaisin, mutta toisaalta hän olisi voinut ostaa edullisemman talon tai tyytyä johonkin edullisempaan asumismuotoon.

Modernissa yhteiskunnassa ongelmana on, että voidaksemme ”shoppailla” alati laajenevassa ajan valintojen tavaratalossa, meillä pitää olla koko ajan enemmän taloudellisia resursseja. Toisin sanoen joudumme käyttämään aiempaa enemmän aikaa hankkiaksemme riittävän tulotason aikamme kuluttamiseen, mutta samalla aika jo ennestään niukkana resurssina vähenee. Goodin ym. (2008) lähtevät omissa laskelmissaan siitä, että aikaa ansiotyöhön on välttämätöntä käyttää vai sen verran, että saavutetaan riittävä elintaso. Lisäksi tietty minimiaika pitää käyttää kotitöihin ja muihin pakollisiin toimintoihin. Näiltä ylijäävä aika voidaan käyttää vapaasti, myös ansiotyöhön ja kotitöihin, jos henkilö niin haluaa. Tällaisten preferenssien toteuttaminen ei Goodinin ym. (2008) mukaan voi kuitenkaan johtaa aikaköyhyyteen. Aikaköyhyys voidaan heidän mukaansa todeta vain objektiivisesti, eikä se ole siis sitä, että ylijäävä (mahdollisesti runsaskin) vapaa-aika ei tunnu riittävän kaikkeen, mitä haluaisi tehdä.

Vaikka aikaköyhyys on pyritty määrittelemään tieteellisen tutkimuksen avulla, on käsitteen käyttö tämän päivän akateemisessa ja julkisessa keskustelussa yhä hyvin epämääräistä. Eroa aikaköyhyyden (*time poverty*) ja aikapulan (*time squeeze, time pressure, time crunch*) välille ei välttämättä tehdä, vaan ne nähdään samana asiana. Vaikka köyhyys ja pula käsitteinä kuvaavatkin niukkuutta jonkin asian suhteen (kuten ajan), niiden luomat mielikuvat poikkeavat toisistaan. Köyhyys mielletään pulaa vahvemmin huono-osaisuuden kuvaajaksi; köyhän elämä on kurjaa ja jatkuvan puutteen värittämää.

Aikaköyhyyden nykyistä tarkempi määrittely olisi tärkeää, jotta emme loisi vääränlaista kuvaa ajan puutteesta. Hyväosaiselle ”kellon uhrille” ajan puute ei liene useinkaan vaihtoehdoton tila, vaan ennemminkin erilaisten valintojen tulos. Todelliselle ajastaan köyhälle ei ole ainakaan pikaista vaihtoehtoa omalle huono-osaisuudelleen. Käsitteen epämääräinen käyttö voi olla harhaanjohtavaa tai vaarallista myös siksi, että aikaköyhyys on käsitteenä trendikäs ja siksi myyvä. Se vetoaa ihmisiin, koska köyhyyteen liittyy vahvoja tunteita: sääliä, surua, syyllisyyttä ja pelkoa.

Aikapula-käsitteenkin käyttö vaatisi tarkennusta. Voidaan kysyä, riittääkö subjektiivinen kokemus ajan puutteesta ja kiireestä siihen, että määritetty aikapulasta kärsiväksi. Vai tulisiko aikapulaan liittyen ottaa huomioon myös objektiiviset ajan

riittävyiden mittarit? Ja edelleen, vaikka subjektiivinen kokemus aikapulasta ennustaisikin todellista aikapulaa, mitä aikapula oikeastaan on? Voidaan ajatella, että vain ansiotyöhön, kotitöihin, omaisten ja läheisten hoivaan sekä henkilökohtaisiin tarpeisiin käytetty aika on välttämätöntä ja sekin vain tiettyyn rajaan asti (Goodin ym. 2008). Tällainen raja on luonteva, mutta voidaan kysyä, eikö esimerkiksi osallistuminen luottamushenkilötoimintaan tai toimiminen SPR:n vapaehtoistyössä ole yhteiskunnan toiminnan kannalta välttämätöntä?

Tässä tutkimuksessa lähdetään siitä, että subjektiivinen kokemus kiireestä ja ajan niukkuudesta on tärkeä aikapulan mittari. Se kertoo paljon siitä, miten ihminen kokee ajan riittävyyden. Viime vuosikymmenien aikana kiireen ja aikapulan kokemukset ovat lisääntyneet, vaikka vapaa-ajan määrä on kasvanut (Gershuny 2005, 287) osoittaen paradoksin ajankäytön suhteen. Keskeinen kysymys onkin, miltä osin kiire johtuu siitä, että käytämme aikaa ansiotyöhön ja muihin pakollisiin toimintoihin. Vai onko syy aikapulan kokemiseen se, että ”shoppailu vapaa-ajan valintojen tavara-talossa” vie yhä suuremman osa ajastamme?

Jotta tähän kysymykseen voidaan vastata, tarvitaan subjektiivisten kokemusten lisäksi tietoa siitä, miten ihmiset käyttävät aikaansa. Tilastokeskuksen ajankäyttöaineistojen avulla tämä on mahdollista. Niiden avulla voimme etsiä sellaisia ajankäyttöön liittyviä ja muita tekijöitä, jotka selittävät kiireen ja aikapulan kokemista. Gershunyn (2005, 311) mukaan eräs syy aikapulan kokemusten lisääntymiseen on naisten työssäkäynnin yleistymisen. Suomessa naiset ovat jo pitkään olleet mukana työelämässä ja usein he tekevät töitä kokopäiväisesti. Palvelu- ja etuusjärjestelmiämme on kehitetty siihen suuntaan, että äitien on mahdollista yhdistää työ ja perhe-elämä. Yhä kuitenkin puhutaan näiden kahden elämän osa-alueen yhteensovittamisen vaikeudesta. Yksi tutkimuksen hypoteesi onkin, että naiset ja miehet eroavat kiireen kokemisen suhteen ainakin, mitä tulee pienten lasten perheisiin.

Gershunyn (2005, 312) mukaan kiireestä on tullut nyky-yhteiskunnassa ”kunniamerkki” (*badge of honor*), joka mittaa arvoamme ihmisenä. Tämä koskee etenkin korkeasti koulutettuja ja korkeassa yhteiskunnallisessa asemassa olevia. Toinen tutkimuksen hypoteesi onkin, että mitä korkeammin koulutetusta henkilöstä on kyse, sitä kiireisempiä henkilöt ovat riippumatta siitä, mitä he ajallaan tekevät. He eivät välttämättä ole kiireisiä vapaa-ajan määrässä mitattuna, mutta kokevat silti olevansa kiireisiä, koska kiireen ihannointi on muodostunut osaksi elämää.

Aineisto ja menetelmät

Aineistona käytetään Tilastokeskuksen ajankäyttöaineistoa vuodelta 2009–2010. Se on uusin koko suomalaista väestöä koskeva ajankäyttötutkimus ja sisältää kattavasti tietoa suomalaisten ajankäytöstä ja lisäksi runsaasti taustamuuttujia. Tarkemmin Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksesta ja ajankäyttöaineistojen keräämisestä on tämän julkaisun aineistolitteessä.

Koska kiinnostus on niissä suomalaisissa, joiden arjessa työn merkitys kiireen ja aikapulan kokemisessa on keskeinen, on aineisto rajattu 20–63-vuotiaisiin työssä käyviin henkilöihin. Ikärajaus alakarajan osalta perustuu siihen, että tämän ikäisissä työssä käyviä on verrattuna nuorempiin ikäluokkiin suhteellisesti enemmän ja riit-

tävästi tarkempia analyyseja varten. Yläkäräjä on määritetty työeläkkeelle siirtymisiän mukaan. Koska aineisto sisältää ainoastaan vastaajan syntymävuoden, eikä tarkempaa syntymäpäivää, on mukaan tutkimukseen otettu kaikki tutkimusvuonna 63 vuotta täyttävät. Lisäksi aineisto on rajattu vain niihin, jotka ovat päiväkirjan täyttöpäivänä olleet töissä. He eivät siis ole olleet lomalla, sairauslomalla tai muutoin viettäneet työstä vapaata aikaa.

Aikapulaa voidaan ajankäyttötutkimuksen avulla tarkastella sekä subjektiivisin että objektiivisin mittarein. Subjektiivisena mittarina käytetään tässä tutkimuksessa henkilön omaa kokemusta kiireestä. Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksessa tutkimukseen osallistujilta on kysytty, kokivatko he olleensa päiväkirjan täyttöpäivänä kiireisiä. Vastausvaihtoehdot ovat kyllä tai ei.

Päiväkohtaista kiireen kokemista käytetään tarkasteluissa siksi, että tällöin kiireen kokemus yhdistyy juuri kyseisen päivän ajankäyttöön. Tällöin subjektiivisten ja objektiivisten muuttujien perusteella muodostettu aikapulaa kuvaava uusi muuttuja on mahdollisimman luotettava. Aikapulaa kuvaava objektiivinen mittari muodostetaan ajankäytön muuttujista siten, että vuorokaudessa käytössä olevasta ajasta vähennetään niin sanotut pakolliset toiminnot kuten ansiotyö, kotityöt ja nukkuminen¹. Sen jälkeen lasketaan kaikille tutkituille henkilöille vapaa-ajan määrän mediaani, joka määrittää tässä tutkimuksessa sen, milloin henkilö on objektiivisesti mitattuna kiireinen. Työssä käyvien suomalaisten osalta mediaani on 210 minuuttia. Jos vapaa-aikaa on vuorokautta kohden enemmän kuin tuo 210 minuuttia, henkilö ei kärsi aikapulasta objektiivisesti tarkasteltuna. Jos taas vapaa-aikaa jää vuorokaudessa alle tuon minuuttimäärän, määrittänyt henkilö aikapulasta kärsiväksi.

Objektiivisen vapaa-ajan määrän ja subjektiivisen kiireen kokemisen pohjalta on rakennettu uusi neliluokkainen muuttuja ”aikapula”. Toisin sanoen tutkimukseen osallistuvat henkilöt jaetaan neljään ryhmään sen mukaan, miten paljon heillä yhtäältä objektiivisesti mitattuna on käytössään vapaa-aikaa, ja toisaalta miten he subjektiivisesti kokevat aikansa riittävyyden. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat ne, jotka eivät kärsi aikapulasta vapaa-ajan määrän tai oman kokemuksen mukaan. Toiseen ryhmään kuuluvat ne, jotka kokevat olevansa kiireisiä, mutta eivät objektiivisesti tarkasteltuna kärsi aikapulasta. Kolmanteen ryhmään kuuluvat ne, jotka vapaa-ajan määrässä mitattuna kärsivät aikapulasta, mutta eivät koe olevansa kiireisiä. Neljänteen ja viimeiseen ryhmään kuuluvat ne, jotka molempien kriteerien mukaan lukeutuvat aikapulasta kärsiviksi.

Näitä neljää aikapula-ryhmää verrataan keskenään ajankäytön suhteen. Yhtäältä katsotaan, miten eri ryhmissä käytetään aikaa. Toisaalta tarkastellaan sitä, mitkä tekijät lisäävät riskiä olla kiireinen eri mittarein mitattuna. Menetelminä käytetään sekä kuvailevia menetelmiä (frekvenssit, keskiarvot) että multinomiaalista logistista regressiota. Jälkimmäisen avulla pystytään kertomaan, millä riskillä tutkittu henkilö kuuluu eri aikapulasta kärsivien ryhmiin sen sijaan, että hän olisi kiireetön. Tulokset on raportoitu taulukoissa 6.1–6.3.

1 Pakolliset toiminnot sisältävät ansiotyön, kotityöt (ml. lastenhoito), henkilökohtaiset tarpeet (esim. nukkuminen, ruokailu, peseytyminen) ja muun kuin vapaa-ajan opiskelun.

Tulokset

Ketkä ovat kiireisiä?

Katsotaan aluksi, miten suomalaiset työssä käyvät jakautuvat eri ryhmiin aikapulan kokemisen suhteen. Kuten taulukosta 6.1 nähdään, suurimman ryhmän muodostavat ne henkilöt, jotka eivät koe olevansa kiireisiä, eivätkä myöskään objektiivisesti tarkasteltuna kärsi aikapulasta (36 %). Heillä on siis vapaa-aikaa enemmän kuin 210 minuuttia eli kolme ja puoli tuntia päivässä. Sellaisia henkilöitä, jotka kokevat olevansa kiireisiä, mutta joilla on reilusti vapaa-aikaa, on 18 prosenttia koko aineistosta. Joka neljäs aineiston työssä käyvä (23 %) luokituu aikapulasta kärsiväksi ainoastaan objektiivisesti tarkasteltuna. He eivät siis koe olevansa kiireisiä, vaikka vapaa-aikaa onkin objektiivisesti mitattuna vähän. Loput noin neljäsosa aineiston työssä käyvisistä (23 %) ovat kiireisiä sekä vapaa-ajan määrän että oman kokemuksen perusteella.

Naiset ovat miehiä kiireisempiä, kun aikapulaa mitataan objektiivisin mittarein. Mitä puolestaan tulee kiireen kokemiseen, miehet kokevat naisia useammin olevansa kiireisiä, vaikka heillä olisikin enemmän vapaa-aikaa käytettävissään. Vaikka Suomessa miesten ja naisten ajankäyttö on muuttunut tasa-arvoisempaan suuntaan viime vuosikymmenien aikana (ks. esim. Ylikännö 2009, 2012), naisten vastuulla on edelleen suurempi osa kodin ja lasten hoidosta. Naiset osallistuvat lisäksi työelämään ja tekevät pääsääntöisesti kokoaikatyötä. Heidän elämässään ajankäytön haasteet voivat olla ainakin ajoittain suurempia kuin miehillä, mutta silti aikapulaa ei mielletä samalla tavoin kiireenä. Tämä voi johtua siitä, että aikapulan koetaan olevan normaali osa tiettyä elämänvaihetta, tai toisaalta siitä, että ajankäyttö on hyvin organisoitu.

Ikäluokittain tarkasteltuna eniten kiirettä näyttävät kokevan 35–49-vuotiaat. Vaikka objektiivisesti mitattuna heitä nuoremmatkin näyttävät kiireisinä, on “keski-ikäisillä” heitä enemmän subjektiivisen kiireen kokemuksia. Vanhimmassa ikäryh-

Taulukko 6.1

Aikapulan yleisyys eri taustamuuttujien mukaan (% vastaajista)

	n	Ei aikapulaa (subj.+obj.)	Subj. aikapula, ei obj.	Obj. aikapula, ei subj.	Subj.+obj. aikapula
Yhteensä	1 957	36	18	23	23
Nainen	924	32	17	27	25
Mies	1 033	39	20	19	22
20–34-vuotias	554	37	14	25	25
35–49-vuotias	778	34	18	26	23
50–63-vuotias	624	38	22	18	22
Vanhempien kotona asuva naimaton, ei lapsia	64	50	15	14	20
Naimaton, eronnut tai leski, ei lapsia	420	44	23	16	17
Naimisissa tai avoliitossa, ei lapsia	731	41	20	18	21
Naimisissa tai avoliitossa, lapsia	676	26	14	32	29
Yksinhuoltaja, lapsia	65	18	12	37	34

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

mässä vapaa-aikaa on käytössä nuorempia ikäryhmiä enemmän, mutta silti he kokevat olevansa muita kiireisempiä. Ikä näyttää olevan yhteydessä kiireen kokemiseen etenkin sitä kautta, että iän lisääntyessä subjektiivinen kiireen kokeminen lisääntyy samalla, kun vapaa-ajan määrä kasvaa. Nuoremmissa ikäryhmissä korostuu puolestaan niukempi vapaa-aika, mutta silti kiireen subjektiivinen kokeminen on vähäisempää.

Tulos iän ja kiireen kokemisen yhteydestä on ristiriitaisuudessaan mielenkiintoinen. Osin tämä kuvastanee sitä, että kiireen kokeminen suhteutetaan siihen, miten paljon kiirettä missäkin elämänvaiheessa kuuluisi yleisten odotusten mukaisesti olla. Nuoret perheelliset eivät ehkä koe hektistä elämäänsä perheen ja työn täyttämässä arjessa kiireisenä, koska he odottavatkin sen olevan sellaista. Verrattuna toisiin samassa elämänvaiheessa oleviin elämä ei siis tunnu kiireisemmältä. Ikääntyneillä tilanne puolestaan lienee useimmin toisenlainen tässä suhteessa. Työmäärän helpottuessa ja lasten muuttaessa maailmalle odotuksena on, että aikaa on käytettävissä runsaammin. Jos vapaa-aika täytetään kuitenkin erilaisilla harrastuksilla ja menoilla, kiire voi tuntua konkreettisemmin suhteessa odotuksiin käytettävissä olevasta ajasta.

Lapsiperheissä kiireen kokeminen on yleisintä, mikä ei tuloksena ole yllättävä. Siinä missä yksin tai kotona vanhempiensa luona asuvista sekä lapsettomista parisunnista noin puolet on kiireisiä jollakin mittarilla mitattuna, kahden vanhemman lapsiperheissä heitä on kolme neljästä ja yksinhuoltajista tätäkin useampi (82 %). Eroa on lisäksi siinä, johtuuko kiire vähäisestä vapaa-ajan määrästä vai onko se subjektiivinen kokemus. Lapsettomat kokevat olevansa kiireisiä, vaikka vapaa-aikaa on enemmän kuin lapsiperheissä. Vastaavasti lapsiperheissä vapaa-aikaa on niukemmin, mutta silti subjektiivisesti mitattuna he eivät ole yhtä kiireisiä kuin lapsettomat parisunnat ja yksin asuvat ”sinkut”.

Tässäkin näkyy se, että kokemukset ajan puutteesta tai kiireestä suhteutetaan usein vallitseviin odotuksiin siitä, miten aikaa tulisi käyttää ja millaisena ajankäyttö näyttäytyy eri elämänvaiheissa. Lapsiperheissä ei useinkaan edes oleteta, että niin sanottua omaa aikaa tai loppoaikaa olisi kovin paljon, vaan ajankäyttö rytmittyy työn ja perheen vaatimusten mukaan. Kiire on osa elämää ja siksi sitä ei koeta yhtä vahvana kuin silloin, kun odotuksena on viettää aikaa kiireettömästi.

Mihin kiireiset ja ei-kiireiset käyttävät aikaa?

Tutkimuksessa tarkastellaan neljää kiireen ja sen kokemisen näkökulmasta erilaista ryhmää. Ensimmäisen ryhmän muodostavat ne, jotka eivät koe eivätkä myöskään objektiivisesti mitattuna ole kiireisiä. Heillä vapaa-aikaa on päivässä keskimäärin reilut viisi tuntia (315 minuuttia). Niillä, jotka kokivat päivänsä kiireiseksi, mutta joilla vapaa-aikaa on keskimääräistä enemmän, välttämättömien toimintojen jälkeen aikaa jää käytettäväksi lähes viisi tuntia (289 minuuttia). Kahdessa jäljelle jäävässä ryhmässä vapaa-aikaa jää lähtökohtaisesti vähemmän kuin 210 minuuttia päivässä. Niillä, jotka eivät vähäisemmästä vapaa-ajasta huolimatta koe olevansa kiireisiä, välttämättömien toimintojen jälkeen aikaa jää jäljelle kaksi ja puoli tuntia (140 minuuttia). Niillä puolestaan, jotka ovat sekä subjektiivisesti että objektiivisesti tarkasteltuna kiireisiä, vapaa-aikaa on päivässä kaksi tuntia (120 minuuttia).

Mihin eri ryhmissä sitten käytetään aikaa? Päivittäinen ajankäyttö eroaa eri aikapula-ryhmien välillä joidenkin ajankäytön toimintojen suhteen hyvinkin paljon (taulukko 6.2, tilastollisesti merkitsevät erot on tummennettu). Toimintoihin käytetty aika sisältää sekä itse toiminnon että sitä varten tehtyjen matkojen ajan. Kuten luvut osoittavat, ainoastaan vapaa-ajan opiskeluun käytetyn ajan osalta ryhmien väliset erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä. Muutoin ryhmät eroavat toisistaan ajankäytön suhteen tilastollisesti merkitsevästi.

Nukkumiseen käytetään kaikissa ryhmissä aikaa seitsemästä kahdeksaan tuntia. Ehkä hieman yllättäen eniten aikaa nukkumiseen käyttävät ne, jotka ovat joko objektiivisesti tai molempien kriteerien mukaan kiireisiä. Tosin toisaalta se selittää osittain sitä, miksi vapaa-aikaa jää muita vähemmän käytettäväksi. Vähiten vuorokaudessa nukkuvat ne, jotka kokevat olevansa kiireisiä, mutta joilla vapaa-aikaa jää käytettäväksi enemmän kuin kolme ja puoli tuntia päivässä. Siis vaikka he nukkuvat vähemmän, aika ei tunnu riittävän kaikkeen.

Ansiotyöhön käyttävät selvästi eniten vuorokaudessa aikaa sellaiset henkilöt, jotka määrittyvät aikapulasta kärsiviksi sekä subjektiivisesti että objektiivisesti tarkasteltuna. Työmatkoinen he käyttävät aikaa työhön lähes kymmenen tuntia päivässä. Ne, jotka määrittyvät aikapulasta kärsiviksi vapaa-ajan määrän perusteella, käyttävät aikaa ansiotyöhön noin yhdeksän tuntia päivässä. Subjektiivisesti kiirettä kokeneet puolestaan tekevät työtä noin kahdeksan tuntia päivässä. Vähiten työtä tekevät kiireettömät, jotka päiväkirjapäivänä käyttivät aikaa ansiotyöhön reilu seitsemän tuntia. Näyttää siis siltä, että työ aiheuttaa osaltaan sekä kiirettä että kiireen kokemista. Sinänsä se on ymmärrettävää, sillä mitä enemmän ansiotyön tekemiseen käytetään aikaa, sitä vähemmän jäljelle jää vapaa-aikaa. Toisaalta se ei selitä sitä, miksi kiirettä kokeneet työskentelevät vähemmän kuin objektiivisesti mitattuna aikapulasta kärsivät.

Taulukko 6.2

Ajankäytön jakautuminen aikapulan ilmenemisen mukaan (min/vrk)

	Ei aikapulaa (subj.+obj.)	Subj. aikapula, ei obj.	Obj. aikapula, ei subj.	Subj.+obj. aikapula
Nukkuminen	450	429	477	468
Ansiotyö	442	486	548	582
Kotitaloustyö	40	43	61	53
Kodin huoltotyöt	15	10	22	21
Lastenhoito	11	7	29	27
Naapuriapu	6	14	1	2
Osallistuva toiminta	5	9	1	1
Vapaa-ajan opiskelu	1	3	0	1
Sosiaalinen kanssakäyminen	47	49	17	15
Liikunta	40	40	13	12
Lukeminen	33	29	20	16
ATK	30	24	14	9
Muut harrastukset	45	37	20	11
Television katselu	119	109	60	56
Oleilu, leppäily	10	8	4	4

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Molempien mittareiden mukaan mitattuna aikapulasta kärsivät käyttävät siis selvästi muita enemmän aikaa ansiotyöhön. Lisäksi heillä kuluu vähintään yhtä paljon aikaa kodin töihin ja lasten hoitoon kuin muilla, joten väistämättä heille jää vähemmän vapaa-aikaa. Jäljelle jäävästä vähäisestä vapaa-ajasta noin tunti kuluu television ääressä. Jonkin verran aikaa käytetään lisäksi sosiaaliseen kanssakäymiseen, kirjojen ja lehtien lukemiseen sekä harrastuksiin. Liikuntaa kiireisimmät ehtivät harrastaa keskimäärin 12 minuuttia päivässä. Tietokoneen ääressä aikaa kuluu keskimäärin yhdeksän minuuttia päivässä.

Ainoastaan objektiivisesti aikapulasta kärsivät muistuttavat ensimmäistä ryhmää, mutta koska heillä jää välttämättömien toimintojen jälkeen enemmän vapaa-aikaa, he voivat käyttää enemmän aikaa esimerkiksi harrastuksiin ja sosiaaliseen kanssakäymiseen. Lisäksi he ehtivät nukkua jonkin verran enemmän kuin molempien kriteerien mukaan aikapulasta kärsivät. Kaksi muuta aikapula-ryhmää sen sijaan poikkeavat kahdesta ensin mainitusta ryhmästä selvästi. Subjektiiivisen mittarin mukaan kiirettä kokevilla aikaa kuluu selvästi muita enemmän liikuntaan ja muihin harrastuksiin sekä television katseluun. Tietokoneen ääressä heillä kuluu myös muita enemmän aikaa. Lisäksi heillä kuluu enemmän aikaa järjestö- ja muuhun osallistuvaan toimintaan kuin objektiivisesti tai molempien kriteerien perusteella aikapulasta kärsivillä. Lastenhoitoon heillä kuluu puolestaan selvästi vähemmän aikaa. Kyse lie nee siis pitkälti muista kuin lapsiperheiden vanhemmista.

Kahta jälkimmäistä ryhmää erottaa kuitenkin se, että subjektiivista kiirettä kokevilla aikaa kuluu ansiotyöhön noin tunnin verran enemmän päivässä kuin kiireettömillä. Lisäksi he käyttävät kiireettömiä enemmän aikaa osallistuvaan toimintaan ja etenkin naapuriapuun. Naapuriapuun luetaan sekä naapurien auttaminen että sellaisten ystävien ja sukulaisten auttaminen, jotka eivät asu naapurissa, vaan mahdollisesti hyvinkin kaukana. Sekä naapuriapuun että osallistuvaan toimintaan käytetty aika erottaa subjektiivista aikapulaa kokeneet muista ryhmistä hyvinkin selvästi. Lisäksi he käyttävät muita enemmän aikaa vapaa-ajallaan opiskeluun. Näyttäisi siis siltä, että aikapulalan kokeminen johtuu tässä ryhmässä siitä, että vapaa-ajalla on yksinkertaisesti hyvin paljon tekemistä.

Tulosten valossa näyttää siltä, että kiireen tuntemusten aiheuttajana ovat sekä ansiotyö että vapaa-ajan toiminnot. Ajan rajallisuus tuo mukanaan sen, että mitä enemmän aikaa käytetään ansiotyöhön, sitä vähemmän on vapaa-aikaa. Toisaalta tämä pätee myös vapaa-ajan toimintoihin. Jos vapaa-ajalle ”buukataan” paljon toimintaa, aika voi tuntua loppuvan kesken.

Subjektiiivisella kokemuksella mitattuna aikapulasta kärsivät näyttäytyvät vapaa-aikansa suhteen erittäin aktiivisina. He pyrkivät mahdollistamaan vuorokauden tunteihin paljon erilaisia toimintoja, mutta auki jää kysymys siitä, missä määrin se on oma valinta ja missä määrin olosuhteiden sanelemaa.

Keskeinen kysymys on myös, missä vaiheessa aikapulalan kokemisesta ja myös objektiivisesti mitatusta aikapulasta tulee hyvinvointia heikentävä tekijä. Aina kiire ei johda stressiin ja pahoinvointiin, etenkin, jos se on ohimenevää ja ajoittaista. Tausalla voi kuitenkin vaikuttaa Gershunynkin (2005) mainitsema kiireen ihannointi. Voidaankin kysyä, pitääkö ihmisen olla kiireinen, jotta on tänä päivänä mallikelpoinen kansalainen?

Mitkä tekijät selittävät kiirettä ja sen kokemista?

Tarkastellaan seuraavaksi logistisen regressioanalyysin avulla, mitkä tekijät ovat yhteydessä aikapulaan ja kiireen kokemiseen. Analyysin tulokset kertovat, mikä on tietyn ryhmän riski kuulua aikapulasta kärsivien ryhmiin verrattuna verrokkiryhmään eli kiireettömiin. Jos kertoimen arvo on alle 1, riski kuuluu ryhmään on pienempi verrattuna referenssiryhmään. Kun taas kertoimen arvo on yli 1, riski kuuluu ryhmään on suurempi kiireettömiin henkilöihin verrattuna.

Malliin on otettu selittäviksi muuttujiksi mukaan sukupuoli, ikä (luokiteltuna kolmeen ryhmään), työaika (normaali viikkotyöaika joko alle tai yli 38 tuntia), perheen alle 7-vuotiaiden lasten lukumäärä (ei yhtään tai vähintään yksi) sekä perhevaihe (ks. taulukko 6.1). Koulutus otettiin muuttujana mukaan ensimmäisiin malleihin, mutta se ei noussut missään vaiheessa tilastollisesti merkitseväksi selittäjäksi, joten se jätettiin pois. Täten tutkimukselle asetettu toinen hypoteesi siitä, että korkeampi koulutus selittäisi kiireen kokemista, ei saa Suomen kohdalla tukea. Voi kuitenkin olla, että tarkempi analyysi koulutuksen ja lisäksi ammattiaseman yhteydestä kiireeseen muuttaisi kuvaa jossain määrin.

Muitakin työhön ja työaikaan liittyviä muuttujia oli mukana ensimmäisissä malleissa, mutta nekin eivät merkitsevästi selittäneet eroja aikapulan kokemuksissa. Työaika jätettiin kuitenkin malliin, jotta pystytään ottamaan huomioon normaalia työaikaa pidemmän työajan vaikutus ajankäyttöön.

Tulosten mukaan subjektiivista kiireen kokemista selittää ainoastaan ikä ja sekin vain marginaalisesti. Verrattuna vanhimpaan ikäryhmään, nuorimmalla ikäryhmällä on tilastollisesti merkitsevästi pienempi riski kuulua kiirettä kokeneisiin. Näin ollen kiireettömien ja subjektiivisesti kiirettä kokeneiden välillä ei ole sellaisia eroja, joita voitaisiin selittää mallissa olevilla muuttujilla. Todennäköisesti ajan riittämättömyyden kokeminen riippuukin sellaisista yksilö- tai yhteisötason tekijöistä, joita on vaikea kyselyiden avulla mitata.

Yksilöillä on oman ajankäyttönsä suhteen erilaisia preferenssejä, joihin on vaikea päästä kiinni tutkimuksen avulla. Lisäksi elämässä voi tulla vastaan yllättäviä ajankäyttöä sitovia velvoitteita, jotka sekoittavat aikatauluja ja aiheuttavat kiireen ja aikapulan kokemuksia. Tosin aiemman tarkastelun (ks. taulukko 6.2) perusteella voidaan sanoa, että aikapula -ryhmien välillä on ajankäytössä sellaisia eroja, jotka eivät selity ainoastaan satunnaisilla ja ohimenevillä tilanteilla elämässä.

Kun verrataan kahta muuta aikapula-ryhmää kiireettömiin, malliin valituista muuttujista tilastollisesti merkitseviksi selittäviksi muuttujiksi nousevat sukupuoli, perhevaihe sekä se, onko perheessä alle 7-vuotiaita lapsia. Naisilla on selvästi miehiä suurempi riski kuulua aikapulasta kärsiviin sekä molemmin kriteerein tarkasteltuna että erityisesti objektiivisesti mitattuna. Kun objektiivisen vapaa-ajan määrän lisäksi aikapulaa mitataan subjektiivisen kiireen kokemisen avulla, sukupuolten väliset erot hieman tasoittuvat.

Näin ollen tutkimuksen ensimmäinen hypoteesi siitä, että sukupuolten välillä on eroa kiireen kokemisen ja aikapulan suhteen, saa tuloksista tukea. Tosin sukupuolesta riippumatta riski aikapulan kokemuksille vapaa-ajan määrän tai molempien kriteerien perusteella on suurempi lapsiperheiden vanhemmilla ja etenkin niissä per-

Taulukko 6.3

Multinomiaalinen logistinen regressio aikapulan kokemisesta ja kiireestä. Riskikertoimet ja niiden tilastollinen merkitsevyys raportoitu

	Subj. aikapula, ei obj.	Obj. aikapula, ei subj.	Subj.+obj. aikapula
Miehet	1,02	0,53***	0,66**
Naiset	Ref.	Ref.	Ref.
20–34-vuotiaat	0,68*	1,16	0,97
35–49-vuotiaat	0,89	0,98	0,79
50–63-vuotiaat	Ref.	Ref.	Ref.
Viikkotyöaika 38 tuntia tai vähemmän	1,14	0,99	0,91
Viikkotyöaika yli 38 tuntia	Ref.	Ref.	Ref.
Vanhempien kotona asuva naimaton, ei lapsia	0,62	0,28*	0,36
Naimaton, eronnut tai leski, ei lapsia	0,69	0,28**	0,26**
Naimisissa tai avoliitossa, ei lapsia	0,72	0,34**	0,37*
Naimisissa tai avoliitossa, lapsia	0,99	0,82	0,74
Yksihuoltaja	Ref.	Ref.	Ref.
Perheessä ei alle 7-vuotiaita lapsia	1,35	0,53**	0,60*
Perheessä vähintään yksi alle 7-vuotias lapsi	Ref.	Ref.	Ref.

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

heissä, joissa on vähintään yksi alle kouluikäinen lapsi. Paljon puhutut ruuhkavuodet näkyvät siten selvästi myös tässä tutkimuksessa.

Tulokset osoittavat, että jonkinlainen kiireen ihannointi voi olla vallalla. Noin viidesosa tutkituista henkilöistä käyttää ansiotyöltä ja muilta pakollisilta toimintoilta yli jäävän ajan niin tehokkaasti, että he kokevat kiirettä ja suoranaista aikapulaa. Vapaa-aikaa olisi periaatteessa käytettävissä jopa lepäämiseen ja rentoutumiseen, mutta preferenssit oman ajankäytön suhteen tai muut tekijät vaikuttavat siihen, että aika käytetään ennemmin aktiiviseen toimintaan kuin sohvalla köllöttelyyn.

Ratkaisu aikapulaan: parempaa ajanhallintaa vai aikapolitiikkaa?

Julkusen ym. (2004, 21) mukaan nyky-yhteiskuntien tavallisin puute on ajan puute. Erilaisia ajankäytön muotoja on tarjolla niin paljon, että oikeastaan elämme tietynlaisessa valintojen tavaratalossa, jossa voimme shoppailla erilaisia vapaa-ajan toimintoja. Vaikka ajan puute nähdään ongelmana, voi se toisaalta olla eräänlainen statussymboli. Kiireestä on tullut hyväksyttävämpää kuin toimettomana oleminen ja jopa jonkinlainen hyvän kansalaisen merkki (Gershuny 2005).

Tässä artikkelissa selvitettiin, ketkä Suomessa kokevat aikapulaa, ja miten eri kriteerein aikapulasta kärsivät ja toisaalta kiireettömät henkilöt käyttävät aikaansa. Tutkimukseen valittiin mukaan työssäkäyvät 20–63-vuotiaat suomalaiset ja aineistona käytettiin Tilastokeskuksen vuosina 2009–2010 keräämää väestötason ajankäyttö-

aineistoa. Aineisto sisältää kattavasti tietoa suomalaisten ajankäytöstä ja lisäksi runsaasti muuta tietoa esimerkiksi juuri subjektiivisesta kiireen kokemisesta.

Tulosten mukaan työssä käyvät suomalaiset jakautuvat karkeasti kahteen ryhmään: kiireettömiin ja kiireisiin. Edelleen jälkimmäinen ryhmä voidaan tulosten perusteella jakaa kahteen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat ajastaan köyhät henkilöt, joilla kuluu runsaasti aikaa ansiotyöhön ja muihin pakollisiin toimintoihin. Ruuhkavuosia viettävät pienten lasten vanhemmat näyttäisivät kuuluvan tähän ryhmään. Toisen ryhmän muodostavat vapaa-ajallaan aktiiviset henkilöt, joista osa syystä tai toisesta kokee kärsivänsä aikapulasta. Aikaisempien tutkimusten mukaan jo pelkästään aikapulan kokeminen voi aiheuttaa stressiä ja heikentää hyvinvointia (ks. esim. Zuzanek 2004). Keskeinen kysymys onkin, miten aikapulasta kärsivien tilanteeseen voitaisiin saada parannusta, ja eroavatko keinot riippuen kiireen taustalla olevista syistä?

Voisi olettaa, että sama lääke ei toimi, jos tauti on eri. Siinä, missä toisilla kiire ja aikapula johtuvat ansiotyön, perheen ja vapaa-ajan yhdistämisen haasteista elämän ruuhkavuosina, toisilla kyse on enemminkin siitä, että vapaa-ajalle haalitaan liian paljon erilaisia aktiviteetteja. Tällöin ajan hallinnan kanssa voi tulla haasteita. Kun tarjolla on runsaasti vapaa-ajan aktiviteetteja, eikä omalle ajankäytölle osata asettaa rajoja, ei mikään käytettävissä oleva aika tule riittämään. Ongelmaksi tämä muodostuu siinä vaiheessa, kun henkilö lupaa olla useammassa paikassa samaan aikaan tai buukkaa kalenterinsa niin täyteen, että jo pelkästään ajatus kaikkeen ehtimisestä aiheuttaa stressiä.

Keinot aikapulan helpottamiseksi ovat vastaavasti kahtalaiset. Yhtäältä aikapulan kokemuksia voisi vähentää oman ajankäytön parempi hallinta. Tähän on yhteiskunnallinen keinoin vaikea vaikuttaa; on pitkälti yksilön preferensseistä kiinni, haluaako hän tehdä ajankäyttöönnsä rakenteellisia muutoksia. Tosin jos kyse on siitä, että pitää olla kiireinen, jotta on hyvä ihminen, voisi muutos yleisissä asenteissa helpottaa joidenkin kokemaa aikapulaa. Kun ei enää tarvitse olla kiireinen ja voi hyväksyttävästi leppoistaa elämäänsä, poistuu elämästä yksi keskeinen stressitekijä.

Toisaalta yhteiskunnan taholta voidaan ottaa käyttöön erilaisia aikapolitiikkoja. Yhdyskunta- ja kaupunkisuunnittelussa aikapoliittista näkökulmaa on pidetty jonkin verran esillä, mutta laajemmin yhteiskunnallisen ja sitä kautta yksilöllisen hyvinvoinnin kehittämisessä aikapolitiikka on vielä alkutekijöissään. Aikapoliittikan keinoin voitaisiin parhaimmillaan luoda sellaisia asuin- ja toimintaympäristöjä, joissa siirtymät paikasta toiseen ja erilainen jonottaminen ja turha odottaminen minimoitaisiin. Toisin sanoen uusia asuinalueita ei pelkästään kaavoitettaisi vaan suunnitteltaisiin ne ottaen huomioon erilaiset hyvinvointivaikutukset.

Nämä kaksi keinoa eivät ole toisiaan poissulkevia. Kun enenevässä määrin ajankäytölliset seikat otetaan huomioon esimerkiksi uusia asuinalueita suunniteltaessa, tai ylipäätään kaupunkisuunnittelussa, ja keskeisenä ajatuksena kehittämisessä pidetään kiireen ja aikapulan kokemuksen vähentämistä ihmisten arjessa, vaikutetaan myös asenteisiin. Tavoitteena ei ole silloin tehokas ja paikasta toiseen pää kolmantena jalkana juokseva robotti-ihminen, vaan oman aikansa hallitseva *homo sapiens*.

ELÄMÄNRYTMIT

7 Arjen ja pyhän rytmit kuudessa Euroopan maassa

Mika Pantzar & Hannu Pääkkönen

Moderni teollinen aika loi länsimaissa uudenlaisen tietoisuuden ajan kulusta ja etenemisestä 1800-luvun loppupuolella (Kern 1983). Samalla myös yksilön ajankäyttöön, historiaan ja tulevaisuuteen alettiin suhtautua asiana, johon itse kukin voisi vaikuttaa omilla valinnoillaan. Yksilöllisen toiminnan ja kollektiivisten rytmien yhteensovittaminen on ollut paitsi työnjaon syventymisen ehto myös sen seuraus (Thompson 1967; Zerubavel 1981). Palkkatyön yleistymisen, taloudellisen vaurastumisen ja myös kaupungistumisen myötä ajankäyttö on samankaltaistunut sekä kansakuntien sisällä että välillä. Esimerkiksi Englannissa keskiluokan ja työväenluokan ajankäyttö, kuten myös miesten ja naisten ajankäyttö, on alkanut muistuttaa toisiaan vapaa-ajan ja työajan rytmitykseltään (Gershuny 2000).

Uuden – ajasta ja paikasta riippumattoman mobiilin teknologian yleistyessä voidaan kysyä, onko ajankäytön samansuuntaistumisen aika ohi, kun yksilölliset valinnat saattavat muuttua aikaisempaa helpommiksi. Toistaiseksi näyttöä kollektiivisten rytmien häviämisestä, ajankäytön yksilöllistymisestä tai laaja-alaisesta siirtymisestä 7/24/365-maailmaan on hyvin niukasti (Pantzar 2010; ks. myös Anttila, Oinas & Nätti tässä teoksessa).

Internetin, uusien digitaalisten aineistojen ja paremman diagnostiikan myötä rytmianalyysi, jonka ensitahdit löytiin jo 1900-luvun alun kaupunkitutkimuksessa (esim. Le Corbusier 1929/1987), on kehitymässä monia tieteitä yhdistäväksi näkökulmaksi (esim. Pentland 2014). Viime vuosikymmeninä sosiaalisten kollektiivien rytmiliikkeestä on kirjoitettu lukuisia teoksia. Yhteistä kaikille on pyrkimys tunnistaa ihmisluonnonvoimien eli kehollisuuden ja aistien keskeisyys. Tunnettuja ovat esimerkiksi ranskalaisen Jacques Attalin teos *Noise: The Political Economy of Music* (1985), yhdysvaltalainen historian professori William McNeillin kirja *Keeping together in time* (1996), mediataiteilija Paul Millerin kirja *Rhythm Science* (2004) ja Henri Lefebvren teos *Rhythmanalysis* (2004). Musiikki oli kaikille neljälle inspiraation lähde ja kukin konkretisoi vaikeasti hahmottuvia ja abstrakteja näkemyksiään kuvaamalla arkea musiikin kaltaisena performanssina.

Lefebvrelle rytmit liittyvät ensisijaisesti sosiaalisen koordinaation tapoihin. McNeill ja Attali korostavat enemmän jaettuja rytmejä emotionaalisten kollektiivisten sitoumusten edellytyksenä (*muscular bonding*), kun taas Miller lähestyy rytmiä performanssin tekijän eli tiskijukan näkökulmasta. Hän korostaa myös sitä, että yritykset ovat menettämässä yhä selkeämmin otteensa taiteilijan kaltaisiin kuluttajiin.

Arjen käytäntöjen, esimerkiksi kotiin tulemisen, ulkovaatteiden riisumisen, jääkaapin avaamisen ja ruuan laitton, voidaan ajatella integroituvan yhteen sinfoniseksi kokonaisuudeksi. Itse kullakin meistä on useita instrumentteja käytettävissämme. Rythmi kuvaa sekä arkisten käytäntöjen rutiininomaista toisteisuutta että käytäntöjen etenemisen tahtia. Käytännöt etenevät välillä hitaasti muotojaan etsien ja välillä nopeammin ja toisteisemmin. Rytmien lisäksi myös melodia ja harmonia ovat ryt-

mianalyyssissä käytettyjä käsitteitä. Arjen melodiassa on kyse toinen toisiaan seuraavien kulutuskäytäntöjen tunnistettavista sarjoista (esim. ruuanlaitto ja syöminen). Melodioita voidaan tunnistaa sekä yksilöiden että ryhmien tasolla. Perheen yhteisen ruokailun voidaan ajatella etenevän sosiaalisena vuoropuheluna, jossa teot ja puheet rytmittävät toisiaan. Arjen harmonia – tai sen puute – kuvaa samanaikaisten käytäntöjen yhteensopivuutta sekä yhden ihmisen että ihmisten välisesti. Harmonia on myös etenevä prosessi: toiston myötä tekojen ja valintojen sarjat alkavat tuntua harmonisilta, vaikka aluksi ne tuntuivatkin aivan satunnaisilta tai häiritseviltä (ks. Attali 1985).

Viime vuosina myös mediataiteilijat ovat alkaneet kehittää tapoja kirjata ja kartoittaa ihmisen arkista liikettä erilaisten tietoteknisten jäljittimien (*Emotion mapping*, *Biomapping*) avulla (Galloway 2004). Tällaisia puheenvuoroja on noussut myös tanssitaiteen piiristä (esim. Thrift 2008). Sosiaalinen koreografia (*Social choreography*, Klien 2007) tarjoaa vaihtoehdon ihmismassojen hallinnan mekaniikalle (*social engineering*) korostaessaan spontaanin liikkeen merkitystä kaiken järjestyksen takana (Pantzar & Shove 2010). Myös tulevaisuudentutkijat ovat korostaneet yksilön ja subjektin horjumista uuden kiihkeämmän ajan myötä. Alvin Tofflerin (1970) tulevaisuushokin käsite kuvasi hyvin tätä kriittistä näkemystä jo neljäkymmentä vuotta sitten (Pantzar 2010).

Kansallisten rytmien kehittyminen ja yhteen kasvaminen ovat tulosta erilaisista historiallisista biologisten, ilmastollisten ja kulttuuristen rytmien vastakkainasetteluista, sovitteluista ja innovaatioista. Sähkö ja sen myötä yleistynyt iltavalaistus ovat tunnetuimpia keksintöjä, jotka muuttivat ratkaisevasti esimerkiksi uni- ja työrytmin. Yhtälailla varaston keksiminen tuhansia vuosia sitten oli innovaatio, joka mahdollisti viljan tuotannon ja kulutuksen eriaikaisuuden. Varastointi toi mukanaan tarpeen luoda myös alkeellisia kirjanpitokäytäntöjä sekä myös omistusoikeus- ja turvajärjestelmiä (Maryanski & Turner 1992). Kolmas historiallinen esimerkki innovaatiosta, joka muutti ratkaisevasti tuotannon ja kulutuksen keskinäisrytmejä, on kirjapainotaito etäännyttäen informaation tuotannon ja kulutuksen ajallisesti toisistaan. Samalla laajalle levinnyt ja ”normaali” uutisten mutta myös kirjojen ääneen lukeminen korvautui uudennlaisella hiljaisella, keskittyneellä ja yksinäisellä lukemisella (Levy 2001).

Akateemisessa tutkimuksessa kehollisten, kulttuuristen ja taloudellisten rytmien yhteisvaikutusta on harvoin tutkittu yhdessä, koska luonnon ja kulttuurin ilmiöitä on tapana lähestyä vain yksittäisten tieteenalojen ja ilmiöiden näkökulmasta. Se, että valtaosa eurooppalaisista esimerkiksi herää noin seitsemän maissa, syö puolen päivän maissa, ja menee nukkumaan noin yhdeltätoista, on kaikkea muuta kuin itseltään selvä yhden tieteenalan hahmottama luonnonlaki. Yhtä vähän ilmeistä tai väistämätöntä on se, että puolet suomalaisista (kuten myös briteistä ja ruotsalaisista) on hereillä viikonloppuisin vielä kello 23, kun arkisin vain kolmannes on hereillä tuohon aikaan. Mistä kansalliset erityispiirteet, esimerkiksi se, että unkarilaiset menevät eurooppalaisista aikaisemmin nukkumaan ja norjalaiset valvovat myöhimpään, johtuvat? Tämän artikkelin lähtökohta on edellä kuvattuja puheenvuoroja konkreettisesti. Vertaamme kollektiivisia nukkumisen, syömisestä ja liikkumisen rytmejä kolmessa eteläisessä ja kolmessa pohjoisessa Euroopan maassa. Erityisenä kiinnostuksen kohteena on se, miten vuorokauden sisäinen ajankäyttö vaihtelee arkena ja vii-

konloppuna Espanjassa, Italiassa, Ranskassa, Iso-Britanniassa, Ruotsissa ja Suomessa. Ajankäyttötutkimuksen virittämänä olemme kiinnostuneet esimerkiksi siitä, kuinka syömisen tai liikunnan kaltaiset käytännöt ja niiden väliset vuorovaikutukset heijastuvat sekä yksilöiden elämänpolkuihin että kokonaisten kansakuntien yhteiseen ajankäyttöön (*pulse of the nation*).

Yksi ilmeisimpiä selityksiä arjen kollektiivisille rytmeille löytyy ihmisbiologiasta. Kronobiologia on tunnistanut ihmisen, kuten muidenkin eläimien biotemporaalisia rytmejä kymmenittäin alkaen mikroskooppisen lyhyistä sekunnin murto-osan sykleistä aina pitkiin koko elämän kestäviin sykleihin (esim. Foster & Kreitzman 2004; Koukkari & Sothorn 2006). Biotemporaalisten rytmien taustalla on erilaisia fysiologia takaisinkytkentöjä. Esimerkiksi vuorokauden sisäiset vaihtelut ovat seurausta kehollisten toimintojen, hermoston ja hormonikierron verkostomaisista vuorovaikutussuhteista. Niin sanotun stressihormonin eli kortisolin määrä vaihtelee päivän sisällä. Aamuisin sen taso on kaikkein korkeimmillaan. Päivän myötä se laskee aktiiviteettiä myötä, kunnes taas nukkumisen myötä sen määrä kasvaa.

Fysiotemporaaliset rytmit ovat toinen ajallisen säännönmukaisuuden ilmentymä. Tunnetuimpia ovat kuukausi- ja vuosikierto, jotka yleensä liittyvät taivaankappaleiden keskinäisliikkeisiin. Yhteiskuntatieteilijät ovat kuitenkin keskittyneet lähinnä kolmanteen ajallisten säännönmukaisuuksien lähteeseen eli sosiotemporaalisiin prosesseihin. Viikon päivien jako arkeen ja pyhään on tyyppilinen esimerkki sosiotemporaalisesta konventiosta, kun taas vaikkapa vuorokausirytmien takaa löytyy enemmän biotemporaalista (hormonikierto) tai fysiotemporaalista määrittyneisyyttä. Seuraavassa tarkastelemme sitä, miten päivärytmit vaihtelevat eri maissa arkisin ja viikonloppuisin. Kyseessä on biotemporaalisten ja sosiotemporaalisten rytmien yhteisvaikutus. On jatkotutkimuksen paikka selittää, minkälaiset kompleksiset verkostovaikutukset selittävät toisteisuuden, jota voidaan havaita esimerkiksi ruokailurytmeissä.

Aineistona käytämme kansainvälistä ja harmonisoitua ajankäyttötutkimusaineistoa. Nykyaikainen vertaileva ajankäyttötutkimus on saanut alkunsa 1960-luvun sosiolittiteilijöiden pyrkimyksestä verrata empiirisesti ja systemaattisesti kansainvälisesti standardisoiduilla menetelmillä eri kansakuntien ajankäyttöä (esim. Szalai 1972). Viime vuosina empiirinen ajankäyttötutkimus on kiinnostunut enenevästi arjen rytmeistä, arjen käytännöissä ilmenevistä ajallisista säännönmukaisuuksista ja toisteisuudesta (esim. Korvela & Tuomi-Gröhn 2014). Arjen rytmejä kuvaamme seuraavassa niin sanottujen tempogrammien avulla hyvin samalla tavalla kuin sydämen toimintaa visualisoidaan elektrokardiogrammin tuottamilla kuvilla (Michelson 2005, 114). Suomessa muun muassa Aalto ja Varjonen (2012) ja Pantzar (2010) ovat käyttäneet tempogrammeja. Esitystapa muistuttaa aikamaantieteen visuaalisia konventioita. Alun perin hallintokoneiston tarpeisiin 1950-luvulla kehitetty ruotsalaisen tutkimustradition kehitys pysähtyi vuosikymmeniksi empiirisesti raskaiden aineistovaatimusten takia. Nyt kuitenkin uudenlaisen aikapaikka-datan myötä voimme ennakoida aikamaantieteen elpymistä (Ellegård & Vilhelmson 2004).

Artikkelin tiedot perustuvat HETUS-tietokantaan, johon on koottu tiedot 15 Euroopan maan ajankäyttötutkimuksista (HETUS 2007). Vertailumaiden tiedot on kerätty vuosina 1998–2003. Vertailussa ovat mukana 20–74-vuotiaat miehet ja naiset. Tiedot on kerätty ajankäyttöpäiväkirjoilla, joihin kirjataan kaikki toiminnot vuorokauden aikana 10 minuutin tarkkuudella. Tiedonkeruu kattoi kussakin maassa

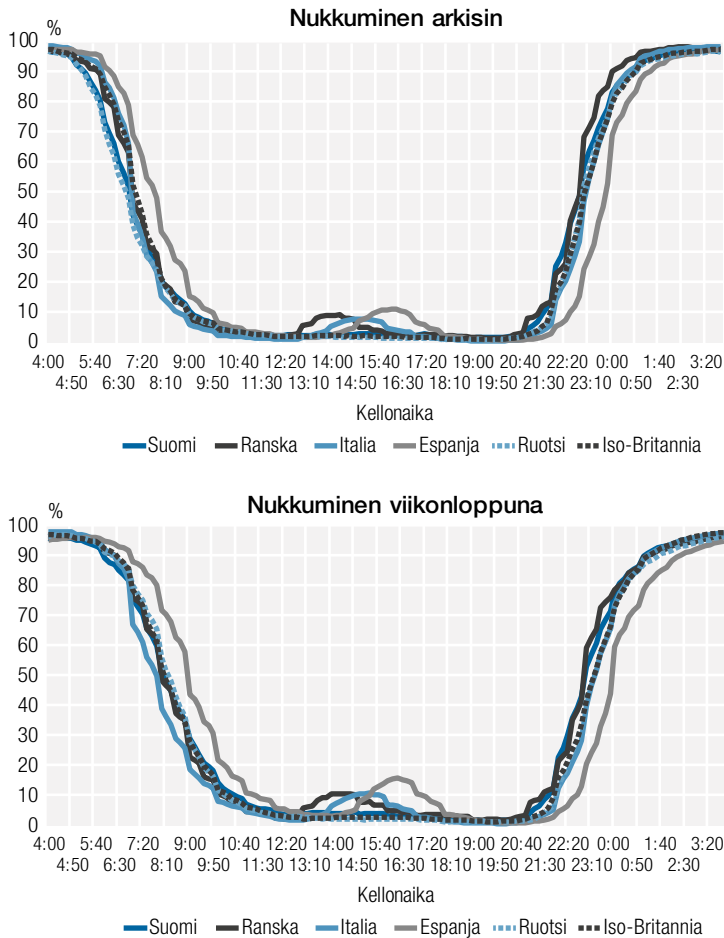
koko vuoden. Kukin vastaaja piti päiväkirjaa Suomessa, Ruotsissa ja Iso-Britanniassa kaksi vuorokautta, Espanjassa, Italiassa ja Ranskassa yhden vuorokauden.

Nukkuminen

Nukkumisen profiili näyttää silmämäärin kaikissa tarkasteltavissa maissa hyvin samanlaiselta (kuvio 7.1). Arki ja viikonloppu eroavat odotetusti siten, että viikonloppuisin sekä herääminen että nukkumaanmeno tapahtuvat myöhemmin. Tarkemmin katsottuna Espanja poikkeaa muista tarkasteltavista maista: arjen ja viikonloppu erot ovat pieniä. Kumpanakin ajanjaksona puolet espanjalaisista on hereillä vielä puolen yön aikaan. Suomalaisista ja ruotsalaisista valtaosa on arkena nukku-

Kuvio 7.1

Nukkuminen, arkisin (yläkuva), viikonloput (alakuva), 20–74-vuotiaat

Lähde: HETUS-tietokanta

massa samaan aikaan. Viikonloppuisin Suomessa ja Ruotsissa vain joka neljäs on heillä puolen yön maissa.

Espanjalaisten myöhään valvomista tasapainottaa se, että noin joka kymmenes espanjalainen näyttää nukkuvan päiväunet sekä viikonloppuisiin että arkena noin kello 16.00 paikkeilla. Myös kumulatiivisesti espanjalaiset nukkuvat huomattavasti enemmän päiväunia kuin pohjoisemmissa maissa. Myös italialaiset ja ranskalaiset harrastavat päiväunia, joskin hieman aikaisemmin kuin espanjalaiset. Suomen, Iso-Britannian ja Ruotsin aineistoista erityistä päiväuniaikaa ei voi tunnistaa.

Arkinen Suomessa, kuten myös Ruotsissa, joka viides 20–74-vuotias nukkuu aamulla kahdeksalta, kun Espanjassa vielä joka kolmas nukkuu tuolloin. Viikonloppuisin neljä viidestä espanjalaisesta nukkuu kahdeksalta. Suomessa ja Ruotsissa vastaava nukkumisen yleisyyttä kuvaava luku on kaksi kolmesta. Italialaiset näyttävät heräävän kaikkein aikaisimmin viikonloppuisin.

Tilastot ja kuvat piilottavat monia seikkoja alleen. Visualisoinneista ei voi päätellä esimerkiksi sitä, minkälaisia erilaisia ajankäytön profileja maissa on sisäisesti. Vähäiset huiput voivat kertoa vaikkapa siitä, että eri väestöryhmillä on ajankäytön tapoja ja tottumuksia, jotka kumoavat toisiaan. Mikä tärkeintä tällaiset visualisoinnit synnyttävät jatkokysymyksiä esimerkiksi siitä, kuinka paljon ruokailurytmi tai liikunnallinen aktiivisuus on synkronisoitu nukkumisrytmin kanssa. Seuraavaksi näemme, kuinka syömisen rytmit heijastavat unirytmiiä ainakin Etelä-Euroopan maissa.

Ruokailun rytmit

Ruokailun rytmit ovat kiinnostava kohde jo pelkästään sen takia, että usein väitetään rytmien kadonneen ad hoc -ruokailun ja pikaruuan myötä (esim. Pantzar 1988). Tällaista ajattelua kuvaa hyvin yhdysvaltalainen ajankäyttötutkimuksen tulos, jonka mukaan joka kymmenes haastateltava ei määritellyt syömistä primääriksi ajankäytön muodoksi koskaan. Toisin sanoen ruokailu oli heille toissijainen aktiviteetti, jota suoritettiin alisteisena jollekin muulle aktiviteetille, usein matkalla autolla paikasta toiseen (Jackson 2009, 121). Väitteet ruokajärjestyksen katoamisesta vaativat kuitenkin paljon huolellisempaa analyysiä kuin populaarikirjallisuudessa esitetyt anekdootit antavat ymmärtää.

Thomas Lundin ja Jukka Gronowin (2014) artikkeli, jossa verrataan ruokailurytmiä eri Pohjoismaissa vuosina 1997 ja 2012 antaa perusteita olettaa, että ainakaan viime vuosina ruokailurytmeissä ei ole tapahtunut suuria muutoksia. Kansallisen ajankäytön synkronia kolmine ateriointeen on ilmeisintä tarkasteltaessa vakituisesa työsuhteessa toimivia ja perheellisiä ihmisiä arkipäivisin. Esimerkiksi työttömän ihmisen ajankäyttö poikkeaa selvästi työssä olevien ihmisten ajankäytöstä kaikissa Pohjoismaissa. Viikonloppuisin erot ruokailurytmeissä ovat suurempia. Tutkijat tunnistavat kuitenkin myös kollektiivisesta ruokailurytmistä poikkeavien rytmien lisääntymisen erityisesti Suomessa.

Käsitys melko selkeästä pohjoismaisesta ruokailurytmistä (Lund & Gronow 2014) saa lisäväriä verrattaessa Ruotsia ja Suomea Etelä-Euroopan maihin. Kuvio 7.2 tarjoaa poikkileikkauksen ruokailun rytmeistä kuudessa valitussa maassa. Uni-

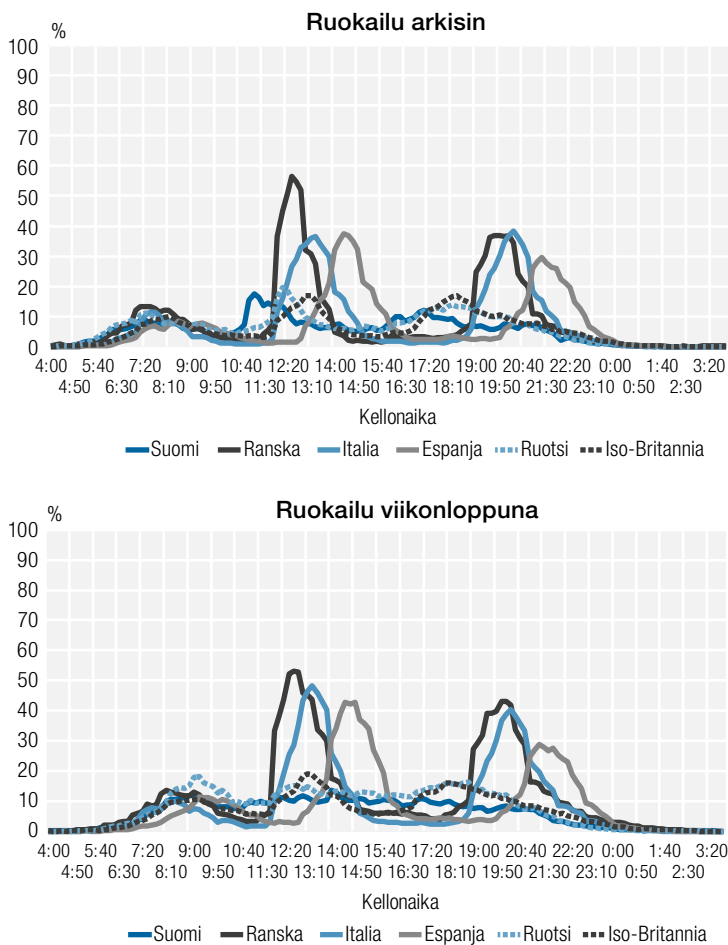
7 Arjen ja pyhän rytmit kuudessa Euroopan maassa

rytmiin verrattuna kansojen väliset erot ovat suurempia. Kolme eteläisen Euroopan maata poikkeavat selvästi Suomen, Ruotsin ja Ison-Britannian profiileista sekä työpäivinä että viikonloppuisin. Espanjan unirytmistö poikkeaa selviten Suomen ja Ruotsin unirytmistä. Sama eroavuus näyttäytyy toistuvan myös ruokailurytmistössä. Ruokailu sijoittuu paljon myöhemmäksi Espanjassa. Työpäivinä Suomessa ja Ruotsissa voi havaita jonkin verran yhdenmukaisuutta ruokailuajoissa aamiaisen (noin kello 7.30), lounaan (noin kello 11.00) ja päivällisen (noin kello 17.00) aikaan. Italiassa, Espanjassa ja varsinkin Ranskassa huiput ovat huomattavasti selvempiä. Ranskassa syödään ateriat hieman aikaisemmin ja Espanjassa myöhemmin.

Viikonloppuruokailussa kolmessa pohjoisemman Euroopan maassa on vaikea havaita jaettuja rytmejä. On tärkeä korostaa, että tulos ei koske yksittäisiä kotitalouksia vaan koko kansakuntia. On mahdollista, että yksittäisissä kodeissa ruokailun

Kuvio 7.2

Ruokailu: arkisin (yläkuva) ja viikonloppuisin (alakuva), 20–74-vuotiaat

Lähde: HETUS-tietokanta

rytmit toistuvat hyvin tarkkaan. Ruokailun kellonaika saattaa poiketa kotitalouksien välillä, ja tästä syystä kansallista rytmiä on vaikea tunnistaa. Esimerkiksi 1940-luvun koko Suomen ruokailun kansallisia rytmejä olisi ollut vaikea hahmottaa, kun Itä-Suomi ja Länsi-Suomi elivät eri rytmeissä.

Länsi-Suomessa oli itsenäisyyden ajan alusta otettu käyttöön kahden työrupeaman päiväjärjestys, jonka mukaan aamiainen oli kello seitsemän vaiheilla ennen työhön lähtöä, päivällinen puolen päivän aikaan ja illallinen seitsemän maissa. Työrupeamat katkesivat ns. kymmenkahviin ja noin neljän aikaan nautittuun kahviin. Itään ja pohjoiseen siirryttäessä ruoka-ajat kävivät myöhäisemmiksi ja myös epä-säännöllisemmiksi. Kaikkein yhdenmukaisimmat ruoka-ajat olivat kuitenkin Pohjois-Karjalassa, jossa aamiainen syötiin kello kahdeksalta ja päivällinen kello kaksi. Illallisen aika vaihteli enemmän. Erilaiset rytmit liittyivät työpäivän rytmitykseen siten, että Itä-Suomessa syötiin perheviljelmille ominaisesti pidemmän työajan ehdollistamana, kun taas Länsi-Suomessa näkyi vahvemmin pyrkimykset lyhentää maataloustyöväestön työpäivää. Kehityksen myötä ateria- ja työrupeamien määrä vähenyi kolmesta tai useammasta kahteen Länsi-Suomen mallin mukaan. Samalla myös ruoka-ajat lyhentyivät ja osittain korvautuivat kahvihetkillä. Nämä tiedot käyvät ilmi vuonna 1947 tehdystä ateriointitutkimuksesta (Saurio 1947).

Tarkasteltavissa Etelä-Euroopan maissa viikonlopun ja työpäivien ruokailurytmit näyttävät olevan hyvin samanlaisia selkeine huippuineen. Tällainen tulos voi viitata siihen, että työelämä ei samalla tavalla rytmitä ruokailua etelässä kuin pohjoisemmassa, tai mahdollisesti siihen, että ruokailun rytmittävä vaikutus on suurempi Etelä-Euroopassa. Olisiko katolisissa maissa vähemmän välineellinen suhde ruokailuun kuin protestanttisissa maissa: Ruoka ei ole pelkästään arkisen aherruksen polttoainetta. Myös ilmastolla, työttömyydellä ja naisten työhönsallistumisasteen alhaisuudella lienee osuutensa siinä, että tarkasteltavissa Etelä-Euroopan maissa ruokailurytmi on niin selkeä ja samanlainen eri viikonpäivinä.

Liikunnan rytmit

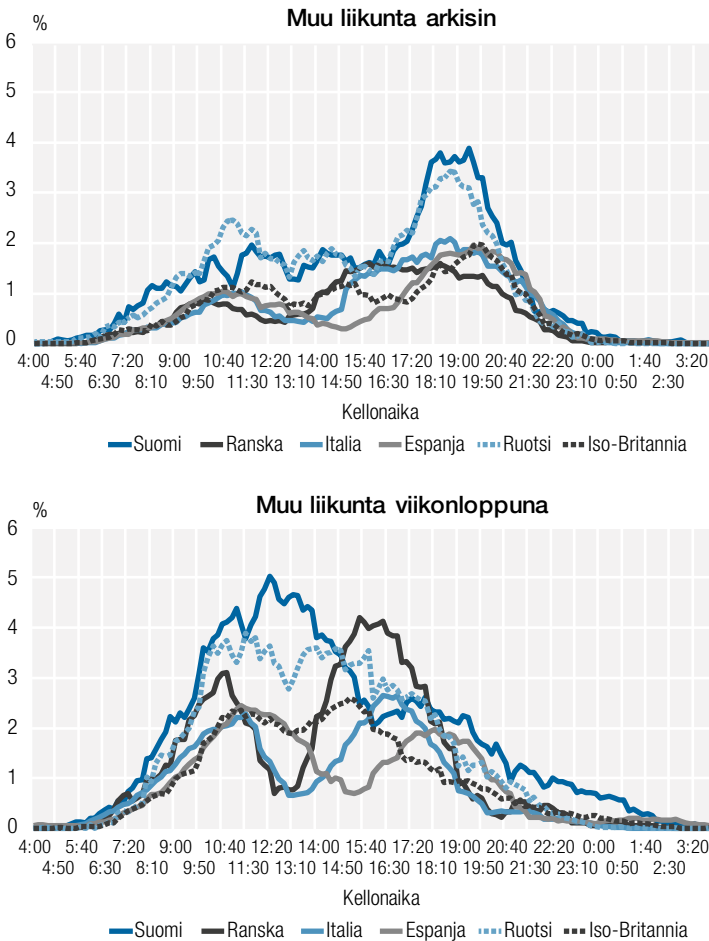
Liikunnan osalta Pohjoismaat eroavat selvästi aktiivisuudellaan muista maista. Suomalaiset, kuten myös ruotsalaiset, liikkuvat ja urheilevat huomattavasti enemmän kuin eurooppalaiset keskimäärin. Kymmenen maan vertailussa sekä suomalaiset miehet (42 min) että naiset (34 min) urheilivat päivittäin eniten (European Commission 2004). Suomalaisille liikkuminen luonnossa ja kävely ovat keskeinen vapaa-ajan harrastus. Miten nämä havainnot näkyvät päivärytmeissä?

Jos ruokailun yhteydessä oli vaikea tunnistaa pohjoismaista rytmiä, niin juuri liikunnassa asia on päinvastoin. Arkinen liikunta Suomessa ja Ruotsissa huipentuu iltata-aikaan noin kuuden ja kahdeksan välille (kuvio 7.3). Myös Isossa-Britanniassa on tunnistettavissa liikunnan huippu noin kahdeksan maissa iltaisin. Viikonloppuisin Suomessa liikunnan huippu koetaan iltapäivän varhaisina tunteina. Ruotsissa huippu on tasaisemmin jakautunut samaan aikaan. Italiassa ja Ranskassa liikunta-aktiivisuus on suurinta vasta iltapäivän lopussa.

Kävely on rytmianalyysin kannalta erityisen kiinnostava kohde. Kaupunkien ihmisvirrat oli varhaisen rytmianalyysin kiinnostuksen kohde. Sittemmin on tutkittu

Kuvio 7.3

Muu liikunta, arkisin (yläkuva) ja viikonloppuna (alakuva), 20–74-vuotiaat

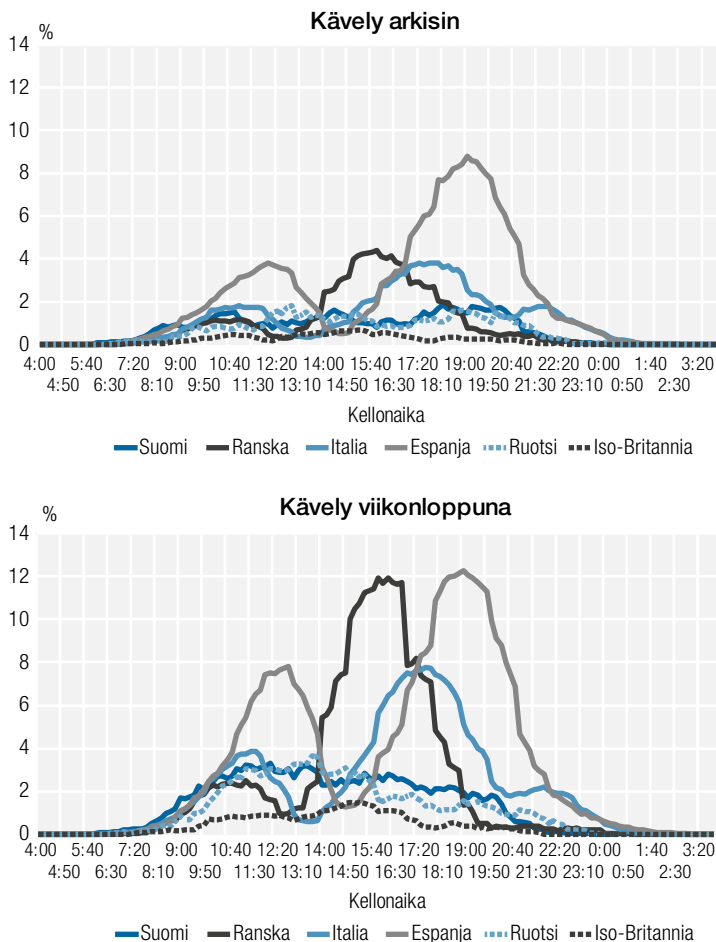
Lähde: HETUS-tietokanta

mm. kävelynopeutta ja aikatietoisuutta, jossa kaupunkien ja maaseudun sekä eri maiden erot ovat merkittäviä (Levine & Norenzayan 1999). Seuraavassa kävelyn rytmiä tarkastellaan kuitenkin vuorokauden sisäisen jakauman näkökulmasta. Espanja erottuu jälleen kerran omana tapauksenaan. Arkisin sekä puolen päivän maissa että illalla kahdeksan maissa kävellään paljon enemmän kuin muissa tarkasteltavissa maissa. Sama toistuu vieläkin selvemmin viikonloppuna. Tuolloin myös Ranskassa ja Italiassa kadut täyttyvät kävelijöistä. (Kuvio 7.4.)

Pohjoisen Euroopan maissa kävely osalta on vaikea tunnistaa vuorokauden sisäisiä rytmejä päiväsaikaan. Suomessa ja Ruotsissa kävely erottuu kuitenkin kansainvälisesti koko kansan harrastuksena. Se, että tempogrammikuvassa tämä ei kuitenkaan

Kuvio 7.4

Kävely, arkipäivät (yläkuva), viikonloppu (alakuva), 20–74-vuotiaat

Lähde: HETUS-tietokanta

näy, johtuneet siitä, että kävely jakautuu tasaisemmin koko päivän osalle. Myös ilmastolla voi olla vaikutuksensa.

Keskustelu ja yhteenveto

Aikaa, ajan mittaamista, aikatauluja ja kollektiivisia rytmejä uusinnetaan ja niihin sopeudutaan sosiaalisesti ja seremoniaalisesti muun muassa yhteiskunnan syvenevään työnjakoon liittyvänä ilmiönä. Tästä lähtökohdasta alkunsa saanut yhteiskunnallisen rytmin klassinen esitys löytyy jo Emile Durkheimin 1800-luvun teoksista, ku-

ten ajankäytön ja aikataulutetun elämän ehkä tunnetuin sosiologi Eviatar Zerubavel (1981) on todennut.¹

Rytmit syntyvät kompleksisten vuorovaikutusverkostojen tuloksena. Erilaiset aktiviteetit ehdollistavat toisiaan, jossain tapauksessa ne ovat kilpailijoita samasta ajasta ja paikasta, ja toisessa tapauksessa ne toimivat symbioottisessa suhteessa toinen toistaan tukien (Shove ym. 2012). Se, että nukkumaanmenon ja heräämisen ajat ovat hyvin samanlaisia tarkastelluissa maissa, liittyyne sekä yöunien keskimääräisen pituuden samanlaisuuteen eri maissa että myös pimeyden mukanaan tuomiin toiminnallisiin rajoitteisiin, joita sähkövalo aikoinaan radikaalisti vähensi. Käytäntöjen vakiintuneet sarjat ilmenevät siinä, kuinka palkkatyö edistää hyvin samanlaisia aamurytmejä. Synkronian edut ovat ilmeisiä siinä, että töissä ollaan suurin piirtein samaan aikaan aamusta toiseen toistuvine rutiineineen. Teiden aamuruuhkat ovat esimerkki samanaikaisuuden haitoista.

Jos tarkastellaan vastaavasti ruokailurytmejä, voidaan kysyä, syödäänkö pohjoisessa Euroopassa nopeammin ja lyhyempinä rupeamina vai onko kyseessä naisten vähäisempi rooli täyspäiväisessä työssä. Mikä voisi olla syy siihen, että Etelä-Euroopassa synkronia on suurempaa ruokailun kuin liikunnan osalta. Yksi selitys on se, että siellä syödään enemmän ja useammin kotona työpäivän aikana. Myös naisten suuremman kotityön osuus selittänee tätä säännönmukaisuutta.

Vapaa-ajan ja työn käytännöt muodostavat verkostomaisen kokonaisuuden, joka sykkii samalla tavalla kuin biologiset, kulttuuriset ja taloudelliset verkostot sykkivät vuorovaikutussuhteessa toistensa kanssa. Sähköistymisellä, teollistumisella, toimitustyön yleistymisellä ja kaupungistumisella on varmasti ollut vaikutuksensa ajankäytön synkronisoitumiseen. Vastaavasti tulevaisuudessa etätyön laajentuminen, de-industrialisaatio tai globalisaatio vaikuttavat siihen, millaisiksi kollektiiviset rytmit muokkaantuvat.

Ehkäpä oleellisin muutos liittyy väestörakenteen muutokseen. Aktiivisen vanhusväestön määrän suhteellinen kasvu johtanee esimerkiksi siihen, että puolelta päivin kaupat ruuhkautuvat nykyisten ilta-aikojen sijaan (Pantzar 2010). Arjen säännönmukaisuudet, esimerkiksi kaupunkien ihmisvirrat, ovat seurausta miljoonista yksittäisistä ja yksilöllisistä aikafragmenteista, momenteista ja episodeista. Samalla säännöllisyys on myös ilmaus kollektiivisista yhteen kietoutuneista yksilöllisistä rutiineista, jotka liittyvät pyrkimyksiimme koordinoida keskinäistä käyttäytymistämme².

1 Zerubavel ammensi virikkeitä myös yhtäläillä kulttuurihistorioitsija Lewis Mumfordilta (esim. 1934) kuin esimerkiksi pitkien aaltojen ja kulttuurisen dynamiikan tutkijoilta Pitirim Sorokinilta ja Robert Mertonilta (vrt. Sorokin & Merton 1937). Zerubavel (1981) tunnistaa neljä erilaista arjen rytmistä ilmentymää: käytäntöjen kesto, käytäntöjen vakiintuneet sarjat (*rigid sequential structure*), käytäntöjen ajallinen ja paikallinen sijoittuminen (*standard temporal location*) ja käytäntöjen toisteisuus (*uniform rates of recurrence*). Henri Lefebvre (1992) puolestaan nostaa esiin kolme sosiaalista säännönmukaisuutta tuottavaa ulottuvuutta: toimintojen sekvenssin, synkronian ja tempon. Southerton (2003) on päätenyt hieman vastaavaan jaotukseen: käytäntöjen sarjat, käytäntöjen kesto, käytäntöjen synkronisaatio, käytäntöjen periodisuus ja käytäntöjen tempo. Tämä kuluttajien arkeen sovitettu jaottelu perustuu moniin sairaala- ja ravintola-alan tutkimuksiin.

2 Itse kunkin rytmit ovat samanaikaisesti sekä sisältä ja ulkoapäin määrittyneitä: *“In one day in the modern world, everybody does more or less the same things at more or less the same times, but each person is really alone in doing it”* (Lefebvre 2004, 75).

Käytäntöteoreettinen ajattelu korostaa sitä, että me itse kukin tuotamme rytmejä ja sopeudumme niihin. Temporaaaliset säännönmukaisuudet ovat seurausta käytäntöjen verkostomaisista vuorovaikutussuhteista ja takaisinkytkennöistä (esim. Panzhar & Shove 2010; Shove ym. 2012). Temporaaalisilla konventioilla ja säännönmukaisuuksilla on sekä materiaallinen, toiminnallinen että symbolinen olemuksensa. Esimerkiksi luostarilaitoksella ja kasvatuksella on ollut keskeinen vaikutus sekä aika-aulutetun elämän että kellon juurruttajana (vrt. Thompson 1967).

Sydämen syke, unirytm, hengitys- ja ruokailurytmi määrittelevät kaikkien tunnettujen yhteiskunta- ja talousmuotojen elämää. Biologispohjaiset rytmit ovat merkki monimutkaisten orgaanisten verkostojen elämästä. Tässä artikkelissa laajensimme tätä väitettä empiiristen havaintojen virittämänä myös sosiotemporaaლისი rytmeihin. Yksilötasolla pysyvät poikkeamat biologisista rytmeistä merkitsevät usein patologista tilaa, joka pitempään kestäessään johtaa terveyden heikentymiseen. Esimerkiksi diabetes ja ylipaino korreloivat unirytmien häiriöihin (Foster & Kreitzman 2004; Koukkari & Sothorn 2006; Kreitzman 1999). Olemmeko palaamassa digitaalisten jalanjalkien lisääntymisen ja uudenlaisen markkinadiagnostiikan myötä aikaoptimoituun suunnitteluromanttiseen visioon? Vai tuoko parempi ajankäytön ymmärrys esiin sen, että nykyiset elämänrytmimme ovat mukautuneet vain vaivoin markkinatalouteen (Foster & Kreitzman 2004; Koukkari & Sothorn 2006)?

Biologisten ja sosiaalisten rytmien muuttaminen ja yhteensovittaminen on usein väkivaltaista ja hidasta. Tämän takia voidaankin olettaa, että Euroopan yhdentymisen ei tule lähitulevaisuudessa näkymään ajankäytön samankaltaistumisena. Espanjalaiset menevät jatkossakin nukkumaan myöhemmin kuin me. Eteläeurooppalaiset jaetut ruoka-ajat tulevat poikkeamaan yhä edelleenkin pohjoismaisista yksilöllisemmistä ruoka-ajoista. Myös liikunnan rytmit säilynevät ennallaan. Suomi ja Ruotsi ovat liikunnan suurvaltoja. Suomessa liikunta painottuu kuitenkin arkisin ilta-aikaan ja viikonloppuisin varhaiseen iltapäivään, kun taas Ruotsissa liikuntaa harrastetaan tasaisemmin päivän aikana.

8 Epätuypillinen työaika ja lasten kanssa vietetty aika

Tomi Oinas, Mia Tammelin & Timo Anttila

Media ja yleinen keskustelu esittävät usein väitteitä siitä, että 24/7-talous olisi muuttanut perheiden arkea ja työaikakäytäntöjä (ks. myös Anttila, Oinas & Nätti sekä Ojala, Pyöriä & Nätti tässä teoksessa). Tässä artikkelissa tarkastellaan sitä, onko Suomessa havaittavissa viitteitä tästä muutoksesta, ja millainen merkitys sillä on perheen yhteiselle ajalle?

Normaalityöajan käsitteellä viitataan yleisesti kahdeksan tunnin päivätyöhön, jota tehdään maanantaista perjantaihin (ks. käsitteestä myös Anttila ym. ja Pääkkönen tässä teoksessa). Tästä normaalityöajasta poikkeavia työaikakäytäntöjä voidaan nimittää epätuypillisiksi tai epäsosiaalisiksi työajoiksi (Julkunen & Nätti 1999; Anttila ym. tässä teoksessa). Epätuypilliset työajat ovat perinteisesti olleet yleisiä teollisessa työssä, hoitoalalla, palo- ja pelastustoimessa sekä liikenteen, kulttuurin ja viihteen alalla. Kauppojen ja erilaisten asiakaspalvelujen aukioloaikojen piteneminen on lisännyt erityisesti iltaan ja viikonloppuun sijoittuvan työn määrää niin Suomessa kuin kansainvälisesti. (Miettinen & Rotkirch 2012; Presser 2003.)

Epätuypilliseen aikaan työskentely on kansainvälisesti vertaillen varsin yleistä Suomessa. Esimerkiksi vuorotyötä tekee Eurooppalaisen työolotutkimuksen mukaan 22 prosenttia suomalaisista, kun vastaava osuus on Euroopan Unionin alueella 17 prosenttia (Parent-Thirion ym. 2007). Joka neljäs palkansaaja tekee vuorotyötä, ja lähes yhtä moni työskentelee iltaisin tai lauantaisin. Sunnuntaisin ja öisin työskentely on sen sijaan jonkin verran harvinaisempaa kaikkialla Euroopassa. Ylemmillä toimihenkilöillä epätuypilliset työajat ovat suhteellisen harvinaisia, alemmat toimihenkilöt ja varsinkin työntekijäammateissa toimivat tekevät työtä usein epätuypilliseen aikaan (Keinänen 2009). Joillakin aloilla ”epätuypillisestä” on tullut tyypillistä. Työolotutkimuksen mukaan useampi hoitoalan työntekijä tekee päivätyöstä poikkeavaa työaikaa kuin säännöllistä päivätyötä (Lehto & Sutela 2008; Sutela & Lehto 2014). Miettinen ja Rotkirch (2012) tarkastelivat äitien ja isien työaikojen sijoittumista vuorokaudessa ja viikon aikana päiväkirja-aineistolla ja havaitsivat, että epätuypilliset työajat ovat yleistyneet nimenomaan äitien keskuudessa 2000-luvulla. Tämä selittyy kaksi- ja kolmivuorotyön yleisyydellä hoitoalalla ja kaupan alalla. Viikonlopputyössä trendit eroavat jossain määrin. Isät ovat aiempaa harvemmin viikonlopputyössä, mutta vastaavaa muutosta ei ole tapahtunut äitien osalta. Lähes joka neljäs äiti tekee töitä lauantaisin ja/tai sunnuntaisin, isistä hieman useampi kuin joka viides. Vaikkei työaikojen osalta voidakaan puhua 24-talouden radikaalista yleistymisestä, voidaan todeta, että epätuypilliset työajat koskettavat silti monia työntekijöitä ja heidän perheitään.

Verrattuna normaalityöaikaan, epätuypilliset työajat voivat luoda sekä uusia mahdollisuuksia että uusia riskejä. Parhaimmillaan ”työaikamosaiikki” (Sennett 1998) mahdollistaa yksilöllisten työaikajärjestelyjen ja rytmien muodostumisen. Riskit sen sijaan liittyvät yhteiskunnan yhteisten aikarytmien murtumiseen: kuin-

ka sovittaa yhteen työntekijöiden ajasta ja energiasta kilpailevat elämänalueet, työ ja perhe – työaika ja vapaa-aika? (Beck 2000; Jacobs & Gerson 2001; Presser 2003).

Tutkimukset ovat osoittaneet pitkien ja epätyypillisten työaikojen olevan yhteydessä vaikeuksiin yhdistää työn ja muun elämän asettamat vaatimukset (Bond 2004; Crompton & Lyonette 2006; Kinnunen ym. 2006; McGinnity & Calvert 2009; Scherer & Steiber 2007; Strazdins ym. 2004; Steiber 2009; Tammelin 2009; Voydanoff 2004). Varsinkin vuorotyöhön usein liittyvä epäsäännöllinen elämänrytmi on ristiriidassa perheen ja yhteiskunnan päiväorientoituneen rytmien kanssa, mikä vaikeuttaa työn ja perhe-elämän yhteensovittamista (Härmä, Sallinen & Kandelin 2000, 30–36). Yhtenä esimerkkinä yhteisten rytmien haurastumisesta on pidetty myös uusien ruokailutottumusten ja perheen yhteisten aterioiden vähenemistä (Warde 1999; Southerton 2003, 2005). Työntekijän omat vaikutusmahdollisuudet työaikojen määrittelyyn, kuten jousto päivittäisessä työajassa, pehmentävät epäsäännöllisten työaikojen negatiivista vaikutusta työn, perheen ja muun elämän väliseen tasapainoon (Burchell ym. 2009). Epätyypillisten työaikojen merkitys vaihtelee perhemuodon ja muun muassa käytettävissä olevien hoivaresursien mukaan; yksinhuoltajaperheet kokevat usein enemmän hankaluuksia yhdistää palkkatyö muuhun elämään (Kröger 2010; Rönkä & Korvela 2009).

Työaikojen epätyypillisuus voi olla myös mahdollisuus työn ja muun elämän yhteensovittamiselle. Työn rytmitys, se mihin vuorokauden aikaan, minä viikonpäivänä ja vuodenaikana työtunnit tehdään, vaikuttaa lastenhoidon ja kotitöiden järjestämiseen ja jakamiseen puolisoitten välillä (Fagan 2001; Suhonen & Salmi 2004). Puolisoiden erilaiset rytmit voivat helpottaa lastenhoidon järjestelyitä (Presser 1988) ja ilta- tai vuorotyö saattaa mahdollistaa arkivapaat (Miettinen & Rotkirch 2012; Rönkä ym. 2014). Epätyypillisten työaikojen ja niistä johtuvan puolisoitten työaikojen epätahitisuuden on havaittu lisäävän miesten osallistumista kotityöhön ja lastenhoitoon (Pääkkönen & Niemi 2002; Pääkkönen 2009; Nock & Kingston 1988; Presser 2003; Wharton 1994; Han 2004; Barnett and Gareis 2007; Täht 2011). Lisäksi tutkimuksissa on havaittu puolisoitten ratkaisevan lastenhoitojärjestelyjä ketjuttamalla työaikojaan, jolloin tarve ulkopuoliseen hoitoon vähenee (Presser 2003; Liu ym. 2011; Täht 2011).

Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksessa käytetään vuosien 1999–2000 ja 2009–2010 ajankäyttöaineistoista muodostettua puolisoaineistoa, joka on muodostettu näiden aineistojen kotitalouspohjaisesta otoksesta. Otokseen sisältyvät myös kaikki perheen yli 10 vuotiaat lapset, mutta tässä tarkastelussa keskitymme perheen aikuisiin. Puolisoiden työaikojen saman- tai eriaikaisuutta ja sen vaikutuksia voidaan tutkia luotettavasti vain kotitalousotokseen perustuvilla aineistoilla, jotka sisältävät yksityiskohtaiset tiedot molempien puolisoitten työajoista ja niiden ajoittumisesta.

Epätyyppilliset työajat

Epätyyppilliseksi työajoiksi määritellään ns. normaalin työajan eli kello 8–16 ulkopuolella tehdyt työtunnit (ks. Boulin 1998; Julkunen & Nätti 1999; Fagan 2001). Mittareina käytetään puolisoiden epätyyppillisinä aikoina tehtyjen työtuntien osuutta kaikista työtunneista. Puolisoiden ansiotyön ajoittumisen perusteella työajat luokiteltiin karkeasti kolmeen tyyppiin: päivätyö (yli puolet työtunneista välillä 8–16), iltatyö (yli puolet työtunneista välillä 16–24) ja yötyö (yli puolet työtunneista välillä 24–8). Jos ansiotyötunnit eivät keskittyneet selkeästi (yli 50 % työtunneista) mihinkään näistä kellonajoista, työaikataulun tyyppi määriteltiin sen mukaan, mihin kellonaikaan oli tehty eniten tunteja. (Ks. Wight, Raley & Bianchi 2008.)

Lastenhoito ja lasten kanssa vietetty aika

Epätyyppillisten työaikojen vaikutusta perheen arkiseen ajankäyttöön tarkastelemme tässä kahden eri toiminnon (seurausmuuttujan) kautta: 1) puolisoiden suoraan lastenhoitoon käyttämä aika sekä 2) lasten kanssa vietetty aika, joka perustuu ajankäyttöaineistojen sisältämään tietoon kenen seurassa toiminto tapahtui. Analyysissa on mukana vain lastenhoito päätoimintona, mikä aliarvioi siihen kokonaisuudessaan käytettyä aikaa. Lastenhoitoon käytetty aika kuvastaa aktiivista ja suoraan lasten kanssa vietettyä aikaa, kun taas lasten kanssa vietetty aika kertoo enemmän läsnäolosta tai tavoitettavissa olemisesta (Presser 2003; Wight, Raley & Bianchi 2008). Tämän johdosta lastenhoito sivutoimintona jätettiin tarkastelun ulkopuolelle, sillä sen voi olettaa olevan luonteeltaan passiivisempaa. Ajankäyttöaineistoissa lastenhoitoon lasketaan kuuluvaksi seuraavat toiminnot: lasten hoito ja valvonta, lapsen opettaminen ja neuvominen, lukeminen ja leikkiminen lapsen kanssa, lapsen saattaminen esimerkiksi kouluun tai harrastuksiin sekä ulkoilu ja keskustelu lapsen kanssa. Aktiivinen lastenhoito liittyy vahvasti lapsen ikään; pienten lasten perheissä vanhempien aikaa kuluu runsaasti erilaisiin lastenhoitotehtäviin. Kouluikäisten lasten perheissä vanhemmat tekevät enää suhteellisen vähän pelkästään lasten hoitamiseen liittyviä tehtäviä (Miettinen & Rotkirch 2012).

1. Puolisoiden lastenhoitoon käytetystä ajasta erotamme kolme eri ulottuvuutta: puolisoiden lastenhoitoon kokonaisuudessaan käyttämän ajan, miehen osuuden lastenhoitoon yhteensä käytetystä ajasta sekä kunkin puolison yksin lastenhoitoon käyttämän ajan. Jälkimmäisessä lasketaan kunkin puolison lastenhoitoon käyttämä aika silloin, kun toinen puoliso ei osallistu lastenhoitoon.
2. Yhdessä vietetyn ajan osalta erotamme toisistaan lasten (alle 10 vuotiaiden) kanssa vietetyn ajan ja kunkin puolison yksin lasten kanssa viettämän ajan.

Tulokset

Perheiden työaikakäytännöt ovat moninaisia ja vaikka kahden päivätyötä tekevän perheet ovat yleisin työssäkäyntimuoto, epätavalliset työajat koskettavat monia perheitä. Tarkastelemme ensin puolisoitten työaikamuotojen erilaisia yhdistelmiä ja niiden yleisyyttä. Työaikamuotoja tarkastellaan kahdella eri tavalla: lomaketiedon ja päiväkirjatiedon pohjalta. Lomaketietoa käytettäessä puolisoitten työaikamuodosta havaitaan, että 60 prosenttia näistä perheistä on kahden päivätyössä käyvän perheitä (taulukko 8.1). Tämän jälkeen yleisempiä yhdistelmiä ovat sellaiset, joissa vain toinen puolisoista tekee päivätyötä. Kahden epätavallista työaikaa tekevän perheet ovat sen sijaan varsin harvinaisia. Tässä yhteydessä on syytä muistaa, että aineisto on rajattu kahden työssäkäyvän perheisiin, joissa on alaikäisiä lapsia.

Tulokset ovat hyvin samankaltaiset, jos käytämme päiväkirjatietoihin perustuvaa puolisoitten työaikataulukujen luokitusta (päivätyö, iltatyö ja yötyö). Tosin päiväkirjatiedon mukaan kahden päivätyötä tekevän kotitaloudet ovat vieläkin yleisempiä (83 %) kuin lomaketiedoilla saadut. Tämä ero selittyy sillä, että vuorotyötä tekevien päivävuorot tulevat päiväkirjatietoa käyttämällä luokitelluiksi päivätyöhön.

Vaikka kahden päivätyötä tekevän puolison muodostama perhe on yleisin, silti 40 prosentissa kahden ansaitsijan perheistä vähintään toinen puolisoista työskenteli tutkimuspäivänä epätavallisina aikoina. Kuviossa 8.1 on esitetty päiväkirjatietojen pohjalta ne kellonajat, jolloin molemmat puolisoita ovat työssä. Työajat keskittyvät odotetusti kello seitsemän ja viiden välille, lounasaikaan työajoissa on notkahdus. Kuvio 8.1 kertoo yhtäältä vahvasti siitä, että työajat sijoittuvat niin sanotun normaalityöajan mukaisesti, samanaikaisesti toisalta siitä, että työajat jakautuvat läpi vuorokauden. Perheiden moninaisia työaikamuodostelmia olisi mielenkiintoista tutkia yksityiskohtaisesti, mutta aineiston koko asettaa rajoitteita erilaisten työaikayhdistelmien yksityiskohtaiselle tarkastelemiselle.

Seuraavaksi tarkastelemme, kuinka epätavalliset työajat ovat yhteydessä lastenhoitoon käytettyyn aikaan ja lastenhoidon jakamiseen puolisoitten kesken arkityöpäivinä (taulukko 8.2). Työn ajoituksessa käytetään päiväkirjatiedoista saatavaa eri kellonaikoina tehtyjen työtuntien osuutta vuorokauden aikana tehdyistä työtunneista. Haastattelulomakkeen työaikamuotoa ei siis käytetä luokittelevana tekijänä. Työaikamuodon käyttäminen analyyseissä olisi ongelmallista ainakin kahdella tavalla. Ensinnäkin, vuorotyössä jo määritelmällisesti työn ajoitus vaihtelee päivästä riippuen. Tutkimuspäivänä kaksivuorotyötä tekevä voi siis yhtä hyvin olla päivä- kuin

Taulukko 8.1

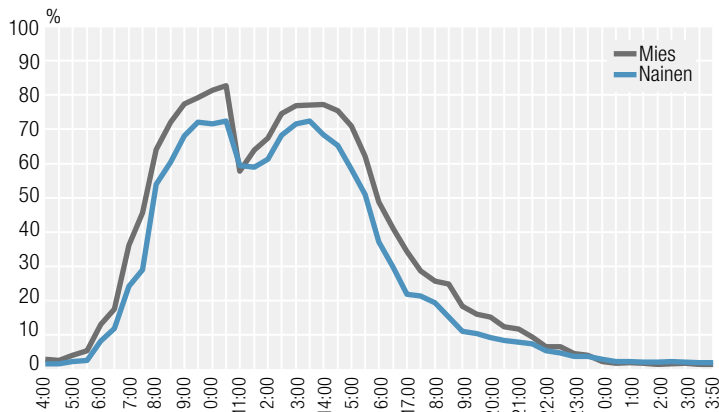
Miehen ja naisen työaikamuotojen yhdistelmät haastattelutietojen mukaan (kokonaisprosentit, suluisissa frekvenssit)

		Nainen			
		Päivätyö	Kaksivuoro/ Iltatyö	Kolmivuoro/ Yötyö	Muu työaikamuoto
Mies	Päivätyö	60 % (616)	9 % (94)	6 % (64)	4 % (42)
	Kaksivuoro/iltatyö	5 % (52)	<1 % (5)	1 % (6)	1 % (6)
	Kolmivuoro/yötyö	3 % (34)	1 % (14)	1 % (11)	<1% (4)
	Muu työaikamuoto	4 % (46)	1 % (14)	1 % (10)	1% (8)

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Kuvio 8.1

Puolisoiden työaikojen sijoittuminen päivään, molemmat puoliset töissä

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Taulukko 8.2

Puolisoiden työaikojen mittareiden korrelaatiot lastenhoitoon käytettyyn aikaan ja sen jakoon (arkipäivät jolloin molemmat puoliset tehneet ansiotyötä, N=484)

		Mies Lastenhoito yhteensä	Lastenhoito yksin	Nainen Lastenhoito yhteensä	Lastenhoito yksin	Miehen osuus lastenhoitoon käytetystä ajasta %
Mies	Työtunnit	-.16***	-.14**	.04	.07	-.21***
	Päivällä (8–16) tehty työ %	.09*	.08	-.02	-.04	.15**
	Illalla (16–24) tehty työ %	-.12**	-.12**	.03	.05	-.13**
	Yöllä (24–8) tehty työ %	.04	.04	-.01	-.01	-.06
Nainen	Työtunnit	-.02	.03	-.38***	-.38***	.11*
	Päivällä (8–16) tehty työ %	.03	.02	.02	.01	.02
	Illalla (16–24) tehty työ %	.01	.03	.01	.02	.02
	Yöllä (24–8) tehty työ %	-.08	-.09	-.06	-.06	-.08

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

iltavuorossa. Tämän johdosta on mielekkäämpää mitata työn ajoittumista tutkimuspäivänä suoraan ajankäyttötiedoista. Toiseksi, erityisesti harvinaisempien työvuorojen osalta havaintojen lukumäärä saattaisi muodostua ongelmalliseksi. Edelleen, raja-
us arkipäiviin on tarpeen, sillä epätyyppisten työaikojen vaikutukset perheen arkeen riippuvat viikonpäivästä ja viikonloppuun sijoittuvia työpäiviä oli tällä tavoin rajatussa aineistossa vain vähän.

Tulosten perusteella miesten ja naisten työtuntien määrällä eli työajan pituudella on selvästi työn ajoitusta voimakkaampi yhteys aktiiviseen lastenhoitoon käytetyn ajan määrään ja sen järjestämiseen. Mitä enemmän mies tai nainen käyttää aikaa ansiotyöhön, sitä vähemmän aikaa hän käyttää lastenhoitoon. Naisilla tämä negatiivinen yhteys on selvästi voimakkaampi kuin miehillä.

Työtuntien ajoituksella oli yhteys lastenhoitoon vain miehillä. Miehen illalla (kello 16–24) tekemien työtuntien osuudella on negatiivinen yhteys miehen lastenhoitoon: mitä suurempi osa miehen työtunneista sijoittuu ilta-aikaan, sitä vähemmän hän käyttää aikaa lastenhoitoon. Toisaalta, mitä suurempi osa miehen työtunneista sijoittuu normaalin päivätyön raameihin, sitä enemmän miehet hoitavat lapsia. Nämä yhteydet havaitaan myös miehen osuudessa lastenhoitoon käytetystä ajasta: mitä enemmän mies tekee ansiotyötä päivällä ja mitä vähemmän illalla, sitä suurempi on hänen osuutensa puolisoiden lastenhoitoon kokonaisuudessaan käyttämästä ajasta. Tarkastelun rajaaminen lastenhoitoon käytettyyn aikaan ilman puolison läsnäoloa ei muuta tuloksia.

Tulokset muuttuvat hieman, kun tarkastelun kohteeksi otetaan lasten kanssa vietetty aika (taulukko 8.3). Työtuntien määrä vaikuttaa edelleen olevan ajoitusta keskeisemmässä roolissa: mitä enemmän ansiotyötä tehdään, sitä vähemmän aikaan vietetään lasten kanssa. Yhteydet ovat tässäkin tapauksessa voimakkaammat naisilla, eli naisten työajan pidentyminen heijastuu suoremmin lasten kanssa vietettyyn aikaan.

Toisin kuin lastenhoitoon käytettyä aikaa, yhdessäoloa lasten kanssa määrittää myös puolison työajan sijoittuminen. Tämä ilmentää niin sanottua puolisoaikutusta. Lisäksi havaitaan, että mitä enemmän työtunnit sijoittuvat ilta-aikaan, sitä enemmän vietetään aikaa lasten kanssa ilman puolison seuraa.

Edellä havaitut yhteydet ovat kuitenkin täysin vakioimattomia ja suhteellisen heikkoja, minkä johdosta niihin on syytä suhtautua varauksella. Lisäksi työajan eri piirteet ovat yhteydessä toisiinsa ja mahdollisesti myös muihin taustatekijöihin. Esimerkiksi epätyypillisinä aikoina työskentelevien miesten työpäivät ovat pidempiä kuin päivätyötä tekevien, minkä johdosta epätyypillisen työn vakioimaton yhteys voi kuvata työpäivän pituuden vaikutusta työn ajoituksen sijaan.

Seuraavaksi suoritamme vastaavat analyysit käyttäen regressioanalyysia, jossa vakioidaan molempien puolisoiden työtuntien määrä ja ajoitus, kotitalouden valtionveronalaiset tulot, alle kouluikäisten lasten määrä sekä alle 18-vuotiaiden lasten määrä. Tulokset lastenhoitoon käytettyyn aikaan on esitetty kuvioissa 8.2. Koska tulokset olivat hyvin samanlaiset lastenhoitoon yksin ja kokonaisuudessaan käytetyn ajan osalta, esitämme vain jälkimmäisen mittarin tulokset.

Taulukko 8.3

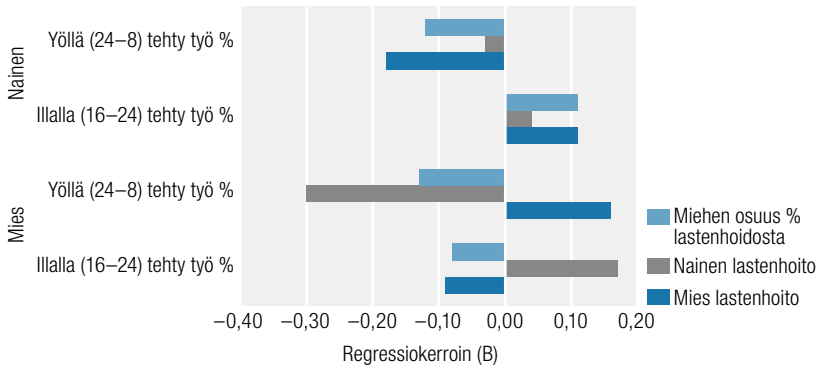
Puolisoiden työaikojen epätyypillisyyden korrelaatiot lasten kanssa vietettyyn aikaan (arkipäivät jolloin molemmat puoliset tehneet ansiotyötä, N=484)

		Mies		Nainen	
		Alle 10 vuotias lapsi	Yksin alle 10 vuotias lapsi	Alle 10 vuotias lapsi	Yksin alle 10 vuotias lapsi
Mies	Työtunnit	-.18***	-.17***	.05	.09*
	Päivällä (8–16) tehty työ %	-.01	-.03	-.04	-.09
	Illalla (16–24) tehty työ %	-.03	-.01	.05	.11*
	Yöllä (24–8) tehty työ %	.05	.06	.01	-.02
Nainen	Työtunnit	.01	.10*	-.34***	-.32***
	Päivällä (8–16) tehty työ %	-.02	-.06	.05	.01
	Illalla (16–24) tehty työ %	.06	.11*	-.01	.02
	Yöllä (24–8) tehty työ %	-.05	-.06	-.08	-.06

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Kuvio 8.2

Puolisoiden työaikojen epätyyppillisyyden yhteys lastenhoitoon käytettyyn aikaan ja sen jakoon (arkipäivät jolloin molemmat puoliset tehneet ansiotyötä, N=484)

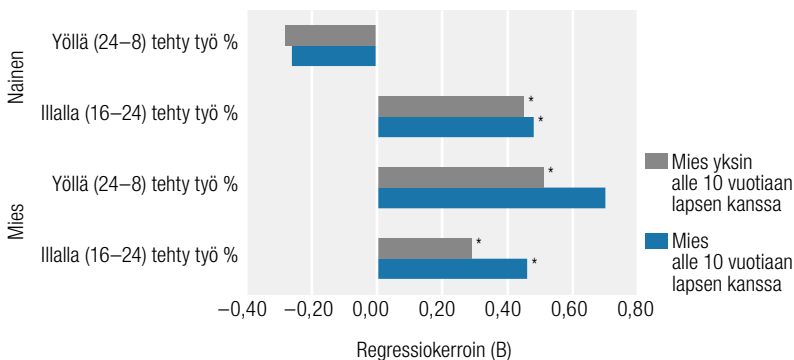
Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Lastenhoitoa koskevat tulokset pysyvät pääosin samoina: työtuntien pituus on edelleen keskeisin tekijä lastenhoitoon käytetyn ajan kannalta. Se, ettei vahvaa yhteyttä työajan ajoittumisen ja lastenhoitoon käytetyn ajan suhteen havaita, on hie-man yllättävää.

Lasten kanssa vietetyn ajan osalta tulokset muuttuvat jossain määrin (kuviot 8.3 ja 8.4). Työtuntien määrä on edelleen keskeisessä roolissa, mutta myös työn ajoituk-sella näyttää olevan vaikutuksensa. Iltaisin ja osittain myös öisin työskentely näyttä-vät lisäävän miehillä lasten kanssa sekä yhdessä että erikseen vietettyä aikaa. Havain-to on yhdenmukainen kansainvälisten tutkimusten kanssa (Täht 2011). Naisilla tätä yhteyttä ei löydy. Molemmilla sukupuolilla on myös havaittavissa selvät puolisovai-

Kuvio 8.3

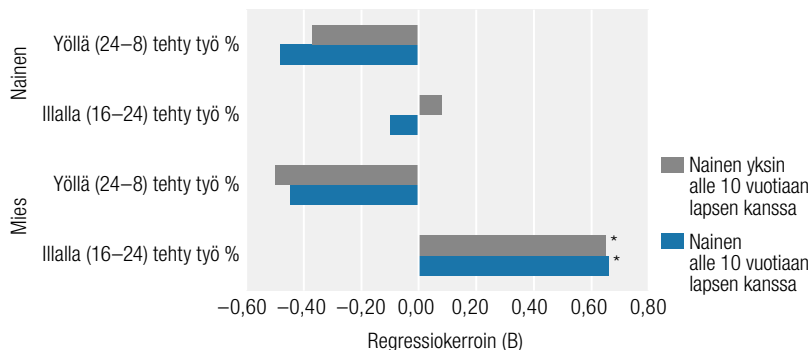
Puolisoiden työaikojen epätyyppillisyyden yhteys miesten lasten kanssa viettämään aikaan (arkipäivät jolloin molemmat puoliset tehneet ansiotyötä, N=484)

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Kuvio 8.4

Puolisoiden työaikojen epätyypillisyyden yhteys naisten lasten kanssa viettämään aikaan (arkipäivät jolloin molemmat puoliset tehneet ansiotyötä, N=484)

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

lutukset: mitä enemmän mies työskentelee iltaisin, sitä enemmän nainen viettää aikaa lasten kanssa ja päinvastoin.

Muutos vakioitujen ja vakioimattomien mallien välillä on selvä, kun tarkastellaan lasten kanssa vietettyä aikaa. Tämä johtuu pääosin työtuntien määrän ja työn ajoituksen välisestä yhteydestä: kun työpäivä venyy pitkäksi, se sijoittuu väistämättä jossain määrin myös iltoihin tai öihin eli epätyypilliseen aikaan. Tämän johdosta on ensiarvoisen tärkeää huomioida malleissa työtuntien ajoituksen ja pituuden välinen riippuvuus siten, että työn ajoituksen analyysissä työpäivän pituus on vakioitu.

Yhteenveto

Artikkelissa tarkasteltiin puolisoitten työaikojen epätyypillisyyttä ja sen vaikutusta lasten kanssa vietettyyn aikaan kahden työllisen perheissä. Epätyypillisiä työaikoja pidetään yleensä tutkimuskirjallisuudessa ongelmana perhe-elämän kannalta. Toisaalta, erityisesti vuorotyötä koskevassa tutkimuksessa on esitetty, että pienten lasten vanhemmat ketjuttavat työaikojaan vähentääkseen ulkopuolisen hoidon tarvetta. Tällöin epätyypilliset työajat luovat mahdollisuuden vuorotahtiseen vanhemmuuteen, mikä tarkoittaa kuitenkin väistämättä sitä, että koko perheen yhdessä viettämä aika jää vähiin.

Tulosten perusteella normaalista päivätyöstä poikkeavina aikoina työskentely ei ole yhteydessä puolisoitten lastenhoitoon käyttämään aikaan kahden työllisen lapsiperheissä. Lastenhoitoon käytetyssä ajassa keskeisintä näyttää olevan, kuinka monta tuntia ansiotyöhön käytetään, ei niinkään se, mihin vuorokauden aikaan nämä tunnit sijoittuvat. Mitä enemmän ansiotyötä tehdään arkena, sitä vähemmän käytetään aikaa lastenhoitoon. Tämä negatiivinen yhteys oli erityisen voimakas naisilla.

Lasten kanssa yhdessä vietettyyn aikaan työn ajoituksella oli vaikutusta. Työtuntien määrä oli edelleen keskeisessä roolissa: mitä enemmän työtunteja sitä vähem-

män aikaa vietettiin lasten kanssa. Naisten työtunnit vaikuttivat myös miesten kanssa viettämään aikaan. Mitä enemmän nainen teki ansiotyötä, sitä enemmän mies vietti aikaa lasten kanssa. Miesten työtunnit eivät sen sijaan olleet lainkaan yhteydessä naisten lasten kanssa viettämään aikaan.

Edelleen havaittiin, että epätyyppillisinä aikoina, erityisesti iltaisin (kello 16–24), työskentely lisää lasten kanssa vietettyä aikaa varsinkin miehillä. Mitä enemmän mies työskenteli iltaisin, sitä enemmän hän vietti aikaa perheen alle 10-vuotiaiden lasten kanssa. Tämä voi olla osoitus lasten hoidon järjestämisestä perheen piirissä hoivaa ketjuttaen. Myös puolison iltatyö näytti lisäävän lasten kanssa vietettyä aikaa molemmilla sukupuolilla. Miesten lasten kanssa viettämää aikaa lisäsi oma tai puolison työskentely epätyyppillisinä aikoina, kun taas naisilla vain puolison iltatyö lisäsi lasten kanssa vietettyä aikaa. Johtuuko tämä siitä, että hoivan ketjuttaminen näkyy erityisesti miesten ajankäytössä (jos naisten ajankäyttö ei joustaa), vaiko siitä, että miehet valitsevat epätyyppillisinä aikoina työskentelyn, jotta voisivat viettää enemmän aikaa lasten kanssa, kuten Täht ja Mills (2012) ehdottavat?

Tässä tutkimuksessa saadut tulokset vastaavat hyvin Hollannista saatuja tuloksia (Täht & Mills 2012): epätyyppillisinä aikoina työskentelyllä ei havaittu olevan negatiivisia vaikutuksia lastenhoitoon käytettyyn aikaan, ennemminkin päinvastoin. Erityisesti miehillä lasten kanssa viettämä aika on yleisempää, jos työ ajoittuu epätyyppilliseen aikaan. Yhdysvaltalaisiin ajankäyttöaineistoihin perustuneissa tutkimuksissa on saatu vastaavia tuloksia (Wight ym. 2008). Epätyyppillinen työaika näyttää siis tasa-arvoistavan miesten ja naisten välistä työnjakoa lasten hoidon osalta. Silti siihen saattaa liittyä muita, kielteisiä puolia, jotka ovat ongelmallisia perheen arjen ja hyvinvoinnin kannalta. Näitä ovat esimerkiksi perheen yhteisen ajan puute (Strazdins ym. 2006; Tammelin & Rönkä 2013), mistä tämäkin tutkimus kertoo.

8 Epätyyppillinen työaika ja lasten kanssa vietetty aika

Liitetaulukko 8.1

Kuvailevat tunnusluvut¹

	Minimi	Maksimi	Keskiarvo	Keskihajonta
Mies lapsen kanssa (min)	0	590	70.7	119.0
Nainen lapsen kanssa (min)	0	970	109.2	165.2
Mies yksin lapsen kanssa (min)	0	500	32.7	67.9
Nainen yksin lapsen kanssa (min)	0	750	62.4	117.9
Mies lastenhoito (min)	0	340	25.4	49.1
Nainen lastenhoito (min)	0	540	41.7	62.5
Mies lastenhoito yksin (min)	0	330	21.0	43.4
Nainen lastenhoito yksin (min)	0	450	37.3	56.6
Miehen osuus lastenhoidosta (%)	0	100	21.0	31.0
Miehen työtunnit	0.8	22.5	8.4	2.5
Naisen työtunnit	0.2	18.0	7.1	2.0
Miehen illalla (16-24) tekemä työ (%)	0	100	15.0	19.9
Naisen illalla (16-24) tekemä työ (%)	0	100	13.2	21.1
Miehen yöllä (24-8) tekemä työ (%)	0	100	8.5	11.3
Naisen yöllä (24-8) tekemä työ (%)	0	100	7.2	13.2

¹ Arkipäivät jolloin molemmat puoliset tehneet ansiotyötä (N=484)

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

9 Lapsettoman nuoren parin ajankäyttö ja rytmit

Kristiina Aalto

Naisten ja miesten välinen tasa-arvo ajankäytössä kotitöihin, ansiotyöhön ja vapaa-aikaan on lähentynyt toisiaan. Tasa-arvokehitystä ja sen myötä tulevaa erikoistumisen vähenemisistä pidetään suotavana, jotta kotitaloudet pystyvät paremmin kohtaamaan yllättäviä tilanteita (työttömyys, avioero, puolison kuolema) ilman suurta köyhtymisen ja hyvinvoinnin alentumisen riskiä (Gwozdz & Sousa-Poza 2010).

Kotitöiden ja ansiotyön jakautumista miesten ja naisten välillä on tutkittu runsaasti, erityisesti lapsiperheissä. Sen sijaan nuorten lapsettomien parien ajankäyttöä ja työnjakoa ei juurikaan ole tutkittu, vaikka heillä kotitöiden jako voisi olla perhevaiheista tasaisimmillaan, etenkin silloin kun molemmat käyvät ansiotyössä. Silti esimerkiksi vuosituhannen vaihteessa suomalaisissa nuorten lapsettomien parien kotitalouksissa naisen kotityöpanos oli 1,3-kertainen verrattuna miehen työpanokseen (Miettinen 2008). Miesten ansiotyöaika oli kuitenkin hieman pidempi, joten kokonaistyöaika oli lähes yhtä pitkä (Miettinen 2008; Oinas 2010, 84; Aalto 2014). Viimeisimmän ajankäyttötutkimuksen (2009–2010) mukaan lapsettomilla nuorilla pareilla ansiotyössä käyvien naisten kokonaistyöaika oli pidempi, sillä naiset käyttävät ansiotyöhön ja kotitöihin enemmän aikaa kuin miehet. Sen sijaan lapsettomien nuorten parien miehillä vapaa-aikaa on ollut selvästi enemmän naiseen verrattuna sekä vuonna 2009 että aiemmin (Pääkkönen & Hanifi 2011; Aalto 2014).

Perheen kasvaessa kotityön määrä edelleen lisääntyy. Pareilla, joilla on alle kouluikäisiä lapsia, sekä miesten että naisten kotityöaika on selvästi pidempi ja vapaa-aikaa on vähemmän kuin nuorilla lapsettomilla pareilla (Aalto & Varjonen 2012). Kotitöiden tekemisessä saavutetaan myös skaalaetuja, jotka tulevat esiin kuitenkin vasta useamman lapsen perheissä: perheen kasvaessa kotityöhön käytetty kokonaisaika kasvaa, mutta perheenjäsentä kohden laskettu aika lyhenee. Siirryttäessä yhden henkilön taloudesta kahden hengen talouteen skaalaetua ei kuitenkaan synny, vaan kotityöaika lähes kaksinkertaistuu (Aalto & Varjonen 2005; Varjonen & Aalto 2013). Alle 45-vuotiailla pareilla, sukupuolesta riippumatta, myös ansiotyöaika on pidempi ja vapaa-aika lyhempi kuin samanikäisillä yksin asuvilla (Pääkkönen & Hanifi 2011) ja tuon ikäiset parit ovat myös enemmän kotona kuin yksin asuvat miehet ja naiset (Aalto & Varjonen 2008). Parisuhteen päättymisen on puolestaan havaittu kasvattavan miesten kotityöaikaa välttämättömien kotitaloustöiden langetessa heille ja naisten kotityöaika puolestaan lyhenee (Baxter ym. 2008).

Oinas (2010) on tunnistanut eri perheissä kotityön määrään liittyviä erilaisia elämäntapoja: toisissa perheissä yksinkertaisesti tehdään enemmän kotitöitä kuin toisissa. Kotityön määrään eivät näyttäen vaikuttavan puolison ansiotyötunnit. Kun puolisoiden ansio- ja kotityöaika korreloivat keskenään, tämä viittaa puolisoitten samankaltaisuuteen ajankäytössä ja kotitalouden sisäisiin samankaltaistaviin prosesseihin. Puolisot esimerkiksi käyvät ostoksilla ja tekevät muita kotitöitä yhdessä. Myös asuinympäristö samankaltaistaa siten, että esimerkiksi huolto- ja pihatyöt lisäävät omakotiasujilla kotitöihin käytettyä aikaa (Oinas 2010, 116–117). Suomalaisissa perheissä kotitöiden

jakoa näyttää parhaiten selittävän käytettävissä olevan ajan teoria, jossa perusoletuksena on, että mitä enemmän aikaa ansiotyö vie, sitä vähemmän aikaa jää kotitöille (esim. Bianchi ym. 2000; Oinas 2010). Lisäksi on havaittu sekä miehen että naisen kotitöihin käyttämän ajan olevan riippuvainen lähinnä kunkin omasta ansiotyöajasta, ei niinkään puolison töistä (Miettinen 2008; Oinas 2010, 117).

Puolisoiden välinen työnjako kotitöissä näyttää muuttuvan parisuhteen aikana. Esimerkiksi Saksassa on havaittu, että parisuhteen alussa kotityöaika on lähes yhtä pitkä ja tehtävien jako suhteellisen tasaista, mutta vähitellen naisten osuus kotitöistä lisääntyy ja miesten vähenee (Grunow ym. 2012). Suurin muutos näkyy lapsen synnyttyä, jolloin naiselle siirtyy selvästi suurempi osa kotitöistä ja miehelle ansiotyöstä (Baxter ym. 2008; Grunow ym. 2012). Suomessa tämä korostuu erityisesti siksi, että äidit jäävät pitkille perhevapaille lapsen synnyttyä, mutta miehet hyödyntävät vain pienen osan vanhempainvapaistaan (esim. Aalto 2014). Puolisoiden työ- tai perhetilanteiden muuttuessa miesten kotitöihin käyttämä ei juuri kasva (Baxter ym. 2008, Grunow ym. 2012).

Toisin kuin aiemmin, miesten suuremmilla ansiotuloilla on viime aikoina havaittu vain vähäinen vaikutus heidän kotitöidensä vähenemiseen, kun taas naisten tulojen suuruuden ja kotityöajan välille ei ole löydetty yhteyttä (esim. Grunow ym. 2012). Suomessa tällaisia yhteyksiä ei ole havaittu (Takala 2005; Ylikännö & Österbacka 2012). Sen sijaan ansiotyössä käyvien miesten ja naisten kotityöhön käytettyä aikaa on selittänyt vahvimmin se, pitääkö henkilö kotitöiden tekemisestä. Naiset näyttivät pitävän niistä enemmän kuin miehet. Kotitöitä ei liioin aina pidetä taakana, vaan myös mieluisana tekemisenä (Ylikännö & Österbacka 2012) ja jopa rentouttavana vastapainona ansiotyölle (Varjonen ym. 2005).

Naisten pidempi kotityöaika on todennäköisesti myös yhteydessä siihen, että he tekevät edelleen suurimman osan niin hoito- ja hoivatöistä kuin myös kotitaloustöistä (ruokataloustyöt, siivous ja pyykinpesu) sekä ostoksista ja asioinnista (Pääkkönen & Hanifi 2011, 26). Ne ovat sitovampia ja useammin toistuvia kotitöitä kuin miesten tyyppillisesti tekemät satunnaisemmat rakennus- ja korjaustyöt (ks. Varjonen ym. 2007). Ruoanvalmistukseen liittyvät tehtävät samoin kuin siivoukseen ja pyykinpesuun liittyvät tehtävät toistuvat jossain määrin päivittäin tai ainakin viikoittain, eikä niitä voi juuri laiminlyödä heikentämättä kotitalouden hyvinvointia. Sen sijaan korjaus- ja huoltotöihin on tarvetta selvästi harvemmin, ja monet niistä edellyttävät erityisosaamista ja erikoistyökaluja, jolloin niitä teetetään ammattilaisilla. Esimerkiksi kotitalousvähennystä hyödynnetään eniten remontteihin (sekä euroina että hyödyntäjien lukumäärinä), ei niinkään kotitalous- tai hoivatyöhön (Verohallinto 2015). Kun kotitalous- ja hoivapalvelujen ostetaan, niin käyttö on säännöllisempää ja asiakassuhteet ovat pidempiä kuin remonttipalvelujen ostajilla (Aalto & Varjonen 2010).

Palveluja ostamalla ja esimerkiksi valmisruokia käyttämällä voidaan helpottaa kotitöitä ja vähentää niihin käytettävää aikaa. Kotitalouspalveluja ostaneista suuri osa katsoo niiden myös vähentävän erimielisyyksiä kotitöiden jaosta (Varjonen ym. 2007; Aalto & Varjonen 2010). Lapsettomat nuoret parit ostavat kotitalouspalveluita harvoin (Varjonen ym. 2007; Aalto & Varjonen 2010). He ostavat myös muihin kotitalouksiin verrattuna vähemmän eineksiä, mutta käyttävät puolestaan muita enemmän rahaa kodin ulkopuolella syömiseen (Aalto & Peltomäki 2014), mikä vähentää ruoanvalmistuksen tarvetta kotona. Sen sijaan kotitalouskoneiden ei ole havaittu

merkittävästi vähentävän kotityöaikaa. Syyksi on arvioitu kohonneita laatuvaatimuksia, esimerkiksi omalla pyykinpesukoneella voidaan pyykkiä pestä vaivattomasti ja edullisesti, mikä on lisännyt pyykinpesukertoja (Varjonen 1991; Aalto 2003).

Rytmiä tutkimisesta

Sanan rytmi sisältö määrittyy käyttäjän oman arkiymmärryksen pohjalta. Rytmit ovat kiinnostaneet myös eri tieteenalojen tutkijoita, jotka ovat lähestyneet niitä erilaisista teoreettisista viitekehyksistä, jolloin ne saavat erilaisia painotuksia ja sävyjä (Aalto & Varjonen 2014b). Toimintojen rytmittyminen muodostaa arkipäivän tukena toimivan säännönmukaisen aika- ja toimintorakenteen, joka koetaan turvallisuutta ja ennustettavuutta tuovana. Toistuessaan rytmit muodostuvat vähitellen automatisoitu-neiksi prosesseiksi, rutiineiksi, jotka vapauttavat ajattelua ja mielen resursseja muihin toimintoihin (Tuomi-Gröhn 2008). Kotitalouden voimavarojen hallinnan teoriassa rutiinit käsitetään osaksi arjen sujumisen suunnittelua ja ne muovautuvat toistuvassa käytössä tarkoituksenmukaisiksi toimintoiksi ja toimintokimpuiksi (käytännöiksi). Toimintoihin liittyy paljon erilaisia merkityksiä ja kompleksisia yhteyksiä, joita ei voida tutkia ajan mittaan keinoin (esim. Felski 1999). Arjen toistuvuutta on kuitenkin mahdollista kuvata ajoitukseen perustuvilla aineistoilla.

Käytäntöteoria (*theory of practice*) puolestaan ottaa tarkastelun kohteeksi ensisijaisesti toiminnan käytännöt toimijoiden sijaan. Käytännöllä tarkoitetaan rutiinityyppistä toimintatapaa, jossa voi olla useita toimintoja liittyneenä yhteen, peräkkäin tai toisiinsa lomittuneena. Käytäntöön liittyy myös oletus toistuvuudesta. Käytäntöjen ajallista säännönmukaisuutta voidaan kutsua (päivä)rytmiksi. Rytmit ovat siten ajallisesti järjestäytyneitä käytäntöjä. (Southerton 2006; Pantzar 2011.) Käytäntöteoreettisina tutkimuskohteina ovat esimerkiksi millaiset käytännöt ovat relevantteja, millaisia ovat käytäntöjen yhdistelmät sekä miten käytännöt muuttuvat ja kehittyvät (Warde 2005). Ajankäyttöaineiston pohjalta ei voida selvittää, miten rytmit ovat muodostuneet. Sen sijaan on mahdollista tarkastella, millaisiksi ne ovat muodostuneet. Aineiston yhden arkipäivän ja yhden viikonlopun päivän päiväkirjat eivät liioin paljasta, ovatko henkilön muut arkipäivät ja viikonlopunpäivät rytmiltään samanlaisia kuin päiväkirjapäivät. Näin ollen en pohdi käytäntöjen syntymistä, vaan tunnistan samaa elinkaaren vaihetta elävien miesten ja naisten samaan aikaan päivässä järjestäytyneitä toimintoja.

Ajankäytön luokitus määrittelee, millaiseksi kuva arjesta muodostuu. Luokitus on perinteisesti kuvannut arkea helposti, ymmärrettävästi ja neutraalisti toimintojen funktioiden kautta. Näitä ovat lepo, ruokailu, ansiotyö ja niin edelleen. Lisäksi eri tutkimuksissa toimintoryhmiä, kuten kotityötä ja vapaa-aikaa, voidaan ryhmitellä eri tavoin. Jotta samanaikaisia rytmejä monista toiminnoista olisi mahdollista tunnistaa, toiminnot koodattiin tässä yhdeksään päätoimintoluokkaan (ks. esim. kuvio 9.2) hyödyntäen Eurostatin (2009) harmonisoitua luokittelua.

Selvitän jakautuvatko uutta perhevaihetta aloittelevien, nuorten parien koti-työt muita tasaisemmin puolisoitten välillä ja jääkö myös vapaa-aikaa yhtä paljon, sekä onko nuorilla av(i)opareilla miehen ja naisen päivärytmi toistensa kaltainen. Artikkelissa kuvataan sukupuolen mukaisia keskimääräisen arkipäivän ja viikonlopun

päivän rytmejä lapsettomilla, työssäkäyvillä, 25–34-vuotiailla pareilla. Lisäksi tarkastellaan miesten ja naisten rytmien (toimintojen ajoittumisen) samankaltaisuutta ja eroja eli sitä, onko heillä samoja toimintoja samaan aikaan päivästä. Tarkastelun kohteena ovat lähemmin ansiotyö, kotityö ja vapaa-aika päätoimintoina sekä niiden ajankäyttö ja rytmit. Ajankäyttötutkimuksen haastatteluosan kysymysten avulla olen myös selvittänyt, kokevatko puoliset kotityönjaon kuormittavaksi sekä kokevatko he kiirettä tai aikapulaa.

Tutkimusaineisto ja tarkasteltavan ryhmän rajaus

Tässä hyödyntämäni aineisto on tuotettu Tilastokeskuksen kokoamasta ajankäyttöaineistosta 2009–2010 Suomen Akatemian rahoittamassa hankkeessa Arjen rytmit elämän muutosvaiheissa (2010–2013); kyseisessä hankkeessa tutkijat tarkastelivat elämän muutosvaiheiden rytmejä monitieteisesti ja monesta näkökulmasta usean eri aineiston avulla (Korvela & Tuomi-Gröhn 2014). Ajankäyttöaineistojen avulla hankkeessa tarkasteltiin ensinnäkin eri elämänvaihetta elävien yhteisiä (kollektiivisiä) rytmejä ja niiden muutosta siirryttäessä elämänvaiheesta toiseen (Aalto & Varjonen 2012; Aalto 2014; Aalto & Varjonen 2014a). Toiseksi tarkasteltiin myös sitä, miten rytmit olivat kussakin elämänvaiheessa muuttuneet vuodesta 1979 vuoteen 2009 (Aalto 2014; Varjonen 2014). Tällöin rytmien vertailuissa keskityttiin eri perhevaiheiden välisiin eroihin miehillä ja naisilla, kun taas tässä keskityn sukupuolten välisiin eroihin ajankäytössä ja toimintojen rytmeissä perheen perustamisvaiheessa, kun perheessä ei ole lapsia.

Ajankäyttöpäiväkirjoihin raportoituista 10 minuutin toimintojaksoista muodostettua aineistoa nimitetään rytmiaineistoksi. Rytmiaineiston runsasta tietosisältöä jouduttiin tiivistämään analysoinnin helpottamiseksi ja tulosten selkiyttämiseksi koodaamalla toiminnot yhdeksään päätoimintoluokkaan (esim. kuvio 9.2 tässä artikkelissa). Menetelmästä ja toimintojen luokittelusta tarkemmin Aallon ja Varjosen artikkelissa (2014b). Toimintorytmeistä on laadittu tempogrammeja (aluekaavioita ja viivakaavioita), jotka kuvaavat, miten monta prosenttia tarkastelun kohteena olevasta ryhmästä osallistui kuhunkin toimintoon kunkin 10 minuutin jakson aikana keskimääräisenä arkipäivänä ja viikonlopun päivänä kello 6–24. Rytmien tarkastelu on siis lähinnä kuvailevaa ja tuo esiin toimintojen ajoittumisen eri kellonaikoina. Käytetty analyysimenetelmä ei paljasta yksittäisten henkilöiden tai tarkasteltavan ryhmän toimintojen järjestystä. Tällöin ei saada kuvaa esimerkiksi siitä, kuinka moni kävi ostoksilla jo työmatkalla ja tuli vasta sen jälkeen kotiin tai kuinka moni tuli ensin kotiin ja kävi vasta sen jälkeen ostoksilla.

Tarkasteltavan ryhmän ajankäytön on tarkoitus kuvata ajankäyttöä nuorten perheen perustamisvaiheessa, jolloin muodostuvat yhteiset toimintatavat ja työnjako. Tässä artikkelissa lapsettomien nuorten parien ryhmä on rajattu edustamaan mahdollisimman tasavertaista tilannetta: ansiotyössä käyviä, iältään 25–34-vuotiaita naisia ja miehiä (jatkossa käytetään myös nimityksiä lapsettomat nuoret parit tai nuoret naiset ja nuoret miehet). Aineiston naiset ja miehet eivät välttämättä ole pareja keskenään. Työttömiä tai päätoimisesti opiskelevia pareja ei otettu mukaan. Otokoko

jäi rajausten vuoksi vaatimattomaksi. Siihen tuli 123 päivää miehiltä ja 103 päivää naisilta Tilastokeskuksen ajankäyttöaineistosta 2009–2010. Analyysissä on käytetty väestötasolle painotettuja lukuja.

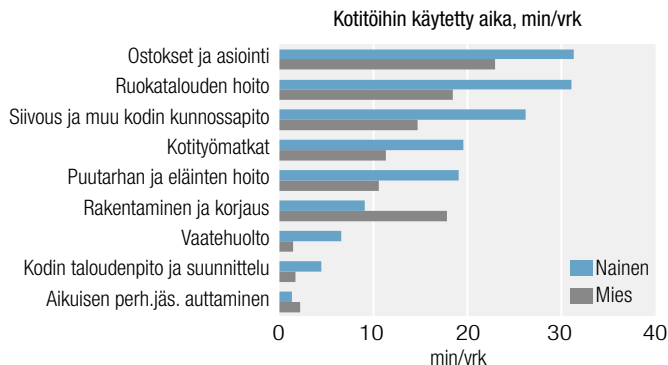
Nuorten parien kotityöajassa eroja

Naisten suhteellinen osuus kotityöajasta on viime vuosikymmeninä pienentynyt ja pienimmillään se oli lapsettomilla pareilla, joilla naisten osuus kotityöstä on 57 prosenttia (Pääkkönen & Hanifi 2011, 28). Kuitenkin tarkasteltaessa työssäkäyviä lapsettomia nuoria pareja (25–34-vuotiaita) naisten osuus kotityöajasta oli yli 60 prosenttia. Näissä talouksissa miehet tekivät huomattavasti vähemmän kotitöitä kuin samanikäiset pikkulasten isät, mutta kotityöt oli jaettu lapsettomilla, työssäkäyvillä pareilla tasaisemmin puolisoiden kesken kuin pikkulapsiperheissä (Aalto 2014). Kotityöaikaan on tässä sisällytetty samat toiminnot kuin Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen luokittelussa (Pääkkönen & Hanifi 2011; ks. kuvio 9.1).

Nuorilla lapsettomilla pareilla naisten viikoittainen kotityöaika oli 17 tuntia 17 minuuttia ja miesten 11 tuntia 47 minuuttia. Suurin osa nuorten naisten ja miesten kotityöajasta kului ostokseen ja asiointiin (yli 20 %) sekä ruokataloustöihin (21 % ja 18 %). Naisista lähes joka neljäs pitikin ostoksia ja asiointia aina huvina ja harrastuksena ja 66 prosenttia joskus, kun taas miehistä selvästi harvempi piti niitä huvina (aina 10 %, joskus 59 %). Niin ikään ruuanlaiton yli 80 prosenttia naisista ja miehistä koki joskus tai aina huviksi ja harrastukseksi. Miehet käyttivät kolmanneksi eniten aikaa rakentamiseen ja korjauksiin (18 %) sekä siivoukseen ja muuhun kunnossapitoon (15 %). Useimmat miehet tekivät kodin korjaustöitä mielellään, sillä vain alle 20 prosenttia heistä piti niitä aina rutiinina ja velvollisuutena. Naiset puolestaan käyttivät kolmanneksi eniten kotityöaika siivoukseen ja muuhun kunnossapitoon (18 %). Siivous ja pyykinpesu olivat useimmille miehille ja naisille lähinnä velvolli-

Kuvio 9.1

Lapsettomien, työssäkäyvien, 25–34-vuotiaiden av(i)oparien kotityöajan jakautuminen eri tehtäville sukupuolen mukaan, min/vrk

Lähde: Tilastokeskus. Ajankäyttötutkimus 2009–2010

suuksia (yli 75 %). Lemmikkien hoidon osuus oli melko suuri: naisilla 10 prosenttia ja miehillä kuusi prosenttia viikoittaisesta kotityöajasta.

Lemmikkien hoitoon nuoret naiset käyttivät päivittäin keskimäärin runsaat 15 minuuttia ja nuoret miehet alle kuusi minuuttia. Lemmikkien hoidon luokittumista kotityöksi, eikä harrastukseksi, voidaan perustella sillä, että talouteen hankitusta lemmikistä on huolehdittava. Näin ollen niiden hoitoa voidaan pitää velvollisuutena aivan samoin kuin muitakin kotitalouden hyvinvointia ylläpitäviä kotitöitä. Koska lemmikkien hankinta on vapaaehtoista, se kertoo myös siitä, että lemmikeistä pidetään ja niitä halutaan hoitaa. Nuorista naista yli kuusi prosenttia mainitsikin koiran ulkoilutuksen tai lemmikin hoidon päivän miellyttävimmäksi toiminnoksi. Tässä artikkelissa tarkastelun kohteena olevista 25–34-vuotiaista nuorista pareista 59 prosentilla oli joku lemmikki, mikä oli selvästi enemmän kuin talouksilla keskimäärin (39 %). Nuorista pareista 37 prosentilla oli koira, 23 prosentilla kissa (13 %:lla sekä koira että kissa) ja joka kymmenennellä joku muu lemmikki. Lemmikkien hoito näytteleekin nykyisin yhä merkittävämpää osaa kotitöistä perheissä, joissa ei ole lapsia. Esimerkiksi kaikilla alle 45-vuotiailla lapsettomilla pareilla kotitöistä lemmikkien hoitoon käytetty aika on kasvanut viimeisten 10 vuoden aikana, kun taas useimpiin muihin kotitöihin käytetty aika on vähentynyt (Varjonen & Aalto 2013). Lemmikkeihin käytetty aika on kasvanut siksi, että yhä useammat lapsettomat parit omistavat lemmikin.

Päivittäinen kotityöaika oli viikonlopun päivinä selvästi pidempi kuin arkipäivinä. Nuorten miesten kotityöt painottuvat viikonloppuun vielä enemmän kuin naisten. Miehet tekivät viikonloppuna jopa 42 prosenttia viikon kotitöistä (lähes 5 h) ja naiset 33 prosenttia (runsaat 5,5 h). Arkisin päivittäinen kotityöaika oli naisilla keskimäärin 2 h 20 min ja miehillä noin puolet siitä (1 h 22 min).

Lauantaisin nuoret miehet ja naiset ennen kaikkea tekivät ruokataloustöitä, kävivät ostoksilla, siivosivat sekä hoitivat puutarhaa ja eläimiä. Sunnuntaisin miehillä korostui rakentaminen sekä myös ostokset, siivous ja ruokatalouden hoito, joskin viimeksi mainittuihin käytettiin vähemmän aikaa kuin lauantaisin. Naisilla puolestaan oli sunnuntaisin erityisesti siivoukseen ja ruokataloustöihin liittyviä kotitöitä. Useimpiin kotitöihin (siivousta ja pyykinpesua lukuun ottamatta) naiset käyttivät sunnuntaisin vähemmän aikaa kuin lauantaisin. Myös muilla työssä käyvillä naisilla ja miehillä kotityöt painottuivat viikonloppuun (ks. Anttila ym. tässä teoksessa).

Ansiotyöajassa ja vapaa-ajassa paljon samankaltaisuutta

Tarkastelun kohteena olevat miehet ja naiset olivat oman ilmoituksensa mukaan työllisiä ja lähes kaikkien säännöllinen viikkotyöaika oli yli 30 tuntia, ainoastaan naisista 10 prosentilla viikkotyöaika oli sitä lyhempi. Miehet kuitenkin tekivät ansiotyötä yli tunnin vähemmän (30 t 18 min) viikossa kuin naiset (31 t 36 min). Nuorista miehistä ja naisista vain harvat tekivät ansiotyötä viikonloppuisin. Miesten ja naisten viikkotyöajasta noin kaksi tuntia (noin 7 %) sijoittui viikonloppuun, mikä on hie-man vähemmän kuin kaikilla työllisillä (ks. Anttila, Oinas & Nätti tässä teoksessa). Ansiotyöhön käytetty aika oli kotityöaikaan verrattuna naisilla lähes kaksinkertainen ja miehillä lähes kolminkertainen.

Vapaa-aikaa nuorilla miehillä oli viikossa yhteensä 41 tuntia eli yhtä paljon kuin ansiotöitä ja kotitöitä yhteensä. Nuorilla naisilla vapaa-aikaa oli selvästi vähemmän (30 tuntia 20 minuuttia) ja sitä oli vain runsaat 60 prosenttia yhteenlasketusta ansio- ja kotityöajasta. Myös vapaa-ajan määrittely noudattaa tässä Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen luokittelua (ks. Pääkkönen & Hanifi 2011), joten vapaa-ajan lisäksi jää aikaa myös nukkumiselle ja muille henkilökohtaisille toiminnoille.

Sekä nuorten miesten että naisten vapaa-ajasta noin kolmannes kului television ja musiikin parissa. Sosiaalinen kanssakäyminen ja kulttuuri kattoivat naisten vapaa-ajasta 24 prosenttia ja miesten vapaa-ajasta 16 prosenttia. Liikunnan osuus vapaa-ajasta oli molemmilla sukupuolilla 14 prosenttia. Vapaa-ajan matkat ja harrastaminen täyttivät miehillä suuremman osan (15 % ja 13 %) vapaa-ajasta kuin naisilla (alle 10 %). Naiset puolestaan lukivat hieman enemmän kuin miehet.

Viikonlopulle ajoittui naisten viikoittaisesta vapaa-ajasta lähes puolet (44 %), joka puolestaan jakaantui lähes tasan lauantaille ja sunnuntaille. Miesten viikoittainen vapaa-aika jakaantui arki- ja viikonlopun päiville tasaisemmin siten, että viikonlopulle ajoittui runsas kolmasosa (37 %) viikoittaisesta vapaa-ajasta. Lauantaisin sekä miehillä että naisilla oli sosiaalista kanssakäymistä selvästi enemmän kuin muina päivinä. Miehet katsoivat televisiota ja kuuntelivat musiikkia sekä lauantaisin että sunnuntaisin noin tunnin enemmän kuin arkisin. Naiset puolestaan katsoivat televisiota ja kuuntelivat musiikkia lähinnä sunnuntaisin, jolloin heillä niihin käytetty aika kaksinkertaistui muihin päivisiin verrattuna ja oli tuolloin lähes yhtä pitkä kuin miehillä.

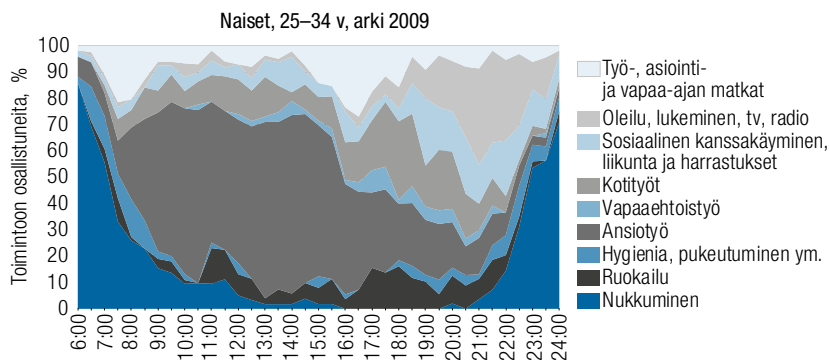
Vapaa-ajan toiminnot ovat hieman erilaisia myös eri elämänvaiheissa. Television katselu vie nuorten lapsettomien parien vapaa-ajasta suuremman osan kuin samanikäisten yksin asuvien, kun taas erityisesti seurustelua tuttavien kanssa ja useimpia muita vapaa-ajan toimintoja pareilla on vähemmän. Lapsettomien parien miehillä myös liikuntaa ja ulkoilua on yksin asuvia enemmän, mutta muita harrastuksia vähemmän. Parien naisilla taas vapaa-ajan matkoja on selvästi vähemmän kuin saman ikäluokan yksin asuvilla. (Pääkkönen & Hanifi 2011.) Näyttää siltä, että nuorilla lapsettomilla pareilla vapaa-aika on kotikeskeisempää ja parisuhdekeskeisempää kuin samanikäisillä yksin asuvilla.

Arkipäiviä rytmittää ansiotyö

Rytmien tarkastelussa seurataan, miten suuri osuus tarkastelun kohteena olevista nuorista miehistä ja naisista osallistui kuhunkin toimintoon tiettyinä kellonaikana. Nuoret parit käyttivät arkisin suurimman osan valveillaoloajastaan ansiotyöhön. Miesten valveillaorytmi näyttää hieman myöhäisemmältä kuin naisten. Noin 75 prosenttia nuorista naisista heräsi arkiamuisin kello 7.30 mennessä ja yhtä suuri osa miehistä oli hereillä puolta tuntia myöhemmin, kello 8.00 mennessä. Naiset menivät myös hieman miehiä aikaisemmin nukkumaan. Kello 24.00 mennessä 72 prosenttia naisista ja 61 prosenttia miehistä oli nukkumassa. Kuten kuvioista 9.2–9.4 voidaan nähdä, useimpien (yli 56 %) naisten ja miesten työaika ajoittui kello 8.30 ja 16.00 välille. Nuorten naisten työaika alkoi ja päättyi keskimäärin hieman myöhemmin kuin miesten. Seuraavissa kuviossa (9.2 ja 9.3) näkyvät nuorten naisten ja miesten arki-rytmit vuonna 2009 eli toimintojen ajoittuminen päivään.

Kuvio 9.2

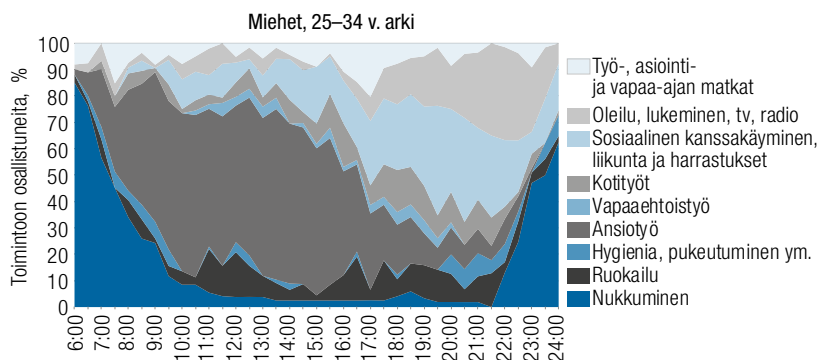
Lapsettomien, työssäkäyvien, 25–34-vuotiaiden av(i)oparien naisten arkirytmit. Toimintaan osallistuneet (%) kellonajan mukaan

Lähde: Tilastokeskus. Ajankäyttötutkimus 2009–2010

Kuvio 9.3

Lapsettomien, työssäkäyvien, 25–34-vuotiaiden av(i)oparien miesten arkirytmit. Toimintaan osallistuneet (%) kellonajan mukaan

Lähde: Tilastokeskus. Ajankäyttötutkimus 2009–2010

Ansiotyön jälkeen useimmat nuoret naiset tekivät kotitöitä (kuviot 9.2 ja 9.4). Parhaiten erottuva kotityöjakso naisilla oli heti ansiotyöstä paluun jälkeen alkaen tyypillisesti kello 16.30 ja jatkuen aina kello 20.30 asti. Kun yleisimmän arkipäivän kotityöjakson ajan (kello 17.00–18.30) keskimäärin viidesosa (21 %) naisista teki kotitöitä, niin muina ajankohtina niitä teki keskimäärin kymmenesosa (11 %) naisista. Suurin osa kotitöitä tekevästä laitoi alkuillasta ruokaa tai teki muita siihen liittyviä tehtäviä, ja moni oli ostoksilla.

Vapaa-aika puolestaan alkoi useimmilla nuorilla naisilla kotitöiden jälkeen. Vapaa-aika oli kello 18.30–23.30 selvästi muita toimintoja yleisempää, jolloin lähes puolet nuorista naisista (43 %) vietti vapaa-aikaa. Alkuillasta vapaa-aika jakaantui monipuolisesti erilaisiin toimintoihin (sosiaalinen kanssakäyminen, liikunta ja ulkoilu, harrastukset ja pelit sekä television katselu), kun taas loppuiltaa (kello

20.30–23.30) hallitsi television katselu. Liikunta sekä muut harrastukset olivat loppuillasta harvinaisia.

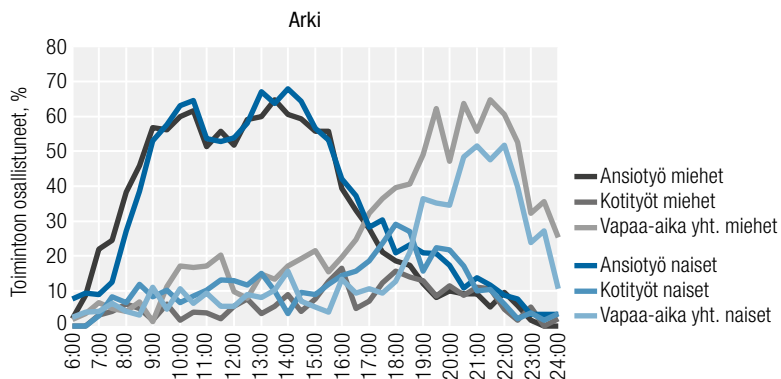
Nuorten miesten päivät olivat toimintorakenteeltaan hyvin samantyyppisiä kuin nuorilla lapsettomilla naisilla (kuvio 9.3, vrt. kuvio 9.2). Kuvio 9.4 puolestaan havainnollistaa selvästi, että nuorilla miehillä oli kotitöitä vähemmän ja vapaa-aikaa enemmän kuin naisilla. Kotitöiden tekeminen hajaantui miehillä päivän mittaan siten, että keskimäärin kuusi prosenttia nuorista miehistä teki niitä arkipäivinä. Miesten yleisin kotityöjakso oli samaan aikaan kuin naisten, mutta tuolloinkin vain 12 prosenttia miehistä teki kotitöitä. Heti ansiotöiden jälkeen osa nuorista miehistä (6 %) kävi ostoksilla ja myöhemmin illalla lähes yhtä moni teki korjaus- ja rakennustöitä (kello 18.00–21.00), mutta muihin kotitöihin osallistuminen oli vähäistä. Toisin kuin naisilla, nuorilla miehillä kotityöt yhteenlaskettunakaan eivät missään vaiheessa päivää olleet vapaa-aikaa yleisempi toiminto. Vapaa-ajan vietto oli nuorilla miehillä tavanomaisin toiminto heti ansiotyöjakson jälkeen kello 17.00–24.00, jolloin vapaa-aikaa oli lähes joka toisella (47 %).

Selviä samanaikaisia ruokailuajankohtia ei juuri erottunut, vaan ruokailut jakautuivat niin nuorilla miehillä kuin naisillakin melko tasaisesti pitkin päivää (kuvio 9.2 ja 9.3). Ainoastaan lounasaika ja illan ruokailut erottuivat muita ajankohtia yleisimpinä ruokailuajoina. Selvästi erottuvien, kollektiivisten ruokailuajojen puuttuminen on tyyppistä Suomessa (ks. Pantzar & Pääkkönen tässä teoksessa). Kuvioista 9.2 ja 9.3 naisilla erottuu miehiä selvemmin aamun henkilökohtaisten toimintojen jakso: kello 6.30 ja 8.30 välillä yli 10 prosenttia naisista huolehtii henkilökohtaisesta hygieniastaan tai pukeutuu. Miehistä näihin toimintoihin aamun aikana osallistuu samanaikaisesti enimmillään seitsemän prosenttia, ja tyyppillisin jakso on noin tunnin lyhempi kuin naisilla.

Kuvioon 9.4 on koottu nuorten naisten ja miesten ansiotyön, kotityön ja vapaa-ajan rytmit arkena. Se havainnollistaa sukupuolten välillä ansiotyöaikojen samankaltaisuutta, mutta tuo esiin selviä eroja niin kotitöihin kuin myös vapaa-aikaan osallistumisessa.

Kuvio 9.4

Lapsettomien, työssäkäyvien, 25–34-vuotiaiden av(i)oparien naisten ja miesten ansiotyön, kotityön ja vapaa-ajan rytmit arkena

Lähde: Tilastokeskus. Ajankäyttötutkimus 2009–2010

Nuorilla miehillä iltaa hallitsi heti ansiotyön jälkeen selvästi vapaa-aika, ja koti- töiden tekeminen oli vähäistä (kuvio 9.4). Nuorten miesten siirtyminen työstä vapaa-ajan viettoon ajoittui kello 16.30–17.00. Tuolloin osallistuminen erityisesti liikuntaan, television katseluun sekä harrastuksiin ja peleihin yleistyi. Yhteensä erilaiset vapaa-ajan toiminnot jatkuivat nuorilla miehillä yleisimpänä toimintona aina nukkumaan menoon asti. Sosiaalinen kanssakäyminen, liikunta ja harrastukset korostuivat kello 21.00 asti, jonka jälkeen television katselu yleistyi.

Kuvio 9.4 osoittaa, kuinka nuorilla naisilla välittömästi ansiotyön jälkeen oli ensin yleisimpänä toimintona kotityöt ja vasta sen jälkeen vapaa-ajan vietosta tuli yleisin toiminto. Illan vapaa-ajan jakso oli naisilla selvästi lyhempi kuin miehillä ja vapaa-aikaa vietti yhtä aikaa enimmillään noin puolet naisista, kun taas kello 19.30–22.00 noin 60 prosenttia nuorista miehistä vietti vapaa-aikaa. Naiset kävivät nukkumaan miehiä aiemmin, joten vapaa-aika oli myös myöhäisillasta lyhempi kuin miehillä.

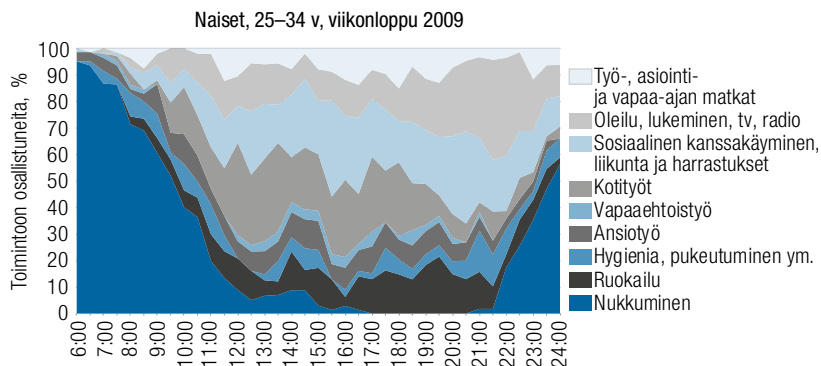
Eroa miesten ja naisten päivärytmien välillä korostaa se, että arkipäivän jaksojen aikana (kello 6.00–24.00) miehistä keskimäärin neljäsosa (26 %) vietti vapaa-aikaa ja naisista vain vajaa viidennes (17 %). Vastaavasti ansiotyötä teki molemmista sukupuolista keskimäärin kolmasosa. Naisista puolestaan keskimäärin selvästi suurempi osa (11 %) teki arkipäivän aikana kotitöitä kuin miehistä (6 %).

Viikonloppuna vapaa-aikaa ja kotitöitä

Lauantain ja sunnuntain ajankäyttö kuvaa tässä tarkastelussa keskimääräistä viikonlopun päivää (kuviot 9.5 ja 9.6). Viikonlopun toimintojen rytmi poikkesi selvästi arjen rytmistä erityisesti siinä, että vain harvat nuorista, lapsettomista av(i)oparien miehistä ja naisista tekivät ansiotyötä viikonloppuisin (6–7 %), joten aamulla voi nukkua pidempään. Kello 9.30 mennessä puolet nuorista naisista ja miehistä oli herännyt, mutta vielä tuntia myöhemmin nuorista naisista nukkui joka kolmas ja miehistä joka viides. Viikonloppuisin myös pitkin päivää osa miehistä ja naisista ot-

Kuvio 9.5

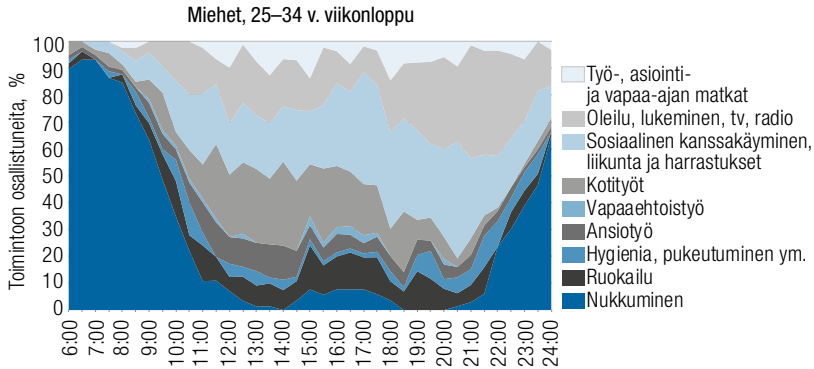
Lapsettomien, työssäkäyvien, 25–34-vuotiaiden av(i)oparien naisten viikonlopun rytmit. Toimintaan osallistuneet (%) kellonajan mukaan

Lähde: Tilastokeskus. Ajankäyttötutkimus 2009–2010

Kuvio 9.6

Lapsettomien, työssäkäyvien, 25–34-vuotiaiden av(i)oparien miesten viikonlopun rytmit. Toimintaan osallistuneet (%) kellonajan mukaan

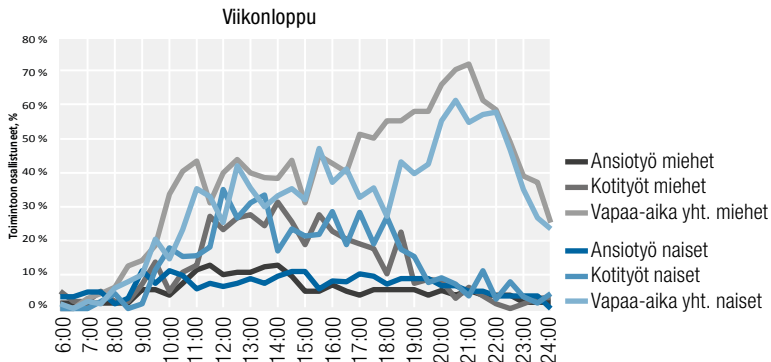
Lähde: Tilastokeskus. Ajankäyttötutkimus 2009–2010

ti torkkuja. Naisten iltarytmi näyttää viikonloppuisin poikkeavan arjesta enemmän kuin miesten. Puoleen yöhön mennessä naisista oli nukkumassa selvästi harvempi kuin arkisin, mutta miehistä jopa hieman useampi. Naisten nukkumisrytmi siis myöhentyi viikonloppuisin enemmän kuin miesten.

Viikonlopun aamupäivinä kotityöt ja vapaa-aika vuorottelivat naisilla yleisimpänä toimintona, ja iltpäivällä useimmat viettävät vapaa-aikaa. Miehistä puolestaan oli vapaalla koko päivän ajan useampi kuin teki kotitöitä, mutta myös heillä erottui viikonloppuisin selvä kotityöjakso aamupäivästä alkultaan. Lähes koko viikonlopun valveillaoloajan (kello 10.00–23.30) sosiaalinen kanssakäyminen, liikunta ja muut harrastukset yhteensä olivat molemmilla sukupuolilla yleisempiä toimintoja kuin television katselu, lukeminen ja oleilu yhteensä. Vasta loppuillasta viimeksi mainittuja harrastavia oli viikonloppuisinkin enemmän.

Kuvio 9.7

Lapsettomien, työssäkäyvien, 25–34-vuotiaiden av(i)oparien naisten ja miesten ansioityön, kotityön ja vapaa-ajan rytmit viikonloppuna

Lähde: Tilastokeskus. Ajankäyttötutkimus 2009–2010

Kuvio 9.7 puolestaan havainnollistaa samankaltaisuudet nuorten naisten ja miesten viikonlopun vapaa-ajan ja kotitöiden ajoittumisessa ja sen, että ansiotyön tekeminen oli vähäistä. Lähes joka viides nainen aloitti kotitöiden tekemisen kello 10 mennessä ja yhtä usea tai jopa useampi teki kotitöitä vielä kello 18.30. Eniten kotitöitä tehtiin kello 12.00-13.30, jolloin noin joka kolmas nainen teki jotain kotityötä (eniten ruokataloustöitä ja siivousta). Miesten tavanomaisin kotityöjakso oli viikonloppuisin (kello 11.30–18.30) samanaikaisesti naisten tyyppillisen kotityöjakson kanssa. Kotityöjakson kunakin ajankohtana keskimäärin lähes neljännes (23 %) miehistä teki kotitöitä. Etenkin nuoret miehet tekivät lähes puolet koko viikon kotitöistään juuri lauantaisin ja sunnuntaisin.

Vapaa-aika oli viikonloppuna lähes koko päivän ajan yleisin toiminto sekä nuorilla naisilla että miehillä. Noin joka viidennellä nuorella naisella ja joka kolmannella nuorella miehellä oli vapaa-aikaa kello 9.30 lähtien, ja vapaa-ajan toiminnot jatkuivat useammalla kuin joka kolmannella aina puoleen yöhön asti. Eniten vapaa-aikaa viettäviä naisia oli kello 19.30–22.30, jolloin yli puolella naisista oli vapaa-aikaa. Miehillä vapaa-ajan tyyppisin jakso oli vielä selvempi ja pidempi: yli puolella (keskimäärin 59 %) miehistä vapaata oli kello 17.00–22.30.

Viikonloppuisin nuorten parien miesten ja naisten päivärytmit ja toimintoihin osallistuminen olivat huomattavasti samankaltaisempia kuin arkisin. Kuitenkin viikonloppuisinkin (kello 6.00–24.00) keskimääräinen osallistumisosuus vapaa-aikaan oli miehillä suurempi (38 %) kuin naisilla (31 %). Naiset puolestaan osallistuivat kotitöihin hieman enemmän (14 %) kuin miehet (12 %). Ansiotyön tekeminen oli viikonloppuna sekä nuorilla naisilla että miehillä vähäistä.

Nuorten parien vastuu kotitöistä ja kiireisyyden kokemukset

Ajankäyttötutkimukseen osallistuneilta kysyttiin myös, kokevatko he olevansa liikaa vastuussa kotitöistä. Edellä kuvatun runsaan vapaa-ajan ja vähäisen kotityön perusteella on ymmärrettävää, että yli puolet nuorista miehistä (54 %) ja runsas kolmasosa naisista (38 %) ei kokenut lainkaan olevansa liikaa vastuussa kotitöistä. Vaikka muiden perhevaiheiden tapaan myös lapsettomien nuorten parien perheissä naiset tekevät kotitöitä selvästi enemmän kuin miehet, niin niitä nuoria naisia, jotka kokivat usein olevansa liikaa vastuuta kotitöistä, oli hyvin vähän (12 %). Kotitöiden aiempaa tasaisempaa jakautumista tukee myös se, että viimeisimmän Tasa-arvobarometrin mukaan sekä useimmat miehet että naiset toteavat tasa-arvon kotitöissä edistyneen ja toivovat kehityksen jatkuvan edelleen (Kiiänmaa 2012).

Ajankäyttötutkimuksen yhteydessä on kysytty myös kiireisyydestä ja aikapulasta. Kiireisyyden kokemus on nuorilla, lapsettomilla miehillä esimerkiksi selvästi harvinaisempaa kuin samanikäisillä pikkulasten isillä. Aikapula puolestaan kertoo siitä, että henkilö haluisi tehdä itselle mieluisia asioita enemmän kuin ehti. Aikapulaa nuoret, lapsettomat miehet kokivat niin ikään selvästi vähemmän kuin samanikäiset isät. Työssäkäyvät, nuoret naiset sen sijaan kokivat aikapulaa lähes yhtä usein kuin kotona pikkulasta hoitavat äidit. Subjektiiivinen kiireisyyden tai aikapulan kokemus ei ole suoraan yhteydessä esimerkiksi vapaa-ajan määrään (ks. Ylikännö tässä teok-

nessa). Tarkastelun kohteena olevista, lapsettomista nuorista miehistä ja naisista moni (40 %) olisi halunnut enemmän aikaa liikuntaan ja osa sosiaaliseen kanssa käymiseen. Nuoret miehet olisivat käyttäneet mielellään enemmän aikaa kotitöihin (14 %), jolloin suuri osa heistä olisi halunnut enemmän aikaa kulkuneuvojen huoltoon. Nuoret, lapsettomat naiset puolestaan olisivat mielellään käyttäneet enemmän aikaa lemmikkien hoitoon ja käsitöihin. Kukaan ei halunnut lisää aikaa ansiotyölle.

Yhteenveto ja johtopäätöksiä

Tämän aineiston perusteella jo perheen perustamisvaiheessa työssäkäyvien, 25–34-vuotiaiden av(i)oparien naiset tekevät suurimman osa kotitöistä. Miehillä jää huomattavasti enemmän vapaa-aikaa, vaikka molempien ansiotyöaika yhtä pitkää. Arkipäivisin naisten ja miesten ajankäytön jakautumisessa ja tyypillisissä rytmeissä oli sekä yhtäläisyyksiä että eroja. Naiset ja miehet olivat lähes saman ajan ansiotyössä, mutta sen jälkeen toimintorytmit olivat erilaiset. Miehet siirtyivät ansiotyöstä suoraan vapaa-ajanviettoon, kun taas useimmat naisten ryhtyivät ansiotyön jälkeen ensin kotitöihin ja vasta sen jälkeen alkoi vapaa-aika. Miehet tekivät kotitöitä arkisin vain vähän. Samanlainen siirtymien ero on myös lapsiperheen isien ja äitien välillä (Aalto 2014), ja sama havainto tulee esiin myös ajankäyttöpäiväkirjojen kuvauksista (Anttila 2012).

Viikonloppuisin nuorten naisten ja miesten toiminnot ajoittuivat samankaltaisemmin kuin arkisin, mutta tuolloinkin naisilla oli enemmän kotitöitä, siitä huolimatta, että miehet keskittivät lähes puolet viikon kotityöajastaan viikonloppuun. Naisten kotityöaika sen sijaan jakaantui tasaisemmin arjen ja viikonlopun välille. Niin ikään vapaa-ajan määrä ja ajoitus samankaltaistuivat miehillä ja naisilla viikonloppuisin. Tuolloin naisilla oli selvästi enemmän vapaa-aikaa kuin arkena, vaikka tuolloinkin heillä oli vapaa-aikaa vähemmän kuin miehillä. Kuten muutkin työlliset, vain harvat tarkasteltavan ryhmän naiset ja miehet tekivät viikonloppuna ansiotyötä (ks. Pääkkönen tässä teoksessa; Anttila ym. tässä teoksessa).

Kotityöt ja vapaa-aika eivät jakaannu tasaisesti nuorten naisten ja miesten välillä. Lemmikkien hoidon siirtäminen pois kotitöistä ja osaksi vapaa-aikaa tasoitaisi hieman miesten ja naisten välistä eroa kotityö- ja vapaa-ajassa, mutta ei suinkaan ratkaisevasti. Lemmikeistä huolehtimista voidaan pitää vastaavanlaisena velvollisuutena kuin kotitalouden hyvinvoinnista huolehtimista muutoinkin, joten se on perusteltua pitää osana kotityötä (Varjonen & Aalto 2013). Mielenkiintoista on, että lemmikkien omistaminen on lisääntynyt erityisesti lapsettomilla nuorilla pareilla ja naiset haluaisivat käyttää niiden hoivaan vielä enemmän aikaa. Kertooko se siitä, että hoivaamista ja huolenpitoa arvostetaan aiempaa enemmän ja niitä pidetään palkitsemampina kuin täydellistä vapautta päättää omasta ajasta?

Kuten lemmikkien hankinta, myös muut valinnat vaikuttavat ajankäyttöön, ja monen muunkin kotityön osalta voitaisiin pohtia, onko se enemmän harrastus kuin kotityö. Voitaisiinko omakotiasumista pitää valittuna elämäntapana ja siten siihen liittyviä korjaus-, huolto- ja pihatöitä harrastuksena? Entä (vanhan) auton korjaus, jota kotityötä nuoret miehet olisivat mielellään tehneet enemmän? Vastaavanlaisia pohdintoja voisi nostaa esiin monesta eri toiminnosta. Vertailukelpoisuuden takaa-

miseksi esimerkiksi kotityön ja vapaa-ajan toimintoluokat on ajankäyttötutkimuksissa eurooppalaisittain harmonisoitu ja ryhmitelty, ja subjektiiviset tuntemukset puolestaan saadaan tarvittaessa parhaiten esiin täydentävillä kysymyksillä (Michelson 2011), joita Tilastokeskuskin on ajankäyttötutkimuksiin sisällyttänyt (ks. Pääkkönen 2013).

Vaikka ajankäytöllisesti kotityöt ja vapaa-aika eivät jakaudu tasaisesti nuorilla pareilla naisten ja miesten välillä, niin haastattelukysymysten perusteella useimmat naiset eivät koe olevansa liikaa vastuussa kotitöistä tai koe itseään kiireiseksi. Naisista useammat kuin miehistä pitivätkin siivousta ja pyykinpesua joskus huvina ja harrastuksena, jolloin ne ehkä koetaan sopivana vastapainona ansiotyölle (vrt. esim. Varjonen ym. 2005; Oinas 2010; Ylikännö & Österbacka 2012). Kahden aikuisen taloudessa kotitöitä voidaan ajoittaa ja toteuttaa huomattavasti joustavammin kuin lapsiperheessä, mikä vähentää aikapainetta ja pakkotahtisuutta sekä tekee siten työstä miellyttävämpää. Lisäksi moni kokee kotitaloustöiden (ruoka, siivous ja pyykki) välittömät ja konkreettiset tulokset suorastaan palkitsevina (Varjonen ym. 2005).

Teki sitten kumpi puoliso tahansa kotityöt, niin tilannetta voidaan pitää hyvänä, mikäli molemmat puoliset ovat tyytyväisiä siihen, miten talouden perustehtävistä ja hyvinvoinnista huolehditaan. Kuitenkin kotitöiden kasautuminen jatkuvasti toiselle puolisolalle lisää heidän työtaakkaansa, vähentää vapaa-aikaa ja saattaa vähitellen turhauttaa. Epätasainen töiden jakautuminen aiheuttaa myös muita riskejä. Mikäli puoliset ovat erikoistuneet eri kotitöihin, on kotitalouden hyvinvointi altis haavoittumaan yllättävien tilanteiden kohdatessa (Gwozdz & Sousa-Poza 2010). Epätasainen sukupuolitettu kotityönjako ja yhteisten pelisääntöjen puute voi toisaalta myös rajoittaa vähemmän osallistuvan mahdollisuuksia osallistua arjen toimintoihin kotona (Anttila 2012) ja aiheuttaa ulkopuolisuuden tunnetta.

On myös huomattava, että kahden aikuisen taloudessa on selvästi vähemmän kotitöitä kuin lapsiperheissä. Myöhemmin tyytyväisyys työnjakoon helposti vähenee, jos se ei tasaannu perheen kasvaessa ja kotitöiden lisääntyessä. Monet aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että lasten synnyttyä epätasa-arvo kotitöiden jakautumisessa lisääntyy (esim. Baxter ym. 2008; Grunow ym. 2012; Aalto 2014). Koska kotitöiden jakautuminen on koko väestöllä tasa-arvoistunut (Pääkkönen & Hanifi 2011), ja tälle kehitykselle on myös sekä miesten että naisten tuki (Kiiänmaa 2012), niin tulevaisuuden näkymät yhä tasaisemmalle työnjaolle ovat aiempaa paremmat.

10 Yksin oleminen on lisääntynyt

Riitta Hanifi

Länsimaisen yhteiskunnan muuttumista voidaan kuvata siirtymänä, jossa traditio-naalisesta yhteiskunnasta siirrytään moderniin ja jälkimoderniin. Nykyajan suomalaissa yhteiskunnassa perhe ja suku, tai monet rakenteelliset tekijät, kuten yhteiskuntaluokka, eivät enää yksiselitteisesti organisoivat ihmisten elämää, vaan ihmisten on itse kannettava vastuu valinnoistaan ja identiteettinsä rakentamisesta. Yhteiskuntatutkijat väittävät (ks. esim. Beck 1995), että käynnissä oleva yhteiskunnallinen muutos luo yksilöiden käyttäytymiselle uusia vapauksia suhteessa käyttäytymistä suuntaaviin traditioihin ja normeihin. Ne lisäävät elämäntapojen valitsemisen mahdollisuuksia, mutta luovat vastaavasti myös enemmän epävarmuutta ja epäjatkuvuutta. Tästä näkökulmasta katsottuna sosiaalinen eristäytyminen ja mahdollisesti jopa yksinäistyminen ovat osa yleistä yksilöllistymistä (Saari 2009, 89): pitkäjänteiset sitoumukset eivät enää rajoita yksilöiden valintoja samalla tavoin kuin ennen, olipa kyse parisuhteesta, ystävistä, naapureista tai opiskelu- ja työtovereista. Saaren mukaan tämä näkemys tekee aikaisempaa näkyvämmäksi sosiaalisten suhteiden haurastumisen, epäjatkuvuuden ja sopimuksenvaraisuuden.

Kaupungistumisen ja yksilöllistymisen myötä yhteiskunnan koheesion ja yksilöllisten valintojen tasapainottaminen on muodostunut merkitykselliseksi sekä yksilölle että myös yhteiskunnallisesti. Verkostojen, vastavuoroisuuden ja luottamuksen on nähty olevan keskeisiä ihmisiä ja yhteiskuntaa sidostavia voimia. Sosiaalisesta pääomasta ja sen liittymisestä modernin yhteiskunnan kehitykseen on kirjoitettu Suomessakin jo paljon (Ruuskanen 2001; Ilmonen & Jokinen 2002; Siisiäinen 2003; Jokivuori 2005; Kankainen 2007;). Sosiaalisen pääoman käsitettä määriteltäessä viitataan usein sellaisiin tutkijoihin kuin Pierre Bourdieu (1986), James Coleman (1988) ja Robert D. Putnam (1993, 2000). Sosiaalisen pääoman tutkimuskentästä on muodostunut monitieteinen, eikä yhtenäistä määritelmää sosiaaliselle pääomalle ole. Tavallisimmin sosiaalisella pääomalla viitataan sosiaalisen rakenteen yhteisöllisiin piirteisiin, kuten sosiaalisiin verkostoihin, vastavuoroisuuden normeihin ja luottamukseen. Nämä piirteet edistävät verkoston jäsenten välistä vuorovaikutusta ja sitä kautta yleensäkin sosiaalista kanssakäymistä. Sosiaalinen pääoma tehostaa yksilöiden tavoitteiden toteutumista ja myös talouden toimintaa. Ihmisten väliset sosiaaliset siteet ja yhteistyö mahdollistavat luottamuksen syntyminen yksilöiden välillä. (Ks. Kankainen 2007, 12.)

Sosiaalinen pääoma on jaettu analyttisesti kolmeen ulottuvuuteen (ks. Putnam 2000, Woolcock 2001). Jaottelun taustalla on Mark Granovetterin (1973) esittämä ajatus sosiaalisten siteiden erottamisesta heikkoihin ja vahvoihin. Silloittava, heikoille siteille ominainen sosiaalinen pääoma (*bridging*) koskee yli ryhmärajojen ulottuvia yhteistoiminnan mahdollisuuksia, mikä on omiaan lisäämään yhteiskuntatason sosiaalista koheesiota. Sitova sosiaalinen pääoma (*bonding*) taas rakentuu vahvoille siteille toimien kytköksenä keskenään samankaltaisten ihmisten, kuten sukulaisten ja ystävien välillä, ja sen merkitys on suuri erityisesti sosiaalisen tuen lähteenä. Kolman-

tena ulottuvuutena toimii yhteen liittävä sosiaalinen pääoma (*linking*), joka viittaa erilaisen aseman omaavien henkilöiden ja ryhmien välisiin suhteisiin.

Sosiaalinen tuki on yksi sosiaalisen pääoman ilmentäjä. Sosiaalista tukea on myös mahdotonta määritellä yksiselitteisesti. Cohen ja Symen (1985, ks. Ellonen 2008, 49) mukaan sosiaalinen tuki on muiden ihmisten tuottama resurssi, joka edistää tai haittaa yksilöiden hyvinvointia. Sitovan sosiaalisen pääoman avulla saatava sosiaalinen tuki ilmenee esimerkiksi siten, että lähisuhteiden avulla saadaan tietoa työpaikoista ja muista mahdollisuuksista. Sosiaaliset suhteet tarjoavat myös henkistä tukea erilaisissa elämän kriisikohdissa. Läheisten tuki voi olla myös konkreettista, kuten taloudellista tukea. Vastaavasti tällaisen tuen puuttuminen voi ratkaisevasti heikentää yksilön mahdollisuuksia saavuttaa haluamiaan asioita. Sosiaaliset suhteet ovat myös itseisarvoisesti tärkeitä jäsenyyden, hyväksynnän ja arvostuksen antajia. Sitova sosiaalinen pääoma on luonteeltaan kasautuvaa, kuten kaikki muutkin pääoman lajit: aikaisemmat sosiaaliset suhteet luovat uusia sosiaalisia suhteita, mutta kaikki ihmiset eivät eri syistä tule valituiksi haluamiinsa sosiaalisiin suhteisiin. Tällöin osa ihmisistä yksinäistyy sosiaalisten suhteiden ulkopuolelle. (Saari 2009, 90.)

Amerikkalaisessa sosiologisessa keskustelussa on pitkään analysoitu kysymystä sosiaalisesta eristäytyneisyydestä (Bellah 2007, Sennett 1992). General Social Survey-tutkimuksen tulosten mukaan 1980-luvun puolivälistä 2000-luvun puoliväliin amerikkalaisten keskimääräinen keskusteluverkosto pieneni kolmanneksella, ja niiden ihmisten määrä, jotka ilmoittivat, ettei heillä ollut ketään, jolle puhua merkityksellisistä asioista, kolminkertaistui (McPherson ym. 2006). Tämän jälkeen on keskusteltu runsaasti siitä, onko GSS:n tuloksissa kysymys mittaamiseen liittyvistä ongelmista vai todellisista tuloksista (Paik & Sancharin 2013, ks. myös Parigi & Henson 2014, 156–157). Amerikkalaisessa keskustelussa eristäytyminen on usein nähty modernisaation sivutuotteena. Robert D. Putnam (2000) väittää, että amerikkalaiset osallistuvat kansalaisyhteiskunnan toimintaan aiempaa vähemmän, ja myös yhteydenpito sukulaisiin, ystäviin ja naapureihin on vähentynyt, mikä heikentää mahdollisuutta saada sosiaalista tukea ja luottaa muihin. Yhteiskuntatasolla tämä merkitsee sosiaalisen pääoman laskua. Sosiaalisen eristäytyneisyyden ja modernisaation välinen yhteys on todettu myös muualla kuin Yhdysvalloissa.

Onko Suomessa havaittavissa sosiaalista eristäytyneisyyttä? Tarkastelen tässä artikkelissa, minkälaisia muutoksia on tapahtunut sosiaaliseen kanssakäymiseen ja yhdessäoloon käytetyssä ajassa koko 10 vuotta täyttäneen väestön tasolla kahden viimeisen ajankäyttötutkimuksen tulosten perusteella. Kyseiset ajankäyttötutkimukset toteutettiin vuosina 1999–2000 ja 2009–2010. Luokittelen väestön sukupuolen, iän, asuinpaikan ja sosioekonomisen aseman mukaan. Vaikka olisi mielenkiintoista tarkastella myös pienempiä väestöryhmiä, kuten yksinhuoltajia, ajankäyttöaineiston otoskoko asettaa tarkastelulle rajoituksia. Sosiaalisessa kanssakäymisessä ja yhdessä olemisessä tarkastelun kohteet on jaoteltu perheenjäseniin ja muualla asuviin sukulaisiin, ystäviin ja tuttaviiin. Ajankäyttötutkimuksessa perheellä tarkoitetaan samassa kotitaloudessa asuvia ihmisiä, jotka käyttävät tulojaan yhdessä. Perheeseen ei siis lasketa kuuluvaksi toisessa kotitaloudessa asuvaa lasta tai vanhempaa. Yhdessä oleminen tarkoittaa kasvokkaista yhdessä olemista, jolloin internetissä tapahtuva vuorovaikutus jää tarkastelun ulkopuolelle.

Tarkastelen artikkelissani muutoksia, jotka ovat tapahtuneet siinä kenen kanssa aikaa vietetään. Tulokset perustuvat vuosien 1999–2000 ja 2009–2010 ajankäyttöaineistojen analyysiin. Koko hyödynnetty aineisto on kerätty päiväkirjamenetelmällä. (Ks. Hanifi 2015, 34–43.)

Sosiaalinen kanssakäyminen ajankäyttötutkimuksessa

Ajankäyttötutkimuksessa käytetyssä luokittelussa sosiaalisella kanssakäymisellä tarkoitetaan perheenjäsenten ja muualla asuvien sukulaisten, ystävien ja tuttavien kanssa tapahtuvaa kasvokkaista seurustelua kotona, kahviloissa, ravintoloissa tai muualla sekä kylässä käyntiä ja puhelinkeskusteluja. Sosiaalinen kanssakäyminen tarkoittaa aikaa, joka käytettiin varsinaiseen seurusteluun, kun muuta toimintaa ei ole päiväkirjassa mainittu. (Ks. Pääkkönen 2006, 45–46.)

Sosiaaliseen kanssakäymiseen perheen tai muualla asuvien sukulaisten, ystävien ja tuttavien kanssa käytetty aika ei ole juuri muuttunut. 1990-luvulla sosiaalinen kanssakäyminen vähentyi selvästi, ja 2010-luvullakin on ollut havaittavissa vähäistä laskua sosiaaliseen kanssakäymiseen käytetyssä ajassa. Muutokset eivät kuitenkaan ole erityisen suuria. (Ks. Pääkkönen & Hanifi 2011, 37.)

Puhelinkeskusteluihin käytetty aika on ajankäyttöpäiväkirjan mukaan pysynyt suunnilleen samana aina 1980-luvun lopulta lähtien kännyköiden markkinoille tuloa huolimatta. Koska kännyköillä puhutaan useimmiten vain lyhyitä puheluita, niitä ei useinkaan kirjata ajankäyttötutkimuksen päiväkirjaan, jossa ajankäyttö merkitään 10 minuutin tarkkuudella. Puhelinkeskustelut ovat myös yhteydessä kasvokkain tapaamisiin (Melkas 2009, 28), sillä jos tavataan usein kasvokkain, myös soittellaan usein ja päinvastoin. On erittäin harvinaista soittaa usein, jos tapaamisia on hyvin harvoin. Puhelinkeskusteluja ei siis juuri käytetä ainoana yhteydenpitomuotona, vaan voidaan ajatella sosiaalisuuden kasaantuvan sosiaalisesti aktiivisille.

Sosiaalinen eristäytyneisyys Suomessa: tuloksia

Ajankäyttötutkimuksen toimintojen lisäksi vastaajat merkitsivät päiväkirjoihin, olivatko he yksin vai yhdessä perheenjäsenten tai muualla asuvien sukulaisten, ystävien ja tuttavien kanssa. Tässä ajankäyttöpäiväkirjaan perustuvassa tiedossa yksinolo voi tarkoittaa paitsi yksin kotona tai ulkona olemista, myös esimerkiksi vetäytymistä omaan huoneeseen, vaikka kotona olisikin muita ihmisiä. Yhdessäolo ei välttämättä näin ollen tarkoita sitä, että tehdään erityisesti jotain yhdessä. Yhdessäoloksi riittää vaikkapa television katsominen, kirjan lukeminen tai musiikin kuuntelu toisen läheisyydessä. Lisäksi on hyvä huomata, että yhdessäololla tarkoitetaan nimenomaan fyysistä yhdessäoloa, joten puhelinkeskusteluja tai yhdessäoloa internetin välityksellä ei ole tässä tarkastelussa laskettu mukaan.

Keskeinen tulos on yksinolon lisääntyminen sekä miehillä että naisilla ja kaikissa ikäryhmissä (kuviot 10.1 ja 10.2). Koko väestön tasolla valveillaoloajasta viete-

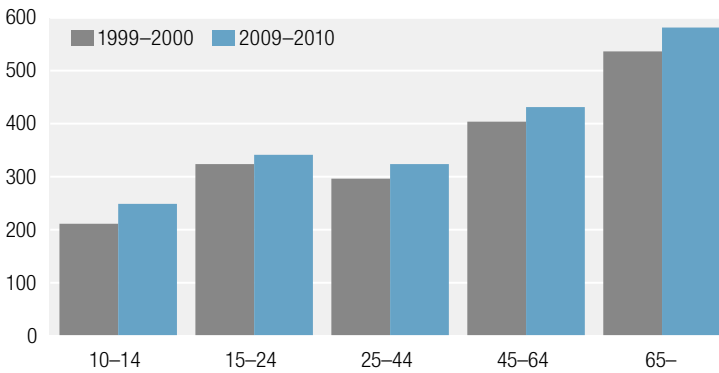
tään yksin noin seitsemän tuntia vuorokaudessa. Miehet viettivät enemmän aikaa yksin kuin naiset.

Ansiotyöhön käytetyn ajan vähenemisellä saattaa olla vaikutusta yksinolon lisääntymiseen; Suomessa taloudellisen taantuman seurauksena ansiotyöhön käytettiin vuosina 2009–2010 vähemmän aikaa kuin kahdella edellisellä vuosikymmenellä (Pääkkönen ja Hanifi 2011, 24). Perinteisesti palkkatyöyhteiskunnassa työn tekeminen on ollut suomalaisille keskeinen arvo, ja työelämässä rakentuu merkittävästi sosiaalista pääomaa. Lisäksi ajankäyttötutkimuksen tulosten mukaan työttömät osallistuvat kansalaisyhteiskuntaan, kuten esimerkiksi vapaaehtoistyöhön työllisiä vähemmän (Tilastokeskus 2011b).

10–14-vuotiaat lapset viettivät aikaa yksin keskimäärin puoli tuntia enemmän kuin vuosina 1999–2000. Sekä tytöillä että pojilla yksin vietetyn ajan määrä on lisääntynyt, mutta tytöillä yksinolon määrä lisääntyi enemmän kuin pojilla. 15–24-vuotiaat nuoret viettivät yksin jo noin kuusi tuntia valveillaoloajasta.

Kuvio 10.1

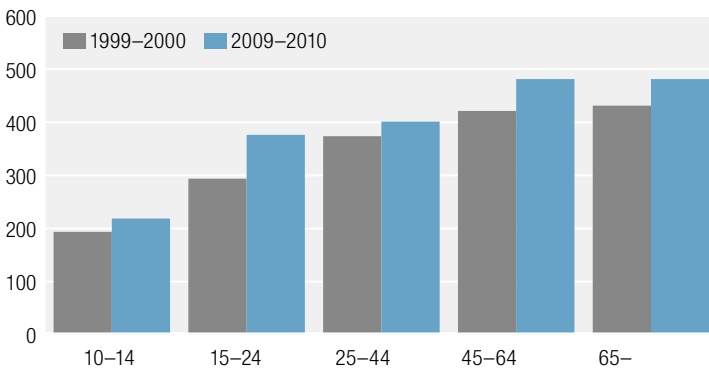
Naisten yksinolo iän mukaan, minuuttia/vuorokausi

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Kuvio 10.2

Miesten yksinolo iän mukaan, minuuttia/vuorokausi

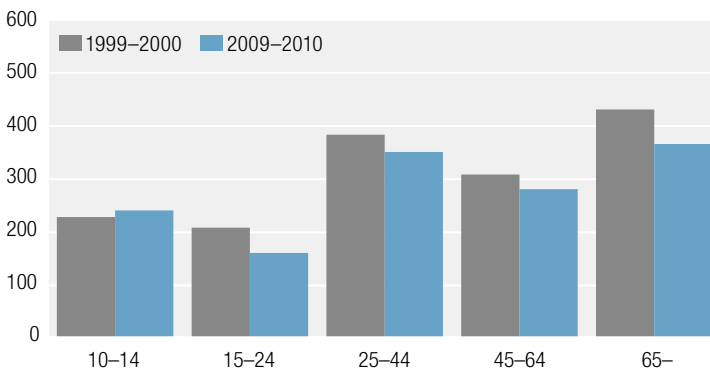
Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Eniten aikaa viettävät yksin 65 vuotta täyttäneet naiset. Tämä selittyy osittain naisten miehiä korkeammalla keskimääräisellä eliniällä, joten leskeksi jääneitä, yksin asuvia ikääntyneitä naisia on huomattavasti miehiä enemmän. 75 vuotta täyttäneistä naisista leskiä on lähes 60 prosenttia ja miehistä noin 20 prosenttia. Useat tutkimukset osoittavat (Andersson 2007), että avioliitto tarjoaa paljon sosiaalista tukea, joka auttaa ikääntyneitä selviytymään kotona pitkään. Omaishoitaja on useimmiten nainen, ja miehen mahdollisuudet asua kotona joutumatta laitoshoitoon ovat suuremmat kuin naisen. Nykyään avioliitto ei kuitenkaan enää ole elämäntavan normi, vaan yksin asuvien määrä lisääntyy koko ajan. Tulevaisuudessa on mahdollista, että avioliiton tuoma suotuisa vaikutus ikääntyneiden mahdollisuuteen asua kotona heikkenee. (Andersson & Saarikalle 2013, 40–41.)

Sekä miehet että naiset ovat lähes kaikissa ikäryhmissä vähentäneet perheen kanssa yhdessäoloa (kuviot 10.3 ja 10.4). Naiset olivat perheenjäsentensä kanssa hieman ajallisesti enemmän kuin miehet. Kuitenkin naisilla ajanvietto yhdessä perheen

Kuvio 10.3

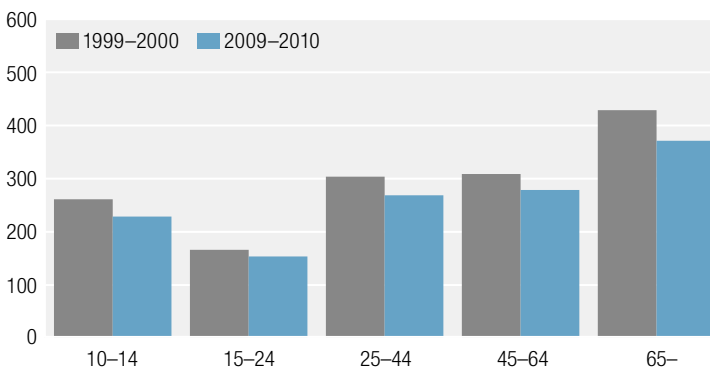
Vähintään kahden hengen kotitaloudessa asuvien naisten yhdessäoloaika perheenjäsenen kanssa iän mukaan, minuuttia/vuorokausi

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Kuvio 10.4

Vähintään kahden hengen kotitaloudessa asuvien miesten yhdessäoloaika perheenjäsenen kanssa iän mukaan, minuuttia/vuorokausi

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

kanssa oli vähentynyt lähes kaikissa ikäryhmissä. Vain 10–14-vuotiaat tytöt olivat yhdessä perheensä kanssa hieman enemmän kuin vielä vuosituhanen vaihteessa. Vähiten aikaa perheen kanssa viettivät 15–24-vuotiaat nuoret.

Perheen koko vaikuttaa siihen, kenen kanssa miehet ja naiset viettävät aikaansa. Miehet viettävät aikaa perheenjäsenten kanssa eniten silloin, kun perheeseen kuuluu vain kaksi henkilöä. Naisten kohdalla taas ajanvietto perheenjäsenten kanssa lisääntyy, kun perheeseen kuuluu vähintään kolme henkilöä. Perheen kasvaessa naisten perheen kanssa viettämä aika siis lisääntyy, mutta miesten perheen kanssa viettämä aika vähenee. Sen sijaan miehet viettävät perheen kasvaessa huomattavasti enemmän aikaa muualla asuvien ystävien ja tuttavien kanssa (kuvio 10.5). Tulos on ehkä hieman yllättävä, sillä tällä hetkellä julkisessa keskustelussa puhutaan paljon vanhemmuuden jakamisen ja isien aktiivisen osallistumisen tärkeydestä.

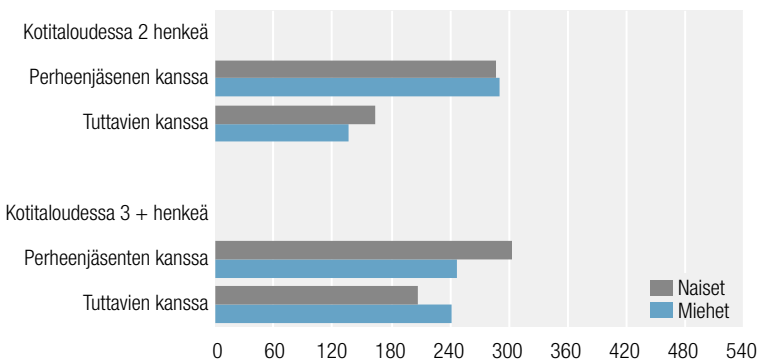
Yhtenä selityksenä tähän on se, että miehet käyttävät vanhempainvapaita vain marginaalisesti. Sen sijaan pienten lasten isät käyttävät ansiotyöhön eniten aikaa. (Pääkkönen & Hanifi 2011, 31.) Saattaa olla, että tämän johdosta pienten lasten isien vapaa-aikakin rakentuu työpaikalla solmittujen ystävyys- ja harrastussuhteiden varaan.

Vanhemmat, erityisesti äidit, viettivät vähemmän aikaa alle 10-vuotiaiden lastensa kanssa vuosina 2009–2010 kuin vuosituhanen vaihteessa. Vaikka äidit viettävät lastensa kanssa enemmän aikaa kuin isät, heidänkin yhdessäoloaikansa lastensa kanssa on vähemmän kuin aikaisemmin (kuviot 10.6 ja 10.7). Vaikka varsinaiseen lastenhoitoon (kuten syöttämiseen, pukemiseen ja ulkoiluttamiseen) käytetty aika on lisääntynyt, alle 10-vuotiaiden lasten kanssa vietetty kokonaisaika on vähentynyt noin puoli tuntia. Isät viettivät lastensa kanssa aikaa huomattavasti enemmän viikonlopuna kuin arkipäivinä, kun taas äideillä erot arjen ja viikonlopun välillä eivät olleet yhtä suuret (ks. myös Anttila, Oinas & Nätti tässä julkaisussa).

Lasten ja nuorten sosiaalista pääomaa tutkinut Ellonen (2008) näkee sosiaalisen tuen yhtenä keskeisenä sosiaalisen pääoman ilmentäjänä. Hän lähestyy sosiaalisen tuen käsitettä Tardyn (1985) määritelmällä, jonka mukaan sosiaalinen tuki koostuu

Kuvio 10.5

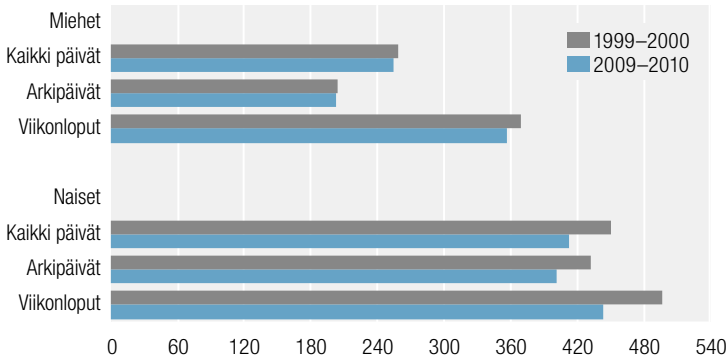
Yhdessäolo kotitalouden koon ja sukupuolen mukaan 2009–2010, minuuttia/vuorokausi

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Kuvio 10.6

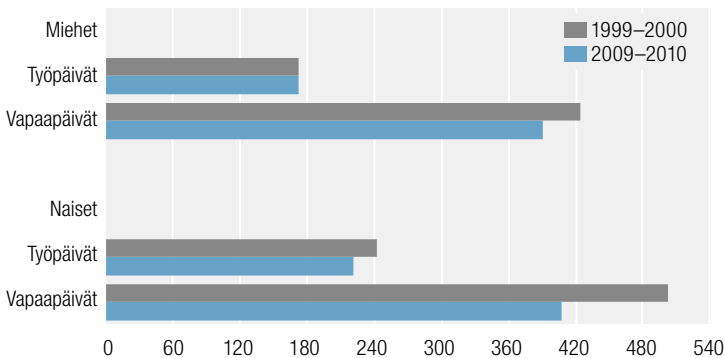
Vanhempien yhdessäolo alle 10-vuotiaiden lasten kanssa arki- ja viikonloppun päivinä, minuuttia/vuorokausi

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Kuvio 10.7

Työssäkäyvien vanhempien yhdessäolo alle 10-vuotiaiden lasten kanssa työ- ja vapaapäivinä, minuuttia/vuorokausi

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

neljästä osatekijästä: emotionaalisesta tuesta, instrumentaalisesta tuesta, informatiivisesta tuesta ja arvioinnista. Emotionaalisella tuella tarkoitetaan luottamusta, välittämistä ja empatiaa, instrumentaalisella tuella erilaisia resursseja, informatiivisella tuella neuvontaa ja opastusta ja arvioinnilla henkilökohtaista palautetta. Sosiaalinen tuki on vastavuoroinen, vuorovaikutteinen sosiaalinen prosessi. Jos sosiaalisen tuen taso syystä tai toisesta laskee, tällä on kielteisiä seurauksia mielenterveydelle. (Mt, 49.) Sosiaalisen tuen kaikille neljälle osatekijälle on yhteistä se, että ne kaikki vaativat toteutuakseen aikaa. Vanhempien lapsille ja myös toisilleen antaman ajan väheneminen ja lasten ja nuorten yksinolon lisääntyminen ei automaattisesti merkitse sosiaalisen tuen vähenemistä, mutta riski siihen varmasti kasvaa.

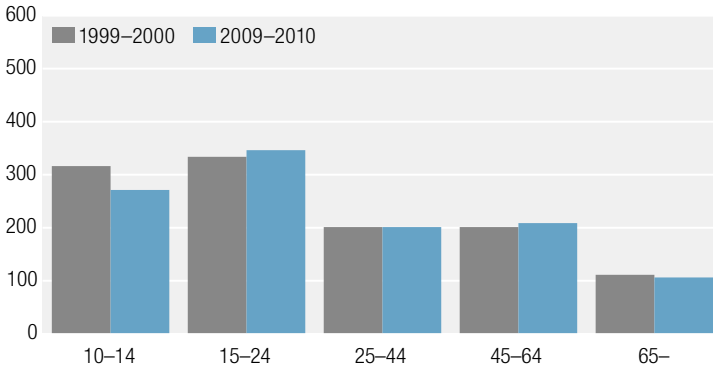
Lapset ja nuoret viettivät aikaa muiden kuin perheenjäsenten kanssa enemmän kuin keski-ikäiset ja ikääntyneet. Eniten muualla asuvien sukulaisten, ystävien ja tut-

tavien seurassa aikaa viettivät 15–24-vuotiaat tytöt. Vähiten aikaa muualla asuvien sukulaisten, ystävien ja tuttavien seurassa viettivät 65 vuotta täyttäneet. Kymmenessä vuodessa ei kuitenkaan ole tapahtunut suuria muutoksia: naisten yhdessäoloaika muualla asuvien sukulaisten, ystävien ja tuttavien kanssa on pysynyt suunnilleen samana, mutta miesten yhdessäoloaika näiden läheisen ja tuttujen kanssa on jonkin verran vähentynyt. Siitä huolimatta, että ero- ja uusperheet ovat lisääntyneet, muualla asuvien sukulaisten, ystävien ja tuttavien kanssa vietetty aika ei ole korvannut samassa kotitaloudessa asuvien perheenjäsenten kanssa vietettyä aikaa.

Yksin asuminen on lisääntynyt 2010-luvulla (Tilastokeskus 2014a). Suomessa on tällä hetkellä yli miljoona yhden hengen kotitaloutta. Naiset asuvat yksin miehiä useammin. Yksin asuvat naiset ja miehet eroavat ryhmänä toisistaan; yksin asuvista

Kuvio 10.8

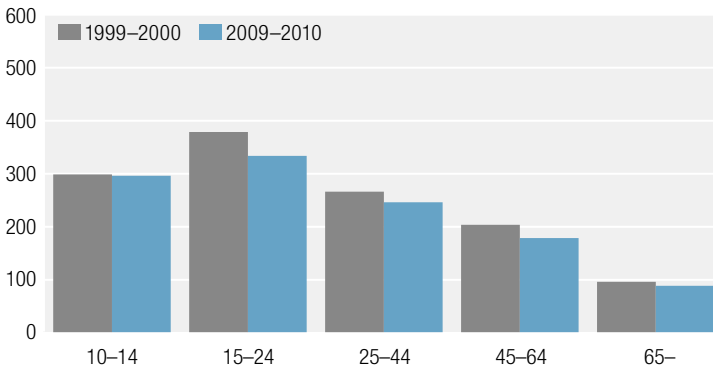
Naisten yhdessäoloaika muualla asuvien sukulaisten, ystävien ja tuttavien kanssa, minuuttia/vuorokausi

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Kuvio 10.9

Miesten yhdessäoloaika muualla asuvien sukulaisten, ystävien ja tuttavien kanssa, minuuttia/vuorokausi

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

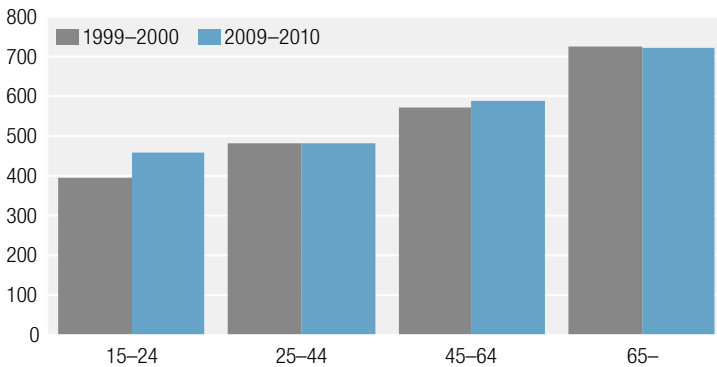
naisista yli 40 prosenttia on iältään yli 65-vuotiaita, kun taas yksin asuvista miehistä yli 65-vuotiaita on alle viidennes.

Yksin asumisen lisääntyminen kertoo muutoksesta elämäntapa-ajatuksissa: opiskeluaikat ovat pidentyneet, perheen perustamisen ajankohta on siirtynyt myöhemmäksi, avioerot ovat lisääntyneet ja eliniän pidentyessä vanhuusiän yksin asuminen on yleistynt. Yhteiskunnan vaurastuminen mahdollistaa yhä useammalle yksin asumisen vaihtoehdon, mikä luonnollisesti on positiivinen ilmiö. Kuitenkin yksin asuminen saattaa vähentää mahdollisuutta saada sosiaalista tukea.

Yksin asuvien miesten osalta ajanvietto yksin on lisääntynyt kaikissa ikäryhmissä, erityisesti nuorilla. Myös yksin asuvat nuoret naiset viettävät aikaa yksin enemmän kuin vuosituhannen vaihteessa. Yksin asuvat ikääntyneet miehet viettävät aikaa yksin suunnilleen yhtä paljon kuin yksin asuvat ikääntyneet naiset.

Kuvio 10.10

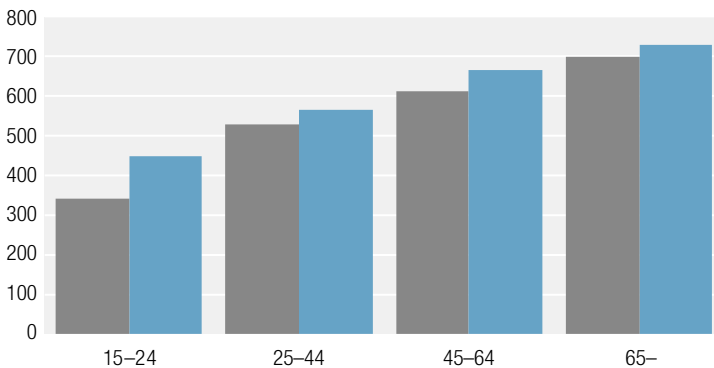
Yksin asuvien naisten yksinolo iän mukaan, 15 vuotta täyttäneet, minuuttia/vuorokausi

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Kuvio 10.11

Yksin asuvien miesten yksinolo iän mukaan, 15 vuotta täyttäneet, minuuttia/vuorokausi

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Ajankäyttötutkimuksessa vapaa-aika määritellään ajaksi, joka vuorokaudesta jää jäljelle, kun nukkumiseen, ruokailuun, peseytymiseen ja pukeutumiseen, ansio- ja kotityöhön sekä päätoimiseen opiskeluun käytetty aika on vähennetty kokonaisajasta. Vuonna 2009–2010 suomalaisilla oli vapaa-aikaa keskimäärin noin 6 tuntia 40 minuuttia vuorokaudessa. Miehillä vapaa-aikaa oli noin seitsemän tuntia vuorokaudessa ja naisilla 6 tuntia 20 minuuttia.

Vapaa-ajan viettäminen yksin on lisääntynyt. Vapaa-aikaa vietettiin yksin keskimäärin 3 tuntia 7 minuuttia vuorokaudessa, mikä on lähes puolet vapaa-ajan kokonaismäärästä. Vielä vuosituhaten vaihteessa vapaa-aikaa vietettiin yksin keskimäärin kaksi ja puoli tuntia, eli 36 prosenttia vapaa-ajan kokonaismäärästä. Vuosina 2009–2010 miehet viettivät vapaa-aikaa yksin keskimäärin 46 prosenttia vapaa-ajasta. Vuosituhaten vaihteessa miehet viettivät 36 prosenttia vapaa-ajastaan yksin. Naisten vapaa-ajan vietto yksin on lisääntynyt 36 prosentista 41 prosenttiin. (Pääkkönen & Hanifi 2011, 34.)

Yksin oleminen näyttää lisääntyneen myös muualla kuin Suomessa: esimerkiksi Ranskassa tehty ajankäyttötutkimus osoittaa yksin vietetyn ajan televisiota katsellen lisääntyneen (Nabli & Ricroch 2013). Myös Norjassa ajankäyttötutkimuksen tulos oli sama (Vaage & Kitteröd 2014). Suomessa television katselu ei ole lisääntynyt 2010-luvulla. Sen sijaan tietokoneen käyttö on lisääntynyt runsaasti sekä miehillä että naisilla ja kaikissa ikäryhmissä. Tämä luultavasti osaltaan aiheuttaa fyysisesti yksin vietetyn ajan lisääntymistä.

Vaikka yksin olemisen lisääntyminen on varmasti usein seurausta modernisaation mukanaan tuomasta valinnanvapauden lisääntymisestä, se saattaa altistaa jotkut väestöryhmät myös sellaiselle sosiaaliselle eristäytyneisyydelle, joka ilmenee subjektiivisena yksinäisyyden kokemisena. Saaren (2009, 122–125) mukaan jotkin sosiaaliseen eristäytyneisyyteen liittyvät tekijät altistavat yksinäisyydelle. Sekä nuoret että vanhat kokevat yksinäisyyttä enemmän kuin työikäiset. Koulutus ja ansiotyö vähentävät riskiä kärsiä yksinäisyydestä. Yksin asuminen on selkeästi yksinäisyydelle altistava elämäntapa, kun taas suuressa perheessä koetaan hyvin harvoin yksinäisyyttä. Asuinpaikalla on myös vaikutusta: yksinäisyys on erityisen yleistä suurissa kaupungeissa ja haja-asutusalueilla.

Lopuksi

Vaikka yksilöllistymistä koskevien väitteiden empiirinen perusta on jossain määrin ohut, tässä artikkelissa mainitut, empiirisesti todennettavat ilmiöt tukevat väitettä siitä, että yleisen yksilöllistymisen myötä sosiaalinen eristäytyminen Suomessa on lisääntynyt. Internet mahdollistaa uudenlaisia sosiaalisuuden muotoja. Tuomi (2005, 158–159) toteaa, että internet jatkaa ja täydentää muita sosiaalisuuden tapoja, ja vain harvoin virtuaaliset yhteisöt elävät pelkästään sähköisen viestinnän varassa. Tilastokeskuksessa tehtävän *Väestön tieto- ja viestintäteknikan käyttö* -tutkimuksen tulosten mukaan joka toinen suomalainen on mukana jossakin verkkoyhteisöpalvelussa, ja heistä lähes kaikilla verkkoyhteisön seuraaminen liittyy ystävyys- tai tuttavuus-suhteisiin (Kohvakka 2013, 60–61). Verkkososiaalisuus rakentuu miehillä ja naisilla eri tavoin. Erityisesti naisilla verkkoystävät koostuvat enimmäkseen sukulaisista ja ys-

tävistä, kun taas miesten verkkoystävien joukossa on harrastus- ja järjestötoiminnan kautta syntyneitä kontakteja (Melkas 2013, 63). Yhteydenpito ja sosiaalinen kanssakäyminen tapahtuu näin samojen ihmisten kesken, joten miesten ja naisten yhdessä-olo näyttää siis rakentuvan suunnilleen samalla tavalla sekä kasvokkain että verkossa.

Mitä seurauksia yksin olemisen lisääntymisellä voisi olla? Todennäköisesti kyse on useimmiten sosiaalisten suhteiden uudelleen järjestäytymisestä esimerkiksi internetin välityksellä, eikä yksinolon lisääntyneisyydellä silloin ole vaikutusta useimpien ihmisten elämään. Myös asuntojen aikaisempaa suurempi koko mahdollistaa vapaaehtoisen omaan huoneeseen vetäytymisen ja oman tilan ottamisen entistä useammalle. Tällöin ei voida puhua sitovan sosiaalisen pääoman laskusta koko väestön tasolla. Myös silloittavan sosiaalisen pääoman keskeiset indikaattorit, kuten yhdistysosallistuminen, vapaaehtoistyön tekeminen ja epävirallisen avun antaminen sukulaisille ja ystäville ovat yhtä yleisiä kuin aikaisemminkin. (Hanifi 2013.) Myös yleistynyt luottamus on Suomessa kansainvälisesti vertailtuna korkealla tasolla (Tilastokeskus 2011b).

Yksinolon lisääntyminen koko väestön tasolla saattaa kuitenkin altistaa jotkut väestöryhmät sosiaalisen tuen puutteelle. Verkkososiaalisuus ei voi koskaan korvata kasvokkaista yhdessäoloa, eikä kaikilla väestöryhmillä, kuten lapsilla ja vanhuksilla ole välttämättä resursseja toimia itsenäisesti internetissä. On selvää, että internet ei voi korvata lasten ja vanhempien välistä kasvokkaista vuorovaikutusta. Internet ei voi myöskään korvata työpaikalla rakentuvaa sosiaalista pääomaa, joten pitkittynyt työttömyys saattaa lisätä sosiaalisen tuen puutetta. Modernisoitumiskehityksen mukanaan tuomat muutokset elämäntavassa ja yleisessä ajattelutavassa, kuten esimerkiksi siinä, että pysyvä parisuhde ei ole enää elämäntavan normi, saattavat tuottaa paitsi valinnanvapauden lisääntymistä, myös pakotettua yksinoloa, joka luonnollisesti altistaa sosiaalisen tuen puutteelle. Saari (2009) toteaa, että tulevaisuudessa joudutaan yhä enemmän pohtimaan, miten sosiaaliset suhteet tulevat muokkautumaan talouden ja markkinoiden hallitsemassa yhteiskunnassa. Keskeisiä kysymyksiä ovat tällöin esimerkiksi työ-, asumis- ja ihmissuhdemarkkinoiden muutokset, jotka tulevat todennäköisesti tulevaisuudessa kiihtymään. Miten voimakkaasti nämä erilaiset siirtymät tulevaisuudessa vaikuttavat sosiaalisiin suhteisiin ja sen myötä sosiaalisen pääoman rakentumiseen, on vielä toistaiseksi selvittämättä.

11 Televisio ja tietokone lasten ja nuorten ajankäytön rytmittäjinä

Katja Repo & Jouko Nätti

Sähköinen media värittää jälkimodernin ajan lapsuutta ja nuoruutta. Lapset ja nuoret viettävät medialaitteiden parissa yhä suuremman osan valvellaoloajastaan. Ajankäytön muutoksen ohella media vaikuttaa identiteettien rakentumiseen, sosiaaliseen kanssakäymiseen ja yhteisöllisyyden muotoihin. Myös lasten ja nuorten median käyttötavat ovat vuosien varrella muuttuneet joustavammiksi ja liikkuvammiksi siinä missä itse mediakin.

Media on kokonaisvaltainen osa lasten ja nuorten kokemus- ja elämysmaailmaa. Mediatuotteiden parissa vietetty aika ei ole myöskään muusta elämästä tai elämämpiiristä irrallaan oleva ilmiö. Tiedämmehän yksilöiden ajankäytön olevan yhteydessä omaan aikaansa ja paikkaansa. Ajankäyttöä rytmittävät ja sen muotoja normittavat erilaiset institutionaaliset rakenteet, kuten koulujen lukujärjestykset tai kauppojen aukioloajat, sekä myös yhteisöissä yleisesti hyväksytyt käyttäytymismallit ja toimintatavat. (Aalto & Varjonen 2012; Pääkkönen 2014; Ylikännö 2011.) Lasten ja nuorten mediankäyttö kytkeytyykin yhtäältä yleiseen teknologiseen kehitykseen, kuten medialaitteiden määrän lisääntymiseen ja niiden modernisoitumiseen, ja toisaalta median itsensä muuttumiseen ohjelmatarjonnan ja sovellusten monipuolistumisen myötä (Lahikainen & Arminen 2015). Erityisesti lasten ja nuorten elämäntapa on muuttunut yhä digitaalisemmaksi (ks. Buckingham 2000, 2006).

Kun media on mullistanut lasten ja nuorten ajankäytön, niin miten lasten ja nuorten mediankäytön lisääntyminen näkyy heidän ajankäytön rytmeissään. Katso taanko televisiota yhä myöhempinä ajankohtina, tai onko tietokone lapsille ja nuorille läsnä kellon ympäri? Arvioimme tässä luvussa 10–19-vuotiaiden television katselun ja tietokoneen käytön aikarytmejä ja niissä tapahtuneita muutoksia hyödyntämällä Tilastokeskuksen vuosien 1979, 1987–1988, 1999–2000 ja 2009–2010 ajankäyttöaineistoja.

Käsittelyssämme painopiste on *television katselulle ja tietokoneen käytölle* omistetuissa ajassa. Arkielämässä television katselun ja tietokoneen käytön välinen rajanveto voi kuitenkin olla häilyvä. Onhan aina vain yleisempää, että televisio-ohjelmia seurataan tietokoneen tai muiden medialaitteiden välityksellä. Tässä luvussa tehtäviä johdopäätöksiä selkeyttää kuitenkin se, että Tilastokeskuksen ajankäyttöaineistoissa television katselu tietokoneelta tai muulta medialaitteelta on koodattu television katsomiseksi aina silloin, kun tutkimuspäiväkirjoista on käynyt ilmi, että vastaaja seuraa televisio-ohjelmia.

Medialaitteiden yleistyminen ja niiden modernisoituminen on myös hyvin nopeaa. Tämä asettaa haasteita tutkimukselle: ”ajassa” pysyminen on vaativaa, koska aineistojen kerääminen ja niiden analysoiminen vievät aikaa. Tilastokeskus on tehnyt ajankäyttötutkimuksia säännöllisesti vuodesta 1979 noin kymmenen vuoden välein. Tällä frekvenssillä kerätyllä aineistolla ei kuitenkaan päästä käsiksi nopeisiin muutoksiin. Analyysimme päättyykin vuosiin 2009–2010, jolloin varsinaisia älypuhelimia ja tablettitietokoneita ei vielä ollut yleisesti käytössä. Emme siis tavoita näiden

mobiililaitteiden yleistymiseen liittyvää kehitystä. Analyysi tuottaa kuitenkin suuntaaviivan mediankäytön trendeistä ja kehityskuluista, jotka ovat sovellettavissa myös älypuhelimiin ja tablettitietokoneisiin liittyvän ajankäytön arvioimiseen.

Kysymme, miten lasten ja nuorten television katselu ja tietokoneen käyttö jäsentyvät kellonajoittain. Olemme myös kiinnostuneita siitä, miten sukupuoli tai viikonpäivä vaikuttavat siihen, mihin aikaan televisio-ohjelmien ja tietokoneen parissa aikaa vietetään. Olemme jakaneet kokonaisuineen myös kestoryhmiin¹ sen perusteella, onko lapsi tai nuori median ääressä paljon, keskimääräisesti tai vähän. Tämän pohjalta analysoimme, kuinka paljon televisiota katsovien tai runsaasti tietokoneita käyttävien lasten ja nuorten ajankäyttö rytmittyy uudella tavalla.

Tarkastelemme luvussa erikseen 10–14-vuotiaita lapsia ja 15–19-vuotiaita nuoria. Ajankäyttötutkimuksessa lasten ja nuorten ajankäyttöä on tarkasteltu yleisesti koulutusasteen mukaan: alakoululaisten ajankäyttöä on verrattu yläkoululaisten ajankäyttöön (Miettinen & Rotkirch 2012; Pääkkönen 2010). Tässä luvussa on päädytty tarkastelemaan näihin kahteen ikäryhmään kuuluvien lasten ja nuorten ajankäyttöä ja ryhmien välisiä eroja. Ikäluokittelu pohjaa siihen, että nuoruuden katsotaan yleisesti alkavan 15-vuotiaana (Myllyniemi 2014; Pietiläinen 2011).

Esittelemme ensin lasten ja nuorten mediankäytön yleistymistä ja mediankäytössä tapahtunutta muutosta. Tämän jälkeen kuvaamme, millaisiksi lasten ja nuorten television katselun aikarytmit ovat kehittyneet viimeisten kolmenkymmenen vuoden aikana. Lopuksi arvioimme 1980-luvulta alkanutta lasten ja nuorten tietokoneiden parissa viettämän ajan rytmittymistä vuorokauden aikana.

Lasten ja nuorten mediankäytön muutos

Lasten ja nuorten mediankäyttö sekä mediaympäristöt ovat muuttuneet merkittävästi viime vuosikymmenten aikana. Mediankäyttö on myös yhä vähemmän paikakasidonnaista. Tästä huolimatta koti on lapsille ja nuorille tärkeä ja toisinaan jopa ensisijainen mediankäyttöympäristö (Livingstone ym. 2001; Livingstone ym. 2011; Noppari 2014). Ei olekaan yhdentekevää, millaisia mediankäytön mahdollisuuksia koti tarjoaa lapsille ja nuorille.

Lasten ja nuorten kotien mediavarustus on nykyään erittäin kattava. Lähes jokaisesta suomalaiskodista löytyy tietokone, kännykkä, televisio ja internetyhteys. Myös erilaiset pelikonsolit ovat hyvin yleisiä. Tyypillistä 2000-luvun kotien mediavarustukselle on kuitenkin se, että nykyään kutakin laitetta löytyy kotoa useasti useampi kuin vain yksi. Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen mukaan 2010-luvun alussa lähes 38 prosentista lasten perheistä, jotka omistivat tv:n, löytyi kaksi vastaanotinta. Samaten yli kolmanneksella televisioita oli vähintään kolme. Myös tietokoneiden määrä on kodeissa lisääntynyt: lasten perheistä noin 65 prosentilla tietokoneita on vähintään kaksi ja nuorten perheistä jo 75 prosenttia omistaa kaksi tai useamman tietokoneen. (Repo & Nätti 2015a.)

Kotitaloudet, joissa on vain yksi televisio tai tietokone, ovat käyneet yhä harvinaisemmiksi. Tätä kehitystä vasten voikin olla yllättävää, että televisio on hiukan

¹ Kestoryhmät muodostuvat tapausmäärien kolmanneksista.

harvinaistunut 10–14-vuotiaiden perheissä (Repo & Nätti 2015a). Olisiko niin, että näissä perheissä televisiota katsotaan yhä useammin tietokoneen ja erilaisten mobiililaitteiden kautta. Ainakin tutkimukset antavat viitteitä kyseisen tulokinnan tueksi (esim. Noppari 2014, 15; Pääkkönen 2014). Lasten ja nuorten perheiden omistama tietokone on myös yhä useammin kannettava tai tablettitietokone perinteisen pöytä-tietokoneen sijaan (Noppari 2014; Tilastokeskus 2014b). Lasten mediabarometri 2013 kertoo, että alle 9-vuotiaiden lasten kodeista jo yli kolmanneksella ainakin yksi perheen tietokoneista on tablettitietokone (Suoninen 2014, 13). Tulos on yhdenmukainen sen kanssa, että vuonna 2014 kaikista 16–74 -vuotiaiden kotitalouksista 34 prosenttia omisti tablettitietokoneen. (Tilastokeskus 2014b.)

Tietokoneiden myötä myös internetyhteydet ovat yleistyneet. Tämä on ollut hyvin nopeaa: vuosituhannen vaihteessa hieman harvemman kuin joka toisen lapsen ja nuoren kotona oli nettiyhteys, mutta 2010-luvulla netti on jo käytännössä joka talouden varuste. (Repo & Nätti 2015a.) Sittenkin, 2010-luvun alusta, mobiilin internetin käyttö on lisääntynyt huomasti (Noppari 2014, 15).

Mediavarustuksen monipuolistuminen ja internetin yleistyminen heijastuvat lasten ja nuorten ajankäyttöön. Television katselu on muodostanut tärkeän osan lasten ja nuorten vapaa-ajan toimintaa 1970-luvulta lähtien. Ajankäyttötutkimus osoittaa, että jo 1970-luvun lopulla lapset ja nuoret katsoivat televisiota keskimäärin puolitoista tuntia päivässä. Television katselu lisääntyi kuitenkin seuraavat kaksi vuosikymmentä, ja 2000-luvun alussa lapset ja nuoret olivat television äärellä keskimäärin tunnin pidempään kuin 1970-luvulla. Tämän jälkeen television katseluun käytetty aika on kuitenkin vähentynyt. (Repo & Nätti 2015a.) Tosin televisiokanavien määrän lisääntyminen on laajentanut lapsille ja nuorille suunnattua ohjelmatarjontaa (Finnpanel 2009, 2010).

Television katselu oli erityisen suosittua vuosituhannen vaihteessa. Tuolloin kouluikäiset lapset viettivät noin kolmanneksen kaikesta vapaa-ajastaan television ääressä. (Pääkkönen 2005, 2010.) 2000-luvun alussa television katselu olikin sekä lapsilla että nuorilla selvästi tietokoneen käyttöä yleisempää. 2010-luvulle tultaessa tilanne on muuttunut. Tietokoneella vietetyt keskimääräiset minuutit ovat lisääntyneet merkittävästi. Nuoret viettävätkin jo 2010-luvulla huomattavasti enemmän aikaa tietokoneella kuin televisiota katsellen. (Miettinen & Rotkirch 2012; Repo & Nätti 2015a.) Erityisesti nuorilla miehillä tietokone on 2000-luvulla ohittanut television suosituimpana vapaa-ajan viettövälineenä (Tilastokeskus 2011a).

Tietokoneella vietetyn ajan lisääntymisestä kertoo se, että kymmenessä vuodessa (vuosista 1999–2000 vuosiin 2009–2010) nuorten poikien tietokoneen parissa viettämä aika päivässä yli kaksinkertaistui, 60 minuutista 152 minuuttiin. Saman ikäisten tyttöjen kohdalla ajankäytön kasvu on suhteellisesti ollut vieläkin suurempaa, 15 minuutista 88 minuuttiin. (Repo & Nätti 2015a.) Koululaiset viettävät tietokoneen ääressä myös selvästi enemmän aikaa kuin muu väestö: 25–44-vuotiaat olivat tietokoneella vuosina 2009–2010 vain 40 minuuttia, 45–64-vuotiaat 22 minuuttia ja yli 64-vuotiaat niinkin vähän kuin 10 minuuttia vuorokaudessa (Pääkkönen & Hanifi 2011).

Tietokoneaika on lapsilla ja nuorilla yhteydessä internetissä vietettyyn aikaan, joka kytkeytyy puolestaan taas muihin ajankäytön muotoihin. Moni arkipäivän toimi, kuten sosiaalinen kanssakäyminen, televisio-ohjelmien seuraaminen ja lehtien

lukeminen, tapahtuu yhä enemmän internetin välityksellä. (Tilastokeskus 2011a.) Älypuhelimista, tietokoneista ja tablettitietokoneista onkin muotoutunut eräänlaisia kokoaikaisia käyttöliittymiä, joiden avulla lapset ja nuoret pelaavat, opiskelevat, hoitavat asioita, ylläpitävät sosiaalisia suhteita, seuraavat viihdettä ja osallistuvat yhteisten asioiden hoitamiseen (Lahikainen & Arminen 2015).

Internetillä on erityisen tärkeä rooli lasten ja nuorten sosiaalisten suhteiden ylläpidossa (Livingstone 2010; Noppari 2014). Lasten mediabarometrin 2012 mukaan yli puolet 10–12-vuotiaista on sitä mieltä, että sosiaalisen median käyttäminen on tärkeää, jos haluaa ”pysyä perillä kaveriporukan asioista” (Suoninen 2013, 69). Ystäviin pidetään yhteyttä ja kavereita tavataan sekä sähköisen median välityksellä että kasvotusten (Pohjola & Jokinen 2010). Nuorisobarometri 2014 osoittaa, että nuorilla säännöllinen nettiyhteydenpito kavereihin on jo yleisempää kuin puhelimesta puhuminen tai kasvokkainen tapaaminen. Tytöt ovat myös poikia aktiivisempia pitämään yhteyttä ystäviinsä netin välityksellä. (Myllyniemi 2014.)

Lapsilla ja nuorilla virtuaalinen maailma ja muu elämysmaailma yhdistyvätkin usein samaksi toisiaan täydentäväksi sosiaalisiksi tilaksi. Virtuaalista kommunikointia ei koeta vähemmän autenttiseksi tai oikeaksi kuin kasvokkaista vuorovaikutusta. (Kupiainen 2013; White & LeCornu 2011.) Internetin käytön yleistyttyä kasvokkainen seurustelu tuttavien ja ystävien kanssa onkin vähentynyt peruskoululaisten keskuudessa (Pääkkönen 2014). Tosin tiedämme myös sen, että nuoret, joilla ainoa säännöllinen yhteys kavereihin tapahtuu netin välityksellä, ovat muita nuoria tyytymättömämpiä niin ihmissuhteisiinsa kuin muihinkin elämänsä osa-alueisiin (Myllyniemi 2014). Näyttääkin siltä, että netti ei kaikilta osin kompensoi kasvokkaisen vuorovaikutuksen tarvetta.

Perhe muodostaa ystävien ja tuttavien ohella tärkeän osan lasten ja nuorten mediavälitteistä vuorovaikutusverkostoa. Media rytmittää myös perheenjäsenten keskinäistä vuorovaikutusta (Lahikainen, Mälkiä & Repo 2015). Media voi olla osa perheen yhteistä aikaa tai aikaa, jota perheenjäsenet viettävät yksin. Television katselu on ruokailun ohella yleisimpiä toimia, joita lapset ja nuoret tekevät perheenjäsentensä seurassa. Televisio jäsentää edelleen vahvasti perheaikaa; lapset katsovat sitä useammin perheenjäsenten kanssa kuin yksin tai tuttavien kanssa. (Repo & Nätti 2015b.) Televisio ei ole myöskään erillään perheen muista arkisista rutiineista, vaan sitä katsotaan usein samanaikaisesti, kun tehdään jotakin muuta, kuten vaikkapa ruokaillaan tai vietetään aikaa yhdessä. Televisio ei siten vain jäsennä perheiden arkisia rytmejä tai ole toimintojen rajanvetäjä, vaan se on usein osa muuta samanaikaista toimintaa. (Morley 1996; Mälkiä & Arminen 2015; Repo & Nätti 2015b; Valkonen 2012.)

Tietokoneiden käytöstä on sen sijaan muotoutunut perheen piirissä yhä yksityisempi kokemus. Tähän viittaa muun muassa se, että tietokoneita ja mobiililaitteita käytetään entistä useammin yksin myös perhekontekstissa. (Noppari 2014; Repo & Nätti 2015b.) Ajankäyttötutkimuksen mukaan 2010-luvun alussa lapset viettivät lähes 60 prosenttia kaikesta tietokoneajastaan yksin, ja nuorilla tämä osuus oli vieläkin suurempi, yli 80 prosenttia (Repo & Nätti 2015b). Tietokoneella voi siis kokea olevansa yksin siinä lähiympäristössä, missä sitä käytetään, vaikka tietokoneen käyttö itsessään sisältää monia sosiaalisen vuorovaikutuksen elementtejä. (Ks. Hanifi tässä teoksessa.)

Lapset käyttävätkin internetiä kaikkein mieluiten yksin (Suoninen 2014). Medialaitteet, kuten älypuhelimet ja tietokoneet, voivat myös monimutkaistaa lapsen

ja vanhemman välistä vuorovaikusta – ainakin silloin, kun laitteet vievät käyttäjänsä huomion (Mantere & Raudaskoski 2015; Suoninen 2015). Vanhemmat kokevat myös, että mediankäytön yksilöitymisen seurauksena heidän on entistä vaikeampi kontrolloida jälkikasvunsa median parissa viettämää aikaa (Noppiari 2014; Wartella ym. 2013).

Television katselun aikarytmit

Mutta millaisina kellonaikoina lapset ja nuoret sitten televisiota katsovat? Entä onko näissä ajoituksissa tapahtunut merkittävää muutosta kolmenkymmenen vuoden aikana? Tarkastelemme seuraavaksi, mihin aikaan lapset ja nuoret seuraavat televisiota, mitkä ovat heidän suosituimmat televisionkatseluajankohtansa ja mihin aikaan television katselu viimeistään lopetetaan. Tämän lisäksi selvitämme, kuinka sukupuoli ja viikonpäivä jäsentävät television katselun rytmejä ja miten ajankäyttö rytmittyy paljon televisiota seuraavilla lapsilla ja nuorilla. Tarkastelumme ulottuu vuodesta 1979 vuosiin 2009–2010.

Lapset ja nuoret katsovat televisiota tyypillisimmin ilta-aikaan. Ei ole varmastikaan yllättävää, että 1970-luvulta 2010-luvulle televisiota on seurattu yleisimmin illalla viikonpäivästä riippumatta. Vuonna 1979 lasten suosituin television katselu-aika ajoittui aikahaarukkaan kello 20.10–20.30 (37 prosenttia ikäryhmästä) ja nuorilla kello 21.20–21.30 (29 prosenttia ikäryhmästä). 1970-luvun lopulla sekä lapset että nuoret seurasivat televisiota melko yhtäläisen päivärytmin mukaan. Television katselu aloitettiin iltapäivällä kuitenkin siten, että viiden maissa television ääressä oltiin vähemmän. Tämän jälkeen katseluosuudet alkoivat kasvaa tasaisesti iltakahdeksaan (lapset) ja -yhdeksään (nuoret) asti väheten tämän jälkeen jyrkästi.

Seuraavina kahtena vuosikymmenenä lasten ja nuorten keskinäisissä television katselupiikeissä (kaikki päivät) tapahtui kuitenkin eriytymistä: lasten kohdalla suosituimmat katseluajankohdat aikaistuiivat ja nuorten kohdalla puolestaan hiukan myöhentyivät. Vuosina 1987–1988 ja 1999–2000 lasten korkeimmat katseluosuudet ajoittuivat jo kello 19.50–20.00 (36 prosenttia ja 35 prosenttia) ja nuorilla kello 20.30–21.50 väliseen aikaan, jolloin noin kolmannes kaikista nuorista oli television äärellä. 2010-luvulle tultaessa, television katselun suosion heikentyessä, lasten ja nuorten television katselun rytmeissä tapahtuu jälleen lähentymistä. Tämä selittyy suurelta osin sillä, että lapset suosivat television katsomista taas myöhemminä ajankohtina nuorten katselupiikkien pysyessä lähes samoina. Vuosina 2009–2010 lasten televisionkatselupiikki (31 prosenttia ikäryhmästä) ajoittuu niinkin myöhään kuin kello 20.50 ja 21.00 väliselle ajalle.

Voidaankin esittää, että lasten suosituimmat televisionkatseluajat ovat 2010-luvulle tultaessa myöhentyneet. Keskimäärin lähes kolmannes lapsista on television äärellä vielä yhdeksän aikaan illalla. Kolme vuosikymmentä aikaisemmin suosituin katselu-aika oli puoli tuntia ja 1980- ja 1990-luvuilla noin tunti aikaisemmin. Kehitys korostuu koulupäivien ajankäytössä, ja sen voi nähdä heijastelevan yleistä havaintoa siitä, että viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana suomalaisten elämänrytmit ovat siirtyneet yhä myöhäisemmiksi (Tilastokeskus 2011a).

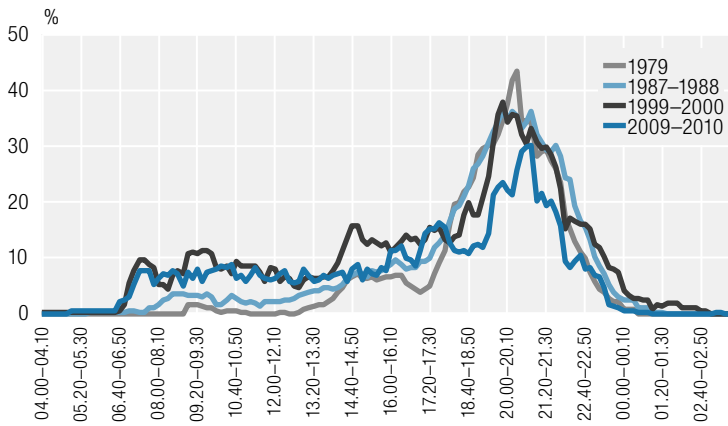
Tyttöjen ja poikien television katselun aikarytmeissä on kuitenkin eroja. Poikien television katselu keskittyy tyttöjä selkeämmin illan katselupiikkien ympärille.

11 Televisio ja tietokone lasten ja nuorten ajankäytön rytmittäjinä

Tyttöjen televisionkatseluprofiilit ovat poikien katselurytmejä tasaisempia. Vuonna 1979 noin 40 prosenttia 10–14-vuotiaista pojista katsoi televisiota illalla kello kahdeksan ja puoli yhdeksän välillä. Pojat myös aloittavat television katselun aamulla tyttöjä aikaisemmin. Piirre tulee esille erityisesti vuosien 1999–2000 ja 2009–2010 aineistoissa: puoli kahdeksan aikaan aamulla 10–14-vuotiaista pojista noin 10 prosenttia katsoi televisiota, kun vastaava luku tyttöjen kohdalla oli vain nelisen prosenttia. Tytöt aloittavat ohjelmien seuraamisen tyypillisimmin vasta aamuyhdeksän ja kymmenen välissä. (Kuviot 11.1 ja 11.2.)

Kuvio 11.1

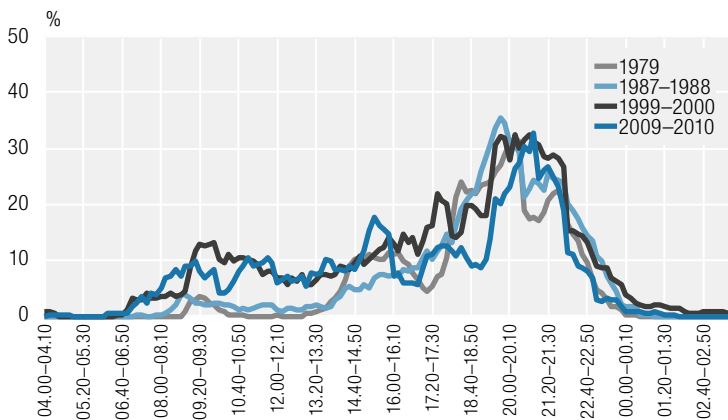
Televisiota katsovien 10–14-vuotiaiden poikien osuudet ikäryhmästä kellonajoittain vuosina 1979, 1987–1988, 1999–2000 ja 2009–2010 / kaikki päivät

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Kuvio 11.2

Televisiota katsovien 10–14-vuotiaiden tyttöjen osuudet ikäryhmästä kellonajoittain vuosina 1979, 1987–1988, 1999–2000 ja 2009–2010 / kaikki päivät

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

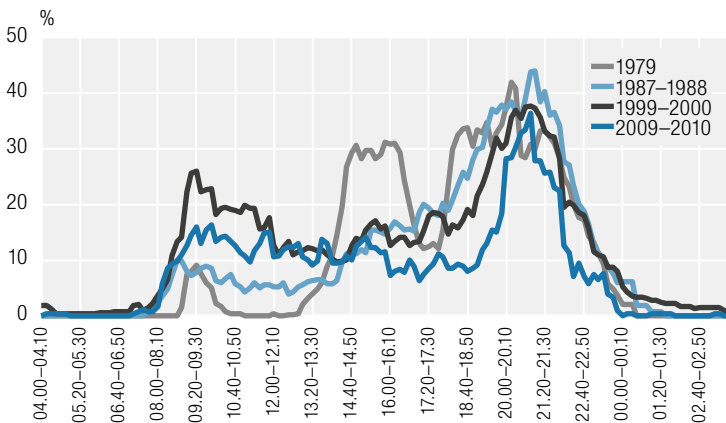
Voidaan siis esittää, että pojat ovat viikoittaisilta televisionkatselurytmeiltään tyttöjä yhtenäisempi ryhmä: suosituimpina katseluaikoina suurempi osa pojista kuin tytöistä on television äärellä. Ilmiötä selittää varmasti myös se, television katselu on ollut pojille tyttöjä merkittävämpi ajankäytön muoto. Pojat viettivät jo 1970-luvun lopulla tyttöjä enemmän aikaa television parissa. Pojat ovat kuitenkin 2000-luvun alusta vähentäneet television katseluun käyttämänsä aikaa. Tästä syystä tyttöjen ja poikien television katselun ajankäyttöerot ovat tasoittuneet. Tätä selittää myös se, että tytöt ovat 2000-luvun alusta alkaneet katsoa televisiota aktiivisemmin. Tilanne onkin muodostunut sellaiseksi, että yhä harvempi poika katsoo televisiota, mutta tämä erityinen ryhmä poikia (lapsia) viettää television ääressä pääsääntöisesti tyttöjä enemmän aikaa. (Repo & Nätti 2015a.)

Lapset ja nuoret katsovat televisiota huomattavasti enemmän viikonloppuina kuin koulupäivien aikana. Television katselun erot olivat päivätyypin mukaan suurimmillaan 1970-luvun lopulla: tuolloin lapset katsoivat vapaapäivinä televisiota yli kaksi kertaa enemmän kuin opiskelupäivinä. (Repo & Nätti 2015a.) Myös television katselun syklit eriytyvät päivätyypin mukaan. Viikonloppuisin televisiota katsotaan koulupäiviä yleisemmin aamu- ja iltapäivän tunteina. Ohjelmien seuraaminen lopetetaan myös myöhemmin illasta. 1970-luvun lopussa lapsilla television seuraaminen oli viikonloppuisin hyvin tavallista kello 14.30–16.30 välillä (27–31 prosenttia ikäryhmästä). Myös nuoret katsoivat tuolloin yleisesti televisiota. Voidaankin esittää, että 1970-luvulla television viikonloppujen iltapäivän ohjelmatarjonta houkutteli lapset ja nuoret runsain joukoin television äärelle. (Kuviot 11.3 ja 11.4.)

Vuosituuhannen vaiheessa yleistyi puolestaan se, että lapset ja nuoret asettuivat viikonloppuisin katsomaan televisiota aamupäivällä. Vuosina 1999–2000 lapset olivat vapaapäivinä television ääressä erityisen paljon aamulla yhdeksän ja kymmenen välillä (22–26 prosenttia ikäryhmästä). Erityisesti TV1 tarjosi tuolloin monipuolisesti lapsille suunnattuja ohjelmia (Finnpanel 1999, 2000). Tämän jälkeen television

Kuvio 11.3

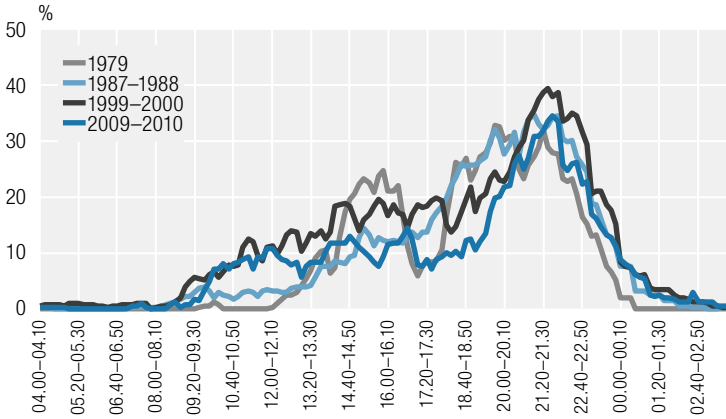
Televisiota katsovien 10–14-vuotiaiden osuudet ikäryhmästä kellonajoittain vuosina 1979, 1987–1988, 1999–2000 ja 2009–2010 / viikonloppuvapaa

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Kuvio 11.4

Televiisiä katsovien 15–19-vuotiaiden osuudet ikäryhmästä kellonajoittain vuosina 1979, 1987–1988, 1999–2000 ja 2009–2010 / viikonloppuvapaa

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

seuraaminen vapaapäivien aamuina on kuitenkin vähentynyt. 2010-luvulle tultaessa lapset myös lopettavat television katselun viikonloppuiltaisin aikaisemmin kuin kolmena edeltävänä vuosikymmenenä. Ilmiö ei näytä koskevan kuitenkaan samassa määrin nuoria. (Kuviot 11.3 ja 11.4.)

Television katselun lopetusajat ovat yleisellä tasolla ensin myöhentyneet ja sittemmin hiukan aikaistuneet. Television sulkemisen ajankohdat heijastelevat television katselun yleistä suosiota: lapset ja nuoret katsoivat televisiota kaikkein myöhimpään vuosituhannen vaihteessa. Jos 1970-luvun lopulla vain kaksi prosenttia lapsista oli television äärellä kello 23.00 –23.10 välisenä aikana koulupäivien aikana, niin seuraavan kahden vuosikymmenen aikana katsojaosuudet kohosivat kuuteen ja seitsemään prosenttiin. Tämä jälkeen katsojaosuudet laskivat: vuosina 2009–2010 vastaavana aikana television parista löytyi enää kolme prosenttia lapsista. Nuorten kohdalla kehityskulku on ollut vastaava. Koulupäivinä 1980- ja 1990-luvuilla nuorista yhdentoista aikaan illalla television äärellä oli joka seitsemäs (14 prosenttia ikäryhmästä), mutta 2010-luvulla enää seitsemän prosenttia.

Poikkeuksen tähän trendiin muodostavat kuitenkin nuoret tytöt. He sammuttavat television tai lopettavat ohjelmien seuraamisen keskimäärin yhä myöhempään. Jos vuonna 1979 puoliltaöin (kello 00.00–00.10) vain yksi prosentti nuorista tytöistä katsoi televisiota, niin vuosina 1999–2000 television sisältöjä seurasi kuusi prosenttia ja 2010-luvun alussa niinkin moni kuin kahdeksan prosenttia koko ikäryhmästä. Nuorten poikien kohdalla kehitys on ollut päinvastainen: vuonna 2009–2010 puoliltaöin television ääressä oli vähemmän poikia kuin kymmen vuotta aikaisemmin. Viikonloppuisin televisiota katsotaan luonnollisesti arkipäiviä myöhempään. Näin tekevät erityisesti nuoret. Vuosituhannen vaihteessa ja 2010-luvun alussa viikonloppuisin kello 00.00–00.10 välisenä aikana television sisältöjä seurasi lähes joka kymmenes nuori. 1970-luvulla vastaava luku oli vain kaksi prosenttia. (Kuviot 11.3 ja 11.4.)

Kaikki lapset ja nuoret eivät katso televisiota samassa määrin. Vuosituhannen vaihteessa joka kymmenes koululainen ei katsonut televisiota lainkaan koulupäi-

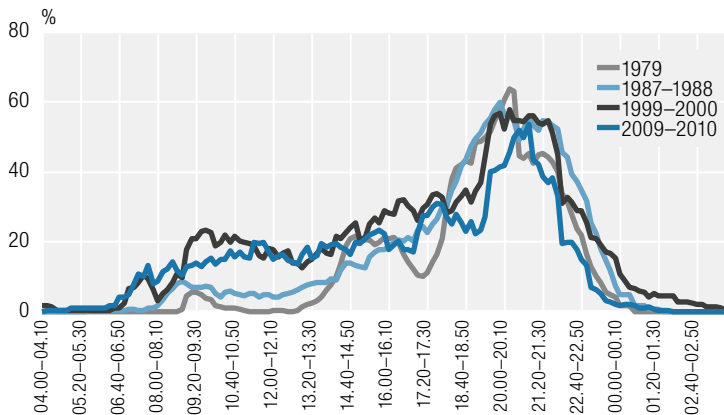
vinä - ja toisaalta joka viides koululainen ja jopa joka neljäs yläkoululainen katsoi televisiota yli viisi tuntia vapaapäivän aikana. (Pääkkönen 2005, 2010, 85.) Kymmenen vuotta myöhemmin peruskoululaisista niinkin suuri osuus kuin viidesosa ja lukiolaisista kolmasosa ei viettänyt aikaansa television parissa koulupäivinä. Myös sellaisten lasten ja nuorten määrä on vähentynyt, jotka katsovat televisiota yli kaksi tuntia päivässä. Vuosina 2009–2010 näin teki kolmasosa peruskoululaisista ja neljännes lukiolaisista. (Pääkkönen 2014.)

Television katselun aikarytmejä voidaankin tarkastella myös se suhteen, miten runsaasti aikaansa television parissa viettävien lasten ja nuorten² ajankäytön rytmit ovat kehittyneet vuodesta 1979 vuosiin 2009–2010. Näyttää siltä, että vuosituhaten vaihteessa paljon televisiota seuraavat lapset sulkevat television myöhemmin kuin 1970- ja 1980-luvuilla tai 2010-luvun alussa. Yllättävää on erityisesti se, että paljon television parissa aikaansa viettävät lapset lopettavat television katselun 2010-luvun alussa huomattavasti aikaisemmin kuin kolmena aikaisempana vuosikymmenenä. Jos vuonna 1979 paljon televisiota seuraavista lapsista television äärellä oli yhdentoista aikaan illalla (kello 23.00–23.10) 13 prosenttia, vuosina 1987–1988 25 prosenttia ja vuosina 1999–2000 21 prosenttia, niin 2010-luvun vaihteessa katsojia oli enää seitsemän prosenttia ikäryhmästä. (Kuvio 11.5.)

Nuorten kohdalla tilanne on kuitenkin toisenlainen. Paljon aikaansa television katselulle suuntaavat nuoret lopettivat television katselun kaikkein aikaisemmin

Kuvio 11.5

Televisiota katsovien osuudet kellonajoittain niistä 10–14-vuotiaista, jotka katsovat paljon televisiota vuosina 1979, 1987–1988, 1999–2000 ja 2009–2010 / kaikki päivät

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

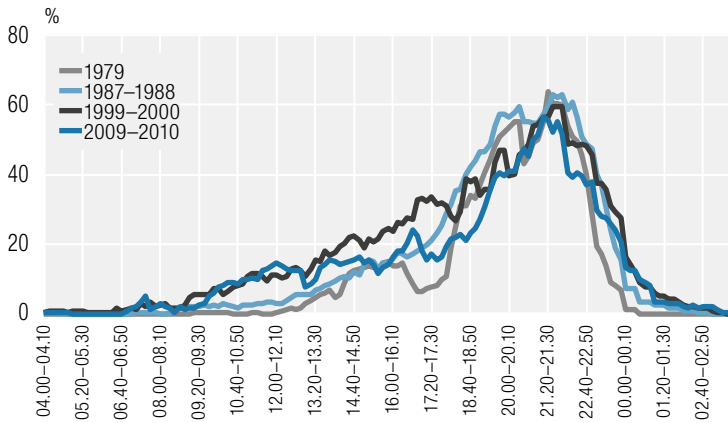
- 2 Paljon televisiota katsovien kestoryhmä muodostuu kunakin vuonna eniten televisiota katsovien kolmanneksesta. Paljon televisiota katsovat lapset olivat television äärellä keskimäärin vuorokaudessa 179 minuuttia vuonna 1979, 222 minuuttia vuosina 1987–1988, 279 minuuttia vuosina 1999–2000 ja 216 minuuttia vuosina 2009–2010. Paljon televisiota katsovat nuoret olivat television äärellä keskimäärin vuorokaudessa 174 minuuttia vuonna 1979, 229 minuuttia vuosina 1987–1988, 261 minuuttia vuosina 1999–2000 ja 215 minuuttia vuosina 2009–2010.

11 Televisio ja tietokone lasten ja nuorten ajankäytön rytmittäjinä

1970-luvun lopulla. Seuraavina vuosikymmeninä katselun lopetusajat heijastelevat pääosin television katselun yleistä suosiota. Vuonna 1979 keskiyöllä (kello 00.00–00.10) television parissa oli tarkastellusta ryhmästä yksi prosentti, ja vuosina 1987–1988, 1999–2000, 2009–2010 heitä oli kymmenen prosentin molemmin puolin. (Kuvio 11.6.)

Kuvio 11.6

Televisiota katsovien osuudet kellonajoittain niistä 15–19-vuotiaista, jotka katsovat paljon televisiota vuosina 1979, 1987–1988, 1999–2000 ja 2009–2010 / kaikki päivät

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Tietokoneen käytön aikarytmit

Lasten ja nuorten tietokoneen käyttö on hyvin monipuolista, ja tietokonevälitteinen ajankäyttö muodostaa yhä keskeisemmän osan lasten ja nuorten arkea. Vuosien 2009–2010 ajankäyttöaineiston mukaan lähes viidesosa lapsista ja noin kolmannes nuorista katsoo tietokoneen kautta televisiota. Television katselun lisäksi lapset ja nuoret käyttävät tietokoneita pelien pelaamiseen, kuvien tekemiseen, musiikin kuunteluun ja elokuvien katseluun. Pelaaminen on hyvin suosittua erityisesti lasten parissa, kun taas nuoret keskittyvät lapsia useammin musiikin kuunteluun ja elokuvien katseluun. (Repo & Nätti 2015a.)

Tietokoneen käyttö ja internetin käyttötarkoitukset lomittuvat toisiinsa. Internet avaa ovet virtuaaliseen maailmaan ja toimii lapsille ja nuorille yhtä aikaa niin kommunikoinnin, tiedonhankinnan, viihtymisen kuin kuluttamisen kanavana. Ajankäyttöaineiston (2009–2010) mukaan yleinen tiedonhaku on lasten ja nuorten tavallisin internetin käyttötarkoitus. Lisäksi netti tarjoaa monipuolisen väylän viihtymiselle. Erilaisten nettipelien pelaaminen on erityisen yleistä lasten keskuudessa. Suurin osa nuorista käyttää myös sähköpostia, lähettää pikaviestejä ja on rekisteröitynyt sosiaalisiin verkkopalveluihin. (Repo & Nätti 2015a.)

Poikien ja tyttöjen nettikulttuurissa on myös eroja. Pojat pitävät tyttöjä enemmän kilpailusta, tiedon välittämisestä ja peleistä. Tytöille tärkeää on puolestaan bloggaaminen, henkilökohtainen viestintä ja julkaiseminen oman yksityisen verkos-

ton sisällä. (Kotilainen & Suoninen 2013, 21.) Pojille keskeisintä on netissä pelaaminen. Poikien netissä viettämä aika on myös tyttöjä pidempi. (Myllyniemi 2014; Tilastokeskus 2011a.)

Mutta, miten tietokone jäsentää lasten ja nuorten ajankäytön rytmejä? Tarkastelemme seuraavaksi, mitkä ovat lasten ja nuorten suosituimmat tietokoneen käyttöajat ja mihin aikaan tietokone viimeistään sammutetaan. Onko tyttöjen ja poikien tietokoneen käytön rytmeissä eroja, ja miten viikonpäivä vaikuttaa tietokoneella olemiseen? Arvioimme myös sitä, miten tietokonetta paljon käyttävien lasten ja nuorten ajankäytön rytmit rakentuvat. Aloitamme tarkastelun vuosien 1987–1988 aineistolla, koska tietokoneet alkoivat yleistyä kodeissa vasta 1980-luvulla.

Tietokoneen käytössä ei ole havaittavissa yhtä jyrkkiä ajankäyttöpiikkejä kuin television katselun kohdalla. Tosin tietokoneella ollaan yleisemmin – ainakin koulupäivinä – iltapäivän ja illan tuntien aikana kuin aamusta. Suosituimmat tietokoneen käyttörupeamat ajoittuvat arkipäivinä lapsilla kolmen aikoihin iltapäivällä: vuonna 1999–2000 kello 15.20–15.30 ja 2010-luvun alussa kaksikymmentä minuuttia myöhemmälle ajanjaksolle. Nuoret ovat arkipäivinä kaikkein tyypillisimmin koneella kello 17.40–17.50: vuosituhannen vaihteessa niin teki seitsemän prosenttia ja kymmenen vuotta myöhemmin 20 prosenttia ikäryhmästä. On kuitenkin huomattava, että tietokoneen käytön käyttäjäpiikit eivät ole prosentuaalisesti kovin merkittäviä, ja siksi erot käyttäjäosuuksissa eivät ole iltapäivän ja illan aikana erityisen suuria.

1980-luvulla alkoi tietokoneen käyttö yleistyä nuorimmissa lasten ja nuorten ikäluokissa. Tietokoneen käyttäjinä oli tuolloin erityisesti 10–14-vuotiaita poikia, jotka antoivat huomattavan paljon aikaansa tietokoneelle. Voidaankin esittää, että he olivat tietokoneen käyttäjinä eräänlaisia pioneereja. Yllättävästi lapset olivat vielä vuosituhannen vaihteessakin nuoria ahkerampia tietokoneen käyttäjiä. (Repo & Nätti 2015a.) Tämä kehityskulku näkyy tietokoneen käytön aikarytmeissä: 1980-luvulla ja vuosituhannen vaihteessa lasten osallistumisosuudet tietokonetoimintoon olivat iltapäivän ja illan aikana nuoria suurempia (kuviot 11.7 ja 11.8). Näin tapahtui sekä arkipäivinä että viikonlopun aikana.

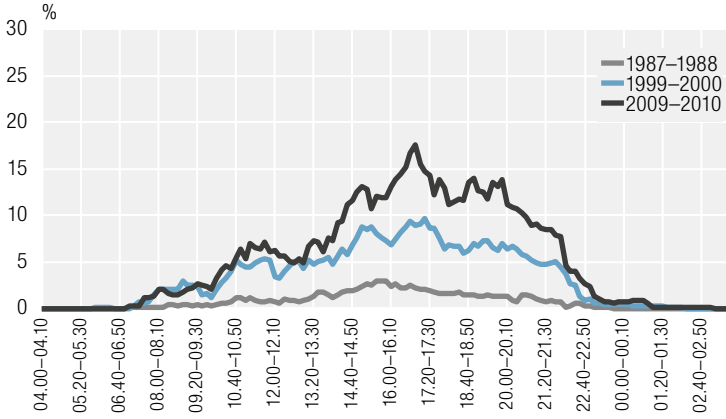
Kymmenen vuotta myöhemmin (2009–2010) erityisten mediasukupolvien kasvamisen myötä nuoret viettävät kuitenkin jo lapsia yleisemmin aikaansa tietokoneella. Jos siis vielä vuosina 1999–2000 lapset olivat nuoria aktiivisempia tietokoneen käyttäjiä, niin 2010-luvulla osat vaihtuivat. (Repo & Nätti 2015a.) Tämä heijastuu tietokoneen käytön rytmeihin. Nuorten käyttäjäosuudet tietokoneella ohittavat lasten osuudet (kuviot 11.7 ja 11.8). Ne kasvavat arkipäivinä erityisesti myöhäisen iltapäivän ja kello 21.30 aikoihin ja viikonloppusin kello 15 aikaan iltapäivästä, kello 18 aikaan illasta ja kello 23 aikaan yöstä (kuviot 11.9 ja 11.10).

Pääkkönen (2014) on tarkastellut vuosien 2009–2010 ajankäyttöaineiston pohjalta peruskoululaisten ja lukiolaisten tietokoneen käytön ja television katselun yleisyyttä koulupäivinä ja osoittanut, kuinka nämä vuorottelevat koululaisten ajankäytössä. Peruskoululaisten tietokoneen käyttö yleistyy iltapäivällä koulun päättymisen jälkeen ja saavuttaa huippunsa jo niinkin aikaisin kuin kello 16 jälkeen. Tätä seuraa television katselun suosituin katselu-aika, joka alkaa kello 19.30 jatkuen tästä pari tuntia. Kokonaisuutena peruskoululaisten ruutu-aika huipentuu kuitenkin kello 19.30–21. Tällöin joko tietokoneen tai television ääressä on yli 40 prosenttia kaikista peruskoululaisista. (Pääkkönen 2014.)

11 Televisio ja tietokone lasten ja nuorten ajankäytön rytmittäjinä

Kuvio 11.7

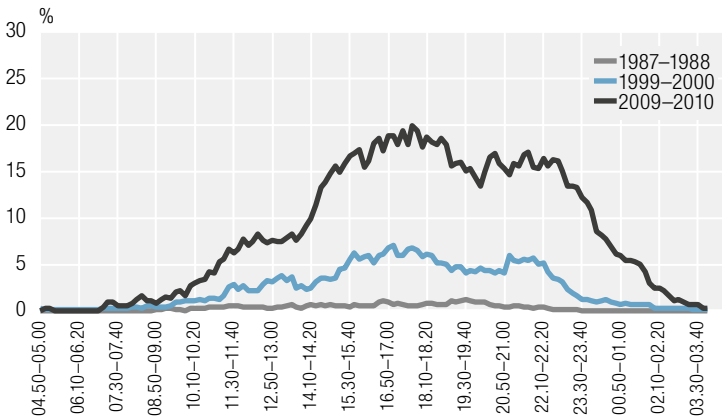
Tietokonetta käyttävien 10–14-vuotiaiden osuudet ikäryhmästä kellonajoittain vuosina 1987–1988, 1999–2000 ja 2009–2010 / kaikki päivät

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Kuvio 11.8

Tietokonetta käyttävien 15–19-vuotiaiden osuudet ikäryhmästä kellonajoittain vuosina 1987–1988, 1999–2000 ja 2009–2010 / kaikki päivät

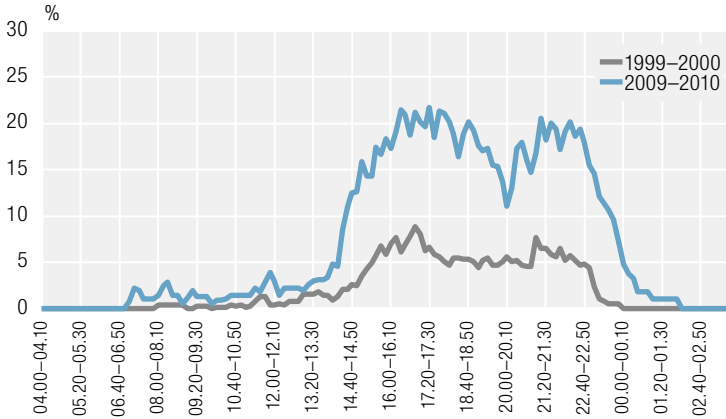
Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Myös lukiolaiset avaavat tietokoneensa heti koulupäivän jälkeen. Heidän tietokoneen käyttönsä ajoittuu kuitenkin jonkin verran myöhempään ajankohtaan kuin peruskoululaisilla, noin kello 16.30–20. Tämän jälkeen yleistyy puolestaan television katselu, mutta tietokoneen käyttö voittaa suosiossaan television jälleen kello 21 jälkeen. Lukiolaisten ruutuajan huippuajankohta ajoittuu kello 21–22, jolloin lähes puolet lukiolaisista katsoo televisiota tai on tietokoneella. (Pääkkönen 2014.)

Peruskoululaiset ovatkin arkipäivinä tyypillisimmin joko television tai tietokoneen parissa kello 19–21 aikaan illalla ja lukiolaiset jonkin verran myöhemmin kello 21–22 välillä. Edellä esitetyt trendit kuvaavat kuitenkin koko ikäluokkia koske-

Kuvio 11.9

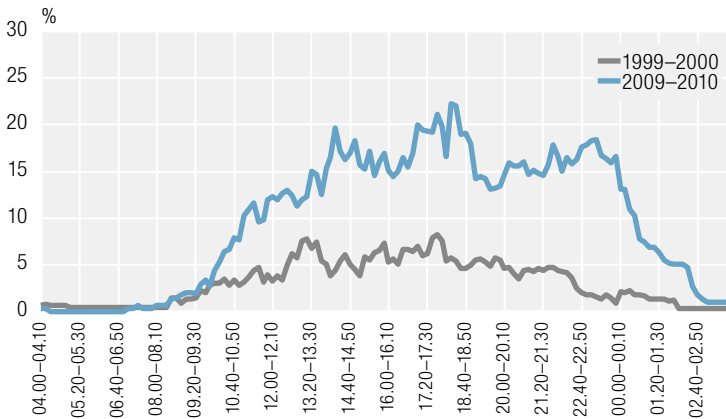
Tietokonetta käyttävien 15–19-vuotiaiden osuudet ikäryhmästä kellonajoinnain vuosina 1999–2000 ja 2009–2010 / koulupäivät

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Kuvio 11.10

Tietokonetta käyttävien 15–19-vuotiaiden osuudet ikäryhmästä kellonajoinnain vuosina 1999–2000 ja 2009–2010 / viikonloppuvapaat

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

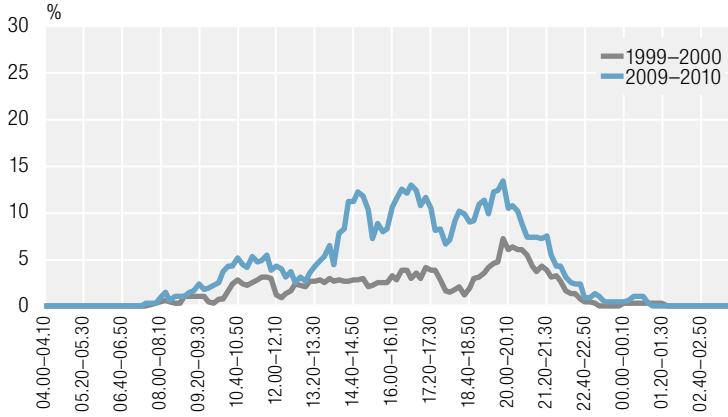
via keskiarvoja. Jos tarkastelussa otetaan huomioon sukupuoli, huomataan, että pojat viettävät tietokoneella huomattavasti enemmän aikaa kuin tytöt. Vuosituhannen vaihteessa 10–14-vuotiaiden poikien osallistumisosuus tietokonetoimintoon (kaikki päivät) ylitti 10 prosentin kello 14.40–19.30 ja 15–19 -vuotiailla pojilla kello 15.40–15.50, 16.30–18.50 ja 21.00–22.00. Tytöt eivät saavuttaneet vastaavaa osallistumisosuutta minään kellonaikana. (Kuviot 11.11 ja 11.12.)

Tietokone on korostunut poikien ajankäytössä. Pojat ovatkin osallistuneet tietokoneen käyttöön tyttöjä aktiivisemmin aina 1980-luvulta lähtien. Jos vuosien 1999–2000 ajankäyttöaineistossa 60 prosenttia 10–14-vuotiaista pojista raportoi tieto-

11 Televisio ja tietokone lasten ja nuorten ajankäytön rytmittäjinä

Kuvio 11.11

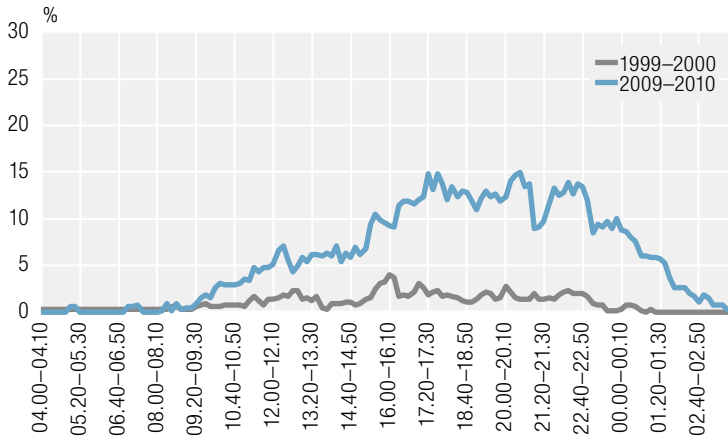
Tietokonetta käyttävien 10–14-vuotiaiden tyttöjen osuudet ikäryhmästä kellonajoittain vuosina 1999–2000 ja 2009–2010 / kaikki päivät

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Kuvio 11.12

Tietokonetta käyttävien 15–19-vuotiaiden tyttöjen osuudet ikäryhmästä kellonajoittain vuosina 1999–2000 ja 2009–2010 / kaikki päivät

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

koneen käytöstä, niin tyttöjen kohdalla vastaava prosenttiosuus oli vain 30 prosenttia. Myös nuoret pojat käyttivät suhteellisesti enemmän tietokoneita kuin nuoret tytöt. Tilanne muuttui 2010-luvulle tultaessa. Vuosina 2009–2010 jo 66 prosenttia 10–14-vuotiaista tytöistä ja 74 prosenttia 15–19-vuotiaista tytöistä raportoi tietokoneen käytöstä. Tosin edelleen pojat viettävät tietokoneella enemmän aikaa kuin tytöt. (Repo & Nätti 2015a.)

2010-luvulle tultaessa sukupuolten väliset erot tietokoneen käytössä ovatkin taasoittuneet. Muutos näkyy myös ajankäytön rytmeissä. Nyt myös tytöt ylittävät yli 10

prosentin käyttöosuudet kaikkien päivien osalta: näin tapahtuu erityisesti nuorilla tytöillä iltapäivän ja illan aikana. (Kuviot 11.11 ja 11.12.)

Tietokoneella vietetään aikaa myös yhä myöhempään yöhön. Tämä näkyy erittäin voimakkaasti nuorten ajankäytössä: 2010-luvun alussa 20 prosenttia nuorista vietti aikaa koulupäivinä tietokoneen parissa kello 22.10–22.20. Kymmenen vuotta aikaisemmin vastaava luku oli vain kuusi prosenttia. Ja vielä hieman myöhemmin illalla (kello 23.00–23.10) tietokoneen parissa oli arkipäivän iltoina 15 prosenttia nuorista. Tietokoneen käytön rytmien myöhentyminen näkyy nuorten kohdalla erityisesti viikonloppujen ajankäytössä. Vuosina 2009–2010 vähän ennen puoltayötä (kello 23.50–00.00) lähes viidennes (17 prosenttia ikäryhmästä) nuorista vietti aikaansa tietokoneen parissa. Kymmenen vuotta aikaisemmin vastaava prosenttiosuus oli vain yksi. Ja niinkin myöhään kuin kahden aikaan yöllä (kello 2.10–2.30) koneen parissa oli viikonloppun iltoina viisi prosenttia nuorista. (Kuviot 11.9 ja 11.10.) Viikonloppuisin myös lapset sammuttavat tietokoneet yhä myöhemmin. 2010-luvun alussa koulupäivinä lapset siirtyvät koneelta viimeistään pois kymmenen aikaan illalla, mutta viikonloppuina lähes kymmenen prosenttia lapsista oli vielä koneen parissa puoli yhdentoista aikaan (kello 22.20–22.30) illalla.

Tietokoneajan yleinen myöhentyminen näkyy yhtäläillä sekä tyttöjen että poikien ajankäytössä. Vuosina 2009–2010 kaikki viikonpäivät huomioiden nuoret tytöt ja pojat olivat lähes yhtä myöhään koneella: pojista puoliltaöin (kello 00.00–00.10) kahdeksan prosenttia ja tytöistä yhdeksän prosenttia käytti vielä tietokonetta. Lasten kohdalla tilanne on toinen. Pojat näyttävät viihtyvän tyttöjä myöhempään tietokoneen parissa. 2010-luvun alussa kymmenen aikaan illalla (kello 21.50–22.00) pojista 11 prosenttia ja tytöistä neljä prosenttia raportoi tietokoneen käytöstä.

Kaikki lapset ja nuoret eivät käytä tietokonetta samassa määrin. Vuosien 2009–2010 ajankäyttöaineistossa koulupäivinä vajaan 30 prosenttia peruskoululaisista ja runsaat 40 prosenttia lukiolaisista käytti tietokonetta yli kaksi tuntia päivässä. Sen sijaan niitä, jotka eivät käyttäneet koulupäivänä tietokonetta vapaa-ajan tarkoituksiin lainkaan, oli runsas neljäsosa peruskoululaisista ja vajaa viidesosa lukiolaisista. Luvut ovat kuitenkin huomattavasti alhaisempia kuin kymmenen vuotta aikaisemmin kerättyssä aineistossa. (Pääkkönen 2014.)

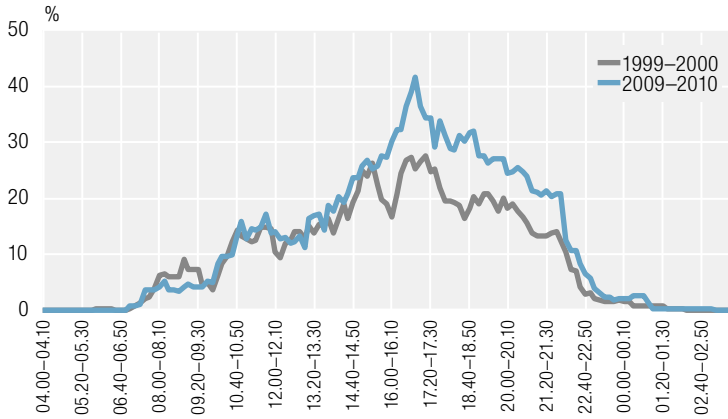
Kehityssuunta on myös ollut sellainen, että siirryttäessä vuosituhannen vaihteesta vuosiin 2009–2010, tietokonetta paljon käyttävät³ ovat koneensa ääressä myös yhä myöhempään. Trendi on erittäin merkittävä nuorten kohdalla. Jos vuonna 1999–2000 paljon tietokonetta käyttävistä nuorista tietokoneen parissa oli puoliltaöin vain kolme prosenttia, niin kymmenen vuotta myöhemmin osuus on jo 22 prosenttia. (Kuviot 11.13 ja 11.14.)

3 Paljon tietokonetta käyttävien kestoryhmä muodostuu kunakin vuonna eniten tietokonetta käyttävien kolmanneksesta. Paljon tietokonetta käyttävät lapset olivat tietokoneella keskimäärin vuorokaudessa 138 minuuttia vuosina 1999–2000 ja 179 minuuttia vuosina 2009–2010. Paljon tietokonetta käyttävät nuoret olivat koneella keskimäärin vuorokaudessa 101 minuuttia vuosina 1999–2000 ja 272 minuuttia vuosina 2009–2010.

11 Televisio ja tietokone lasten ja nuorten ajankäytön rytmittäjinä

Kuvio 11.13

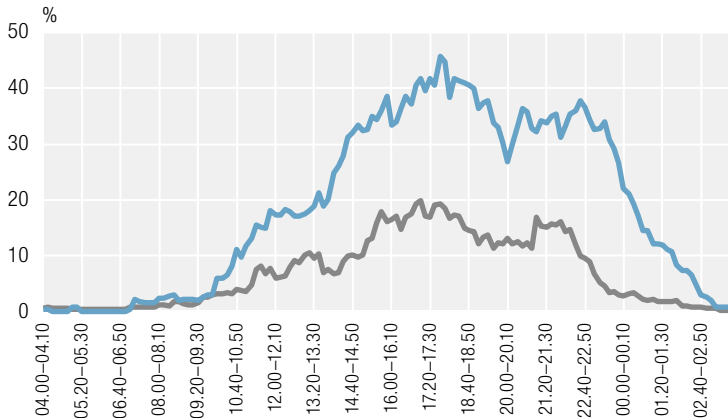
Tietokonetta käyttävien osuudet kellonajoittain niistä 10–14-vuotiasta, jotka käyttävät paljon tietokonetta vuosina 1999–2000 ja 2009–2010 / kaikki päivät

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Kuvio 11.14

Tietokonetta käyttävien osuudet kellonajoittain niistä 15–19-vuotiasta, jotka käyttävät paljon tietokonetta vuosina 1999–2000 ja 2009–2010 / kaikki päivät

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Lopuksi

Ajankäyttö on yhteydessä ympäristöönsä ja elämäntapojen moninaistumiseen. Lasten ja nuorten mediankäyttöä ei siis voi ymmärtää ilman sen laajempaa kontekstia. Kodit, jotka ovat edelleen yksi lasten ja nuorten keskeisimmistä mediaympäristöistä, ovat muuttuneet yhä mediateknologisemmiksi. Kulutuksen tutkijat ovatkin huomanneet, että juuri lapsiperheet ovat olleet eturintamassa ostamassa uutta teknologiaa (Pajunen

2007). Myös mediankäyttö itsessään on muuttanut yhä monialaisemmaksi ja samalla vähemmän paikka- ja aikasidonnaiseksi. ”Mobiilimuksujen” (Noppi 2014) ei tarvitse istua enää television ääressä katsoakseen ”televiisiä”, vaan he voivat seurata television sisältöjä yhtä hyvin tietokoneiden ja mobiililaitteiden välityksellä. On myös yhä tavallisempaa, että useampia median sisältöjä seurataan samaan aikaan.

Television katselu on jo useiden vuosikymmenten ollut tärkeä osa lasten ja nuorten arkea. Tietokoneet alkoivat pikkuhiljaa yleistyä kodeissa 1980-luvulla, ja 1990-luvulta lähtien tietokoneen ääressä vietetty aika on kasvanut räjähdysmäisesti. Tietokoneen käytön lisääntyminen on heikentänyt jonkin verran television katselun asemaa lasten ja nuorten vapaa-ajan käytössä. Kokonaisuutena ruutu-aika on kuitenkin kasvanut, ja sen merkitystä lasten ja nuorten arjessa korostaa, että lasten ja nuorten liikuntaan, opiskeluun, perinteiseen lukemiseen ja ulkoiluun sekä sosiaaliseen kanssakäymiseen käyttämä aika on vähentynyt. (Miettinen & Rotkirch 2012; Mälyniemi 2014; Pääkkönen 2014.)

Medialla on yhä merkityksellisempi asema lasten ja nuorten arjessa. Keskeinen piirre mediankäytön lisääntymisessä on myös se, että siitä on tullut monelta tapaa ilta- ja yö-keskeisempää. Lasten suosituimmat televisionkatseluajat ovat 2010-luvulle tultaessa myöhentyneet. Tosin lapset ja nuoret seurasivat televisio-ohjelmia kaikkein myöhäisimpään yöhön vuosituhannen vaihteessa, tuolloin myös television katselulle omistettu aika oli korkeimmillaan. Paljon televiisiä katsovat lapset sammuttavat television aikaisemmin 2010-luvulla kuin kolmena aikaisempaa vuosikymmenenä. Poikkeuksen tähän kehityskulkuun muodostavat kuitenkin nuoret tytöt, jotka viihtyvät television ääressä yhä myöhempään.

Suomalaisten elämänrytmit ovat yleisemminkin siirtyneet myöhäisemmäksi. Nukkumaan mennään 2010-luvulla selvästi myöhemmin kuin vuonna 1979. Vastaa- vasti aamulla herätään myöhemmin. (Tilastokeskus 2011a.) Elämänrytmien myöhentyminen näkyy erityisesti tietokoneen käytössä. Eritoten nuoret viihtyvät tietokoneella hyvin myöhään iltaan ja yöhön. Jos 2010-luvun alun koulupäivinä viidesosa nuorista vietti aikaa tietokoneen parissa kymmenen aikaan illalla, niin kymmenen vuotta aikaisemmin vastaava osuus oli vähemmän kuin joka kymmenes. Ja vielä yhdentoista aikaakin illalla tietokoneen parissa on joka kuudes nuori. Tietokoneen käytön rytmien myöhentyminen korostuu viikonloppujen ajankäytössä. 2010-luvun alussa vähän ennen puoltayötä lähes viidennes nuorista vietti aikaansa tietokoneen parissa. Samoin ne nuoret, jotka viettävät tietokoneen parissa paljon aikaa, lopettavat tietokoneharrastuksen yhä myöhemmin illasta tai yöstä.

Lasten ja nuorten arki näyttääkin rakentuvan siten, että sitä jaksottavat television katselun ja tietokoneen käytön rytmit. Koulupäivinä heti koulun jälkeen ”olla koneella”, jonka jälkeen siirrytään katsomaan televiisiä. Television katselun suosituimpien katseluajankohteiden jälkeen siirrytään jälleen tietokoneiden pariin. Viikonloppuisin television katselu ja tietokoneen käyttö rytmittyvät tiheämmin. Silloin televiisiä katsotaan koulupäiviä yleisemmin jo aamupäivästä, ja se suljetaan myös koulupäiviä myöhemmin. Myös tietokoneelle siirrytään koulupäiviä aikaisemmin, ja sillä viivytään huomattavan myöhään yöhön. Vuosituhannen vaiheessa yleistyi erityisesti se, että lapset ja nuoret asettuivat viikonloppuisin katsomaan televiisiä aamupäivällä.

Tietokone ja netti tarjoavat lapsille ja nuorille pääsyn virtuaaliseen maailmaan, joka ei rakennu perinteisille yhteiskunnallisille ajankäytön rytmeille. Netti ei avaudu tai

sulkeudu ennalta määritellyn aikataulun mukaan, vaan tarjoaa sisältöjä ympäri vuorokauden. Netin ”ajattomuus” näkyy lasten ja nuorten ajankäytössä: sen parissa voi viettää aikaa lähes milloin vain joko aikaisin aamusta tai hyvin myöhään illasta. Tietokoneella roikutaankin usein myöhempään yöhön kuin perinteisen television parissa.

Media ja sen tarjonta rytmittävät yhä merkittävämmällä tavalla lasten ja nuorten arkista ajankäyttöä. Ei tarvitse olla ennustaja todetakseen, että älypuhelimien ja helposti liikuteltavien tablettitietokoneiden yleistyminen tulevat omalta osaltaan kasvattamaan median roolia lasten ja nuorten ajankäytössä. Kulkeehan älypuhelin tai tabletti vaivatta mukana minne vain ja on käytettävissä lähes milloin vain. Myös kouluista on muodostunut lapsille ja nuorille yhä tärkeämpi mediankäyttöympäristö. Opetuksen sisällöt ovat siirtyneet monelta osin nettiin, sillä seurauksella, että internet-välitteinen ajankäyttö tulee lisääntymään myös koulutuntien aikana

UUDET NÄKÖKULMAT AJANKÄYTÖN TUTKIMISEEN

12 Infrastruktuurit järjestävät aikaa

Mikko Jalas, Jenny Rinkinen & Antti Silvast

Kotitalouksien käyttämiä laitteita, kuten kodinkoneita, tietotekniikkaa tai viime aikoina esimerkiksi laajakaistayhteyksiä, pidetään aikaa säästävinä mukavuuksina, jotka lisäävät arjen tehokkuutta ja sujuvuutta. Laitteiden vaikutus arjessa on kuitenkin moniulotteinen ja yllättäväkin: ne vaikuttavat muun muassa perheen sisäiseen työnjakoon, luovat uusia odotuksia kodin palvelutasosta ja usein niiden käyttö edellyttää tukevia työtehtäviä kuten esimerkiksi huoltamista ja korjaamista (Schwartz Cowan 1983). Yhtä lailla arjen laitteet luovat riippuvuussuhteita, jotka altistavat kotitalouksia häiriöille ja katkoksille – moni koti on vahvasti riippuvainen toimivasta sähköverkosta, ja sähkökatkon yllättäessä sujuva arki onkin usein uhattuna.

Tarkastelemme tässä artikkelissa arjen laitteita ja tekniikkaa laajemmin infrastruktuurin näkökulmasta, jolloin myös tekniikan kautta rakentuva aikajärjestys saa monipuolisen muodon. Infrastruktuurit eivät pelkästään säästä aikaa, vaan ne järjestävät sitä uusilla tavoilla ja tuottavat yhteiskunnallisesti jaettuja rytmejä. On ehdotettu, että sekä tekninen infrastruktuuri että aika ovat resursseja, jotka integroituvat niitä hyödyntävien käytäntöjen kautta (Reckwitz 2002; van Vliet, Chappells & Shove 2005; Shove, Pantzar & Watson 2012). Toisaalta sosiaalinen käytäntö, kuten Lefebvre (1991, 206) ilmaisee, muodostuu eritasoisista rytmeistä. Yhdistäen nämä näkökulmat väitämme, että infrastruktuuria ja arjen tekniikkaa voidaan analysoida sen rytmisyyden kautta, jota ne tuottavat ja johon ne kytkeytyvät.

Keskitymme kirjoituksessamme energainfrastruktuurin luomaan aikajärjestykseen. Määrittelemme aluksi infrastruktuurin käsitteen ja pohdimme yleisesti sitä, miten infrastruktuurien ja ajan suhdetta voidaan lähestyä. Konkretisoimme lähestymistapaamme käsittelemällä sähköverkon tarjoamia palveluita, niiden saatavuutta ja katkostilanteita (Graham 2009; Silvast 2013; Rinkinen 2013). Toisena esimerkkinä käytämme puulämmittämisen pienimittakaavaisempaa infrastruktuuria, lämmittämiseen vaadittavaa työtä ja erityisesti sen jaksottamista, rytmisyyttä ja synkronisointumista muiden askareiden kanssa (Jalas & Rinkinen 2013).

Infrastruktuurit järjestävät aikaa eri tavoin. Molemmissa tapauksissa järjestelmän normaali toiminta luo tietynlaisia vakiintuneita aikarakenteita. Järjestelmän sisäinen ja eri järjestelmien välinen vakiintunut ajallinen yhteensopivuus eli synkronisaatio on yksi infrastruktuurin aikaulottuvuuksista. Epävarmuus, häiriöt, poikkeustilanteet ja koordinaation puute luovat toisenlaisen aikajärjestyksen (Trentmann 2009; Luke 2009). Kolmas infrastruktuurien aikaulottuvuus liittyy epävarmuuden hallintaan, adaptiivisiin käytäntöihin sekä joustavuuteen.

Infrastruktuurien aikajärjestykset ovat suhteessa järjestelmien luotettavuuteen. Mitä luotettavampi tietty palvelu tai toiminto on, sitä vähemmän on poikkeustiloja ja tarvetta adaptiivisille käytännöille. Palveluiden saatavuus ei kuitenkaan ole kiinni pelkästään järjestelmien teknisestä luotettavuudesta, vaan myös näiden järjestelmien poliittisesta ohjauksesta. Kirjoituksemme avaa myös teknologioihin rakentuvien aikajärjestyksien taustalla vaikuttavia poliittisia tai hallinnollisia pyrkimyksiä: odotuksia siitä, millaisia ihmiset ovat, miten heidän tulisi käyttäytyä, miten he voivat enna-

koida tulevia tapahtumia ja miten kaikkia näitä asioita voidaan aktiivisesti ylläpitää ja muuttaa (O'Malley 2004).

Kirjoituksemme lopussa kiinnitämme huomiota energiapalveluiden saatavuuden poliittisuuteen ja väitämme, että näiden palveluiden markkinapohjainen ja reaaliaikainen hinnoittelu saattaa tuottaa teknisiin katkoihin vertautuvia saatavuuskatkoja ja uutta säännöllistä epäsäännöllisyyttä. Tällä yleisemmällä tasolla kirjoitus esittelee varastointiin, varautumiseen ja infrastruktuurien kuormituspiikkien tasaamiseen liittyviä sosiaalisia ja eettisiä näkökulmia ja rakentaa näin laajaa yhteiskunnallista kuvaa rytmisyyden ja sosioteknisten järjestelmien yhteydestä.

Käytännöt infrastruktuurin ajallisina ilmentyminä

Infrastruktuuritutkimuksen taustalla vaikuttaa ajatus teknologioista laajoina sosio-teknisinä järjestelminä eli systeeminä. Klassiset, aluksi sähköverkkojen syntyyn keskittyneet historian tutkimukset määrittivät järjestelmän seuraavasti: järjestelmä ”koostuu toisiinsa liittyvistä osista ja komponenteista ... joita yhdistää verkosto tai rakenne” (Hughes 1983, 5). Esimerkiksi sähköverkon voidaan ajatella koostuvan fyysisistä artefakteista, kuten muuntajista ja siirtolinjoista, organisaatioista, kuten sähköyrityksistä, valmistavasta teollisuudesta ja investointipankeista, tieteellisistä komponenteista, kuten yliopisto-opetuksesta ja tutkimusohjelmista, lakiartefakteista, kuten laeista ja säännöksistä sekä luonnonvaroista, kuten kaivoksista (Hughes 1989, 51). Nämä systeemin hallinnan piiriin kuuluvat osat ovat luonteeltaan sekä ”sosiaalisia” että ”teknisiä”, minkä vuoksi tutkijat puhuvat usein myös sosioteknisistä systeemeistä (esim. Rohrer 2008; van der Vleuten 2004; Silvast ym. 2013).

Tämä näkökulma teknologioista laajoina sosioteknisinä järjestelminä ohjaa tarkastelemaan sitä, miten sosiotekniset systeemit leviävät yhteiskunnassa, ja millainen niiden ajan mittaan sulkeutumaan pyrkivä sekä keskusjohtoisesti hallittu luonne on (etenkin Hughes 1983, 1989). Viime vuosina systeemien rajapinnat ja niiden vuorovaikutteinen suhde ympäristöönsä on kuitenkin noussut uudelleen esiin tutkimuksissa (esim. Graham & Marvin 2001; Edwards 2003, 2010; Graham 2009; Silvast ym. 2013). Käytäntöteoria, tai sosiaalisten käytäntöjen teorit (Schatzki 2002; Shove ym. 2012), on eräs tapa hahmottaa inhimillistä toimintaa suhteessa sosioteknisiin järjestelmiin ja infrastruktuuriin. Tämän teoreettisen lähestymistavan mukaan tekniset järjestelmät mahdollistavat ja ehdottavat tiettyjä toimintatapoja, ja rajoittavat ja estävät toisia. Infrastruktuuri ei siis ole ehdoton rakenne, vaan käytäntöteoreetikkojen mukaan toiminnan ja järjestelmän suhde on dynaaminen. Kun ajatellamme infrastruktuuria käytäntöjen kautta, huomaamme, että kun käytännöt ovat itsessään performatiivisia (Schatzki 2002), myös infrastruktuuri on performatiivista: infrastruktuureilla on ajallisia ilmentymiä niiden käytäntöjoukkojen kautta, jotka ovat niistä riippuvaisia ja jotka tekevät infrastruktuurin tarpeelliseksi, jopa kriittiseksi. Infrastruktuureilla on siis taipumus muuttua tarpeellisiksi.

Käytännöt ovat järjestäytyneet sekä rytmisesti että suhteessa tilaan (Lefebvre 1991). Tästä näkökulmasta elämä muodostuu käytännöllisten suoritusten rytmisestä toistuvuudesta ja tilallisesta erikoistumisesta, jotka siis määrittävät toimintaa se-

kä ajallisesti että tilallisesti. Kaikille asioille on yksinkertaisesti sanottuna aikansa ja paikkansa. Katkokset näiden kriittisten elintärkeiden palveluiden saatavuudessa luovat tarpeen järjestää arki uudestaan sekä ajallisesti että tilallisesti. Sähkökatkos ei siis ole pelkästään energian toimitushäiriö vaan uudenlainen arjen aikajärjestys, jota hallitsevat adaptiiviset käytännöt.

Käytäntöteoreettinen näkökulma ohjaa infrastruktuuritutkijoita pohtimaan resurssien kulutuksen ja ”loppukuluttajien” sijaan infrastruktuurin palveluntuotantoa (van Vliet ym. 2005). Tällöin selkeä erottelu kuluttajien ja tuottajien välillä ei ole mielekästä, sillä se jättää huomioimatta palveluntuotannon dynamiikan eli teknologian, konventioiden ja käytäntöjen yhteisen, jatkuvan kehittymisen (Shove 2003). Käyttäessään, hallinnoidessaan ja valvoessaan järjestelmiä kotitalouksilla on kuitenkin myös ”tuottava” rooli. Kotitaloustyö viittaa toiminnan moninaisuuteen, jossa yksilöt tuottavat perheelleen palveluita tai lopputuloksia. Tällainen työ ja sen edellyttämät infrastruktuuripalvelut, kuten lämmin vesi, suhteutuu aina laajempaan koordinoituun kokonaisuuteen, kuten puhdistautumiseen, vaatteiden pesuun ja sosiaaliseen kanssakäymiseen.

Kysyntä, ymmärrettynä niinä käytäntöinä, jotka ilmentävät ja toteuttavat infrastruktuuria, on myös sidoksissa kotitalouksien toimintarakenteeseen. Viime aikoina tällaiset käytännöt ovat nousseet laajemmin esille esimerkiksi kilpailulle avattujen infrastruktuurien, kuten sähköntoimituksen näkökulmasta: kilpailun palvelun käyttäjän on osaltaan myös tuotettava infrastruktuuria pohtimalla kustannuksia, valitsemalla palvelun toimittaja ja takaamalla tätä kautta, että markkinat toimivat (Luke 2009, 64–65; Silvast & Virtanen 2013). Joustavien infrastruktuurien oikeanlainen loppukäyttäminen näyttää siis edellyttävän markkinalogiikkaa.

Käytännöt eivät kuitenkaan ole pelkästään arjessa pärjäämistä ja infrastruktuurien käyttämisestä tai kilpailuttamista. Käytännöillä on myös vähemmän pakottava, mutta yhtä ei-individualistinen tapa järjestää arkea: arjen toteuttaminen sisältää varauksettoman, lapsenomaisen hetkellisyyden, jolloin käytäntöön tempaudutaan tai heittäydytään kaikin rynnoin, hartaasti ja antaumuksella mukaan (Lefebvre 2002). Kuten tässä artikkelissa tuonnempana väitämme, tällaisia tilanteita syntyy sekä järjestäytyneen lämmitystyön yhteyteen että infrastruktuuripalveluiden saatavuuskatkojen luomassa epäjärjestystiloissa ja -tilanteissa (myös Nye 2010, 83).

Arjen rakentuminen yhdessä saatavilla olevien palveluiden ja niitä hyödyntävän työn kanssa vie meidät takaisin infrastruktuuritutkimukseen. Edwardsin (2003) mukaan infrastruktuurit, vaikkakin huomaamattomasti, vaikuttavat perustavanlaatuisesti ajan ja arjen järjestäytymiseen:

Infrastruktuureilla on valtaa muokata ihmisaikaa, muuttaen niitä perusteita joiden varassa koemme ajan rakenteen ja sen kulumisen. Esimerkiksi lennätin loi samanaikaisuuden tunteen valtaviin etäisyyksien välille ... kun taas sähkövoima laajensi työaikoja iltaan asti. Liikenneinfrastruktuuri liittyy toisiinsa ajan ja paikan, muuttaen molempien kokemisen tapoja. Yhteiskunnat tietenkään rakentavat infrastruktuurit, mutta näiden rakenteiden pitkän pysyvyyden vuoksi infrastruktuureista itsessään tulee keskeisempi yhteiskuntaa muokkaava voima. (Edwards 2003, 195.)

Aikajärjestysten huomioiminen ei siis ole kokonaan uutta laajojen teknisten järjestelmien tutkimukselle. Näissä tutkimuksissa aikaa on kuitenkin ennen kaikkea käsitelty siitä näkökulmasta, miten järjestelmät kehittyvät siirtyen keksinnöistä käytöönnottoon, standardoimiseen, laajentumiseen ja lopulta häviämiseen (Edwards 2010, 10). Samalla systeemien ja niiden kehityksen seurauksia teknologian arkiiseen käyttöön ja aikarytmeihin on tutkittu lähtökohdasta verrattain vähän. Yllä olevan lainauksen keskeisiä huomioita onkin ajankäytön rytmien ja rutiinien vakiintuminen teknisten järjestelmien ja infrastruktuurien vaikutuksesta. Pitkään käytössä olleet infrastruktuurit ovat saavuttaneet asemansa arjen toiminnallisen muutoksen kanssa samanaikaisesti ja vastavuoroisesti. Esimerkiksi autoilun infrastruktuuri on sidoksissa työnteon muotoihin samoin kuin elintarviketuotannon ketjut kodin ruokahuoltoon. Vakiintuneet rakenteet siis ylläpitävät ja koordinoivat ajankäyttöä. Ne toimivat arjen puitteina: itsestään selvinä koordinaatteina, joita ei kyseenalasteta (Graham 2009, 6–9). Kun teknologian omaksujista tulee niiden rutinoituneita käyttäjiä, uutuudet sulautuvat arkiseen aikarakenteeseen. Puulämmitysesimerkimme kuvaa tällaista erittäin pitkään käytössä ollutta ja kulttuurisesti neuvoteltua sosioteknistä ratkaisua lämpimänä pysymisen fysiologisiin ja sosiaalisiin tarpeisiin. Yleisemmin sanottuna vakiintuneiden teknologioiden ylläpito ja operointi tapahtuu vakiintuneissa työkäytännöissä. Ennen paneutumista esimerkkiimme puulämmittämisestä, esitämme vielä huomioita infrastruktuurin ja erityisesti sähköverkon varmuudesta sekä siitä, miten palvelukatkokat vaikuttavat ajalliseen järjestykseen.

Infrastruktuuripalveluiden saatavuus ja palvelukatkokset

Normaalitilanteessa infrastruktuuri tuottaa palveluita häiriöttä ja huomaamatta, ja infrastruktuurien varmuus on yksi keskeinen poliittinen tavoite. EU-direktiivi (2009/72/EY) sähkön sisämarkkinoista korostaa sähkön toimitusvarmuutta ja teknisiä turvallisuusperusteita olennaisena osana sähkömarkkinoiden toimintaa. EU:n kriittisestä infrastruktuurista energiajärjestelmät mukaan lukien, kansallisesta huoltovarmuudesta ja näiden suojaamisesta on olemassa omat säädöksensä (Silvast 2013). Suomessa on astunut voimaan vuonna 2013 uusi sähkömarkkinalaki, joka määrää sähköverkonhaltijat valmistautumaan ja varautumaan epänormaaleihin tilanteisiin. Sähkömarkkinoiden toimijat on määrätty ohjeistamaan asiakkaitaan siitä, kuinka sähköverkon häiriötilanteissa tulee toimia. Kriittisten infrastruktuuripalveluiden tarjoaja on siis veloitettu ennakoiviin toimiin vakaan järjestelmän rakentamiseksi sekä varautumaan häiriötilanteiden varalta, ja loppukäyttäjät ovat osa vakautta ja häiriöihin varautumista. Useimmissa tapauksissa loppukäyttäjää vain kehoitetaan varautumaan häiriötilanteisiin esimerkiksi varaamalla juomavettä ja varmistamalla varavoima viestintävälineisiin (Puolustusministeriö 2008), mutta esimerkiksi rakennuslupa Suomessa edellyttää ennakoivampaa varautumista muun muassa velvoittamalla, että omakotitaloon rakennetaan varalämmitysjärjestelmä, kuten tulisija.

Jos infrastruktuurit toimivat tarpeeksi luotettavasti ja varmasti, niistä muodostuu olennainen osa normaalia arkea. Nopea ja luotettava viestintäverkosto mahdollistaa esimerkiksi etätyökäytännöt, joiden kautta syntyy uusia hierarkioita, sopimusmalleja

ja yhteistyökäytäntöjä. Infrastruktuurien toimintavarmuus kuitenkin vaikuttaa siihen, minkälaisia varajärjestelmiä pidetään yllä ja miten paljon koordinoitavoimaa tietyllä palvelulla ylipäätään arjessa on. Kaikilla infrastruktuureilla, ja erityisesti epävarmoilla infrastruktuureilla, on olemassa jonkinasteinen varajärjestelmä, johon liittyy erityinen aikajärjestys (Trentmann 2009). Modernissa kaupungissa liikutaan rutinoituneesti joukkoliikennettä hyödyntäen samalla kun vaihtoehtoiset liikkumisen muodot uinuvat, mutta julkisen liikenteen mennessä lakkoon, kimpakyydit, kävely ja pyöräily liikuttavat ihmisiä. Modernit kotitaloudet ovat enenevässä määrin riippuvaisia häiriöttömästä sähkösaannista, mutta käytännöt selviytyä ilman ovat myös olemassa (Mt.; Rinkinen 2013). On siis perusteltua ajatella, että on olemassa useampia ajallisia järjestyksiä riippuen siitä, onko palvelu saatavilla vai ei. Tämä ilmenee muun muassa tietyissä ekosysteemipalveluissa kuten sadekausissa, jotka eivät ole jatkuvasti ”saatavilla”, mutta jotka kuitenkin voimakkaasti ohjaavat yhteiskunnan toimintaa.

Infrastruktuurihäiriöitä aiheuttavia tapahtumia voidaan vaihtelevasti ennakoida ja niihin voidaan varautua, mutta silti sähkökatkot ja muut vaikeasti ennakoitavat häiriöt usein yllättävät loppukäyttäjät. Samoin esimerkiksi palveluihin vaikuttavat lakot voivat tapahtua lyhyellä muutaman tunnin varoitusajalla. Näillä esimerkeillä ei ole ajallista rakennetta, sillä niiden kestosta tai toistuvuudesta ei ole tietoa etukäteen. Tällaiset yleiset, mutta vaikeasti ennakoitavissa olevat häiriöt, luovat sekä korkeampaa valmiustasoa että turhautuneisuutta loppukäyttäjissä (Silvast 2013).

Turhautuneisuuden ohella infrastruktuurihäiriöt näyttävät luovan tilaa myös positiivisemmille tunteille: sähkökatkojen kaltaiset häiriöt keskeyttävät varman yksitoikkoisen palvelun ja murtavat rutiineja (Silvast 2013). Ei olekaan perusteltua väittää, että ihmiset tuntisivat olonsa yksinomaan voimattomiksi ja haavoittuvaisiksi sähkökatkon aikana (vrt. Luke 2009, 59). Tätä kuvaa hyvin Trentmannin (2009, 74) esille nostama huomio siitä, miten Yhdysvaltojen vuoden 1965 pitkät sähkökatkot kokeneet ihmiset kertoivat poikkeustilan tuntuneen lomalta. Sen lisäksi, että häiriöihin varaudutaan, niitä myös siedetään ja jopa arvostetaan, koska ne edellyttävät uusia taitoja ja selviytymisstrategioita sekä luovat mahdollisuuden toimia toisin (Silvast 2013). Laajemmasta näkökulmasta tilanteet, joissa häiriöt ovat niin huolen- kuin ilonaihe, heijastavat modernin infrastruktuurin toimintaa. Kuten Highmore (2004) väittää, rutiinit ovat kuluttajille yhtäältä sekä arjen toimimisen edellytys että levottomuuden ja tylsyyden lähde.

Palvelujen saatavuuden säännöstely

Kaikkia infrastruktuureja ei ole suunniteltu tuottamaan palveluita tasaisesti ja häiriöttä. Esimerkiksi julkinen liikenne toimii aikataulujen mukaan, ja yksityinen ja julkinen toimistotyö noudattaa tiettyä toimistoaikaa. Kyseessä on luonnon sykliisyyden kertautuminen sosiaalisissa rytmeissä, mutta myös ihmisten välinen kollektiivisen synkronoinnin tuottama hyöty ja mittakaavaetu. Vaikka jokin infrastruktuuri olisi suunniteltu tuottamaan palveluja tasaisesti, sitäkin voidaan poikkeustilanteessa säännöstellä, ja näin muokata infrastruktuurin käytön rutiineja: kuivilla alueilla ja kuivina kausina vesijohtoverkot toimittavat vettä vain tiettyinä viikon päivinä ja tiettyihin aikoihin. Palveluiden jatkuva saanti onkin oikeastaan suhteellisen uusi ilmiö: helsin-

kiläisissä kerrostaloissa oli vielä 1960-luvulla lämmintä vettä saatavilla vain tiettyinä viikonpäivinä.

Säännöstellyt järjestelmät tuottavat palveluitaan sosiaalisesti rakentuneen aikajärjestyksen mukaan. Ennakkoon suunniteltu, mutta vaihteleva palvelujen saatavuus vaatii, että muut toiminnot aikataulutetaan sen mukaisesti. Tällaiset infrastruktuurit voivat muuttua läpinäkyväksi ja huomaamattomaksi sellaisten rutiinien kautta, jotka muokkaavat arkea vastaamaan kysyntää ja vaihtelevaa tarjontaa. Tällainen säännöstelty saatavuus on kiinnostavampaa arjen järjestäytymisen näkökulmasta kuin infrastruktuurit, jotka onnistuvat tarjoamaan palvelua jatkuvasti ja häiriöttä. Toisaalta esimerkiksi sähkön joustava, reaaliaikainen hinnoittelu tuo mukanaan uudenlaista vaikeammin hallittavaa epäsäännöllisyyttä ja epäjärjestyttä. Kehittyneemmissä säännöstelytekniikoissa ohjaaminen on hienovaraisempaa. Kulutushuippuja pyritään tasaamaan markkinaehtoisesti sen sijaan, että kulutuksen kokonaismäärään vaikutettaisiin absoluuttisilla saatavuuskatkoilla.

Säätiloihin ja luontoon kytkeytyvä rytmisyys

Luonnon kiertokulku ja sykliset sääilmiöt ohjaavat osaltaan sosiaalisia rytmejä (Lefebvre 1991; Adam 1995). Vuorokausi- ja vuosirytmii muuttavat olosuhteita ja vaikuttavat siihen, miten yhteiskunnassa kannattaa toimia ja voi ylipäättään selviytyä. Sää voidaan siis ymmärtää säännöstellyn infrastruktuurin tapaisena ennakoitavissa olevana ajallisena rakenteena joka tahdittaa ja aikatauluttaa toimintaa. Sääolosuhteiden vaikutus ei kuitenkaan ole pelkästään negatiivinen ja ihmisten toimintaa haittaava. Esimerkiksi säännölliset tuuli- ja vuorovesi-ilmiöt voivat muuttua ”suotuisiksi”, jos niihin liittyvä inhimillinen toiminta ajoitetaan oikein. Näin on siitakin huolimatta, että useimmat teknologiset järjestelmät eristävät meidät luonnosta. Talot suojaavat ja tarjoavat tasaisen sisälämpötilan huolimatta säästä, valaistus pidetään päivää kellon tai vuodenajasta huolimatta, ja viestintämahdollisuudet kutistavat maantieteelliset etäisyydet. Jos säää ajatellaan rytmisyyttä tuottavana säädelynä infrastruktuurina, rakennusten kaltainen suojateknologia (Hitchings & Lee 2008) puolestaan on infrastruktuuri, joka tasoittaa ja häivyttää sään tuomaa vaihtelevuutta. Infrastruktuurit kerrostuvat ja kohtaavat toistensa aikajärjestykset; toiset niistä rakentavat ja tuottavat ennakoitua vaihtelevuutta ja toiset taas tasaavat tätä vaihtelua oikein toimiessaan.

Infrastruktuurin toimivuus tai toimimattomuus vaikuttaa siis siihen, miten koemme ja kohtamme luonnon rytmit. Tässä suhteessa esimerkiksi sähkökatkot tosiaan voidaan ymmärtää ”lomana”, sillä ne tekevät rutiineista vähemmän teknisesti virittyneitä ja tuovat ne lähemmäs luontoa. Toisin sanoen sähkökatkojen aikana maantieteelliset fyysiset rytmit astuvat sisään koteihin, jotka ovat normaalitilanteissa suojattuja ja eristettyjä. ”Loma” rutiineista ei kuitenkaan tarkoita kevyempää työkuormaa, vaan lähinnä uusia virikkeitä ja vaatimuksia, jotka astuvat esiin infrastruktuurien palvelukatkosten aikana. Tämä on yksi tapa ymmärtää infrastruktuuri rakenteena, joka tasoittaa todellisuutta ja häivyttää ympäristössä esiintyvää vaihtelua.

Yhteenvedona voidaan todeta, että infrastruktuurit järjestävät aikaa sekä normaalitilanteissa että häiriötilanteissa. Infrastruktuurin perimmäinen idea on olla on läpinäkyvä ja huomaamaton ja siihen päästään tarjoamalla jatkuvaa ja kysyntään dy-

naamisesti vastaavaa palvelua. Infrastruktuuripalveluilla voi kuitenkin olla luonnollinen tai sosiaalinen säännöllinen rytmi. Jos palveluiden saatavuus on rajoitettua tai säänneltyä, infrastruktuurin rytmi juurtuu muihin rytmeihin, ja kysyntä kohtaa tarjonnan kekseliäästi, jolloin niukatkin olosuhteet muuttuvat suotuisiksi oikea ajoituksen avulla. Koska infrastruktuurit ovat kerrostuneita ja toimivat toistensa suhteen, katkokset sähköverkon tapaisessa infrastruktuuripalvelussa altistavat käyttäjät uusille rytmeille, jotka voivat olla joko ihmis- tai luontolähtöisiä. Tällöin suotuisaan hyödyntämisen sijaan voimmekin joutua yllättäen vihamielisen sään armoille.

Infrastruktuurin ylläpitäminen ja hoitaminen: puulämmittäminen rytmisenä työnä

Laajan infrastruktuurin läpinäkyvyys ja palveluiden helppo ja jatkuva saatavuus pihlittavat sen työn, jota infrastruktuurin ylläpitämiseksi ja hoitamiseksi tehdään (ks. Graham 2009, 9–11). Seuraavan lyhyen puulämmittämisesimerkin avulla ehdotamme, että lämmittämistyö ja kotitaloustyö yleisemminkin organisoivat arkea ajallisesti. Osoitamme sen avulla, että vaikka lämmön tapaisten palvelujen kysyntä olisikin vähemmän rytmistä, työ joka näiden palvelujen saatavuuden eteen tehdään, joko keskitetysti jakeluinfrastruktuurien välittämänä tai hajautetusti kotitalouksissa, voi olla rytmistä. Sujuessaan oikein lämmittämisen infrastruktuuri tuottaa tasaisen ja toivotun sisälämpötilan. Sujuakseen se kuitenkin vaatii toteutuakseen rytmittynyttä työtä.

Puuta hyödynnetään lämmönlähteenä monessa eri mittakaavassa: sitä käytetään voimalaitoksissa osana kansallista energiantuotantoa, mutta myös paikallisemmin kotitalouksissa eri muodoissa ja määrissä. Puulla onkin merkittävä rooli energiainfrastruktuurissa: se on pääasiallinen lämmönlähde noin 25 prosentissa suomalaisista omakotitaloista (Tilastokeskus 2010) ja suosittu myös muissa Pohjoismaissa (Petersen 2008, Nyruud ym. 2008). Vaikka talot näillä alueilla usein hyödyntävät myös muita energialähteitä, kuten sähköä ja öljyä, puulämmittäminen määrittää asumisen arkea etenkin talvisin (Jalas & Rinkinen 2013) ja sillä on tärkeä rooli infrastruktuurihäiriöihin varautumisessa (Puolustusministeriö 2008). Tämän pohjalta onkin mielekästä tarkastella puulämmittämistä keskeisenä osana energiainfrastruktuuria.

Kotitalouksissa tapahtuva puulämmitys on sekä järkeilytapa pysyä lämpimänä että kulttuurisesti siirtyvä käytännöllinen osaamisalue. Kyse voi olla yksinkertaisesti edullisesta tavasta hyödyntää paikallisia uusiutuvia luonnonvaroja ja vähentää riippuvuutta energian hintojen vaihtelusta. Toisaalta materiaalisuuden näkökulmasta puulämmittämistä voisi kuvata mutkikkaaksi, monipuolisten toimintojen kokonaisuudeksi. Puun matka metsästä uuniin kestää muutaman vuoden ja siihen sisältyy useita erilaisia koneita ja työkaluja sekä tilaa ja työvoimaa vaativia vaiheita. Materiaalisuuden näkökulmasta puulämmitys ei ole vain halpaa energiaa. Työläs tapa pysyä lämpimänä kompensoituu siitä saatavista iloista, hyödyistä ja kulttuurisista merkityksistä kuten esteettisyydestä (Petersen 2008, Jalas & Rinkinen 2013).

Puun polttaminen noudattaa viikko- ja päivärytmiä, johon kuuluu polttopuun pilkkominen ja liikuttelu sekä tulipesien sytyttäminen, seuraaminen ja siivous. Lämmittämisen ja lämpimänä pysymisen rytmisyys rakentuu voimakkaasti ulkolämpötilan ja sääolojen rytmisen vaihtelun mukaan. Vaikka teknisen järjestelmän kyky va-

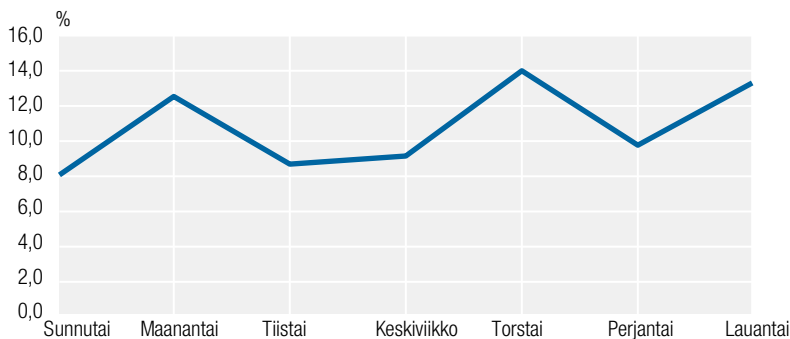
rastoida lämpöä massavaraajiin mahdollistaa pidemmät poissaolot, lämmittäminen usein sitoo ihmiset koteihinsa lämmityskauden ajaksi. Sään lisäksi esimerkiksi töissä käyminen, terveydentila ja vapaa-ajan harrastukset rytmittävät lämmitystyötä. Päällekkäiset rytmit johtavat arkisten rutiinien yhdistämiseen: polttopuita haetaan lehdenhakureissulla, tulipesät sytytetään samalla kun kahvi tippuu ja puiden hankinta yhdistetään mökkireissuun. Voidaan siis väittää, että puulämmittäminen on käytännöllistä vain luomalla rutiineja, joissa lämmitystyö pystytään synkronoimaan arjen muiden tarpeiden kanssa (Jalas & Rinkinen 2013).

Jokaisella teknisellä järjestelmällä on oma erityinen temporaalisuus, joka rakentuu sen kyvystä varastoida tuottamaansa palvelua sekä ylläpito- ja huoltotarpeesta. Puulämmittämisen suhteen polttopuita varastoidaan usein useamman vuoden tarpeisiin. Puuta poltetaan uuneissa ja kattiloissa, jotka voivat varastoida lämpöä muutamana päivänä tarpeisiin. Tämä tarkoittaa, että puulämmittämiseen vaadittava *työ* on toistuvaa, kun taas sen tuoma *palvelu*, lämpö, on jatkuvaa. Lämmitystyön jaksoittaisuus tulee osittain esiin kuvassa 1, jossa esitetään talvisen omakotitaloasumisen viikkorytmiä lämmittämisen näkökulmasta. Päivittäin vaihteleva lämmitystyöhön käytetty aika johtuu ainakin osittain siitä, että lämmitysjärjestelmät pystyvät varaamaan lämpöä yhtä vuorokautta pidemmäksi ajaksi (Jalas & Rinkinen 2013) ja siitä, että puulämmitysjärjestelmiä on teknisesti vaikea automatisoida. Tarve tehdä lämmitystyötä ei kuitenkaan vielä sinänsä synnytä kuvion 12.1 viikkorytmiä. Kollektiivisen viikkorytmin voi ajatella heijastavan sunnuntain yhä jatkuvaa luonnetta ei-työpäivänä. Tästä johtuu se, että sekä lauantai että maanantai ovat 'lämmityspäiviä' suomalaisissa omakotitaloissa. Myös perjantain muuttuvaa asema viikon toisena vapaapäivänä (Brembeck 2012) näyttää sopivan lämmitysyrytmeihin; torstai on sekin suomalaisten omakotitaloasujien lämmityspäivä.

Tällaisen rutinoitumisen vastakohtana voitaisiin ajatella olevan katkosten, häiriöiden aiheuttama temporaalisuus. Katkokset ovat lähes aina yllätyksellisiä ja Silvastin (2013) mukaan sellaisina varsin hyväksyttäviä. Jos katkoksista sen sijaan tulee säännöllisiä ja odotettavia – jos kodin sähköt katkeavat säännönmukaisesti esimerkiksi viideltä aamuyöllä – tai jos niistä ilmoitetaan etukäteen, niiden luonno-

Kuvio 12.1

Suomalaisen omakotitaloasujan keskimääräinen lämmitykseen ja vesihuoltoon käyttämä aika lokakuun ja maaliskuun välisenä aikana [minuuttia/päivä]

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus 1999–2000

lisuus katoaa ja niille altistuvat ihmiset kokevat ne haitalliseksi. Katkoksiin liittyvä poikkeustoiminta voi olla rutinoitunutta ja helppoa tilanteisiin joutuville ihmisille ja edellyttää yksinkertaisia arjen taitoja, kuten kynttilöiden ja taskulampun etsimistä, kodin sulakkeiden tarkistamista tai takan sytyttämistä (Rinkinen 2013; Silvast 2013). Näiden vararutiinien ajallista säännönmukaisuutta kuluttajat eivät hyväksy (Silvast 2013). Sähkökatkoksiensa aiheuttama lisävaiva on siis luonteeltaan hyvin erilaista kuin puulämmittäjien työ; ensimmäinen korjaa järjestelmän aiheuttamia vaurioita kodissa ja jälkimmäinen on osa suunnitelmallista ja järkeväksi miellettyä asuimistoimintaa ja omaehtoista palvelutuotantoa.

Yhteenvedona ehdotamme, että infrastruktuurien rytmejä voidaan arjessa kohdata ainakin kolmella tavalla: Ensinnäkin hyödynnettäessä säännöstelyjä ja ennakoitusti saatavilla olevia infrastruktuuripalveluita, mukaan lukien myös suotuisten säätötoimien hyödyntäminen. Toiseksi kokemalla infrastruktuurihäiriöitä, jolloin tasanemmin palvelevan infrastruktuurin, esimerkiksi sähköverkon tai joukkoliikennejärjestelmän, takaa paljastuu toisenlainen ihmistoiminnan konteksti ja uudenlainen rytmisyys. Ja kolmanneksi osallistamalla infrastruktuurien vaatimaan työhön, joka usein on rytmisempää kuin näiden palveluiden hyödyntäminen ja jota määrittää järjestelmän tekniset ominaisuudet ja toimintaympäristö.

Infrastruktuuripalvelun politiikasta

Vakaata, säännöstelyä ja häiriötöntä palvelujen saatavuutta pidetään yhä enenevässä määrin itsestään selvyytenä, jopa kriittisenä osana kehittyneitä ja toimivia yhteiskuntia. Sähkön kaltaisten infrastruktuuripalveluiden tarjoaminen onkin ollut yksi hyvinvointivaltion perussitoumuksia: infrastruktuuripalvelut ovat kuin kansalaisoikeus, jonka valtiot pyrkivät turvaamaan. Vaikka sähköistäminen alkoi kaupunkialueilla yritystoiminnan ajamana (Granovetter & McGuire 1998), sähköverkon leviäminen ja palvelujen laajempi saatavuus toteutettiin muuttamalla sähkö säädellyksi tai julkiseksi hyödykkeeksi, alueellisten monopolien toimittamaksi infrastruktuuriksi (Graham & Marvin 2001). Käynnissä olevaa laajakaistaverkon rakentamista tuetaan vastaavasti julkisin varoin. Infrastruktuurin leviäminen haja-asutusalueille oli kustannuksiltaan raskas prosessi, johon julkinen talous ja kaupungin asukkaat osallistuivat. On kuitenkin syytä lisätä, että tällainen infrastruktuurien kehystäminen julkisen ja universaalien palvelun näkökulmasta on koskenut lähinnä teollisuusmaita (Coutard 2005, 50–54; Graham 2009, 9).

Huolimatta poliittisista sitoumuksista infrastruktuureja ei rakenneta vastaamaan kaikkiin kysyntäpiikkeihin. Autoliikenteen ruuhkamaksut ja junaliikenteen lippuhinnat vaihtelevat ajankohdasta riippuen: tariffit ohjaavat kulutusta ja pyrkivät tasottamaan kulutuspiikkejä markkinaehtoisesti ilman, että toimituksia katkaistaan tai kulutusta rajoitetaan säännöstelyn kaltaisilla absoluuttisilla toimilla. Myös sähköverkko on siirtymässä etäluettavien mittareiden, aikatariffien ja reaaliaikaisen hinnoittelun myötä samanlaisen markkinaohjauksen pariin. Kulutushuippujen siirtäminen perustuu logiikkaan, jossa sähkö ei ole enää pelkästään julkinen palvelu, vaan markkinahyödyke, jossa kysyntää ohjataan hinnalla (Graham & Marvin 2001; Darby 2012; Graham 2009, 12–16).

Voidaan kuitenkin väittää, että hintamekanismi eriarvoistaa ihmisiä ja jakaa kulumahdollisuudet eri tavoin, kuin julkinen, toimitusvarmuuteen tai säännöstelyyn saatavuuteen perustuva palvelujärjestelmä. Kaupunkitutkijat Stephen Graham ja Simon Marvin (2001) nostavat esiin samankaltaisen argumentin pohtiessaan sähkön ennalta maksamiseen perustuvia, ”marginaalisille” sähköasiakkaille esimerkiksi Englannissa tarjottuja prepayment-sähkösovimuksia ja -mittareita: ”Käytännössä prepayment-mittarit ovat, kuluttajapuheeseen vedoten, hiljaa muuttaneet yhteisen, kansallisen poliittisen ongelman yksilön tai kotitalouden ’valinnan’ oikeudeksi” (ks. mt., 209) Ajankäytön näkökulmasta on mielenkiintoista pohtia sellaista sähköverkon käytön yhteiskunnalliseen optimointiin pohjautuvaa arkea, jossa yhteiskunnallinen marginalisoituminen voi tarkoittaa elämää kulutuksen varjorytmeissä kalliin prime time -ajan ulkopuolella.

Yhteenveto

Tässä olemme lähestyneet infrastruktuuria ja laajoja sosioteknisiä järjestelmiä niiden tuottaman sosiaalisen rytmin näkökulmasta. Ideaalitulanteessa infrastruktuurit palvelevat käyttäjiään kuin huomaamatta, jolloin palveluiden saatavuus ei estä toimimasta tietyllä tavalla. Kiinnitimme kuitenkin huomiota myös säännöstelyyn ja sellaisiin infrastruktuureihin, joiden palveluiden saatavuus ei ole jatkuvaa, mutta kuitenkin ennakoitavaa. Jatkuvasti palveluitaan tarjoavat infrastruktuurit tasoittavat niitä rytmejä, joita säännöstely ja luonnon rytmisyys tuottaa. Täysin tämä kuitenkin toteutuu vain harvoin: ”oikeinkin” toimiessaan infrastruktuurilla on jokin palvelutarjonnan katto, joka ei josta kysyntäpiikeissä. Tällöin infrastruktuuri ruuhkautuu, mistä aiheutuu rytmisyyttä. Infrastruktuurien häiriötilanteissa ja palvelukatkoissa niiden rytmejä tasaava vaikutus poistuu ja alta paljastuu uudenlaisia rytmejä. Sähkökatkot esimerkiksi altistavat ihmiset luonnonrytmeille ja ulkosäätötilan vaikutuksille.

Sähkökatkot nostavat esiin kehittyneiden infrastruktuurien kääntöpuolen. Energiainfrastruktuurit ovat keskeinen osa sujuvaa ja hyvin toimivaa yhteiskuntaa, mutta toisaalta ne aiheuttavat yksitoikkoisuutta. Esimerkiksi kokemuksellinen sähkökatkoista iloitseminen viittaa tähän. Myös puulämmittämissimerkkimme viittaa siihen, että rytmisyys on yksi syy hyväksyä tämä epämukava, työläs ja fyysisesti vaativa rutiini osaksi arkea. Rytmisyydestä iloitsemisen ei kuitenkaan tule peittää rytmien poliittisuutta. Toimivien infrastruktuuripalveluiden tarjoaminen on ollut yksi hyvinvointivaltion perussitoumuksia. On ilmeistä, että kriittisten infrastruktuuripalveluiden, kuten sähkön, veden ja liikennepalveluiden saatavuus, vaikuttaa yhteiskunnassa laajalti, ja että infrastruktuurin luotettavuus on yksi keskeisistä poliittisista huolenaiheista. Infrastruktuurin ehdottama aikajärjestys vaikuttaa kunkin mahdollisuuksiin hyödyntää näitä palveluita ja toimia yhteiskunnassa.

Energiajärjestelmien tapaiset teknologiat, joiden tarkoituksena on irrottaa ihmiset luonnosta, ovat tarpeellisia ihmisten fyysisen ja sosiaalisen toimintakyvyn ja hyvinvoinnin kannalta. Siksi kaikkia niitä tilapäisiä tai rytmisiä esteitä sekä toiminnallisia edellytyksiä, joita näiden palveluiden saatavuudelle on, tulee arvioida myös yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden perusteella. Samasta syystä älykäs sähköverkko ja sähkönkysynnän voimakas hintaohjaus ovat oikeudenmukaisuuskysymyksiä,

joiden vaikutuksia ajankäyttöön tulee tutkia osana teknologian kehittymistä. Toisin päin kääntäen, väitämme, että ajankäyttötutkimuksella ja arkisten rytmien tarkastelulla voidaan osallistua yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta ja uuden teknologian omaksumista koskevaan keskusteluun.

13 Ilmansaasteille altistumisen arviointi ajankäyttötietojen avulla

Anu Kousa, Liisa Matilainen, Tarja Koskentalo,
Joana Soares, Ari Karppinen & Jaakko Kukkonen

Ajankäyttötietojen avulla saadaan selville ihmisten sijainti vuorokauden eri aikoina. Tätä tietoa tarvitaan, kun arvioidaan ihmisten altistumista ilmansaasteille. Sekä ilmansaasteiden ajallinen vaihtelu että myös paikallisista lähteistä peräisin olevien ilmansaasteiden paikallinen vaihtelu on suurta. Esittelemme, miten ajankäyttötietoja ja mallittamista voidaan hyödyntää, jotta saadaan tarkempaa tietoa ihmisten altistumisesta ilmansaasteille. Ensin kerromme, mitä altistuminen on, miten sitä voidaan mallittaa ja miten ajankäyttötietoja voidaan hyödyntää mallittamisessa.

Artikkeliin on valittu ilmansaasteeksi pienhiukkaset (PM_{2,5}), koska hiukkaset ovat merkittävien ympäristöterveysongelma myös Suomessa. Pienhiukkasille altistumisen on arvioitu aiheuttavan Suomessa vuosittain 1 800 ennenaikaista kuolemaa. Lisäksi hiukkasilla on myös muita terveyshaittoja: ne pahentavat tai jopa aiheuttavat hengityselin- ja sydänoireita ja lisäävät näistä johtuvia sairaalakäyntejä.

Ilman pienhiukkasten pitoisuuksiin vaikuttavat pääkaupunkiseudulla kaukokulkeuma, liikenne ja pientalojen tulisijojen käyttö. Kaukokulkeumalla tarkoitetaan maan rajojen ulkopuolelta kulkeutuneita hiukkasia, jotka aiheuttavat keskimäärin yli puolet pienhiukkasten pitoisuudesta jopa vilkasliikenteisimmillä alueilla. Käytännössä kaukokulkeuma aiheuttaa samansuuruisen pitoisuuden koko pääkaupunkiseudulla tietynä ajanhetkenä. Sen sijaan paikallisten lähteiden, kuten liikenne tai tulisijat, aiheuttamat pitoisuudet vaihtelevat hyvinkin paljon sekä alueellisesti että ajallisesti. Näihin päästölähteisiin voidaan vaikuttaa paikallisesti. Tässä arvioimme ihmisten altistumista laiva- ja autoliikenteen tuottamille pienhiukkasille. Lisäksi vertaamme, miten autoliikenteen ja laivaliikenteen aiheuttamat altistumiset eroavat toisistaan. Samaa mallia voidaan käyttää myös muille ilmansaasteille tai päästölähteille. Osoitamme myös, miten altistumisen paikallisesta vaihtelusta menetetään tietoa, jos ajankäyttötietoja ei hyödynnetä.

Ilmansaasteille altistuminen

Ihminen hengittää ilmaa joka päivä vain istuessaankin noin 500 litraa tunnissa ja kevyessä rasituksessa noin kolminkertaisen määrän (ICRP 1994). Tämän vuoksi hengitetyn ilman laatu vaikuttaa suuresti ihmisten hyvinvointiin. Ilmassa on sekä ihmisten toiminnasta että luonnosta peräisin olevia aineita ja yhdisteitä. Osa niistä on välttämättömiä ihmisille, kuten happi, ja osa niistä aiheuttaa ihmisille haittaa. Ilmansaasteiden on todettu vaikuttavan ihmisten terveyteen haitallisesti (WHO 2014). Terveysvaikutusten arvioimiseksi on tarpeen tietää, milloin ja missä ihmiset altistuvat ilman epäpuhtauksille. Tähän tarvitaan tietoa ihmisten päivittäisestä ajankäytöstä.

Altistumisella tarkoitetaan ihmisen ja epäpuhtauden kohtaamista eli sitä, että ihminen ja epäpuhtaus ovat samanaikaisesti samassa tilassa. Altistumisen määrään vaikuttavat epäpuhtauden pitoisuus ja altistuvan henkilön kyseisessä pitoisuudessa viettämä aika. Altistuminen on siis ihan erilainen, jos pyöräilee keskellä puistoa puhtaammassa ilmassa kuin jos kävelee aivan vilkkaasti liikennöidyn väylän tai kadun välittömässä läheisyydessä. Ihmisten ajankäyttö ja liikkumistottumukset vaikuttavat myös altistumiseen: koti ja työpaikka voivat sijaita eri puolilla kaupunkia, ja lisäksi päivän mittaan käydään ostoksilla ja ravintoloissa.

Altistumista voidaan arvioida mittaamalla tai mallittamalla. Mittaaminen on kallista ja sen avulla ei voi vertailla erilaisten skenaarioiden vaikutuksia. Siten mallittamalla voidaan päästä helpommin tarkempaan ajalliseen ja paikalliseen kattavuuteen kuin mittamalla yksittäisessä pisteessä jonkin tietyn hetken ajan. Altistumista mallitetaan yhdistämällä epäpuhtauspitoisuuksia koskevat tiedot ihmisten sijainti- ja ajankäyttötietoihin. Epäpuhtauspitoisuuksia ja niiden ajallista ja paikallista jakaumaa puolestaan arvioidaan mittauksin ja/tai leviämismallien avulla.

Altistumista voidaan mallittaa eri tavoin

Altistumisen arviointiin käytetään erilaisia malleja, joilla kaikilla on omat etunsa ja puutteensa. Yksinkertaisimmillaan ihmisten oletetaan olevan kotona kaiken aikaa ja ilmansaasteen pitoisuutena käytetään kaikille ihmisille samaa pitoisuutta, kuten esimerkiksi kaupungin taustamittausasemalla saatua vuosikeskiarvoa. Näiden tietojen perusteella sitten arvioidaan väestön terveyshaittoja (esim. Dockery & Pope 2006).

Yksi vaihtoehto on probabilistinen malli, joka perustuu todennäköisyyslaskentaan. Siinä arvioidaan väestön erilaisia altistumisjakaumia, ei väestön keskimääräistä tai ihmisten henkilökohtaista altistumisia. Mallissa kuvitellaan ihmisten päivittäinen oleskelu erilaisissa ympäristöissä, joissa ilmansaasteiden pitoisuudet vaihtelevat ajallisesti. Kun yhdistetään näin saadut tuhansien kuviteltujen ihmisten mallitetut altistumisjakaumat, saadaan koko väestön altistumisen jakauma (Hänninen ym. 2003, 2005).

Deterministisessä mallissa taas yhdistetään tiedot ihmisten sijainnista ja ajankäytöstä sekä ilmansaasteiden pitoisuuksista. Altistumistulokset esitetään kartalla ja siten voidaan tarkastella alueellista ja ajallista altistumisen vaihtelua esimerkiksi jossain kaupunginosassa tai koko kaupungin alueella (Jensen 1999; Gulliver & Briggs 2005; Beckx ym. 2009; Borrego ym. 2009). Tässä hyödynämme tätä mallintamisen tapaa.

Monikäyttöisin altistumismalli olisi sellainen, jolla pystyttäisiin arvioimaan eri-ikäisten asukkaiden henkilökohtainen todellinen altistuminen sekä myös altistumisen ajalliset ja paikalliset jakaumat laajalla alueella. Tällainen malli ei ole kuitenkaan vielä mahdollinen, koska kaikkia tarvittavia lähtötietoja ei ole käytettävissä.

Expand-altistumismallin rakenne

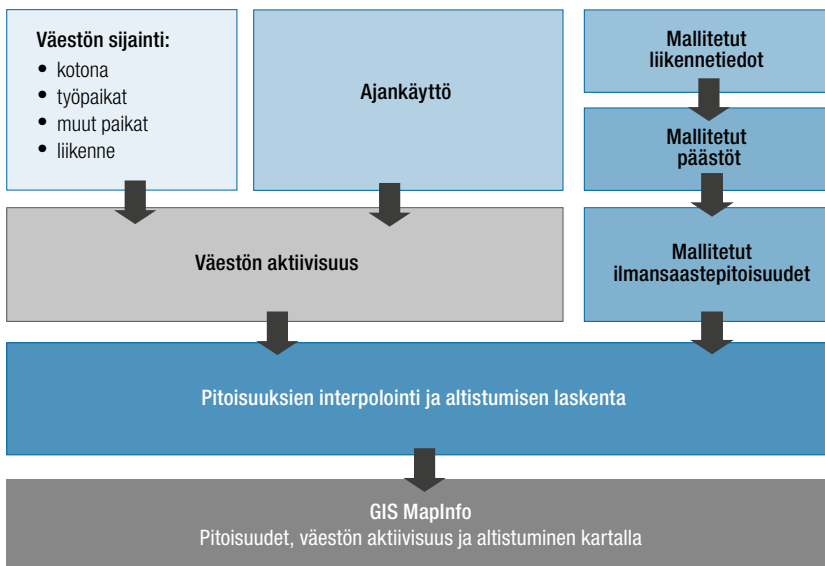
Pääkaupunkiseudulla altistumisen arviointia varten on kehitetty EXPAND (EXposure model for Particulate matter And Nitrogen oxiDes) altistumismalli HSY:n ja Ilmatieteen laitoksen yhteistyönä (Kousa ym. 2002; Soares ym. 2014). Mallin tulok-

set kuvaavat altistumista väestötasolla, koska ei ole mahdollista ottaa huomioon jokaisen yksittäisen ihmisen liikkumista jokaisessa mikroympäristössä vuorokauden eri aikoina. Lisäksi tietosuojasysteemit ihmisten koteja ja työpaikkoja eikä heidän käyttämiään todellisia kulkureittejä ei voida yhdistää toisiinsa. Expand-mallissa yhdistetään väestötasolla ihmisten sijainti tietynä aikana saman sijainnin ilmansaaste-pitoisuuteen (kuvio 13.1). Ihmisten sijainti arvioidaan kotien, työpaikkojen, muiden paikkojen (esim. kaupat ja ravintolat) ja liikennetietojen avulla. Ilmansaasteiden pitoisuudet saadaan mallitettua, kun on pystytty arvioimaan eri päästölähteiden päästötiedot. Tulokset voidaan esittää kartalla, jolloin voidaan havainnollistaa paremmin missä ja milloin ihmiset altistuvat ilmansaasteille.

Länsimaaiset ihmiset viettävät nykyisin suurimman osan (80–95 prosenttia) ajastaan sisätiloissa (Hänninen ym. 2005). Tämän vuoksi pitää myös arvioida, miten paljon epäpuhtaudet kulkeutuvat ulkoa sisätiloihin. Epäpuhtauksien kulkeutuminen ulkoilmasta sisälle koteihin ja työpaikkoihin arvioitiin aiemmin pääkaupunkiseudulla tehtyjen mittauksen avulla. Epäpuhtauksien kulkeutuminen ulkoilmasta sisäilmaan vaihtelee ilmansaasteittain. Osalla ilmansaasteista lähes kaikki ulkoilmassa olevat epäpuhtaudet pääsevät kulkeutumaan rakennusten sisäilmaan, kun taas osalla vain pieni osa pääsee sisälle saakka. Pienhiukkasten niin kutsuttu I/O-suhteen (=asunnon tai työpaikan sisällä ja ulkopuolella mitatun pitoisuuden suhde) arvon oletettiin olevan keskimäärin 0.57 (Soares ym. 2014). Ulkoilma on siis sisäilman tärkein lähde, mutta sisäilmaan vaikuttavat myös sisätilojen toiminnot, kuten ruuanlaitto tai puunpolto tulisijoissa. Jos sisällä kuitenkin tupakoidaan, se on ylivoimaisesti merkittävin sisälähde. Tässä mallituksessa sisälähteitä ei kuitenkaan ole huomioitu lainkaan, koska niiden arvioimiseen ei ole tarvittavia lähtötietoja. Liikennevälineissä oletettiin ilmansaasteiden pitoisuuksien olevan samat kuin ulkoilmassa.

Kuvio 13.1

Kaaviokuva altistumismallin rakenteesta

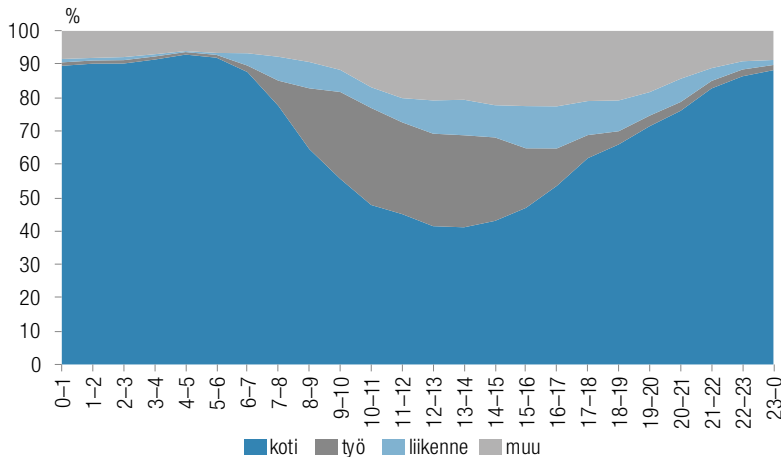
Väestön aktiivisuus saadaan yhdistämällä ihmisten ajankäyttötiedot ja sijainnit

Väestön aktiivisuudella tarkoitetaan tässä artikkelissa ihmisten yhteenlaskettua oloaikaa tietyssä paikassa tietynä vuorokauden tuntina. Sen yksikkö on henkilötunti. Väestön aktiivisuus saadaan siis yhdistämällä ihmisten sijainti ja heidän ajankäyttönsä. Esimerkiksi kello 8–9 pääkaupunkiseudun ihmisistä 64 prosenttia on kotona, 18 prosenttia töissä, 8 prosenttia liikenteessä ja 9 prosenttia muualla. Väestön aktiivisuus kotona kello 8–9 on rakennuksen asukkaiden lukumäärä kerrottuna saman tunnin kotona vietetyn ajan osuudella (64 prosenttia) tai väestön aktiivisuus työpaikalla kello 8-9 rakennuksessa olevien työpaikkojen määrä kerrottuna siinä tuntina työssä vietetyn ajan osuudella (18 prosenttia).

Altistumisen arvioimiseksi tarvitaan tiedot kotien ja työpaikkojen sijainneista sekä ihmisten lukumääristä näissä paikoissa. Nämä tiedot saadaan vuosittain ilmestyvältä SeutuCD:ltä, joka sisältää erilaisia pääkaupunkiseutua koskevia rekisteritietoja. Koordinaateissa on saatavilla myös tieto, minkä ikäisiä ihmisiä rakennuksessa asuu, jolloin altistumisen arviointia voidaan tehdä erilaisille ikäryhmille. Työpaikkojen henkilöstömäärään sisältyvät kaikki ikäryhmät, sillä työpaikkojen henkilöstöstä on ilmoitettu vain kokonaislukumäärä.

Kuvio 13.2

Tilastokeskuksen vuoden 2009–2010 ajankäyttötutkimuksen mukainen yli 10-vuotiaan pääkaupunkiseudun väestön keskimääräinen ajankäyttö vuorokauden eri aikoina eri mikroympäristöissä

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Altistumisen arvioinnissa aktiviteetit jaetaan usein seuraaviin mikroympäristöihin; kodit, työpaikat, liikenne sekä muut ympäristöt. Muita mallitettuja ympäristöjä ovat ostoksilla tai ravintoloissa käynti ja muut vastaavat riippuen siitä, mitä tietoja on olemassa ja pystytään hyödyntämään. Ihmisten ajankäyttötietoina käytettiin pääkaupunkiseudun ihmisten ajankäyttötietoja Tilastokeskuksen vuoden 2009–2010 ajankäyttötutkimuksesta. Tässä hyödynnämme tietoja liikkumisesta eri liikenne- ja muotoja käyttäen sekä tietoja oleskelusta eri mikroympäristöissä kuten kotona, työssä tai muualla. Ajankäyttötutkimuksen mukaan pääkaupunkiseudulla yli 10 vuotta vanhempi väestö viettää ajastaan 70 prosenttia kotona, 10 prosenttia työssä, 6 prosenttia liikenteessä ja 14 prosenttia muualla. Ajankäytön jakautuminen eri mikroympäristöihin vuorokauden eri tunteina on esitetty kuviossa 13.2. Väestöstä yli 80 prosenttia on kotona illan kello 21 ja aamun klo 7 välisenä aikana. Työpaikoilla ollaan eniten päivällä kello 8–17. Liikenteessä ollaan aamu- ja iltaruuhkan aikaan sekä myös päivällä. Muissa paikoissa oleskelu alkaa lisääntyä kello 11 jälkeen.

Miten altistumismallia voidaan hyödyntää?

Expand-altistumismallia on käytetty pääkaupunkiseudulla muun muassa laivojen ja satamatoimintojen sekä autoliikenteen päästöjen vaikutusten arvoimiseen. Vaikka laivaliikenne on huomattavasti vähentynyt Helsingin keskustan tuntumassa tavaraliikenteen siirryttyä Vuosaareen, edelleen Helsingin keskustassa sekä Eteläsatamassa että Länsisatamassa on paljon matkustaja- ja risteilyliikennettä. Tämän vuoksi SNOOP -projektissa selvitettiin, miten laivat ja satamatoiminnot vaikuttavat pääkaupunkiseudun ihmisten altistumiseen ja terveyteen. Lisäksi pääkaupunkiseudulla merkittävä hengitysilmaan vaikuttava päästölähde ja ilmanlaadun heikentäjä on autoliikenne. Autojen pakokaasupäästöt sekä liikennevirran nostattama katupöly vapautuvat suoraan hengityskorkeudelle.

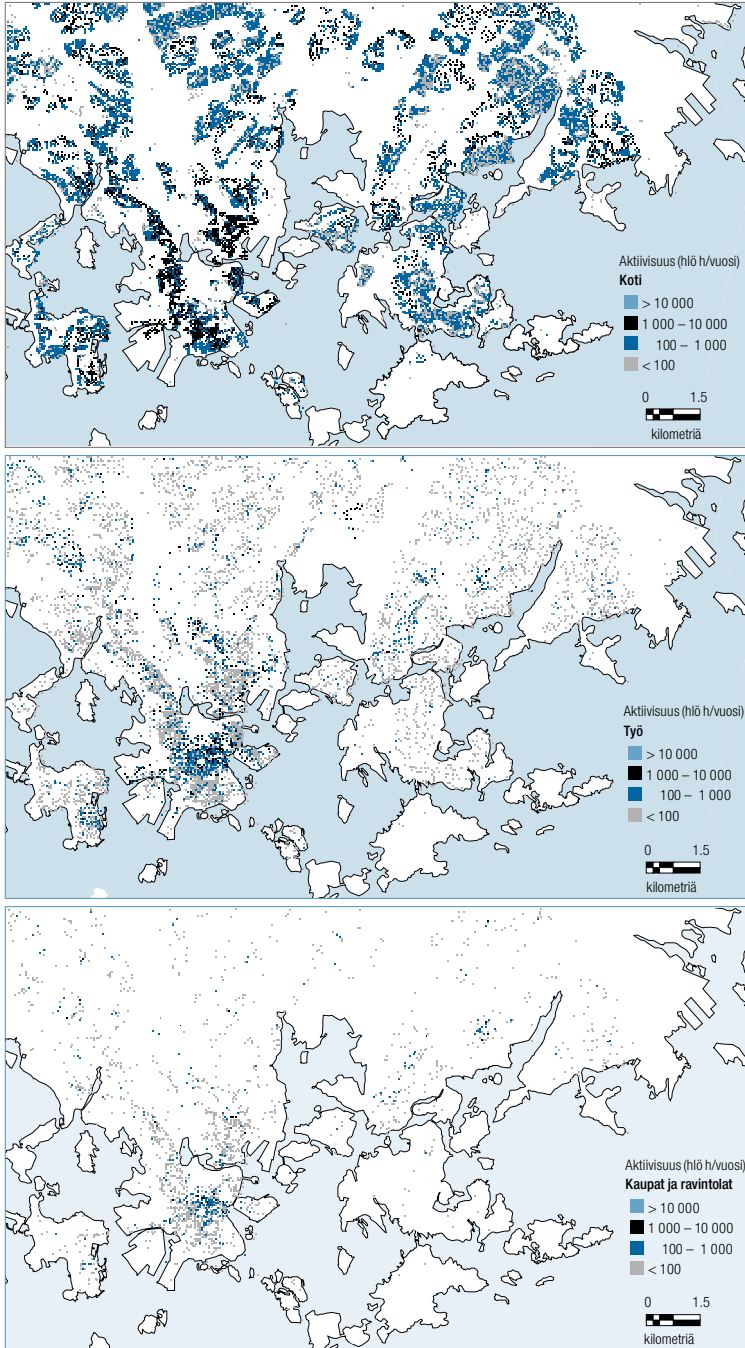
Väestön aktiivisuus pääkaupunkiseudulla

Ihmisten sijaintitiedot ovat vuoden 2009 SeutuCD:ltä. Sataman aktiivisuus perustuu satamien matkustajamäärätietoihin ja alusten liikennöintiäikatauluihin vuodelta 2009. Aktiivisuus auto- ja joukkoliikenteessä arvioitiin käyttämällä hyödyksi EMME/2 -liikenteen sijoitteluohjelman laskelmissa saatuja liikennesuoritteita linkeittäin. Pääkaupunkiseudun kadut ja tiet on jaettu linkeihin, joiden solmukohtat ovat tärkeimmässä risteyksissä. Myös raideliikenteen reitit (metro ja junat) on jaettu linkeihin. EMME/2 mallittaa näille linkeille joukkoliikennettä käyttävien lukumäärän ja työmatkaliikenteeseen liittyvän jalankulun ja pyöräilyn sekä henkilöautojen lukumäärän. Aktiivisuus henkilöautoliikenteessä saadaan hyödyntämällä laskentatietoa, että keskimäärin henkilöautossa on 1,31 henkilöä Helsingissä (Helman 2012).

Kuviossa 13.3 on yhdistetty ihmisten sijainti ja ajankäyttö toisiinsa erilaisissa mikroympäristöissä: kotona, töissä, satamassa ja muualla (kaupat ja ravintolat) 100 m x 100 m ruuduissa. Aktiivisuus on luonnollisesti suurinta kotona, koska siellä vietetään eniten aikaa. Helsingin keskustassa on aktiivisuus kotona suurempaa

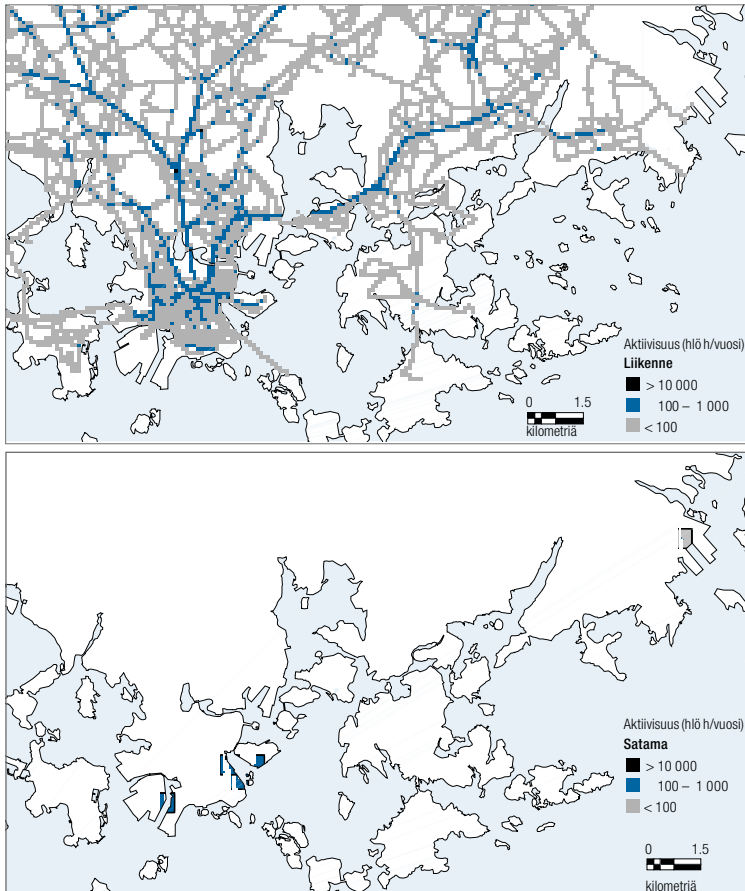
Kuvio 13.3

Väestön aktiivisuus (henkilö tuntia/vuodessa) eri mikroympäristöissä: koti, työpaikat, kaupungit ja ravintolat, liikenne ja satama

Kuvio 13.3 jatkuu

Liikenne ja satama

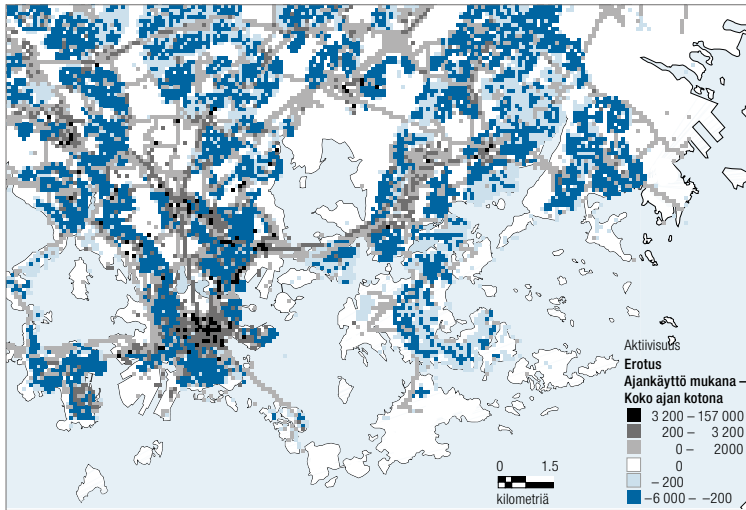
Lähde: ©Helsingin kaupunkimittausosasto, alueen kunnat ja HSY, 2012, © Teema, HSY

kuin muualla, koska siellä on paljon ja tiiviisti kerrostaloja. Tällöin ihmisten määrä 100 x 100 m ruudussa on suurempi keskustassa kuin lähiöissä, joissa myös kerrostaloalueilla on isot pihat ja välissä rakentamatonta maata. Työpaikkojen aktiivisuudessa erottuvat tärkeimmät työpaikka-alueet, jota ovat esimerkiksi Helsingin keskusta, Pasila, Pitäjänmäki ja Itäkeskus. Myös muu aktiivisuus keskittyy erityisesti Helsingin keskustaan, koska siellä on paljon kauppoja ja ravintoloita. Liikenteessä erottuvat raideliikenteen lisäksi tärkeimmät vilkasliikenteiset väylät, kuten Kehä I tai Lahdenväylä. Vuosaaren satama on rahtisatama, joten aktiivisuus siellä on huomattavan vähäinen verrattuna vilkkaisiin matkustajasatamiin Eteläsatamassa tai Länsisatamassa.

Yleensä altistumisen arvioinnissa oletetaan ihmisten olevan koko ajan kotona; tällöin heidän päivittäistä liikkumistaan eri ympäristöissä ei oteta huomioon. Kuviossa 13.4 on tarkasteltu, miten ihmisten aktiivisuus eroaa alueellisesti, kun huomioi-

Kuvio 13.4

Aktiivisuus, jossa ihmisten ajankäyttö eri ympäristöissä huomioidaan vähennettynä aktiivisuusarviolla, jossa ihmisten on oletettu olevan pelkästään kotona

Lähde: ©Helsingin kaupunkimittausosasto, alueen kunnat ja HSY, 2012, © Teema, HSY

daan heidän keskimääräinen ajankäyttönsä eri mikroympäristöissä päivän aikana verrattuna siihen, että heidän oletetaan pysyvän pelkästään kotonaan koko päivän ajan.

Kuviossa 13.4 aktiivisuuden ollessa negatiivinen (siniset ruudut) pelkästään kotona olon aktiivisuus on ollut suurempaa kyseisellä alueella kuin eri mikroympäristöt huomioon ottava ajankäyttötietoja höydyntävä aktiivisuus. Kuvion aktiivisuuden ollessa positiivinen (tummanharmaat tai mustat ruudut) väestön eri mikroympäristöt huomioon ottava aktiivisuus on ollut vuorostaan suurempaa, kuin jos oletetaan ihmisten olevan pelkästään kotona. Eri mikroympäristöjen ajankäytöllä täydennetty aktiivisuus on suurempaa työpaikka-alueilla sekä liikenteessä (tummanharmaat ja mustat ruudut) ja kodeissa vähäisempää (siniset ruudut) kuin aktiivisuusarviossa, jossa kaikkien oletetaan olevan pelkästään kotonaan.

Laiva- ja autoliikenteen aiheuttamat pienhiukkaspitoisuudet

Laivojen päästöt perustuvat AIS-järjestelmän (Automatic Identification System) antamiin reaaliaikaisiin tietoihin laivojen sijainnista, nopeudesta ja tunnistetiedoista. Päästöt mallitettiin STEAM-mallilla (Jalkanen ym. 2009, 2012). Autoliikenteen päästöissä arvioitiin liikenteen suorat pakokaasupäästöt, liikennevirran nostatama katupöly sekä kylmäkäynnistyksen että kylmänä ajon päästöt. Autoliikenteen määrien ja sijaintien määrittämisessä hyödynnettiin pääkaupunkiseudulle tehtyä pääkaupunkiseudun liikennejärjestelmäsuunnitelmaa PLJ2007 (YTV 2006). PLJ2007 työssä oli arvioitu niin sanottu nykytila vuodelle 2005. Siinä liikenteen sijoittelussa

ja nopeuksien määrittelyssä käytettiin EMME/2-mallia ja autoliikenteen päästömäärät perustuvat VTT:n laatimiin päästökertoimiin, joissa on huomiota ajoneuvojen nopeuden vaihtelut.

Leviämismalleilla lasketaan ilmansaasteiden pitoisuudet tuntikeskiarvoina päästötiedoista. Tässä olemme tehneet altistumisen arvion pienhiukkasille ($PM_{2,5}$) eli hiukkasille, jotka ovat kooltaan alle 2,5 mikrometriä (μm = millimetrin tuhannesosa). Pienhiukkasia pidetään länsimaissa kaikkien haitallisimpana ympäristötekijänä ihmisten terveydelle. Hiukkasten päivittäisten pitoisuuksien lyhytaikainen kohoaminen lisää sydän- ja hengityselinoireita sekä hengityselin- ja sydänsairauksista johtuvia sairaalakäyntejä ja kuolleisuutta. Lyhytaikaista hiukkasille altistumista haitallisempaa on kuitenkin pitkäaikainen altistuminen. Esimerkiksi asuminen vilkasliikenteisen tien välittömässä läheisyydessä voi lisätä selvästi altistumista ja johtaa ääritapauksissa hengityselin- ja sydänsairauden kehittymiseen sekä eliniän lyhenemiseen. (Lanki, 2011.)

Pääkaupunkiseudulla vuoden keskimääräinen pienhiukkaspitoisuus on vaihdellut 7–13 $\mu g/m^3$. Alhaisimmat pitoisuudet on mitattu alueellisella tausta-aseamalla Luukissa ja korkeimmat vilkkaissa katukuiluissa tai pientaloaluilla, joissa poltetaan paljon puuta. Ilman pienhiukkasten pitoisuuksiin vaikuttavat pääkaupunkiseudulla kaukokulkeuma, liikenne ja pientalojen tulisijojen käyttö. Pääkaupunkiseudulle kulkeutuu jatkuvasti pienhiukkasia Suomen rajojen ulkopuolelta. Kaukokulkeuma aiheuttaa keskimäärin yli puolet pienhiukkasten pitoisuudesta jopa seudun vilkasliikenteisimmillä alueilla.

Pienhiukkasten vuosiraja-arvo on 25 $\mu g/m^3$, eikä se ylity missään pääkaupunkiseudulla. Maailman terveysjärjestö WHO:n ohjearvo on huomattavasti EU:n raja-arvoa matalampi eli 10 $\mu g/m^3$. Lisäksi WHO on antanut vuorokausipitoisuudelle ohjearvon 25 $\mu g/m^3$. WHO:n vuosiohjearvo on ylittynyt useina vuosina vilkkaimmissa liikennenympäristöissä pääkaupunkiseudulla ja vuorokausiohjearvo joka vuosi kaukokulkeumien vuoksi koko pääkaupunkiseudulla. Vuorokausiohjearvo ylittyy epäsuotuisissa sääolosuhteissa paikoin myös liikenteen ja puun pienpolton päästöjen vuoksi.

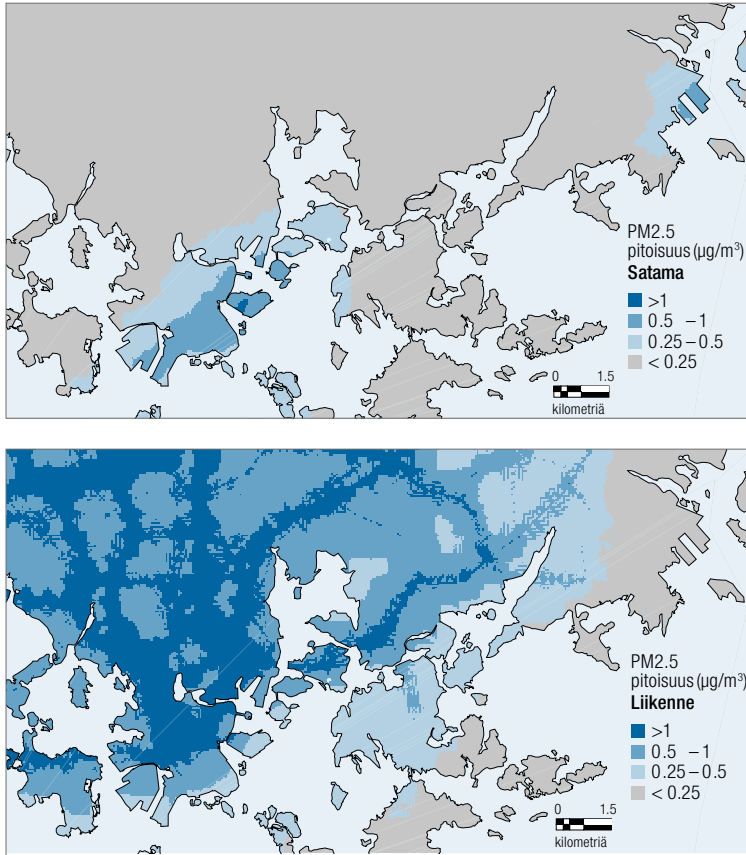
Tarkastelemme vain laiva- tai autoliikenteen aiheuttamia pitoisuuksia, koska olemme halunneet selvittää pelkästään niiden vaikutustaltistumiseen. Muiden lähteiden, kuten energiantuotannon tai pienpolton (takat ja saunat) tai taustan, aiheuttamia pitoisuuksia ei siis ole mukana.

Päästöjen leviämistä mallitettiin maantie- ja katuliikenteen päästöjen kulkeutumisesta ja hajaantumista hengitysilmassa varten kehitetyllä matemaattis-fysikaalisella mallilla CAR-FMI (Karppinen ym. 2000). Samaa mallia olemme käyttäneet myös laivaliikenteen päästöjen mallittamisessa.

Kuviossa 13.5a näkyvät selvästi kohonneet pienhiukkaspitoisuudet satamien ympäristössä sekä alueilla, jotka ovat vallitsevien tuulien alapuolella satamiin nähden. Autoliikenteen aiheuttamat päästöt ovat suurimmat lähellä vilkkaita katuja ja väyliä (kuvio 13.5b). Tosin käytetyssä leviämismallissa ei pystytä ottamaan huomioon leviämisen esteitä, joten siinä aliarvioidaan pitoisuuksia tiiviisti rakennetussa kaupungissa.

Kuvio 13.5

a) Pienhiukkasten pitoisuus johtuen pelkästään laivojen ja satamatoimintojen päästöistä ja b) johtuen pelkästään autoliikenteestä

Lähde: ©Helsingin kaupunkimittausosasto, alueen kunnat ja HSY, 2012, © Teema, HSY

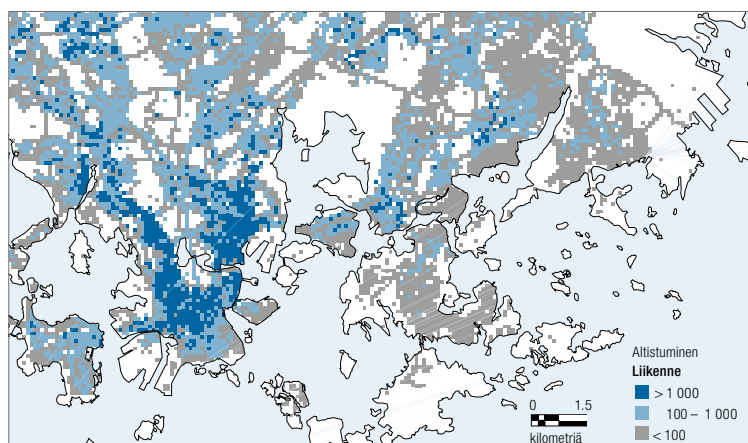
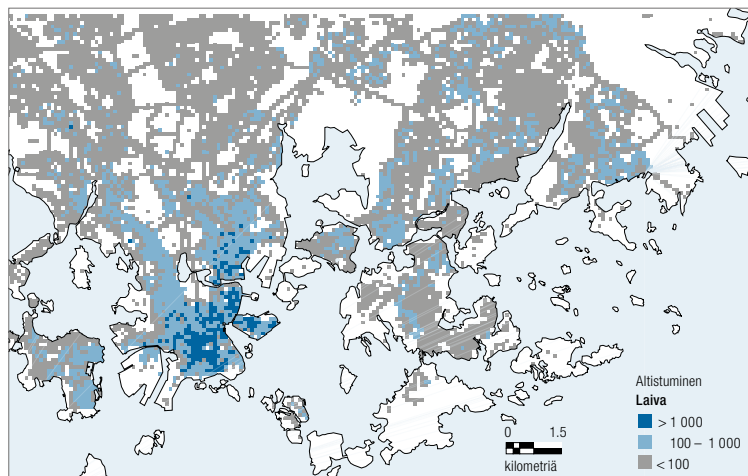
Väestön altistuminen pienhiukkasille

Yhdistämällä laivojen ja satamatoiminnan tai autoliikenteen aiheuttamat pitoisuudet väestön aktiivisuuteen saadaan selville miten paljon, missä ja milloin väestö altituu näille päästölähteille. Lisäksi tätä altistumista voidaan verrata muiden päästölähteiden, kuten energiantuotannon tai kaukokulkeuman, aiheuttamaan altistumiseen.

Kuvioista 13.6 ja 13.7 näkee, miten eri paikoissa altistutaan eri lähteille. Laivaliikenteen päästöille altistutaan enemmän Helsingin keskustassa ja lähellä merenrantaa (kuvio 13.7: vaaleansiniset ruudut), kun taas autoliikenteelle altistuminen on suurempaa lähellä isoja liikenneväyliä ja kauempana rannikosta (kuvio 13.7: harmaat, siniset ja mustat ruudut).

Kuvio 13.6

- a) Väestön altistuminen laivojen ja satamatoiminnan ja
b) autoliikenteen pienhiukkaspitoisuuksille vuonna 2009

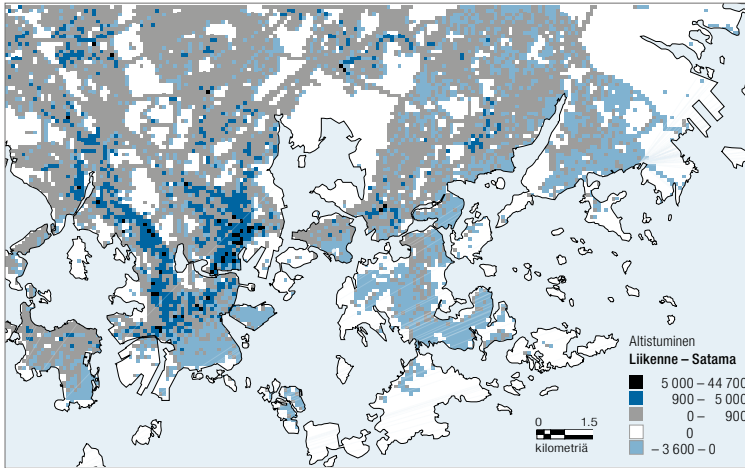
Lähde: ©Helsingin kaupunkimittausosasto, alueen kunnat ja HSY, 2012, © Teema, HSY

Jos ei olisi otettu huomioon väestön ajankäyttöä, altistumisen alueellinen jakauma olisi erilainen. Kun tarkastellaan liikenteelle altistumista, pelkkä kotona olo aliarvioi altistumisen Helsingin keskustassa, jatkällöin myös eri liikennevälineissä tapahtuva altistuminen jäisi kokonaan ottamatta huomioon (harmaat, siniset ja mustat ruudut). Kun ajankäyttö on huomioitu tarkasteltaessa altistumista satamien ja laivaliikenteen päästöille, Helsingin keskustassa tapahtuva altistuminen tulee selkeämmin esiin (harmaat, siniset ja mustat ruudut).

Helsingin keskustasta tarkasteluun valittiin yksi 100 m x 100 m ruutu, jossa asuu vain yksi henkilö. Asuntojen sijaan ruudussa on useita työpaikkoja, ja osa niistä on

Kuvio 13.7

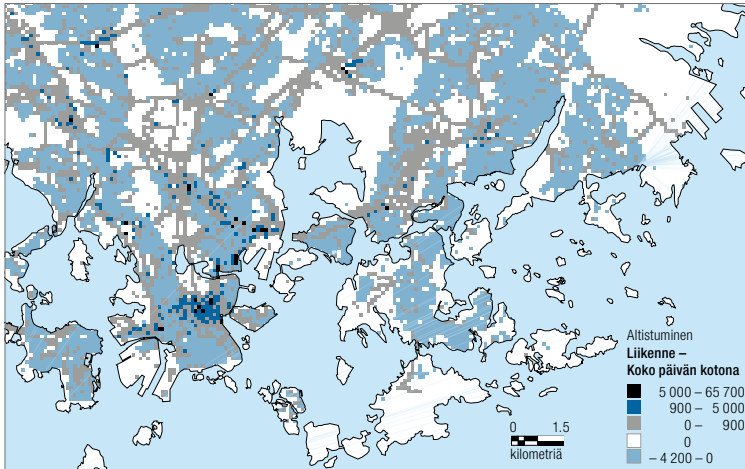
Altistusero liikenteelle ja satamille. Liikenteessä tapahtuvasta altistumisesta on vähennetty laivojen päästöistä ja satamatoiminnasta johtuva altistuminen

Lähde: ©Helsingin kaupunkimittausosasto, alueen kunnat ja HSY, 2012, © Teema, HSY

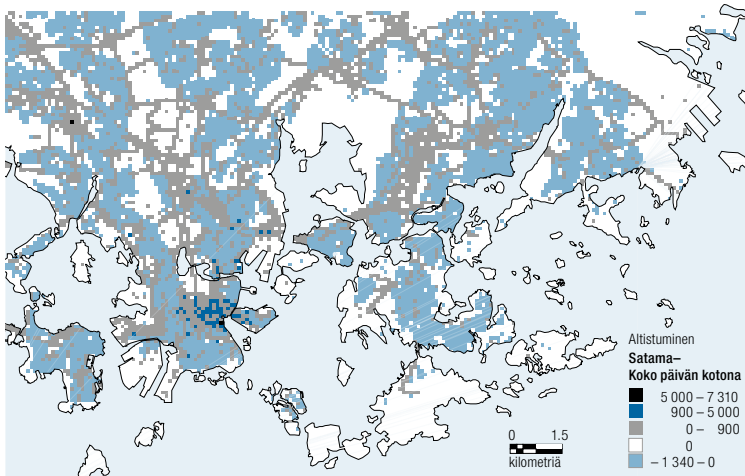
Kuvio 13.8

Altistuminen, jossa väestön ajankäyttö on huomioitu, ja siitä on vähennetty altistumisarvio, jossa väestön on oletettu olevan koko ajan kotona
a) Liikenteen päästöille altistuminen

Kuvio 13.8 jatkuu

b) Laivaliikenteen ja satamatoiminnan päästöille altistuminen

Lähde: ©Helsingin kaupunkimittausosasto, alueen kunnat ja HSY, 2012, © Teema, HSY

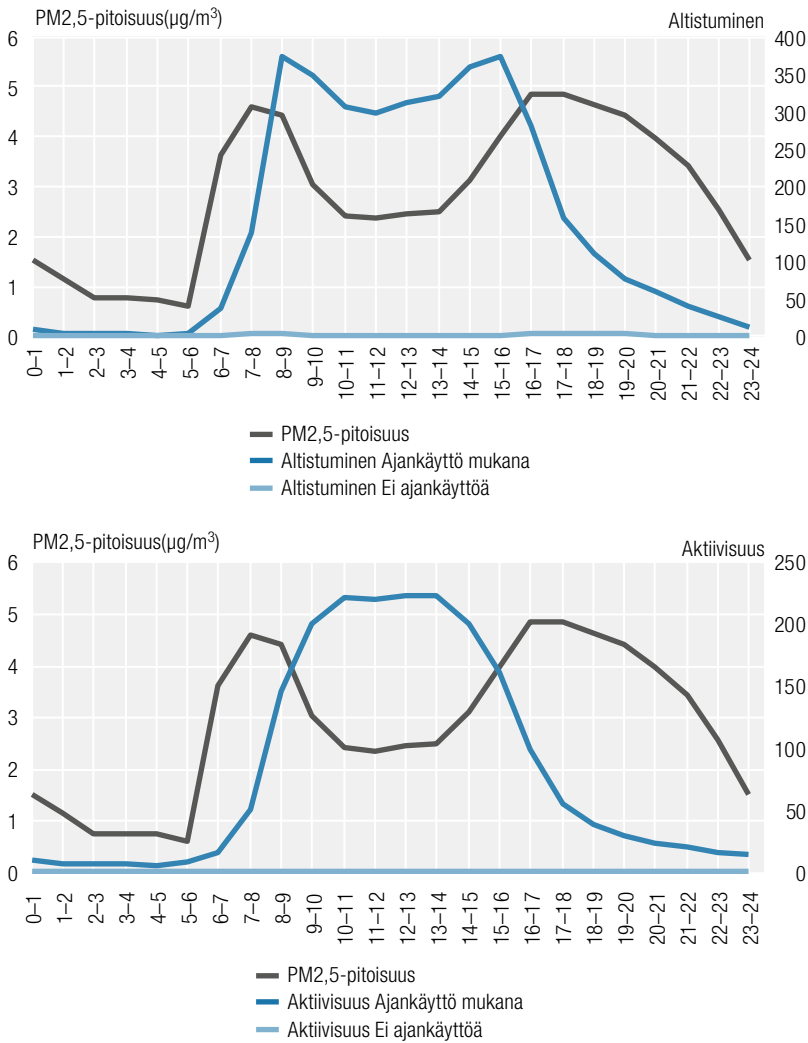
kahviloita ja ravintoloita, joissa asioi ihmisiä eri aikaan päivästä. Liikenteen pakokaasuista peräisin olevissa pienhiukkaspitoisuuksissa näkyy selvästi liikenteen rytmitys: aamu- ja iltaruuhkat, jolloin pitoisuudet ovat keskimääräistä korkeampia sekä liikenteen hiljentyminen yön ajaksi, jolloin pitoisuudet alenevat. Jos ajankäyttötietoa ei ottaisi huomioon, altistuminen olisi kyseisessä ruudussa todella alhainen, lähes nolla. Kuitenkin todellisuudessa ruudussa on altistujia merkittävä määrä päivän aikana. Ruudussa altistuvat liikenteen päästöille sekä erilaisten työpaikkojen työntekijät että kahviloissa ja ravintoloissa vierailevat ihmiset.

Ajankäyttötietojen avulla tarkennetaan altistumisen arviointia

Jotta ilmansaasteiden haittoja voidaan vähentää, pitää tietää missä ja milloin ihmiset altistuvat ilmansaasteille. Usein laajankin alueen altistumista arvioidaan vain yhden mittauspisteen avulla ja lisäksi ihmisten oletetaan olevan koko ajan kotona. Vaikka hyödynnettävä mittauspiste edustaisikin hyvin alueen keskimääräistä pitoisuutta, epäpuhtausalueellinen vaihtelu jää silloin ottamatta huomioon. Sen sijaan yhdistämällä ihmisten sijaintitieto ja epäpuhtausvuorokauden eri tunteina, saadaan selville heidän altistumisensa kyseiselle epäpuhtaudelle vuorokauden aikana. Tämän arvioimiseen tarvitaan tietoa epäpuhtauspitoisuuksista eri puolilla aluetta ja erilaisissa mikroympäristöissä, joissa ihmiset viettävät aikaansa (kuten kodit, työpaikat, kaupat tai erilaiset liikennevälineet). Tämän vuoksi on oleellista saada tietoa ihmisten ajankäytöstä, jotta tiedetään, missä ihmiset ovat kunakin vuorokauden tuntina.

Kuvio 13.9

Helsingin keskustassa olevassa ruudussa tapahtuva liikenteen pakokaasuista peräisin olevien pienhiukkasten, ihmisten aktiivisuuden ja altistumisen ajallinen vaihtelu vuorokauden aikana. Väestön aktiivisuus on arvioitu käyttämällä ajankäyttötietoja tai vain olettamalla ihmisten olevan pelkästään kotonaan ilman, että he liikkuvat missään kodin ulkopuolella

Olemme arvioineet väestön altistumista laiva- ja autoliikenteen tuottamille pienhiukkasille pääkaupunkiseudulla. Altistuminen sekä autoliikenteen että laivaliikenteen päästöille on suurinta Helsingin keskustassa, koska siellä asuu ja liikkuu ihmisiä paljon suhteellisen pienellä alueella. Laiva- ja autoliikenteen altistumisen laskemi-

sen lisäksi selvitimme, miten laiva- ja autoliikenteelle altistuminen eroaa toisistaan. Laivaliikenteen päästöille altistutaan enemmän Helsingin keskustassa ja lähellä merenrantaa, kun taas autoliikenteen päästöille altistutaan lähellä isoja liikenneväyliä ja kauempana rannikosta. Erityisen lisänsä analyysihimme tuo se, miten ajankäyttöaineiston huomioonottaminen tarkentaa altistumisen arviointia. Jos ajankäyttöä ei huomioida, aliarvioidaan altistumista työpaikka-alueilla ja liikenteessä ja vuorostaan yliarvioidaan altistumista kodeissa.

Altistumisen arviointi vaatii monien hyvin erilaisten lähtötietojen yhteensovittamista. Tämän takia mallituksen tulokset ovat vain suuntaa-antavia. Lisäksi lähtötietojen hankkiminen ja mallintaminen on suuritöistä ja tulosten tulkinta haasteellista. On myös niin, ettei kaikkia tietoja ole edes saatavissa.

Tarkensimme altistumisen arviointia ajankäyttötietojen avulla. Näin saadaan nähdäksemme parempi ja tarkempi käsitys siitä, milloin, missä ja kuinka paljon ihmiset altistuvat eri ilmansaasteille väestötasolla. Nykyisten ajankäyttötietojen perusteella voidaan arvioida altistumista melko hyvin. Ajankäytöstä kaivattaisiin kuitenkin vielä lisätietoa kaikenikäisiltä, tarkennuksia sijaintitietoihin sekä ennusteita tulevaisuuden ajankäytöstä. Esimerkiksi alle 10-vuotiaiden lasten ajankäytöstä on vähän tietoa. Kuitenkin lapset kuuluvat ilmansaasteille herkkiin ryhmiin, joten olisi tärkeää saada tietoa heidän ajankäytöstään ja sitä kautta altistumisestaan. Toki voidaan olettaa, että alle 10-vuotiaat pysyvät kotonaan päivästä toiseen. Todennäköisestihän mahdollinen hoitopaikka ja alakoulu sijaitsevat lähellä kotia, jolloin kodin sijainti kuvaisi heidän altistumistaan melko hyvin. Tällä hetkellä ajankäyttötiedoista paikkatietona saadaan koti-, työ- tai liikenneympäristöjen lisäksi selville ainoastaan kaupat ja ravintolat, joten lisätietoa muista vapaa-ajan ympäristöistä tarvittaisiin. Tulevaisuudessa vapaa-aika lisääntyy ja työnteko on muuttunut ja muuttuu yhä liikkuvammaksi sekä paikallisesti että ajallisesti. Siten pitäisi lisäksi tietää, missä ihmiset viettävät myös vapaa-aikaansa, jotta se voitaisiin ottaa huomioon altistumisen arvioinnissa.

Ihmiset oleilevat valtaosan ajastaan sisätiloissa, joten altistumisen arvioimiseksi tarvitaan tietoja ilmansaasteiden pitoisuuksista kodeissa, työpaikoilla ja liikennevälineissä. Olemme tässä arvioideet kotien ja työpaikkojen pitoisuudetulkoilmapiitoisuuksista vakiokertoimella, joka oli sama kaikille rakennuksille. Lisäksi oletimme, että liikennevälineissä on samat pitoisuudet kuin liikenneväylällä, koska muita mitaustuloksia ei ole ollut käytettävissä. Liikennevälineissä altistumisesta on edelleen erittäin vähän tietoa, niin maailmalla kuin Suomessakin. Altistumisen mallitusta ja arviointia voidaan parantaa nykyisestä, kunhan eri epäpuhtauksien ulko- ja sisäsiirtymistä sekä pitoisuuksista liikenneväylillä ja liikennevälineissä saadaan lisää tietoa.

Altistumismallia voidaan käyttää leviämismallien rinnalla hahmottamaan ilmanlaadun kannalta ongelmallisiksi muodostuvia maantieteellisiä alueita. Mallia voidaan käyttää suunnittelun apuvälineenä esimerkiksi arvioitaessa päästövähennysten, erilaisten toimintojen sijoittelun tai muiden toimenpiteiden vaikutusta ilmansaasteiden pitoisuuksiin ja väestön altistumiseen. Mallilla pystytään vertailemaan myös eri ikäryhmien tai sukupuolten altistumisen ajallista ja paikallista vaihtelua. Lisäksi esimerkiksi voidaan tarkastella, minkä verran ihmiset altistuvat ruuhka-aikaan tai ilmanlaadun episodipäivänä (esim. kylmä ja tyyni pakkaspäivä) tai verrata tyypillisen talvipäivän ja kesäpäivän altistumiseroja toisiinsa.

Tutkimuksemme tehtävänä on selvittää ihmisten altistumista ilmansaasteille. Kun tiedämme, miten väestö altistuu ilmansaasteille, on myös mahdollista arvioida tarkemmin millaisia terveysvaikutuksia tästä altistumisesta aiheutuu. Tällöin tietoa siitä, missä ja milloin väestö altistuu, voidaan käyttää apuna väestön suojelemisessa ilmansaasteilta.

Lähteet

- Aalto, Kristiina 2003. Kuka pesee Suomen pyykit? Tekstiilienhoito kotitalouksissa ja tekstiilienhoitopalvelut Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 11/2003. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Aalto, Kristiina 2014. Arjen rytmit perhe-elämän muutoskohdissa 1979–2009. Teoksessa Pirjo Korvela & Terttu Tuomi-Gröhn (toim.) Arjen rakentuminen ja rytmit elämän käännekohdissa. Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja 9. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 46–75.
- Aalto, Kristiina & Peltoniemi, Ari 2014. Elintarvikkeiden kulutusmuutokset kotitalouksissa 2006–2012. Kuluttajatutkimuskeskuksen tutkimuksia ja selvityksiä 10/2010. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Aalto, Kristiina & Varjonen, Johanna 2005. Hoituuko kaksi lasta samalla kuin yksi? Kotityöaika eri kokoisissa perheissä. Teoksessa Hannu Pääkkönen (toim.) Perheiden ajankäyttö. Helsinki: Tilastokeskus, 19–40.
- Aalto, Kristiina & Varjonen, Johanna 2008. Koti – tekemistä vai olemista varten? Teoksessa Minna Lammi & Päivi Timonen (toim.) Koti – tehtävistä uusiin ihanteisiin. Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirja 4. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 91–103.
- Aalto, Kristiina & Varjonen, Johanna 2010. Käyttäjäkokenemuksia kotitalouspalveluista. Mistä laadulle takuu? Kuluttajatutkimuskeskuksen työselosteita ja esitelmää 122/2010. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Aalto, Kristiina & Varjonen, Johanna 2012. Ajankäytön rytmit arjen kuvaajana. Teoksessa Minna Lammi & Mika Pantzar & Tuija Koivunen (toim.) Arjen kartat ja rytmit. Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirja 2012. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 35–63.
- Aalto, Kristiina & Varjonen, Johanna 2014a. Differences in the rhythms of daily life between young childless couples and new parents. *Family Science* 5: 1, 11–19.
- Aalto, Kristiina & Varjonen, Johanna 2014b. Arjen kollektiiviset rytmit tutkimuksen kohteena. Teoksessa Pirjo Korvela & Terttu Tuomi-Gröhn (toim.) Arjen rakentuminen ja rytmit elämän käännekohdissa. Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja 9. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 32–45.
- Acker, Sandra & Armenti, Carmen 2004. Sleepless in academia. *Gender and Education* 16: 1, 3–24.
- Adam, Barbara 1995. *Timewatch. The Social Analysis of Time*. Cambridge: Polity Press.
- Adam, Barbara 2003. Reflexive modernization temporalized. *Theory, Culture & Society* 20: 2, 59–78.
- Adam, Barbara 2004. *Time*. Cambridge: Polity Press.
- Andersson, Sirpa 2007. Kahdestaan kotona. Tutkimus vanhoista pariskunnista. Helsinki: Stakes.
- Andersson, Sirpa & Saarikalle, Kristiina 2013. Ikäihmiset kotona – yhdessä ja erikseen. *Hyvinvointikatsaus* 2/2013, 38–43.

- Andorka, R. & Falussy, B. 1982. The way of life of the Hungarian society on the basis of the time budget survey of 1976–1977. *Social Indicators Research* 11:1. 31–74.
- Andrew, Ed 1999. *Closing the Iron Cage. The Scientific Management of Work and Leisure*. Montreal: Black Rose Books.
- Anttila, Juha 2001. Työajat perinteisissä ja moderneissa työpaikoissa. Työpoliittinen tutkimus 229. Helsinki: Työministeriö.
- Anttila, Anu-Hanna 2005. Loma tehtaan varjossa. Teollisuustyöväestön loma- ja vapaa-ajanvieton moraalisaatöely Suomessa 1930–1960-luvuilla. Helsinki: SKS.
- Anttila, Anu-Hanna 2011. Joutilaisuus ja ei-minkään tekeminen toimintana. *Yhteiskuntapolitiikka* 76:6, 620–632.
- Anttila, Anu-Hanna 2012. Sukupuolitettu kotityönjako ja sosiokulttuuriset rakenteet. *Sociologia* 49: 4, 291–306.
- Anttila, Timo 2005. Reduced working hours – Reshaping the duration, timing and tempo of work. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research*, No. 258. University of Jyväskylä: Jyväskylä.
- Anttila, Timo & Nätti, Jouko & Väisänen, Mia 2007. Työ, perhe ja aikapulan hallinta. *Janus* 15: 3, 245–260.
- Anttila, Timo & Oinas, Tomi & Nätti, Jouko 2009. Predictors of time famine among Finnish employees–Work, family or leisure? *electronic International Journal of Time Use Research*, 6: 1, 73–91.
- Attali, Jacques 1985. *Noise: The Political Economy of Music*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Barnett, Rosalind C. & Gareis, K. C. 2007. Shiftwork, parenting behaviors, and children’s socioemotional well-being: A within-family study. *Journal of Family Issues* 28: 6, 727–748.
- Baxter, Janeen & Hewitt, Belinda & Haynes, Michele 2008. Life Course Transitions and Housework: Marriage, Parenthood, and Time on Housework. *Journal of Marriage and Family* 70, 259–72.
- Beck, Ulrich 1995. Poliitiikan uudelleen keksiminen – kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa Ulrich Beck & Anthony Giddens & Scott Lash. *Nykyajan jäljillä*. Tampere: Vastapaino, 11–82.
- Beck, Ulrich 2000. *The Brave New World of Work*. Cambridge: Polity Press.
- Beckx, Carolien & Int Panis, Luc & Arentze, Theo & Janssens, Davy & Torfs, Rudi & Broekx, Steven & Wets, Geert 2009. A dynamic activity-based population modelling approach to evaluate exposure to air pollution: Methods and application to a Dutch urban area, *Environmental Impact Assessment Review* 29: 3, 179–185, ISSN 0195-9255.
- Bellah, Robert 2007. *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life*. Berkeley: University of Californian Press.
- Belli, Robert F. & Stafford Frank P. & Alwin, Duane F. (toim.) 2009. *Calendar and time diary. Methods in life course research*. Los Angeles: Sage.
- Bianchi, Suzanne M. & Millie, Melissa A. & Sayer, Liana C. & Robinson, John R. 2000. Is anyone doing the housework? Trends in the division of labor. *Social Forces* 79: 1, 191–228.

- Bittman, Michael 1998. Land of the Lost Long Weekend? Trends in Free Time among Working Age Australians, 1974–1992. *Loisir et société/Society and Leisure* 21: 2, 353–378.
- Bittman, Michael 2005. Sunday Working and Family Time. *Labour & Industry: a journal of the social and economic relations of work* 16: 1, 59–81.
- Bittman, Michael & England, Paula & Sayer, Liana & Folbre, Nancy & Matheson, George 2003. When Does Gender Trump Money? Bargaining and Time in Household Work. *American Journal of Sociology* 109: 1, 186–214.
- Bittman, Michael & Wajcman, Judy 2000. The Rush Hour: The Character of Leisure Time and Gender Equity. *Social Forces* 79: 1, 165–189.
- Blom, Raimo & Melin, Harri & Pyöriä, Pasi 2001. Tietotyö ja työelämän muutos. Palkkatyön arki tietoyhteiskunnassa. Helsinki: Gaudeamus.
- Blount, Sally & Janicik, Gregory A. 2001. When plans change: Examining how people evaluate timing changes in work organizations. *Academy of Management Review* 26: 4, 566–585.
- Bond, Sue 2004. Organisational culture and work-life conflict in the UK. *International Journal of Sociology and Social Policy* 24: 12, 1–24.
- Bonke, Jens 2005. Paid work and unpaid work: Diary information versus questionnaire information. *Social Indicators Research* 70: 3, 349–368.
- Boulin, Jean-Yves 1998. Social and societal issues of working time policies in Europe. *Vritijd studies* 16, 57–67.
- Boulin, Jean-Yves & Lallement, Michel & Michon, François 2006. Decent working time in industrialized countries: Issues, scopes and paradoxes. Teoksessa Jean-Yves Boulin & Michel Lallement & Jon C. Messenger & François Michon (toim.) *Decent working time: New trends, new issues*. Geneva: International Labour Office, 13–40.
- Borrego, Carlos & Sá, Elisa & Monteiro, Ana & Ferreira, Joana & Miranda, Ana 2009. Forecasting Human Exposure to atmospheric Pollutants - A modelling approach. *Atmospheric Environment* 43, 5796–5806.
- Bourdieu, Pierre 1986. The Forms of Capital. In John G. Richardsson (toim.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press, 241–258.
- Breedveld, Koen 1998. The double myth of flexibilization: Trends in scattered work hours, and differences in time-sovereignty. *Time & Society* 7: 1, 129–143.
- Brembeck, Helene 2012. Cozy Friday: An Analysis of Family Togetherness and Ritual Overconsumption. Teoksessa Barbara Czarniawska & Orvar Löfgren (toim.) *Managing Overflow in Affluent Societies*. London: Routledge, 125–140.
- Buckingham, David 2000. *After the Death of Childhood. Growing Up in the Age of Electronic Media*. Cambridge: Polity Press.
- Buckingham, David 2006. Is There a Digital Generation? Teoksessa David Buckingham & Rebekah Willett (toim.) *Digital Generations: Children, Young People, and New Media*. Mahwah: Lawrence Erlbaum, 1–13.
- Burchell, B. et al. 2009. *Working conditions in the European Union: Working time and work intensity*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

- Callister, Paul & Dixon, Sylvia 2001. *New Zealanders' Working Time and Home Work Patterns. Evidence from the Time Use Survey*. Occasional Paper 2001/5. Wellington: New Zealand Department of Labour.
- Chatzitheochari, Stella & Arber, Sara 2009. Lack of sleep, work and the long hours culture: Evidence from the UK Time Use Survey. *Work, Employment and Society* 23: 1, 30–48.
- Coleman, James 1988. Social capital in creation of human capital. *American journal of sociology* 94, 95–120.
- Coutard, Olivier 2005. *Urban Scape and the Development of Networks: A Discussion of the "Splintering Urbanism" Thesis*. Teoksessa Olivier Coutard & Richard Hanley & Rae Zimmerman (toim.) *Sustaining Urban Networks: The Social Diffusion of Large Technical Systems*. London: Routledge, 48–64.
- Craig, Lyn 2007. How Employed Mothers in Australia Find Time for Both Market Work and Childcare. *Journal of Family and Economic Issues* 28, 69–87.
- Craig, Lyn, & Brown, Judith E. 2014. Weekend Work and Leisure Time With Family and Friends: Who Misses Out? *Journal of Marriage and Family*, 76: 4, 710–727.
- Craig, Lyn & Brown, Judith E. 2015. Nonstandard employment and nonwork activities, time alone and with others: Can weekend workers make up lost time? *Journal of Industrial Relations*, 57: 1, 3–23.
- Craig, Lyn & Mullan, Killian 2010. Parenthood, Gender and Work-Family Time in the United States, Australia, Italy, France, and Denmark. *Journal of Marriage and Family*, 72: 5, 1344–1361.
- Craig, Lyn & Powell, Abigail 2013. Non-parental childcare, time pressure and the gendered division of paid work, domestic work and parental childcare. *Community, Work and Family*, 16: 1, 100–119.
- Crompton, Rosemary & Lyonette, Clare 2006. Work-life 'balance' in Europe. *Acta Sociologica* 49: 4, 379–393.
- Darby, Sarah 2012. Metering: EU policy and implications for fuel poor households. *Energy Policy* 49, 98–106.
- Darier, Éric 1998. Time to be Lazy: Work the Environment and Modern Subjectivities. *Time & Society* 7: 2–3: 193–208.
- Deem, Rosemary 1986. *All work and no play?: A study of women and leisure*. Open University Press.
- Deem, Rosemary 1996. No time for a rest? An exploration of women's work, engendered leisure and holidays. *Time & Society* 5: 1, 5–25.
- Dockery, Douglas & Pope, C. Arden 2006. Health Effects of Fine Particulate Air Pollution: Lines that Connect. *Journal of the Air & Waste Management Association* 56, 709–742.
- Durkheim, Emile 2012. *The Elementary Forms of the Religious Life*. Courier Corporation.
- Edwards, Paul 2003. *Infrastructure and Modernity: Force, Time and Social Organization in the History of Sociotechnical systems*. Teoksessa Thomas Misa & Philip Brey & Andrew Feenberg (toim.) *Modernity and Technology*. Cambridge, MA: MIT Press, 185–225.

- Edwards, Paul 2010. *A Vast Machine: Computer Models, Climate Data, and the Politics of Global Warming*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Ellegård, Kajsa & Vilhelmson, Bertil 2004. Home as a pocket of local order: Everyday activities and the friction of distance. *Geografiska Annaler*, 86B: 4, 281–296.
- Ellonen, Noora 2008. Kasvuyhteisö nuoren turvana. Sosiaalisen pääoman yhteys nuorten masentuneisuuteen ja rikekäyttäytymiseen. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Elolähde, Timo 2006. Traffic model system and emission calculations of the HMA Council. Paper presented to 20th International Emme Users' Conference, Montreal. http://www.inrosoftware.com/en/pres_pap/international/ieug06/1-3_Timo_Eloלהde_report.pdf.
- Epstein, Cynthia Fuchs & Kalleberg, Arne L. 2001. Time and the Sociology of Work: Issues and Implications. *Work and Occupations* 28: 1, 5–16.
- Erikssen, Thomas H. 2001. *Tyranny of the Moment: Fast and Slow Time in the Information Age*. London: Pluto Press.
- Eurofound 2010. *European Company Survey 2009. Overview*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Eurofound 2012. *Fifth European Working Conditions Survey*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission 2004. *How Europeans spend their time. Everyday life of women and men. Data 1998–2002*. Eurostat. Pocketbooks: Theme 3: Population and social conditions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Eurostat 2009. *Harmonised European time use surveys. 2008 guidelines*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Fagan, Colette 2001. The Temporal Reorganization of Employment and the Household Rhythm of Work Schedules: The Implications for Gender and Class Relations. *American Behavioral Scientist* 44: 7, 1199–1212.
- Felski, Rita 1999. The invention of everyday life, new formations. *A Journal of Culture/Theory/Politics* 39, 15–31.
- Finnpanel 1999. Ohjelmatietoja: viikot 12, 21, 38 ja 46.
- Finnpanel 2000. Ohjelmatietoja: viikot 12, 21, 38 ja 46.
- Finnpanel 2009. Ohjelmatietoja: viikot 12, 21, 38 ja 46.
- Finnpanel 2010. Ohjelmatietoja: viikot 12, 21, 38 ja 46.
- Foster, Russell G. & Kreitzman, Leon 2004. *Rhythms of Life: The Biological Clocks that Control the Daily Lives of Every Living Things*. New Haven: Yale University Press.
- Fritz, Charlotte & Sonnentag, Sabine & Spector, Paul E. & McInroe, Jennifer A. 2010. The weekend matters: Relationships between stress recovery and affective experiences. *Journal of Organizational Behavior* 31: 8, 1137–1162.
- Galloway, A 2004. Intimations of everyday life. Ubiquitous computing and the city. *Cultural Studies* 18: 2/3, 384–408.
- Garhammer, Manfred 1995. Changes in Working Hours in Germany: The resulting impact on everyday life. *Time & Society* 4: 2, 167–203.

- Garhammer, Manfred 1999. *Wie Europäer ihre Zeit nutzen. Zeitstrukturen und Zeitkulturen im Zeichen der Globalisierung*. Berlin: Edition Sigma.
- Garhammer, Manfred 2002. Pace of life and enjoyment of life. *Journal of Happiness Studies* 3: 3, 217–256.
- Gershuny, Jonathan 2000. *Changing Times. Work and Leisure in Postindustrial Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Gershuny, Jonathan 2005. Busyness as the badge of honor for the new superordinate working class. *Social Research: An International Quarterly* 72: 2, 287–314.
- Gershuny, Jonathan 2011. Increasing paid work time? A new puzzle for multinational time-diary research. *Social Indicators Research* 101: 2, 207–213.
- Glorieux, Ignace & Mestdag, Inge & Minnen, Joeri 2008. The Coming of the 24-hour Economy? Changing work schedules in Belgium between 1966 and 1999. *Time & Society* 17: 1, 63–83.
- Goodin, Robert E. 2011. Who's really time poor? *Family Matters* No. 87, 9–12.
- Goodin, Robert E. & Rice, James Mahmud & Bittman, Michael & Saunders, Peter 2002. The time-pressure illusion: discretionary time vs. free time. *Social Indicators Research* 73: 1, 43–70.
- Goodin, Robert E. & Rice, James Mahmud & Parpo, Antti & Eriksson, Lina 2008. *Discretionary Time: a new measure of freedom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gornall, Lynne & Salisbury, Jane 2012. Compulsive working, 'hyperprofessionalism' and the unseen pleasures of academic work. *Higher Education Quarterly* 66: 2, 135–154.
- Graham, Stephen 2009. When Infrastructures Fail. Teoksessa Stephen Graham (toim.) *Disrupted Cities: When Infrastructure Fails*. London: Routledge, 1–26.
- Graham, Stephen & Marvin, Simon 2001. *Splintering Urbanism: Networked Infrastructures, Technological Mobilities and the Urban Condition*. London: Routledge.
- Granovetter, Mark 1973. The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology* 78: 6, 1360–1380.
- Granovetter, Mark & McGuire, Patrik 1998. The making of an industry: electricity in the United States. *The Sociological Review* 46: S1, 147–173.
- Greenhaus, Jeffrey & Powell, Gary 2006. When Work and Family are Allies: A Theory of Work-Family Enrichment. *Academy of Management Review* 31: 1, 72–92.
- Grunow, Daniela & Schulz, Florian & Blossfeld, Hans-Peter 2012. What determines change in the division of housework over the course of marriage? *International Sociology* 27: 3, 289–307.
- Gulliver, John & Briggs, David 2005. Time-space modelling of journey-time exposure to traffic-related air pollution using GIS. PhD thesis. *Environmental Research* 2005, 97: 1, 10–95.
- Gwozdz, Wencke & Sousa-Poza, Alfonso 2010. Explaining Gender Differences in Housework Time in Germany. *Journal of Consumer Policy* 33: 2, 183–200.
- Hamermesh, Daniel S. 1999. The timing of work over time. *The Economic Journal* 109: 452, 37–66.

- Hamermesh, Daniel S. & Lee, Jungmin 2007. Stressed out on four continents: Time crunch or yuppie kvetch? *The Review of Economics and Statistics* 89: 2, 374–383.
- Han, Wen-Jui 2004. Nonstandard work schedules and child care decisions: Evidence from the NICHD Study of early child care. *Early Childhood Research Quarterly* 19: 2, 231–256.
- Hanifi, Riitta 2013. Voluntary work, informal help and trust: Changes in Finland. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 72. <http://www.sciencedirect.com/science/journal/18770428/72>
- Hanifi, Riitta 2015. Sosiaaliset suhteet järjestäytyvät uudelleen. Tieto ja trendit. *Talous- ja hyvinvointikatsaus* 1/2015, 34–42.
- Harvey, Andrew S. & Mukhopadhyay Arun K. 2007. When twenty-four hours is not enough: Time poverty of working parents. *Social Indicators Research* 82: 1, 57–77.
- Hassan, Robert 2003. Network time and the new knowledge epoch. *Time & Society* 12: 2/3, 225–241.
- Hassan, Robert & Purser, Ronald E. (toim.) 2007. *24/7. Time and Temporality in the Network Society*. Stanford: Stanford University Press.
- Hellman, Tuija 2012. *Henkilöautojen keskikuormitus niemen rajalla Helsingissä vuonna 2012*. Helsinki: Liikennesuunnitteluosasto, Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto.
- Helminen, Ville & Ristimäki, Mika & Oinonen, Kari 2003. *Etätyö ja työmatkat Suomessa*. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Henkilöliikennetutkimus 2010–2011*. Helsinki: Liikennevirasto.
- HETUS 2007. *Harmonised European Time Use Survey* [online database version 2.0]. Created 2005-2007 by Statistics Finland and Statistics Sweden. [reference date 2007-10-01]. <http://www.tus.scb.se>
- Hill, Marta S. & Juster, F. Thomas 1985. Constraints and complementarities in time use. In F. Thomas Juster & Frank P. Stafford (toim.) *Time, goods, and well-being*. Ann Arbor: University of Michigan, Institute for Social Research, Survey Research Center, 439–470.
- Hitchings, Russell & Lee, Shu Jun 2008. Air Conditioning and the Material Culture of Routine Human Encasement. The Case of Young People in Contemporary Singapore. *Journal of Material Culture* 13: 3, 251–265.
- Hochschild, Arlie Russell 1997. *The Time Bind. When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. New York: Metropolitan Books.
- Hochschild, Arlie Russell and Machung, Anne 2003. *The second shift*. New York: Penguin Books.
- Holvas, Jakke & Vähämäki, Jussi 2005. *Odotustila. Pamfletti uudesta työstä*. Helsinki: Teos.
- Hook Jennifer L. 2012. Working on the weekend: Fathers' time with family in the United Kingdom. *Journal of Marriage and Family* 74: 4, 631–642.
- Horelli, Liisa 2012. Aikaurbanismi avuksi arjen hallintaan. *Hyvinvointikatsaus* 3/2012, 2–8.
- Hughes, Thomas 1983. *Networks of Power: Electrification in Western Society, 1880–1930*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

- Hughes, Thomas 1989. The Evolution of Large Scale Technological Systems, teoksessa Wjebe Bijker & Thomas Hughes & Trevor Pinch (toim.) *The Social Construction of Technological Systems: New Directions in the Sociology History of Technology*. Cambridge, MA: MIT Press, 51–82.
- Hulkko, Laura 2003. Erilaiset aineistot työaikojen kuvaajina. Teoksessa Laura Hulkko (toim.) *Työajan muutokset. Työmarkkinat 2003:8*. Helsinki: Tilastokeskus, 4–7.
- Hänninen, Otto & Palonen, Jari & Tuomisto Jouni & Yli-Tuomi, Tarja & Seppänen, Olli & Jantunen, Matti 2005. Reduction potential of urban PM2.5 mortality risk using modern ventilation systems in buildings. *Indoor Air* 15: 4, 246–256.
- Härmä, Mikko & Sallinen, Mikael & Kandolin, Irja 2000. Työajan yhteydet yksilön terveyteen, toimintakykyyn ja hyvinvointiin. Teoksessa Mikko Härmä (toim.) *Toimivat ja terveet työajat*. Helsinki: Työterveyslaitos, Sosiaali- ja terveysministeriö, Työministeriö.
- ICRP, International Commission on Radiological Protection, 1994. Human respiratory tract model for radiological protection. ICRP publication 66. Oxford: Pergamon.
- Ilmonen, Kai & Jokinen, Kimmo 2002. *Luottamus modernissa maailmassa*. Jyväskylä: SoPhi.
- Jackson, Maggie 2009. *Distracted. The erosion of attention and the coming dark age*. New York: Prometheus Book.
- Jacobs, Jerry A. & Gerson, Kathleen 2001. Overworked individuals or overworked families? Explaining trends in work, leisure, and family time. *Work and Occupations* 28: 1, 40–63.
- Jalas, Mikko & Rinkinen, Jenny 2013. Stacking wood and staying warm: time, temporality and housework around domestic heating systems. *Journal of Consumer Culture*, 1469540513509639.
- Jalkanen, Jukka-Pekka & Brink, Anders & Kalli, Juha & Pettersson, Heidi & Kukkonen, Jaakko & Stipa, Tapani 2009. A modelling system for the exhaust emissions of marine traffic and its application in the Baltic Sea area. *Atmos. Chem. Phys.* 9, 9209–9223.
- Jalkanen, Jukka-Pekka & Johansson, Lasse & Kukkonen, Jaakko & Brink, Anders & Kalli, Juha & Stipa, Tapani 2012. Extension of an assessment model of ship traffic exhaust emissions for particulate matter and carbon monoxide. *Atmos. Chem. Phys.* 12, 2641-2659.
- Jekielek, Susan 2003. *Non-standard Work Hours and the Relationship Quality of Dual-Earner Parents*. The Ohio State University.
- Jensen, Steen Solvang 1999. *A Geographic Approach to Modelling Human Exposure to Traffic Air Pollution using GIS*. PhD Thesis. Denmark: National Environmental Research Institute.
- Jokivuori, Pertti (toim.) 2005. *Sosiaalisen pääoman kentät*. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy.
- Julkunen, Raija 2008. *Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista*. Tampere: Vastapaino.

- Julkunen, Raija & Nätti, Jouko 1994. Joustavaan työaikaan vai työajan uusjakoon? Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Raija & Nätti, Jouko 1995. Muuttuvat työajat ja työsuhteet. Työministeriön työaikamuotojen tutkimus- ja kehittämissuorituksen I vaihe. Työpoliittinen tutkimus 104. Helsinki: Työministeriö.
- Julkunen, Raija & Nätti, Jouko 1999. The Modernization of Working Times, Flexibility and Work Sharing in Finland. Jyväskylä: SoPhi.
- Julkunen, Raija & Nätti, Jouko & Anttila, Timo 2004. Aikanyrjähdys: Keskiluokka tietotyön puristuksissa. Tampere: Vastapaino.
- Kankainen, Tomi 2007. Yhdistykset, instituutiot ja luottamus. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 326. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Karpainen, Ari & Kukkonen, Jaakko & Elolähde, Timo & Konttinen, Mervi & Koskentalo, Tarja & Rantakrans, Erkki 2000. A modelling system for predicting urban air pollution, Model description and applications in the Helsinki Metropolitan Area. *Atmospheric Environment* 34/22, 3723–3733.
- Kauppinen, Timo & Mattila-Holappa, Pauliina & Perkiö-Mäkelä, Merja & Saalo, Anja & Toikkanen, Jouni & Tuomivaara, Seppo & Uuksulainen, Sanni & Viluksela, Marja & Virtanen, Simo (toim.) 2013. Työ ja terveys Suomessa 2012. Seurantatietoa työoloista ja työhyvinvoinnista. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Keinänen, Päivi 2009. Palkansaajien työajan muutokset ja työaikamuodot. Teoksessa Anna Pärnänen & Kaisa-Mari Okkonen (toim.) *Työelämän muutosten vuosikymmenet. Työmarkkinat 2009*. Helsinki: Tilastokeskus, 99–119.
- Kern, Stephen 1983. *The Culture of Time and Space 1880–1918*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kiianmaa, Nelli 2012. Tasa-arvobarometri 2012. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2012/23. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kinnunen, Ulla & Feldt, Taru & Geurts, Sabine & Pulkkinen, Lea 2006. Types of work–family interface: Well-being correlates of negative and positive spillover between work and family. *Scandinavian Journal of Psychology* 47: 2, 149–62.
- Kivimäki, Mika & Leino-Arjas, Päivi & Kaila-Kangas, Leena & Luukkonen, Ritva & Vahtera, Jussi & Elovainio, Marko & Härmä, Mikko & Kirjonen, Juhani 2006. Is Incomplete Recovery From Work a Risk Marker of Cardiovascular Death? Prospective Evidence From Industrial Employees. *Psychosomatic Medicine* 68: 3, 402–407.
- Klien, Michael. 2007. Choreography: a pattern language. *Kybernetes* 36: 7/8, 1081–1088.
- Kohvakka, Rauli 2013. Yhteisöpalvelut istuvat suomalaiseen sosiaalisuuteen. *Hyvinvointikatsaus* 2/2013, 58–62.
- Komulainen, Virpi 2007. Etätö maaseudulla kakkosasunnolla. Töissä lomalla luonnon helmassa. MTT:n selvityksiä 136. Helsinki: Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus.
- Korvela, Pirjo & Tuomi-Gröhn, Terttu 2014. Teoksen taustat ja tutkimustehtävät. Teoksessa Pirjo Korvela & Terttu Tuomi-Gröhn (toim.) *Arjen rakentuminen ja rytmit elämän käännekohtissa. Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja* 9. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 10–29.

- Korvela, Pirjo & Tuomi-Gröhn, Terttu (toim.) 2014. Arjen rakentuminen ja rytmit perhe-elämän käännekohtissa. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Kotilainen, Sirkku & Suoninen, Annikka 2013. Tyttöjen ja poikien nettikulttuurit mediakasvatuksen haasteena. Teoksessa Reijo Kupiainen & Sirkku Kotilainen & Kaarina Nikunen & Annikka Suoninen (toim.) *Lapset netissä – Puheenvuoroja lasten ja nuorten netin käytöstä ja riskeistä*. Mediakasvatusseura, julkaisuja 1/2013. Helsinki: Mediakasvatusseura, 16–24.
- Koukkari, Willard L. & Sothorn, Robert B. 2006. *Introducing Biological Rhythms*. New York: Springer.
- Kousa, Anu & Kukkonen, Jaakko & Karppinen, Ari & Aarnio, Päivi & Koskentalo, Tarja 2001. Statistical and diagnostic evaluation of a new-generation urban dispersion modelling system against an extensive dataset in the Helsinki Area. *Atmospheric Environment* 35: 27, 4617–4628.
- Kreitzman, L. 1999. *The 24 hour society*. London: Profile Books.
- Kröger, Teppo 2010. Lone mothers and the puzzles of daily life: do care regimes really matter? *International Journal of Social Welfare* 19: 4, 390–401. doi:10.1111/j.1468-2397.2009.00682.x
- Kümmerling, Angelika & Lehndorff, Steffen 2007. Extended and unusual working hours in European countries: Establishment Survey on Working Time 2004–2005. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Kupiainen, Reijo 2013. Young People's Creative Online Practices in the Context of School Community. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace* 7: 1.
- Lahikainen, Anja Riitta & Arminen, Ilkka 2015. Perheet, media ja tulevaisuus. Teoksessa Anja Riitta Lahikainen & Tiina Mälkiä & Katja Repo (toim.) *Media lapsiperheessä*. Tampere: Vastapaino, 264–288.
- Lahikainen, Anja Riitta & Mälkiä, Tiina & Repo, Katja 2015 (toim.) *Media lapsiperheessä*. Tampere: Vastapaino.
- Lanki, Timo 2011. Tieliikenteen melun ja ilmansaasteiden vaikutukset sydänterveyteen. *Ympäristö ja Terveys* 2–3/2011.
- Larja, Liisa 2012. Suomalaisien työaika Euroopan lyhyimpiä. *Hyvinvointikatsaus* 23: 3, 23–29.
- Le Corbusier 1929/1987. *The city of tomorrow and its planning*. New York: Dover Publications.
- Leccardi, Carmen 2007. New temporal perspectives in the 'high-speed society'. Teoksessa Hassan, Robert & Purser, Ronald E. (toim.) 24/7. *Time and Temporality in the Network Society*. Stanford: Stanford Business Books.
- Lefebvre, Henri 1992/2004. *Rhythm analysis, space, time and everyday life*. Athlone, *Contemporary European Thinkers*, transl. by S. Elden and G. Moore. London: Continuum.
- Lehto, Anna-Maija & Sutela, Hanna 2008. Työolojen kolme vuosikymmentä. *Työolotutkimusten tuloksia 1977–2008*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Leinamo, Kari 2009. Paljon puhetta, vähän tuloksia. Kokemuksia etätyöstä ja alueellistamisesta eri vuosikymmeninä. Vaasa: Vaasan yliopiston Levón instituutti.

- Lesnard, Laurent & Kan, Man Yee 2009. Two-stage Optimal Matching Analysis of Workdays and Workweeks. *Sociology Working Papers 2009–4*. Department of Sociology. University of Oxford. http://www.sociology.ox.ac.uk/materials/papers/swp09_04.pdf.
- Lesnard, Laurent & Kan, Man Yee 2011. Investigating scheduling of work: a two-stage optimal matching analysis of workdays and workweeks. *Journal of the Royal Statistical Society A*, 174, Part 2, 349–368.
- Levine, Robert 2005. A geography of busyness. *Social Research* 72: 2, 355–370.
- Levine, Robert V. & Norenzayan, Ara 1999. The pace of life in 31 countries. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 30: 2, 178–205.
- Levy, David M. 2001. *Scrolling forward. Making sense of documents of digital age*. New York: Arcade Publishing.
- Liikkanen, Mirja 2009. Johdanto. Teoksessa Mirja Liikkanen (toim.) *Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat*. Helsinki: Gaudeamus, 7–18.
- Liikkanen, Mirja & Hanifi, Riitta & Hannula, Ulla (toim.) 2005. *Yksilöllisiä valintoja, kulttuurien pysyvyyttä. Vapaa-ajan muutokset 1981–2002*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Linder, Staffan Burenstam 1970. *The Harried Leisure Class*. Columbia: Columbia University Press.
- Liu, Hui & Wang, Qiu & Keesler, Venessa & Schneider, Barbara 2011. Non-standard work schedules, work–family conflict and parental well-being: A comparison of married and cohabiting unions. *Social Science Research*, 40: 2, 473–484.
- Livingstone, Sonia 2010. Interactivity and Participation on the Internet: Young People’s Response to the Civic Sphere. Teoksessa Peter Dahlgren (toim.) *Young Citizens and New Media: Learning for Democratic Participation*. Routledge Studies in Social and Political Thought. London: Routledge, 103–124.
- Livingstone, Sonia & Bovill, Moira (toim.) 2001. *Children and Their Changing Media Environment: A European Comparative Study*. LEA’s Communication Series. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Livingstone, Sonia & Haddon, Leslie & Görzig, Anke & Ólafsson, Kjartan 2011. *Risks and Safety on the Internet. The Perspective of European Children. Full Findings and Policy Implications from the EU Kids Online Survey of 9–16-Year-Olds and Their Parents in 25 Countries*. London: London School of Economics.
- Linder, Staffan 1970. *The harried leisure class*. New York and London: Columbia University Press.
- Luke, Timothy 2009. Power Loss or Blackout: the Electricity Network Collapse of August 2003. Teoksessa Stephen Graham (toim.) *Disrupted Cities: When Infrastructure Fails*. London: Routledge, 55–68.
- Lund, Thomas Bøker & Gronow, Jukka 2014. Deconstruction or continuity? The daily rhythm of eating in Denmark, Finland, Norway and Sweden in 1997 and 2012. *Appetite* 82, 143–153.
- Lyly-Yrjänäinen, Maija 2014. *Työolobarometri – Syksy 2013*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.

- Mantere, Eerik & Raudaskoski, Sanna 2015. Kun matkapuhelin vie vanhemman huomion. Teoksessa Anja Riitta Lahikainen & Tiina Mälkiä & Katja Repo (toim.) Media lapsiperheessä. Tampere: Vastapaino, 205–226.
- Maryanski, Alexandra & Turner, Jonathan H. 1992. *The Social Cage. Human Nature and the Evolution of Society*. Stanford: Stanford University Press.
- Mattingly, Marybeth & Bianchi, Suzanne 2003. Gender Differences in the Quantity and Quality of Free Time: The U.S. Experience. *Social Forces* 81: 3, 999–1030.
- McGinnity, Frances & Calvert, Emma 2009. Work-life conflict and social inequality in Western Europe. *Social Indicators Research* 93, 489–508.
- McPherson, Miller & Smith-Lovin, Lynn & Brashears, Matthew E. 2006. Social Isolation in America: Changes in Core Discussion Networks over Two Decades. *American Sociological Review* 71: 3, 353–375.
- Melkas, Perttu 2013. Yhteisöpalveluiden paradoksi: naiset aktiivisia, miehillä paljon ystäviä. *Hyvinvointikatsaus* 2/2013, 63–64.
- Melkas, Tuula 2009. Suomalaisten yksityiselämän sosiaalisuudesta. Teoksessa Mirja Liikkanen (toim.) *Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat*. Helsinki: Gaudeamus, 21–48.
- Menzies, Heather & Newson, Janice 2007. No time to think. Academics' life in the globally wired university. *Time & Society* 16: 1, 83–98.
- Michael, Mike 2003. Between mundane and exotic. Time for a different sociotechnical stuff. *Time & Society* 12: 1, 127–143.
- Michelson, William 2005. *Time use. Expanding explanation in social sciences*. Boulder: Paradigm Publishers.
- Michelson, William 2011. What makes an active most enjoyable? Alternative ways of measuring aspects of time use. *Social Indicators Research* 103: 1, 77–91.
- Miettinen, Anneli 2008. Kotityöt, sukupuoli ja tasa-arvo. Palkattoman työn jakamiseen liittyvät käytännöt ja asenteet Suomessa. *Katsauksia E* 32/2008. Helsinki: Väestöliitto.
- Miettinen, Anneli & Rotkirch, Anna 2012. Yhteistä aikaa etsimässä. Lapsiperheiden ajankäyttö 2000-luvulla. *Perhebarometri 2011*. Väestötutkimuslaitos. *Katsauksia E* 42/2012. Helsinki: Väestöliitto.
- Minnen, Jeroen & Glorieux, Ignace & van Tienoven, Theun Pieter 2015. Who works when? Towards a typology of weekly work patterns in Belgium. *Time & Society*. Prepublished June, 30, 2015, DOI: 10.1177/0961463X15590918.
- Morley, David 1996. *Family Television. Cultural Power and Domestic Leisure*. London: Comedia.
- Mumford, Lewis 1934/1964. *Technics and civilization*. New York: Harcourt, Brace Jovanovic.
- Myllyniemi, Sami 2014. Tilasto-osio. Teoksessa Sami Myllyniemi (toim.) *Ihmisarvoinen nuoruus. Nuorisobarometri 2014*. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisosiain neuvottelukunta, Nuorisotutkimusverkosto, 11–124.
- Mälkiä, Tiina & Arminen, Ilkka 2015. Perheruokailu, media ja sosiaalisuus. Teoksessa Anja Riitta Lahikainen & Tiina Mälkiä & Katja Repo (toim.) *Media lapsiperheessä*. Tampere: Vastapaino, 132–156.
- Nabli, Fella & Ricroch, Layla 2013. *Spending More Time Alone in Front of TV Screens*. Paris: INSEE. <http://www.timeuse.org/node/6629>

- Niemi, Iiris 1993. Systematic error in behavioural measurement: Comparing results from interview and time budget studies. *Social Indicators Research* 30: 2–3, 229–244.
- Niemi, Iiris 2003. Työn rytmit. Teoksessa Laura Hulkko (toim.) *Työajan muutokset. Työmarkkinat 2003:8*. Helsinki: Tilastokeskus, 75–86.
- Nieminen, Markku 2010. Kesämökkibarometri 2009. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, alueiden kehittäminen 12/2010.
- Nikunen, Minna 2012. Changing university work, freedom, flexibility and family. *Studies in Higher Education* 37: 6, 713–729.
- Nock, Steven & Kingston, Paul 1988. Time With Children: The Impact of Couples' Work-Time Commitments. *Social Forces* 67: 1, 59–85.
- Noonan, Mary C. & Glass, Jennifer L. 2012. The hard truth about telecommuting. *Monthly Labor Review* 135: 6, 38–45.
- Noppiari, Elina 2014. Mobiilimuksut. Lasten ja nuorten mediaympäristön muutos, osa 3. COMET Journalismmin, viestinnän ja median tutkimuskeskus. Tampereen yliopisto.
- Nowotny, Helga 1994. *Time. The Modern and Postmodern Experience*. Cambridge: Polity Press.
- Nye, David 2010. *When the Lights Went Out: A Social History of Blackouts in America*. Cambridge, MA: MIT Press
- Nyrud, Anders Q. & Roos, Anders & Sande, Jon Bingen 2008. Residential bioenergy heating: A study of consumer perceptions of improved woodstoves. *Energy Policy* 36: 8, 3169–3176.
- O'Malley, Pat 2003. *Risk, Uncertainty and Government*. London-Sydney-Portland: Glasshouse Press.
- Nätti, Jouko & Anttila, Timo 2012. Joustava työaika, organisaation menestys ja henkilöstön hyvinvointi. Teoksessa Pasi Pyöriä (toim.) *Työhyvinvointi ja organisaation menestys*. Helsinki: Gaudeamus, 155–173.
- Nätti, Jouko & Anttila, Timo & Väisänen, Mia 2005a. Tietotyö, työaika ja ajankäyttö kotitaloudessa. Teoksessa Hannu Pääkkönen (toim.) *Perheiden ajankäyttö*. Helsinki: Tilastokeskus, 43–66.
- Nätti, Jouko & Pyöriä, Pasi & Ojala, Satu & Anttila, Timo 2010. Suomalaisten palkansaajien kotona työskentely ja työssä liikkuminen. *Alue ja Ympäristö* 39: 2, 53–60.
- Nätti, Jouko & Tammelin, Mia & Anttila, Timo & Ojala, Satu 2011. Work at home and time use in Finland. *New Technology, Work and Employment* 26: 1, 68–77.
- Nätti, Jouko & Väisänen, Mia & Anttila, Timo 2005b. Tietotyö, ansiotyö kotona ja perhe. *Työ ja ihminen* 19: 1, 71–90.
- Oinas, Tomi 2010. Sukupuolten välinen kotityönjako kahden ansaitsijan perheissä. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 402. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Ojala, Satu 2011. Supplemental work at home among Finnish wage earners: Involuntary overtime or taking the advantage of flexibility? *Nordic Journal of Working Life Studies* 1: 2, 77–97.
- Ojala, Satu 2012. Yöllä kello kolmetoista. *Hyvinvointikatsaus* 23: 3, 55–61.

- Ojala, Satu 2014. Ansiotyö kotona ikkunana työelämään. Kotona työskentelyn käsitteet, ominaispiirteet sekä yhteydet hyvinvointiin. Acta Universitatis Tamperensis 1941. Tampere: Tampere University Press.
- Ojala, Satu & Nätti, Jouko & Anttila, Timo 2014. Informal overtime at home instead of telework: Increase in negative work-family interface. *International Journal of Sociology and Social Policy* 34: 1/2, 69–87.
- Ojala, Satu & Pyöriä, Pasi 2013. Kotona työskentelyn yleisyys ja seuraukset: Suomi eurooppalaisessa vertailussa. *Työpoliittinen Aikakauskirja* 56: 1, 53–64.
- Ojala, Satu & Pyöriä, Pasi 2015. Working around the clock? The time and place of paid work in Finland, 1979–2010. Artikkelikäsikirjoitus.
- Paik, Anthony & Sanchagrin, Kenneth 2013. Social Isolation in America: an Artifact. *American Sociological Review* 78: 3, 339–360.
- Pajunen, Airi 2007. Lapsiperheiden kulutusmenot. Teoksessa *Suomalainen lapsi*. Helsinki: Tilastokeskus, 289–304.
- Pantzar, Mika 1988. The Household and Changing Traffic Signs of Modern Dining Table. *Journal of Consumer Studies and Home Economics* 12: 3, 225–236.
- Pantzar, Mika. 2010. Future shock - Discussing changing temporal architecture of daily life. *Journal of Future Studies* 14: 4, 1–22.
- Pantzar, Mika 2011. Asiakkaan aika ja talouden rytmiliike. *Julkaisusarja 2*. Helsinki: Tehokkaan tuotannon Tutkimussäätiö.
- Pantzar, Mika & Shove, Elizabeth 2010. Time in practice - Discussing rhythms of practice complexes. *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology* 40: 1, 19–29.
- Parent-Thirion, Agnès & Fernández Macías, Enrique & Hurley, John & Vermeylen, Greet 2007. Fourth European Working Conditions Survey. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Parigi, Paolo & Henson, Warner 2014. Social isolation in America. *Annual Review of Sociology* 40, 153–171.
- Pentland, Alex 2014. *Social Physics: How Good Ideas Spread—The Lessons from a New Science*. New York: Penguin Press.
- Pentland, W. & Harvey, A. & Lawton, P. & McColl, M. 1999. *The Application of Time Use Methodology in the Social Sciences*. 1st ed. NY: Plenum Publishing.
- Petersen, Lars Kjerulf 2008. Autonomy and proximity in household heating practices: the case of wood-burning stoves. *Journal of Environmental Policy & Planning* 10: 4, 423–438.
- Pohjanen, Jorma 2002. Mitä kello on? Kello modernissa yhteiskunnassa ja sen sosiologisessa teoriassa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pohjola, Kirsi & Jokinen, Kimmo 2010. Nuoret miehet reaali- ja virtuaalimaailmojen rajoilla. Teoksessa Anu-Hanna Anttila & Kristiina Kuussaari & Tiina Puhakka (toim.) *Ohipuhuttu nuoruus?* Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Terveystieteiden tutkimuslaitos & Valtion nuorisoasian neuvottelukunta, 77–92.
- Puolustusministeriö 2008. *Pahasti poikki: näin selviät pitkästä sähkökatkosta*. Kirjoittaneet Jaana Laitinen ja Suvi Vainio. Helsinki: Puolustusministeriön turvallisuus- ja puolustusasiain komitea.

- Pietiläinen, Marjut 2011. Nuori tasa-arvo. Sukupuolten tasa-arvo 2011. Helsinki: Tilastokeskus.
- Presser, Harriet B. 1988. Shift Work and Child Care Among Young Dual Earner American Parents. *Journal of Marriage and the Family* 50: 1, 133–148.
- Presser, Harriet B. 2000. Nonstandard Work Schedules and Marital Instability. *Journal of Marriage and Family* 62: 1, 93–110.
- Presser, Harriet B. 2003. Working in a 24/7 Economy. Challenges for American Families. New York: Russell Sage Foundation.
- Puhakka, Antero & Rautopuro, Juhani 2013. Sumusta nousee riski – Tieteentekijöiden liiton jäsenkysely 2013. Joensuu: Tieteentekijöiden liitto.
- Putnam, Robert D 1993. Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, Robert D 2000. Bowling alone: The collapse and revival of American community. New York: Simon & Schuster.
- Pyöriä, Pasi 2003. Knowledge work in distributed environments: Issues and illusions. *New Technology, Work and Employment* 18: 3, 166–180.
- Pyöriä, Pasi 2004. Etätöystä ei ole syrjäseutujen pelastajaksi. *Kuntapuntari* 1/2004, 48–50.
- Pyöriä, Pasi 2006. Understanding Work in the Age of Information. Finland in Focus. *Acta Universitatis Tamperensis* 1143. Tampere: Tampere University Press.
- Pärnänen, Anna & Sutela, Hanna 2014. Itsensä työllistäjät Suomessa 2013. Helsinki: Tilastokeskus.
- Pääkkönen, Hannu 2003a. Työajan mittaamisen menetelmäerot. Teoksessa Laura Hulkko (toim.) *Työajan muutokset. Työmarkkinat 2003:8*. Helsinki: Tilastokeskus, 122–125.
- Pääkkönen, Hannu 2003b. Työviikon rakenne. Teoksessa Laura Hulkko (toim.) *Työajan muutokset. Työmarkkinat 2003:8*. Helsinki: Tilastokeskus, 87–95.
- Pääkkönen, Hannu 2004. Measuring hours worked. Diary versus questionnaire information. Paper presented at the International Association for Time Use Research Annual Conference 2004, 27–29 October, Rome, Italy.
- Pääkkönen, Hannu 2005. What do Schoolchildren in Finland Do with Their Time? *Loisir et société / Society and Leisure* 28: 2, 425–442.
- Pääkkönen, Hannu 2006. Vapaaehtoistyö, naapuriapu ja sosiaalinen kanssakäyminen. Teoksessa Laura Iisakka (toim.) *Sosiaalinen pääoma Suomessa – Tilastokatsaus*. Helsinki: Tilastokeskus, 43–52.
- Pääkkönen, Hannu 2008. Alone at home. *Electronic International Journal of Time Use Research* 5: 1, 43–64.
- Pääkkönen, Hannu 2010. Perheiden aika ja ajankäyttö. Tutkimuksia kokonaistyöajasta, vapaaehtoistyöstä, lapsista ja kiireestä. Helsinki: Tilastokeskus.
- Pääkkönen, Hannu 2012. Ajankäyttö on kansainvälisesti laajeneva tutkimusala. *Hyvinvointikatsaus* 3/2012, 75–78.
- Pääkkönen, Hannu 2013. Ajankäyttötutkimus subjektiivisen hyvinvoinnin tietolähteenä. *Hyvinvointikatsaus* 2/2013, 52–57.

- Pääkkönen, Hannu 2014. Uusi teknologia on vaikuttanut koululaisten elämäntapoihin. *Hyvinvointikatsaus* 2014:1, 57–61.
- Pääkkönen, Hannu & Hanifi, Riitta 2011. Ajankäytön muutokset 2000-luvulla. *Elinolot* 2011. Helsinki: Tilastokeskus.
- Pääkkönen, Hannu & Hanifi, Riitta 2012. Suomalaisten vapaa-aika lisääntyy ja päivärytmit myöhentyvät. *Hyvinvointikatsaus* 23: 3, 48–50.
- Pääkkönen, Hannu, & Niemi, Iiris 2002. Suomalainen arki: ajankäyttö vuosituhanen vaihteessa. Helsinki: Tilastokeskus.
- Rantanen, Johanna & Kinnunen, Ulla & Mauno, Saija & Tilleman, Kati 2011. *Introducing Theoretical Approaches to Work-Life Balance and Testing a New Typology Among Professionals*. Teoksessa Stephan Kaiser ym. (toim.) *Creating balance? International Perspectives on the Work-Life Integration of Professionals*. Heidelberg: Springer, 27–47.
- Reisch, Lucia A. 2001. Time and Wealth: The role of time and temporalities for sustainable patterns of consumption. *Time & Society* 10: 2–3, 367–385.
- Repo, Katja & Nätti, Jouko 2015a. Lasten ja nuorten median käytön aikatrendit. Teoksessa Anja Riitta Lahikainen & Tiina Mälkiä & Katja Repo (toim.) *Media lapsiperheessä*. Tampere: Vastapaino, 80–107.
- Repo, Katja & Nätti, Jouko 2015b. Lapset ja nuoret yksin ja yhdessä median parissa. Teoksessa Anja Riitta Lahikainen & Tiina Mälkiä & Katja Repo (toim.) *Media lapsiperheessä*. Tampere: Vastapaino, 108–131.
- Rinkinen, Jenny 2013. Electricity Blackouts and Hybrid Systems of Provision: Users and the 'Reflective Practice'. *Energy, Sustainability and Society* 3: 25, 1–10.
- Robinson, John P. 2013. Americans less rushed but not happier: 1965–2010 trends in subjective time and happiness. *Social Indicators Research* 113: 3, 1091–1104.
- Robinson, John P. & Bostrom, Ann 1994. The overestimated workweek? What time diary measures suggest. *Monthly Labor Review* 117: 8, 11–23.
- Robinson, John P. & Chenu, Alain & Alvarez, Anthony S. 2002. Measuring the complexity of hours at work: the weekly work grid. *Monthly Labor Review*. April 2002, 44–54.
- Robinson, John P. & Godbey, Geoffrey 1999. *Time for life. The surprising ways Americans use their time*. University Park: The Pennsylvania State University Press.
- Robinson, John P. & Martin, Steven & Glorieux, Ignace & Minnen, Joeri 2011. The overestimated workweek revisited. *Monthly Labor Review* 134: 6, 43–53.
- Rohracher, Harald 2008. Energy Systems in Transition: Contributions from Social Sciences, *International Journal of Environmental Technology and Management* 9: 2, 144–61.
- Rojek, Chris 1985. *Capitalism and Leisure Theory*. London: Tavistock.
- Rosa, Hartmut 2003. Social acceleration – Ethical and political consequences of a desynchronized high-speed society. *Constellations* 10: 1, 3–33.
- Rosa, Hartmut 2009. Social acceleration: ethical and political consequences of a desynchronized high-speed society. Teoksessa Hartmut Rosa & William

- E. Scheuerman (toim.) *High-speed Society: Social Acceleration, Power and Modernity*. University Park: The Pennsylvania State University Press.
- Ruggiero, Jeanne S. 2005. Health, Work Variables, and Job Satisfaction Among Nurses. *Journal of Nursing Administration* 35: 5, 254–263.
- Ruppanner, Leah & Treas, Judith 2014. Working Weekends Changing European Time Regimes and Gender Inequality in Household Labor. *Journal of Family Issues*. doi: 10.1177/0192513X13520155
- Ruuskanen, Petri 2001. Sosiaalinen pääoma – käsitteet, suuntaukset ja mekanismit. VATT-tutkimuksia 81. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Räsänen, Keijo 2005. Akateemisen työn hallinta – jäsenyksiä kokemuksille ainelaitoksen johtajana. Teoksessa Helena Aittola & Oili-Helena Ylijoki (toim.) *Tulosohjattua autonomiaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rönkä, Anna & Korvela, Pirjo 2009. Everyday family life: dimensions, approaches, and current challenges. *Journal of Family Theory & Review* 1: 2, 87–102.
- Rönkä, Anna & Laakso, Marja-Leena & Tammelin, Mia & Metsäpelto, Riitta-Leena & Sevón, Eija & Turja, Leena & Poikonen, Pirjo-Liisa 2014. Aikuisen työn rytmittää lasten arjen. *Hyvinvointikatsaus* 24: 1, 36–43.
- Saari, Juho 2009. *Yksinäisten yhteiskunta*. Helsinki: WSOYpro OY.
- Sabelis, Ida 2007. The clock-time paradox. Teoksessa Robert Hassan & Ronald E. Purser (toim.) *24/7. Time and Temporality in the Network Society*. Stanford: Stanford Business Books.
- Saurio, E. 1947. Maakunnallisista ateria-ajoista ja niiden vaihteluista. *Kotitalouskeskuksen tutkimuksia No. 1*, Helsinki.
- Scherer, Stefani & Steiber, Nadia 2007. Work and Family in Conflict? The Impact of Work Demands on Family Life in Six European Countries. Teoksessa Duncan Gallie (toim.) *Employment Regimes and the Quality of Work*. Oxford: Oxford University Press, 137–178.
- Schor, Juliet 1992. *The Overworked American: The Unexpected Decline of Leisure*. New York: Basic Books.
- Schwartz Cowan, R. 1983. *More Work for Mother: The Ironies of Household Technology from the Open Hearth to the Microwave*. New York: Basic Books, Inc.
- Scott, Susie 2009. *Making sense of everyday life*. London: Polity Press.
- Sennett, Richard 1992. *The Fall of Public Man*. New York: Norton.
- Sennett, Richard 1998. *The Corrosion of the Character*. New York: W.W. Norton.
- Sennett, Richard 2002. Työn uusi järjestys eli miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta. Suom. David Kivinen ja Eine Kivinen. Tampere: Vastapaino.
- SeutuCD. Rekisteriaineisto. <https://www.hsy.fi/fi/asiantuntijalle/seutu tieto/paikkatiedot/Sivut/SeutuCD.aspx>
- Shove, Elizabeth 2003. *Comfort, Cleanliness and Convenience: The Social Organization of Normality*. Oxford: Berg.
- Shove, Elizabeth & Pantzar, Mika & Watson, Matt 2012. *The dynamics of social practice: everyday life and how it changes*. London: Sage.
- Siisiäinen, Martti 2003. Yksi käsite, kaksi lähestymistapaa: Putnamin ja Bourdieun sosiaalinen pääoma. *Sociologia* 3/2003, 204–218.

- Silvast, Antti 2013. Anticipating interruptions security and risk in liberalized electricity infrastructure. PhD thesis. Publications of the department of social research 2013:9. Helsinki: University of Helsinki.
- Silvast, Antti & Hänninen, Hannu & Hyysalo, Sampsa 2013. Energy in Society: Energy Systems and Infrastructures in Society. Guest Editorial, *Science and Technology Studies* 26: 3, 3–13.
- Silvast, Antti & Virtanen, Mikko 2013. Sähkö, katko ja kokemus: sähkönkulutuksen kaksi rationaalisuutta. *Sosiologia* 50: 4, 358–373.
- SNOOP. Shipping-induced NOx and SOx emissions - OPERational monitoring network. www.snoop.fmi.fi
- Soares, Joana & Kousa, Anu & Kukkonen, Jaakko & Matilainen, Liisa & Kangas, Leena & Kauhaniemi, Mari & Riikonen, Kari & Jalkanen, Jukka-Pekka & Rasila, Timo & Hänninen, Otto & Koskentalo, Tarja & Aarnio, Mia & Hendriks, C. & Karppinen, Ari 2014. Refinement of a model for evaluating the population exposure in an urban area. *Geoscientific Model Development Discussion* 7, 2335–2375. doi:10.5194/gmdd-7-2335-2014.
- Song, Younghwan 2009. Unpaid work at home. *Industrial Relations* 48: 4, 578–588.
- Sonnenberg, Bettina & Riediger, Michaela & Wrzus, Cornelia & Wagner, Gert G. 2012. Measuring time use in surveys – Concordance of survey and experience sampling methods. *Social Science Research* 41: 5, 1037–1052.
- Sorokin, Pitirim A. 1943. *Sociocultural Causality, Space and Time*. Durham: Duke University Press.
- Sorokin, Pitirim A. & Merton, Robert K. 1937. Social Time: A methodological and functional analysis. *American Journal of Sociology*, XLII, March/ 5, 615–629.
- Southerton, Dale 2003. 'Squeezing Time': Allocating Practices, Coordinating Networks and Scheduling Society. *Time & Society*, 12: 1, 5–25.
- Southerton, Dale 2006. Analyzing the temporal organization of daily life: social constraints, practices and their allocation. *Sociology*, 40: 3, 435–454.
- Southerton, Dale & Shove, Elizabeth & Warde, Alan 2001. 'Harried and Hurried': Time shortage and the co-ordination of everyday life. CRIC Discussion paper No 47. University of Manchester.
- Southerton, Dale & Tomlinson, Mark 2005. 'Pressed for time' – the differential impacts of a 'time squeeze'. *The Sociological Review* 53: 2, 215–239.
- Steiber, Nadia 2009. Reported Levels of Time-based and Strain-based Conflict Between Work and Family Roles in Europe: A Multilevel Approach. *Social Indicators Research* 93: 3, 469–488.
- Strazdins, Lyndall & Korda, Rosemary J. & Lim, Lynette L-Y. & Broom, Dorothy H. & D'Souza, Rennie M. 2004. Around-the-clock: parent work schedules and children's well-being in a 24-h economy. *Social Science & Medicine* 59: 7, 1517–1527.
- Strazdins, Lyndall & Clements, Mark S. & Korda, Rosemary J. & Broom, Dorothy H. & D'Souza, Rennie M. 2006. Unsociable Work? Nonstandard Work Schedules, Family Relationships, and Children's Well-Being. *Journal of Marriage and Family* 68: 2, 394–410.

- Suhonen, Anna-Stina & Salmi, Minna 2004. Yksin vastuussa arjesta. Teoksessa Minna Salmi & Johanna Lammi-Taskula (toim.) Puhelin mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea. Saarijärvi: Stakes, 89–97.
- Sullivan, Oriel 1996. Time Co-Ordination, the Domestic Division of Labour and Affective Relations: Time Use and the Enjoyment of Activities within Couples. *Sociology* 30: 1, 79–100.
- Suoninen, Annikka 2013. Lasten mediabarometri 2012. 10–12-vuotiaiden tyttöjen ja poikien mediankäyttö. Verkkojulkaisuja 62. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Suoninen, Annikka 2014. Lasten mediabarometri 2013. 0–8-vuotiaiden mediankäyttö ja sen muutokset vuodesta 2010. Verkkojulkaisuja 75. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Suoninen, Eero 2015. Kun tietokone vangitsee lapsen huomion. Teoksessa Anja Riitta Lahikainen & Tiina Mälkiä & Katja Repo (toim.) Media lapsiperheessä. Tampere: Vastapaino, 182–204.
- Sutela, Hanna & Lehto, Anna-Maija 2014. Työolojen muutokset 1977–2013. Suomen virallinen tilasto. Helsinki: Tilastokeskus.
- Szalai, Alexander (toim.) 1972. The use of time. The Hague: Mouton.
- Takala, Pentti 2005. Selittävätkö puolisoiden tuloerot kotitöiden jakoa? Teoksessa Hannu Pääkkönen (toim.) Perheiden ajankäyttö. Helsinki: Tilastokeskus, 83–102.
- Tammelin, Mia 2009. Working Time and Family Time. Experiences of the Work and Family Interface among Dual-Earning Couples in Finland. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Tammelin, Mia & Rönkä, Anna 2013. Lapsiperheen arki ja 24/7 -talous. Teoksessa Marjukka Virkajärvi (toim.) Työelämän tutkimuspäivät 2012. Suomella töissä? Kestämistä ja kestävyyttä. Työelämän tutkimuspäivien konferenssijulkaisuja: 4/2013, 306–318.
- Thompson, E.P. 1967. Time, Work-discipline, and Industrial Capitalism. Past and Present, *A journal of historical studies* 38, December, 56–97.
- Thompson, Jeffery A. & Bunderson, J. Stuart 2001. Work-Nonwork Conflict and the Phenomenology of Time: Beyond the Balance Metaphor. *Work and Occupations* 28: 1, 17–39.
- Thrift, Nigel 2008. Non-representational theory: Space, politics, affect. London: Routledge.
- Thrift, Nigel 2011. Lifeworld Inc. - and what to do about it. *Environment and Planning D: Society and Space* 29, 5–26.
- Tilastokeskus 2011a. Ajankäyttötutkimus 2009. Muutokset 1979 - 2009, ennakko. Elinolot 2011. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 24.6.2015]. http://www.stat.fi/til/akay/2009/02/akay_2009_02_2011-02-17_tie_001_fi.html
- Tilastokeskus 2011b. Ajankäyttötutkimus 2009. Osallistuminen ja vapaaehtoistyö. Elinolot 2011. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 6.4.2015]. http://tilastokeskus.fi/til/akay/2009/04/akay_2009_04_2011-09-16_tie_001_fi.html
- Tilastokeskus 2014a. Ajankäyttötutkimus 2009. Yhdessäoloaika. Elinolot 2014. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 6.4.2015]. http://tilastokeskus.fi/til/akay/2009/06/akay_2009_06_2014-02-06_tie_001_fi.html

- Tilastokeskus 2014b. Väestön tieto- ja viestintätekniiikan käyttö. Puolet suomalaisista mukana yhteisöpalveluissa. Tiede, teknologia ja tietoyhteiskunta 2014. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 26.6.2015] <http://www.stat.fi/til/sutivi/2014/index.html>
- Tilastokeskus 2015. Työvoimatutkimus. Työllisyys ja työttömyys 2014. Työmarkkinat 2015. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 14.7.2015]. http://www.stat.fi/til/tyti/2014/13/tyti_2014_13_2015-04-28_tie_001_fi.html
- Toffler, A. 1970. Future shock. New York: Bantam Books.
- Trentmann, Frank 2009. Disruption is normal: blackouts, breakdowns and the elasticity of everyday life. Teoksessa Elizabeth Shove & Frank Trentmann & Richard Wilk (toim.) Time, Consumption and Everyday Life. Practice, Materiality and Culture. Oxford, New York: Berg, 67–84.
- Tuomi, Ilkka, 2005. Yhteisöllisyyden paluu tietoyhteiskuntaan. Teoksessa Antti Hautamäki & Tommi Lehtonen & Juha Sihvola & Ilkka Tuomi & Heli Vaaranen & Soile Veijola. Yhteisöllisyyden paluu. Gaudeamus: Helsinki, 132–162.
- Tuomi-Gröhn, Terttu (toim.) 2008. Reinventing art of everyday making. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Täht, Kadri 2011. Out of Sync? The determinants and consequences of nonstandard schedules for family cohesion: The Netherlands within a comparative perspective. Faculty of Social Sciences. Amsterdam: Free University Amsterdam.
- Täht, Kadri & Mills, Melinda 2012. Nonstandard Work Schedules, Couple Desynchronization, and Parent-Child Interaction: A Mixed-Methods Analysis. Journal of Family Issues 33: 8, 1054–1087.
- Uudistuva, ihmisläheinen ja kilpailukykyinen Suomi 2006. Kansallinen tietoyhteiskuntastrategia 2007–2015. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, tietoyhteiskuntaohjelma.
- Vaage, Odd & Kitterød, Ragni Hege 2012. More time spent on our own. Time Use Survey 2010. Statistics Norway. <https://www.ssb.no/en/kultur-og-fritid/artikler-og-publikasjoner/more-time-spent-on-our-own>
- Valkonen, Satu 2012 Television merkitys lasten arjessa. Acta Electronica Universitatis Tamperensis: 1213. Tampere: Tampere University Press.
- Van der Vleuten, Erik 2004. Infrastructures and Societal Change: A View from the Large Technical Systems Field. Technology Analysis & Strategic Management 16: 3, 395–414.
- Van Vliet, Bas & Chappells, Heather & Shove, Elizabeth 2005. Infrastructures of consumption: Environmental innovation in the utility industries. Earthscan.
- Varjonen, Johanna 1991. ”Vie mennessäs, tuo tullessas”. Samanaikaisuus kotitalouden toiminnoissa. Kodin taloustieteen laitoksen julkaisuja 2/1991. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Varjonen, Johanna 2014. Arjen rytmit työelämän loppuvaiheessa ja eläkkeelle siirryttyä 1979–2009. Teoksessa Pirjo Korvela & Terttu Tuomi-Gröhn (toim.) Arjen rakentuminen ja rytmit elämän käännekohtissa. Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja 9. Kuluttajatutkimuskeskus: Helsinki, 76–100.

- Varjonen, Johanna & Aalto, Kristiina 2010. Kotitalouksien palkaton tuotanto ja ostopalvelujen käyttö. Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 2/2010. Kuluttajatutkimuskeskus: Helsinki.
- Varjonen, Johanna & Aalto, Kristiina 2013. Kotitalouksien palkaton tuotanto ja sen muutokset 2001–2009. Kuluttajatutkimuskeskuksen työselosteita ja esitelmää 145/2013. Kuluttajatutkimuskeskus: Helsinki.
- Varjonen, Johanna & Aalto, Kristiina & Leskinen, Johanna 2005. Kotityön markkinat. Sitran raportteja 45. SITRA: Helsinki.
- Varjonen, Johanna & Aalto, Kristiina & Leskinen, Johanna 2007. Täsmällistä, ammattitaitoista ja edullista – kuluttajapalautetta kotitalousmarkkinoille. Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 2/2007. Kuluttajatutkimuskeskus: Helsinki.
- Verohallinto 2015. Verohallinnon tilastoja: Kotitalousvähennyksen lukumääriä ja vuosittaisia muutoksia. http://www.vero.fi/fi-FI/Tietoa_Verohallinnosta/Tilastoja_ja_tutkimuksia/Tuloverotilastoja/Verohallinnon_tilastoja_Kotitalousvahenn%2813058%29 (Haettu 25.2.2015)
- Voydanoff, Patricia 2004. The Effects of Work Demands and Resources on Work-to-Family Conflict and Facilitation. *Journal of Marriage and Family* 66: 2, 398–412.
- Väisänen, Paavo 2011. Ajankäyttötutkimuksen 2009–2010 otanta-asetelma ja painotus. Teoksessa Hannu Pääkkönen & Riitta Hanifi Ajankäytön muutokset 2000-luvulla. Elinolot 2011. Helsinki: Tilastokeskus, 96–105.
- Wajcman, Judy 2008. Life in the fast lane? Towards a sociology of technology and time. *The British Journal of Sociology* 59: 1, 59–77.
- Warde, Alan 1999. Convenience food: space and timing. *British Food Journal* 101: 7, 518–527.
- Warde, Alan 2005. Consumption and theories of practice. *Journal of consumer culture* 5: 2, 131–153.
- Warren, T. 2003. Class and gender-based working time? Time poverty and the division of domestic labour. *Sociology* 37: 4, 733–752.
- Warren, Tracey 2010. Work time. Leisure time. On women's temporal and economic well-being in Europe. *Community, Work & Family* 13: 4, 365–392.
- Wartella, Ellen & Rideout, Vicky & Lauricella, Alexis R. & Connell, Sabrina L. 2013. Parenting in the Age of Digital Technology. A National Survey. Report of the Center on Media and Human Development, School of Communication, Northwestern University.
- Warton, Carol 1994. Finding time for the “second shift”. The Impact of Flexible Work Schedules on Women's Double Days. *Gender & Society* 8: 2, 189–205.
- Wayne, Julie Holliday & Grzywacz, Joseph G. & Carlson, Dawn S. & Kacmar, Michele K. 2007. Work-family facilitation: A theoretical explanation and model of primary antecedents and consequences. *Human Resource Management Review* 17: 1, 63–76
- Wheeler, Sharon 2014. Organised activities, educational activities and family activities: how do they feature in the middle-class family's weekend? *Leisure Studies* 33: 2, 215–232.

- White, David & LeCornu, Alison 2011 Visitors and Residents: A New Typology for Online Engagement. *First Monday* 16: 9.
- WHO 2014. Ambient (outdoor) air quality and health. Fact sheet N°313. Updated March 2014. <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs313/en/>
- Wight, Vanessa R. & Raley, Sara B. & Bianchi, Suzanne M. 2008. Time for Children, One's Spouse and Oneself among Parents Who Work Nonstandard Hours. *Social Forces* 87: 1, 243–271.
- Wirtz, Anna & Nachreiner, Friedhelm & Rolfes, Katharina 2011. Working on Sundays—Effects on Safety, Health, and Work-Life Balance. *Chronobiology international* 28: 4, 361–370.
- Yeung, W. Jean & Sandberg, John F. & Davis-Kean, Pamela E. & Hofferth, Sandra L. 2001. Children's Time With Fathers in Intact Families. *Journal of Marriage and Family* 63: 1, 136–154.
- Ylijoki, Oili-Helena 2010. Future orientations in episodic work: Short-term academics as a case in point. *Time & Society* 19: 3, 365–386.
- Ylijoki, Oili-Helena 2013. Boundary-work between work and life in the high-speed university. *Studies in Higher Education* 38: 2, 242–255.
- Ylijoki, Oili-Helena 2015. Conquered by project time? Conflicting temporalities in university research. Teoksessa Paul Gibbs & Oili-Helena Ylijoki & Carolina Guzmán-Valenzuela & Ronald Barnett (toim.) *Universities in the Flux of Time. An Exploration of Time and Temporality in University Life*. London: Routledge.
- Ylijoki, Oili-Helena & Henriksson, Lea & Kallioniemi- Chambers, Virve & Hokka, Johanna 2013. Balancing working time and academic work in Finland. Teoksessa Lynne Gornall & Caryn Cook & Lyn Daunton & Jane Salisbury & Brychan Thomas (toim.) *Academic Working Lives: Experience, Practice and Change*. London: Bloomsbury.
- Ylijoki, Oili-Helena & Mäntylä, Hans 2003. Conflicting time perspectives in academic work. *Time & Society* 12: 1, 55–78.
- Ylikännö, Minna 2009. Uuden isyyden hidias esiinmarssi. *Yhteiskuntapolitiikka* 74: 2, 121–131.
- Ylikännö, Minna 2011. Sopivasti työtä ja vapaa-aikaa? Tutkimuksia ajankäytöstä eri elämäntilanteissa. *Sosiaali-ja terveysturvan tutkimuksia* 117. Helsinki: Kela.
- Ylikännö, Minna 2012. Sopivasti työtä ja vapaa-aikaa. *Hyvinvointikatsaus* 1/2012, 57–63.
- Ylikännö, Minna & Österbacka, Eva 2012. Sukupuoli, kotityöt ja taloudellinen riippuvuus. *Hyvinvointikatsaus* 23: 3, 40–47.
- YTV 2006. PLJ 2007 Vaikutusten arviointi. Pääkaupunkiseudun julkaisusarja B 2006:20. YTV Pääkaupunkiseudun yhteistyövaltuuskunta: Helsinki.
- Zerubavel, Eviatar 1981. *Hidden Rhythms: Schedules and Calendars in Social Life*. Chicago: University of Chicago Press.
- Zerubavel, Eviatar 1985. *Hidden rhythms: schedules and calendars in social life*. Berkeley: University of California Press
- Zerubavel, Eviatar 1989. *The Seven Day Circle: The History and Meaning of the Week*. Chicago: University of Chicago Press.

- Zuzanek, Jiri 2004. Work, leisure, time-pressure and stress. Teoksessa J. T. Haworth & A. J. Veal (toim.) *Work and leisure*. East Sussex, UK: Routledge, 123–144.
- Zuzanek, Jiri 2014. Sunday blues: Have Sunday time use and its emotional connotations changed over the past two decades? *Time & Society* 23: 1, 6–27.
- Ås, Dagfinn 1978. Studies of Time-Use. Problems and Prospects. *Acta Sociologica* 21: 4, 125–141.

Aineistoliite

Hannu Pääkkönen

Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimukset

Ajankäyttötutkimus on otostutkimus, johon osallistuvat pitävät tarkkaa kirjanpitoa ajankäytöstään kahden vuorokauden ajan. Tutkimuksella selvitetään mm. työaikaa, kotitöihin, nukkumiseen ja ruokailuun kulunutta aikaa, vapaa-ajan harrastuksia sekä yhdessäoloa ja toimintopaikkaa. Lisäksi tutkitaan ajankäytön rytmejä vuorokauden, viikonpäivän ja vuodenajan mukaan.

Tilastokeskus on tehnyt koko maan kattavia ajankäyttötutkimuksia neljä kertaa noin kymmenen vuoden välein. Viimeisin tutkimus on vuosilta 2009–2010. Edelliset tutkimukset tehtiin vuosina 1979, 1987–1988 ja 1999–2000. Ensimmäisen tutkimuksen aineisto kerättiin syys–marraskuussa, ja se koski 10–64-vuotiasta väestöä. Myöhemmät tutkimukset ovat 12 kuukaudelta, ja ne kohdistuvat 10 vuotta täyttäneeseen väestöön. Tutkimusten pääpiirteet on esitetty taulukossa 1.

Vuoden 2009–2010 ajankäyttötutkimus on edellisen tutkimuksen tapaan EU-harmonisoitu (Eurostat 2009). Noin 20 Euroopan maata teki harmonisoidun ajankäyttötutkimuksen ensimmäisen kerran vuosituhannen vaihteessa. Sama määrä maita toteutti tutkimuksen vuosina 2008–2015. Eurostatin ohjeisto sallii kansallisten haastattelukysymysten käyttämisen ja omien ajankäyttöluokkien lisäämisen perusrunkoon. Päiväkirjan muoto on sen sijaan täysin harmonisoitu. Suomen kahden viimeisimmän ajankäyttötutkimuksen aineistot on kerätty Eurostatin suosituksen mukaisesti kotitalouksittain. Kaksi ensimmäistä tutkimusta tehtiin yksilöotoksille.

Taulukko 1.

Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimukset

Tutkimusvuosi	1979	1987–1988	1999–2000	2009–2010
Keruuajankohta	Syyskuu–marraskuu	Koko vuosi	Koko vuosi	Koko vuosi
Ikärajaus, vuotta	10–64	10+	10+	10+
Otos	Henkilöotos	Henkilöotos	Kotitalousotos	Kotitalousotos
Haastattelutapa	Käynti	Käynti	Käynti	Käynti/puhelin
Tutkimuspäivät	Kaksi peräkkäistä päivää	Kaksi peräkkäistä päivää	Yksi arkipäivä ja yksi viikonlopun päivä	Yksi arkipäivä ja yksi viikonlopun päivä
Kirjanpitojakso, kello	00:00–00:00	00:00–00:00	04:00–04:00	04:00–04:00
Vastanneita henkilöitä	6 057	7 800	5 322	3 795
Tutkimuspäivien lukumäärä	12 057	15 352	10 561	7 480
EU-harmonisoitu	Ei	Ei	Kyllä	Kyllä
Ansioyötä koskeva viikkopäiväkirja	Ei	Ei	Kyllä	Kyllä

Ajankäyttötutkimus 2009–2010

Tutkimuksen aineisto kerättiin haastatteluilla ja vastaajille jätetyillä ajankäyttöpäiväkirjoilla. Kotitalouksien 10 vuotta täyttäneet jäsenet pitivät kirjaa ajankäytöstään yhtenä arki- ja yhtenä viikonlopun päivänä. Työssä käyvät henkilöt pitivät myös ansiotyön tekemisestä viikkopäiväkirjaa seitsemän päivän ajalta. Tutkimuksen haastatteluosuudessa kysyttiin esimerkiksi työssäkäyntiä, opiskelua, vapaaehtoistyötä ja vapaa-ajan harrastuksia koskevia tietoja.

Tutkimuksen tiedot kerättiin huhtikuun 2009 ja toukokuun 2010 välisenä aikana. Otoksena oli 4 499 kotitaloutta ja niiden 10 vuotta täyttäneet jäsenet. Haastattelut toteutettiin tietokoneavusteisina käynti- ja puhelinhaastatteluinä. Haastattelijoina toimivat Tilastokeskuksen tilastohaastattelijat eri puolilla Suomea. Tutkimuksen tiedonkeruuta rahoittivat Kansaeläkelaitos, Kuluttajatutkimuskeskus, Lastensuojelun Keskusliitto, liikenne- ja viestintäministeriö, opetusministeriö, Väestöliitto, Yleisradio ja ympäristöministeriö.

Päiväkirjaa piti 3 795 henkeä, ja he pitivät kirjaa ajankäytöstään 7 480 päivänä. Päiväkirjan palautti hyväksytysti 41 prosenttia henkilöistä. Edellisen tutkimuksen päiväkirjoja koskeva vastausosuus oli 52 prosenttia. Aikaisemmissa yksilöotoksiin perustuneissa tutkimuksissa vastausosuudet ovat olleet selvästi suurempia (74 % vuosina 1987–1988 ja 82 % vuonna 1979). Kadon vaikutusta on korjattu aineiston painotuksella. Painot on vakioitu vastaamaan väestötilastoista ja eri rekistereistä saatavia tietoja. Ajankäyttötutkimuksen otanta-asetelmaa ja painotusta on kuvattu tarkemmin artikkelissa Väisänen (2011).

Vastaajat kirjoittivat päiväkirjaan omin sanoin 10 minuutin tarkkuudella, mitä he tekivät. Päiväkirjaan oli mahdollista kirjata kaksi samanaikaista toimintoa. Lisäksi päiväkirjaan merkittiin yhdessäolo kotitalouden jäsenten ja muiden tuttavien kanssa. Toimintopaikka pääteltiin koodauksen yhteydessä. Esimerkki päiväkirjan sivuista on tämän teoksen liitteenä 1.

Aineisto koodattiin ja tallennettiin Tilastokeskuksessa. Pää- ja sivutoiminnot koodattiin 146-luokkaisina. Ajankäytön luokitus on ajallisesti vertailukelpoinen siten, että se kyetään palauttamaan karkealla tasolla 26 ajallisesti vertailukelpoiseen luokkaan vuoteen 1979 saakka, 82 luokkaan vuosiin 1987–1988 ja 132 luokkaan vuosiin 1999–2000 saakka. Näiden lisäksi yksittäisiä toimintoja voidaan verrata toisiinsa. Ajankäyttötutkimuksen toimintoluokitukset ovat saatavilla internetissä: <http://tilastokeskus.fi/meta/luokitukset/toiminto/versio.html>.

Viikkopäiväkirja

Kotitalouksien työssäkäyvät jäsenet merkitsivät ansiotyön tekemisen varsinaisen ajankäyttöpäiväkirjan lisäksi myös työaika koskevaan viikkolomakkeeseen. Viikkopäiväkirjaa täytettiin seitsemän päivän ajalta, ja aloituspäivä oli sama kuin ensimmäinen varsinaisen päiväkirjan pitopäivä. Ansiotyö kirjattiin 15 minuutin tarkkuudella. Varsinaisessa ajankäyttöpäiväkirjassa kirjaustarkkuus oli 10 minuuttia. Viikkopäiväkirja on tämän teoksen liitteenä 2.

Haastattelija jätti viikkopäiväkirjan täytettäväksi niille kotitalouden jäsenille, jotka haastattelun perusteella olivat työllisiä. Heitä oli 2 716 henkeä, joista 68 prosenttia eli 1 859 henkeä palautti viikkopäiväkirjan.

Viikkopäiväkirjaa käytettiin ensimmäisen kerran Tilastokeskuksen vuosien 1999–2000 ajankäyttötutkimuksessa. Silloin vastaajia pyydettiin merkitsemään lomakkeelle kunkin päivän osalta ainoastaan ansiotyön tekeminen. Tyhjiksi jääneistä päivistä ei tiedetty, olivatko ne poissaolopäiviä tai muuten tyhjiä. Tiedonkeruuta tarkennettiin vuosien 2009–2010 tutkimuksessa siten, että vastaajia pyydettiin merkitsemään tieto myös siitä, jos jonain viikonpäivänä ei ollut työskennelty lainkaan. Tämän vuoksi eri vuosien tiedot eivät ole täysin vertailukelpoisia. Siksi tässä teoksessa olevassa Pääkkösen artikkelissa esitetään vain vuosia 2009–2010 koskevia tietoja.

Eri menetelmiä vertailevissa tutkimuksissa on huomattu, että kysymykset, joissa vastaajia pyydetään muistelemaan työtuntejaan edelliseltä viikolta, tuottavat jonkin verran yliarviota työtunteihin etenkin pitkien työviikkojen osalta (esim. Robinson ym. 2002; Robinson & Bostrom 1994). Myös viikkopäiväkirjan on havaittu tuottavan enemmän työtunteja kuin tarkka ajankäyttöpäiväkirja (Pääkkönen 2004).

Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksessa käytetyt käsitteet ja määritelmät

Toiminto on ajankäyttöpäiväkirjassa tehdyksi ilmoitettu asia, joka on jälkeenpäin koodattu tietyksi toiminnoksi.

Päätoiminto on pääasiallinen toiminta, jonka vastaaja on merkinnyt ajankäyttöpäiväkirjaan.

Sivutoiminto on vastaajan ajankäyttöpäiväkirjaan merkitsemä samanaikainen oheistoiminta. Esimerkiksi aamupalan valmistaminen saattaa olla päätoimintona ja radion kuuntelu sivutoimintona.

Toimintoluokka on kullekin toiminnolle annettu nimitys ja sitä vastaava koodi. Käytetty luokitus perustuu toimintojen ajalliseen sitovuuteen (Ås 1978, 133–135). Ajankäyttö jaetaan neljään pääluokkaan: henkilökohtaisiin tarpeisiin liittyvään **välttämättömään aikaan** (nukkuminen, ruokailu ja muut henkilökohtaiset tarpeet), ansiotyöhön ja opiskeluun liittyvään **sovittuun aikaan**, kotityöhön liittyvään **sidottuun aikaan** ja **vapaa-aikaan**. Kotityö kattaa kotitaloustyön lisäksi kodin huolto-työt, lastenhoidon ja ostokset. Vapaa-aikaa on ajankäyttötutkimuksessa se osa vuorokaudesta, joka jää jäljelle, kun nukkumiseen, ruokailuun, ansio- ja kotityöhön sekä opiskeluun käytetty aika on vähennetty. Ajankäyttötutkimuksen määritelmän mukainen vapaa-aika ei siten ole aina vastaajan itse vapaa-ajaksi kokemaa aikaa. Esimerkiksi puutarhan hoito luetaan kotityöksi. Ajankäytön pääluokkiin luetaan myös toimintoihin liittyvät **matkat**, kuten työ- ja koulumatkat sekä vapaa-ajan harrastuksiin liittyvät matkat.

Päiväkirjoista saadaan toimintojen **kestoa**, **ajoittumista** ja **peräkkäisyyttä** (sekvenssit) kuvaavia tietoja. **Kestot** ilmaistaan yleensä keskiarvoina ja **ajoittuminen** prosenttiosuuksina tai graafisina tempogrammeina. Toimintojen kestot voidaan laskea koko väestöryhmää koskevin keskiarvoina, jolloin mukana laskelmissa ovat kaikki vastaajat riippumatta siitä, osallistuivatko he kyseisiin toimintoihin. Tämän

lisäksi voidaan laskea osuus, kuinka monella prosentilla väestöryhmästä toimintoa esiintyi tutkimuspäivänä ("osallistumisosuus"). Toimintoon osallistuneille voidaan laskea myös keskiarvo ("aika osallistuneilla").

Kotitalouden muodostavat kaikki ne henkilöt, jotka asuvat ja ruokailevat yhdessä tai jotka muuten käyttävät yhdessä tulojaan. Kotitalouden käsitettä käytetään ainoastaan haastattelututkimuksissa. Kotitalousväestön ulkopuolelle jäävät pysyvästi ulkomailla asuvat ja laitosväestö (esimerkiksi pitkäaikaisesti vanhainkodeissa, hoitolaitoksissa, vankiloissa tai sairaaloissa asuvat, ajankäyttötutkimuksessa myös varusmiehet). Tämän teoksen artikkeleissa perheellä tarkoitetaan pääasiassa edellä mainittua kotitalouden määritelmän mukaista perhettä. **Lapsiperheitä** ovat perheet, joissa kotona asuu vähintään yksi alle 18-vuotias lapsi. **Yksinasuvat** muodostavat oman kotitaloutensa, mutta eivät perhettä.

Työllinen on henkilö, joka on tutkimusviikolla tehnyt ansiotyötä vähintään tunnin rahapalkkaa tai luontaisetua vastaan tai voittoa saadakseen, tai on ollut tilapäisesti poissa työstä. Tutkimusviikolla työstä pois ollut henkilö lasketaan työlliseksi, jos poissaolon syy on äitiys- tai isyysvapaa tai oma sairaus, tai jos poissaolo on kestänyt alle 3 kuukautta. Työlliset voivat olla palkansaajia, yrittäjiä tai samassa kotitaloudessa asuvan perheenjäsenen yrityksessä palkatta työskenteleviä.

Palkansaaja on henkilö, joka tekee ansiotyötä palkkaa tai palkkiota vastaan. Palkansaajat luokitellaan edelleen työntekijöihin ja toimihenkilöihin.

Yrittäjäksi luetaan henkilö, joka harjoittaa taloudellista toimintaa omaan laskuun ja omalla vastuulla. Yrittäjä voi olla työnantajayrittäjä tai yksinäisyrittäjä, kuten ammatinharjoittaja tai freelancer. Osakeyhtiössä toimiva henkilö, joka yksin tai perheensä kanssa omistaa vähintään puolet yrityksestä, luetaan yrittäjäksi.

Palkansaajat luokitellaan **sosioekonomisen aseman** mukaan ylempiin ja alempiin toimihenkilöihin sekä työntekijöihin. Yrittäjät voidaan luokitella työnantajayrittäjiin, yksinäisyrittäjiin ja yrittäjäperheenjäseniin. Luokittelussa käytetään Tilastokeskuksen sosioekonomisen aseman luokitusta.

Iltatyö on kello 18–23 välisenä aikana tehtävää työtä.

Yötyö on kello 23–06 välillä tehtävää työtä.

Työllisen **säännöllinen viikkotyöaika** on tavanomainen tai keskimääräinen viikkotyöaika päätyössä. Poissaolot eivät vaikuta säännölliseen viikkotyöaikaan. Palkansaajilla säännölliseen työaikaan luetaan mukaan säännöllinen palkallinen tai palkaton ylityö.

Kokoaikatyötä tekeväksi luokitellaan palkansaaja, joka ilmoittaa tekevänsä päätyöpaikassaan kokoaikatyötä. Määritelmä ei perustu tuntirajoihin, vaan vastaajan omaan käsitykseen työn kokoaikaisuudesta.

Osa-aikatyötä tekeväksi luokitellaan palkansaaja, joka ilmoittaa tekevänsä päätyöpaikassaan osa-aikatyötä. Määritelmä ei perustu tuntirajoihin, vaan vastaajan omaan käsitykseen työn osa-aikaisuudesta.

LIITE 1

Esimerkki ajankäyttötutkimuksen 2009–2010 päiväkirjasivuista

Kello	Mitä teitte? Merkitkää pääasiallinen toimintanne 10 minuutin tarkkuudella klo 07.00:n ja 10.00:n välisenä aikana. Vain yksi toiminto riville. Matkoihin kulunut aika erikseen ja kulkutapa.
07.00–07.10	
07.10–07.20	
07.20–07.30	
07.30–07.40	
07.40–07.50	
07.50–08.00	
08.00–08.10	
08.10–08.20	
08.20–08.30	
08.30–08.40	
08.40–08.50	
08.50–09.00	
09.00–09.10	
09.10–09.20	
09.20–09.30	
09.30–09.40	
09.40–09.50	
09.50–10.00	

Mitä muuta teitte samanaikaisesti? Merkitkää tärkein samanaikainen toiminta. Merkitkää lisäksi, jos käytitte tietokoneetta tai Internetiä pääasialliseen tai samanaikaiseen toimintaanne.	Olitteko yksin vai yhdessä jonkun kanssa, jonka tunnette? Merkitkää rastilla tai pystysuoralla viivalla					
	Yksin	Omaan kotitalouteen kuuluvien kanssa				Muiden kanssa, jotka tunnette
		Puolison kanssa	Äidin tai isän kanssa	Alle 10-v. lasten kanssa	Muiden perheenjäsenten kanssa	
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐

LIITE 2

Ajankäyttötutkimuksen 2009–2010 viikkopäiväkirja

Työaika koskeva viikkolomake

Kotitalous

Jäsen

Milloin ja kuinka kauan työskenteilitte eri viikkipäivinä?

Tämän lomakkeen avulla selvitetään ansiotyötä yhden viikon ajalta. Merkitkää työhön käyttämäne aika viivalla alla olevaan ruudukkoon. Lomakkeen ensimmäinen täyttöpäivä on sama kuin päiväkirjan ensimmäinen pitopäivä. Jatkaa kirjapittoa seitsemän päivän ajan. Kirjoittakaa päivämäärät vasemman reunan lokeroihin. Jos ette tehnyt lainkaan työtä kyseisenä päivänä, laittakaa rasti kohtaan "En työskennellyt".

- Ansiotyöhön luetaan palkkatyön lisäksi yrittäjänä tehty työ ja työ perheen yrityksessä.
- Merkitkää työpaikalla tehdyn työn lisäksi myös sivutyö ja kotiin tuodut työt.
- Merkitkää myös satunnaiset, vähäisetkin työt, esim. tuttavalle tehty työ tai lastenhoito, jos siitä maksetaan palkkaa.
- Työhön ei lueta palkattomia taukoja, kuten ruokatuntia, eikä kodin ja työpaikan välisiä matkoja.

Tutustukaa alla olevaan esimerkkiin ennen kuin aloitate kirjapidon.

Päivä	Kuukausi	Viikkipäivä	En työskennellyt	Kellonaika
1. päivä	04	05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 01 02 03 04	☐	
2. päivä	04	05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 01 02 03 04	☐	
3. päivä	04	05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 01 02 03 04	☐	
4. päivä	04	05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 01 02 03 04	☐	
5. päivä	04	05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 01 02 03 04	☐	
6. päivä	04	05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 01 02 03 04	☐	
7. päivä	04	05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 01 02 03 04	☐	

Millaisena pidätte tätä viikkoa? Oliko se:

1. Tavallinen työviikko 1

2. Epätavallinen työviikko poissaolon takia 2

3. Epätavallinen työviikko jonkin muun syyn takia 3

Esimerkki: Työskenteilitte 12. kesäkuuta klo 8:15–16:45. Lounastauko oli klo 11:00–11:30.

Päivä	Kuukausi	Viikkipäivä	En työskennellyt	Kellonaika
1. päivä	06	perjantai	☐	

Kirjoittajat ja toimittajat

MML Kristiina Aalto on toiminut tutkijana vuodesta 1990 Kuluttajatutkimuskeskuksessa, joka vuoden 2015 alusta siirtyi Helsingin yliopiston alaisuuteen. Kirjoittajan päättötutkimusalueina ovat viime vuosina olleet kotitaloustuotannon arvo, kotitalouksien ajankäyttö ja kohtuullinen kulutus sekä ympäristömyönteiset toimintakäytännöt.

VTT, dosentti Anu-Hanna Anttila työskentelee Metallityöväen Liiton tutkimuspäällikkönä. Anttila on tutkinut työajan sääntelyn sekä työn ja vapaa-ajan suhteen problematiikkaa erityisesti yhteiskuntaluokan, sukupuolen ja iän näkökulmista.

YTT, dosentti Timo Anttila työskentelee akatemiattutkijana Jyväskylän yliopistossa ”Jälkieteellinen työ ja muuttuvat aika-paikkasuhteet” -tutkimushankkeessa. Anttilan nykyisiä tutkimuskohteita ovat työaikojen ja työelämän muutokset, 24/7-yhteiskunta sekä sosiaalisen eristyneisyyden ja yksinäisyyden hyvinvointivaikutukset.

YTM Riitta Hanifi toimii Tilastokeskuksessa tutkijana. Hänen tutkimuskiinnostuksensa liittyvät vapaa-ajan aktiiviseen harrastamiseen, yhdistysosallistumiseen ja vapaaehtoistyöhön sekä sosiaalisen pääoman kysymyksiin.

FT Mikko Jalas työskentelee lehtorina Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulussa muotoilun laitoksella. Hänen tutkimusaiheensa liittyvät kotitalouksien energiankulutukseen ja ajankäyttöön, yhteiskunnallisiin rytmieihin, kestävään muotoiluun sekä kestäväan kulutuksen politiikkaan.

Dosentti Ari Karppinen toimii Ilmanlaadun mallitusryhmän päällikkönä Ilmatieteen laitoksella. Hän on myös Helsingin Yliopiston dosentti. Hänen tutkimuksensa ovat käsitelleet pääasiassa kaupunkien ilmanlaatua ja sen vaikutuksia.

TkL Tarja Koskentalo on ilmansuojeluryhmän päällikkö Helsingin seudun ympäristöpalvelut -kuntayhtymässä, HSY. Hän on vastuussa ilmanlaadun seurannasta sekä siihen liittyvästä tutkimus- ja suunnittelutyöstä pääkaupunkiseudulla. Hän on osallistunut useisiin kansallisiin ja kansainvälisiin tutkimusprojekteihin.

FT Anu Kousa työskentelee ilmansuojeluasiantuntijana Helsingin seudun ympäristöpalvelut -kuntayhtymässä, HSY. Hän työskentelee ilmanlaadun seuranta- ja tutkimustehtävissä ja lisäksi hän on kehittänyt ilmansaasteille altistumisen arvioinnin mallittamista.

Tutkimusprofessori Jaakko Kukkonen työskentelee Ilmatieteen laitoksella. Hän on myös Helsingin yliopiston dosentti ja Visiting Professor Hertfordshiren yliopistossa. Hän on aiemmin toiminut kymmenen vuotta tutkimusyksikön päällikkönä Ilmatieteen laitoksella. Hänen tutkimuksensa ovat käsitelleet mm. ilmanlaadun mallittamista ja sen terveysvaikutuksia.

VTL Mirja Liikkanen työskentelee tutkimuspäällikkönä Tilastokeskuksen Kulttuuri ja ajankäyttö –vastuualueella. Hänen tutkimusaiheensa liittyvät vapaa-aikaan, sen saamiin subjektiivisiin merkityksiin, yleisöyteen, kulttuuriosallistumiseen sekä kulttuuripolitiikan uudenaikaiseen käsitteellistymiseen.

FM Liisa Matilainen työskenteli projektitutkijana Helsingin seudun ympäristöpalvelut -kuntayhtymässä, HSY.

YTT Jouko Nätti, sosiaalipolitiikan professori, Tampereen yliopisto. Nätin keskeisiä tutkimusalueita ovat työelämän tutkimus, työn ja muun elämän suhde sekä ajankäyttö ja siihen liittyvä aikapula. Nätti on tutkinut myös lasten ja nuorten median parissa viettämää aikaa ajankäytön näkökulmasta.

YTT Tomi Oinas työskentelee tutkijatohtorina Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksessa hankkeessa ”Työn organisointi, yhteistoiminta ja työntekijöiden hyvinvointi Suomessa ja Euroopassa” (Työsuojelurahasto). Oinas on tutkinut työn laatua, työaikaa ja niiden seurauksia työntekijöille.

YTT, FM Satu Ojala työskentelee sosiaalipolitiikan tutkijatohtorina Tampereen yliopiston Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikössä. Hän on tutkinut hajautettua työtä sekä erilaisia työaikajärjestelyitä.

KT Mika Pantzar, Kuluttajatutkimuskeskuksen (Helsingin yliopisto) tutkimusjohtaja, on julkaissut lukuisia kirjoja ja artikkeleita kulutus-, teknologia-, ajankäyttö-, tulevaisuuden- ja politiikantutkimuksen sekä taloustieteen, taloushistorian ja sosiologian alueilla. Tämän hetkinen kiinnostus koskee sekä suuria tekstiaineistoja että terveyden ja liikunnan tulevaisuutta.

YTT Pasi Pyöriä työskentelee sosiologian yliopistonlehtorina Tampereen yliopiston Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikössä. Hän on tutkinut suomalaisen tietoyhteiskunnan ja tietotyön kehitystä sekä etätyötä.

YTT Hannu Pääkkönen työskentelee erikoistutkijana Tilastokeskuksessa. Pääkkönen on toiminut Tilastokeskuksen kahden viimeisimmän ajankäyttötutkimuksen projektipäällikkönä. Hän on osallistunut ajankäyttötutkimusten kansainväliseen harmonisointiin EU:n ja YK:n työryhmissä. Parhailaan hän toimii eurooppalaisen ajankäyttötutkimustietokannan harmonisointihankkeen vetäjänä. Pääkkösen tutkimukset ovat käsitelleet lasten ja perheiden ajankäyttöä, vapaaehtoistyötä ja työaikaa.

YTT Katja Repo, professori (ma.), sosiaalipolitiikka ja Lapsuuden, nuoruuden ja perheen tutkimuskeskus PERLA:n johtaja, Tampereen yliopisto. Revon tutkimusteemoja ovat olleet perheen ja työn yhteensovittaminen, perheen sisäinen rahatalous, lasten kotihoidon tuki, lastenhoitopolitiikka sekä lasten ja nuorten mediankäyttö. Hän on yksi teoksen Media lapsiperheessä (Vastapaino 2015) toimittajista.

KTM Jenny Rinkinen on jatko-opiskelija Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulun johtamisen laitoksella. Hänen väitöskirjansa käsittelee omakotitaloasumiseen ja energiankulutukseen liittyviä käytäntöjä Suomessa. Rinkinen on erikoistunut käytäntöteoreettiseen arjen tutkimiseen ja kuuluu myös Lancasterin yliopiston DEMAND Centren tutkijaryhmään.

VTT Antti Silvast työskentelee Edinburghin yliopiston Science, Technology and Innovation Studies -yksikössä. Hänen nykyinen tutkimuksensa ja vuonna 2013 Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa puolustamansa väitöskirja ”Anticipating Interruptions: Security and Risk in a Liberalized Electricity Infrastructure” käsittelevät laajoja yhteiskunnallisia infrastruktuureita, kansainvälisiä energiamarkkinoita ja riskien hallintaa.

MSc Joana Soares on työskennellyt Ilmatieteen laitoksella ilmanlaadun tutkijana vuodesta 2006 alkaen useissa kansainvälisissä ja kansallisissa projekteissa. Enimmäkseen hän on työskennellyt kemiallisen siirtymämallin parissa, jolla arvioidaan ilmaansaasteiden vaikutuksia paikallistasosta koko maapallon tasoon. Hän on myös mukana ihmisten erilaisille ilmaansaasteille altistumisen ja niiden terveysvaikutusten arvioinnissa.

YTT Mia Tammelin työskentelee akatemiatutkijana Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella tutkimushankkeessa ”Aika on rahaa? Perheen rytmit, aikaneuvottelut, koordinointi ja teknologia”. Tammelin on tutkinut työn, perheen ja muun elämän välisiä suhteita Suomessa ja Euroopassa.

YTT, dosentti, yliopistotutkija Oili-Helena Ylijoki työskentelee Tiedon, tieteen, teknologian ja innovaatioiden tutkimuskeskuksessa (TaSTI) Tampereen yliopiston Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikössä. Ylijoki on tutkinut akateemisen kulttuurin, tutkimustyön ja tutkijaidentiteetin muutoksia sekä niihin sisältyviä ristiriitaisia aikakäsityksiä.

VTT Minna Ylikännö työskentelee yliopistonlehtorina Turun yliopiston sosiaalitieteiden laitoksella. Ylikännö on perehtynyt tutkimustyössään eri väestöryhmien ajankäyttöön ja sen ajallisiin muutoksiin muun muassa toimeentulon ja ajankäytön mahdollisuuksien sekä perheen ja työn yhteensovittamisen näkökulmista.

Julkaisussa hahmotetaan suomalaisen yhteiskunnan muutosta ajan, ajankäytön ja teknologioiden näkökulmasta. Yhteisenä teoreettisena viitekehystenä on näkemys aikarakenteiden ja -käsitusten muutoksesta osana laajempia aikainstitutionaalisia kehityskulkuja, jotka koskevat etenkin työnteon aikoja ja vapaa-ajan viettoa.

Julkaisun artikkeleissa käsitellään viikonlopun ajankäytön muutoksia, työajan viikkorytmejä, yliopistotutkijoiden ja – opettajien aikakokemuksia, työn ajan rajojen haurastumista ja työn tilallista eriytymistä, kiireen, aikapulan ja aikaköyhyyden kokemuksia, arjen ja pyhän rytmejä eri maissa, epätyypillisten työaikaisten vaikutusta lasten kanssa vietettyyn aikaan, lapsettoman nuoren parin ajankäyttöä, yhdessä vietetyn ajan muutoksia, lasten ja nuorten median ja tietokoneen käytön muutoksia, energiainfrastruktuurin luomia aikajärjestyksiä sekä ajankäyttötietojen käyttöä ilmansaasteille altistumisen arvioimisessa.

Useimmat julkaisun artikkeleista pohjautuvat Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen tietoihin.

Kirjoittajat ja toimittajat ovat Aalto-yliopiston, Edinburghin, Helsingin, Jyväskylän, Tampereen ja Turun yliopistojen sekä Helsingin seudun ympäristöpalvelut –kuntayhtymän, Ilmatieteen laitoksen, Metallityöväen Liiton ja Tilastokeskuksen tutkijoita ja asiantuntijoita.

Tietopalvelu ja viestintä
Tilastokeskus
puh. 029 551 2220
www.tilastokeskus.fi

Kommunikation
och informationstjänst
Statistikcentralen
tfn 029 551 2220
www.stat.fi

Communication
and Information Services
Statistics Finland
tel. +358 29 551 2220
www.stat.fi

ISBN 978–952–244–542–1 (pdf)
ISBN 978–952–244–541–4 (print)
Tuotenumero 3693 (print)

Julkaisutilaukset:
Edita Publishing Oy
puh. 020 450 05
asiakaspalvelu.publishing@edita.fi
www.editapublishing.fi

Beställning av publikationer:
Edita Publishing Oy
tfn 020 450 05
www.editapublishing.fi

Publication orders:
Edita Publishing Oy
tel. +358 20 450 05
www.editapublishing.fi

